

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

5.BASKI

**CUMHURİYET'İN
TARİHİ – FİKRÎ TEMELLERİ
VE
ATATÜRK**

Prof.Dr. Bayram KODAMAN

CU M H U R İ Y E T İ N İ K İ R İ T E M E L L E R İ V E A T Ü R K

CUMHURİYET'İN
TARİHÎ – FİKRÎ TEMELLERİ
VE
ATATÜRK

Prof.Dr. Bayram KODAMAN

ANKARA

MART 2005

ISBN 975-9007-12-6

Yayın Hakkı: Her hakkı mahfuzdur. Bu kitabın yayını gerçekleştiren, Alter Yayıncılık, Reklamcılık Organizasyon Ticaret Limitet Şirketi dışında telif hakkı yasası uyarınca, tümü yada herhangi bir bölümü, yayıncısının yazılı müzadesi alınmadıkça tekrarlanamaz, basılamaz, kopya edilemez. Fotokopi çıkarılamaz veya kopya anlamı taşıyacak hiçbir işlem yapılamaz.

KİTABIN ADI:

CUMHURİYET'İN TARİHÎ-FİKRÎ TEMELLERİ VE ATATÜRK
Prof.Dr. Bayram KODAMAN

İSTEME ADRESİ:

Alter Yayıncılık, Reklamcılık Organizasyon Ticaret Limitet Şirketi

1.Cad. Elif Sok. No: 7/98

İskitler – Ankara

Tel: 0312 389 33 19 Faks: 0312 389 33 19

Gsm: 0532 203 96 57

Birinci Baskı: 1999

İkinci Baskı: 2001

Üçüncü Baskı: 2002

Dördüncü (İlaveli) Baskı: 2004

Yayına Hazırlayan: Kansu EKİCİ-Barçın KODAMAN

Redaksiyon : Ali BULGURCU

Kapak Tasarımı : Didem Cansu İlhan

Basım Yer: BRC Basım Matbaa İtd

Ankara Mart 2005

Köy şartları içinde ve kısıtlı imkânlarına rağmen benim okumamı ve yetişmemi sağlayan ve Hakkın rahmetine kavuşmuş, Yalvaç'ın Köstük (Çamharman) Köyünden Babam Faik KODAMAN (1901 – 1975) ve Annem Hacer KODAMAN (1905 – 1986)'ın aziz hatıralarına

ÖNSÖZ

Bilindiği üzere tarih, maziyi sorgulayarak toplumların geleceğiyle ilgili projeksiyonlar yapılmasını kolaylaştırır. Zaman aktığına ve toplumlar evrime uğradığına göre, hiç bir zaman dün bugün değildir, bugün de yarın olmayacaktır. Bu çerçevede düşünceler, teknikler, metotlar, sosyal ve iktisadi şartlar daima ve hızla değişmektedir. Bu itibarla her nesil, içinde bulunduğu şartların, zihniyetlerin ve tekniklerin kendisine sağladığı imkânlar ölçüsünde mazisine bakar ve değerlendirir. Dolayısıyla her nesil, mazisine, tarihine, dünya tarihine kendi açısından yeniden bakmalı ve yeniden değerlendirmelidir. Bu yapılmadığı takdirde, yani yeni nesil hala eski nesillerin kabullerini benimser, onların bakış açılarıyla ve değerlendirmeleriyle yetinirse mazi donuklaşır, katılaşır, maziyle ilgili bilgiler dogma haline gelir. Toplumlar için en büyük tehlike budur. Bu tehlike yine tarih ilmiyle aşılır. Zira ilim kendini yeniler, kendini yeniledikçe maziyi de yeniler, yani yeniden değerlendirir. Bu takdirde tarih ilminden beklenen fayda sağlanır.

İşte bu maksatla, Şark Meselesi'ni, Milli Mücadeleyi ve Mustafa Kemal Atatürk'ün düşüncelerini farklı bir bakış açısıyla ele aldığımız muhtelif makaleleri bir kitap halinde toplamayı uygun bulduk. Bunu yapmakla, görüşlerimizi hem Türk okuyucusuna iletme, hem de ilmi çevrelerinin tenkidine sunma görevini yerine getirmiş olduk. Kitaptaki makaleler ele alınırken, tarihçi olmamız itibarıyla hem ilmî, hem de millî çerçeve içinde kalmaya özen gösterilmiştir. Zira, tarihçi hem ilmî objektifliğini korumasını, bilmeli, hem de kendisinin bir

millete, bir coğrafyaya ve bir kültüre dâhil olduğunu unutmamalıdır. Dolayısıyla tarihçinin ilmî ve millî kalma arasındaki hassas dengeye fevkalade dikkat etmesi gerekmektedir. Bilhassa millî tarihin siyasi meselelerinde daha fazla hassasiyet gösterilmesi lüzumu vardır. Millî tarihi yazmak hem kolaydır, hem zordur. Kolaydır, zira, tarihçi, içinde yaşadığı, hem hal olduğu, zihniyetini, kültürünü, dinini, adetlerini bildiği ve derinliğine nüfuz edebileceği toplumun tarihini yazmaktadır. Zordur, zira önyargılarından, hislerinden kopması, tarafsız davranması ve objektif kalması kolay olmayabilir. Buna karşılık başka milletlerin tarihini yazmanın da kolay ve zor yönleri vardır. Kolaydır, çünkü objektif davranma imkânı mevcuttur. Zordur, çünkü bir toplumun hislerini, kültürünü, dinini, adetlerini, zihniyetini tam anlamıyla bilmek ve tanımak o kadar basit değildir. Bu takdirde de yazılan tarihin belki objektifliği söz konusu olabileceği, fakat ilmî yönün tartışma götürebileceği hatırdan tutulmalıdır.

Akademik hayatım boyunca çalışmalarımda sabırla ve zevkle bana destek olan ve kahrımı çeken eşim Münire KODAMAN'a minnetle teşekkür ediyorum.

Sonuç olarak yukarıda ifade etmeye çalıştığımız bütün hususlar, bu kitabın yazılarında nazarı dikkate alınmıştır. Ümit ediyoruz ki yeni nesillere faydalı olur. Gerek yazım hataları gerekse diğer hatalar için okuyuculardan şimdiden hoşgörü bekliyoruz.

Prof. Dr. Bayram KODAMAN

Isparta - 2002

DÖRDÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ

Türkiye cumhuriyetinin ve kurucusunun iyi anlaşılabilmesi için onun, dinamik bir yapının içindeki son derece dinamik konumunun iyi anlaşılması gerektiği ortadadır.

Türklerin, Müslüman-Doğu ile Hristiyan-Batı arasındaki mücadelede, yerlerini aldıkları andan günümüze kadar, Şark Meselesini, Milli Mücadeleyi ve Mustafa Kemal Atatürk'ü bilmeye ve anlamaya, hiç bu günkü kadar ihtiyacımız olmamıştı. Kitabın ilk üç baskısının tükenmesi ve dördüncü baskıya ihtiyaç duyulması hasebiyle, Türk dünyasının ve Türkiye Cumhuriyetinin karşı karşıya olduğu tehlikeleri anlatan yeni makaleleri, kitaba eklemeyi uygun bulduk.

Bu çalışmanın, Mustafa Kemal Atatürk'ün, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve cumhuriyetin kuruluş ilkelerinin daha iyi anlaşılmasına ve konuyla ilgili yapılacak yeni çalışmalara, ışık tutmasını ümit ediyoruz.

Prof. Dr. Bayram KODAMAN
Isparta-2004

İÇİNDEKİLER

ŞARK MESELESİ.....	11
TANZİMATTAN SONRA.....	36
TANZİMATTAN GÜNÜMÜZE	45
PANOTTOMANİZM-PANİSLAMİZM-PANTÜRKİZM	51
MİLLÎ HÂKİMİYET FİKRİNİN GELİŞMESİ.....	62
MİLLÎ MÜCADELE'NİN	72
KURTULUŞ SAVAŞLARI	78
ATATÜRK'TE TÜRK LÜK ŞUURU.....	85
ATATÜRK'ÜN MİLLÎ BİRLİK.....	91
ATATÜRK VE MİLLİYETÇİLİK.....	95
ATATÜRK'ÜN MİLLÎ BİRLİK.....	98
ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE	103
ATATÜRK'ÜN KÜLTÜR.....	110
— ATATÜRK'ÜN TARİH ANLAYIŞI.....	121
ATATÜRK'ÜN İÇ VE DİŞ POLİTİKA STRATEJİSİ	139
KALKINMADA ÇAĞDAŞ DEVLETİN	145
ÇAĞDAŞLAŞMA,.....	152
ATATÜRKÇÜLÜĞÜN	159
ATATÜRK'ÜN TÜRK TARİHİNDEKİ YERİ.....	169

GÜNÜMÜZ MESELELERİ AÇISINDAN	180
LAİKLİĞİN TARİHİ GELİŞİMİ.....	189
LOZAN ANTLAŞMASI HAKKINDA	194
TÜRKİYE CUMHURİYETİ.....	202
OSMANLI'DAN CUMHURİYETE.....	207
ATATÜRK'ÜN MİLLETLEŞME	219
YABANCI DİLDE EĞİTİM.....	230
MİLLİ KİMLİK	242

ŞARK MESELESİ*

(İslâm-Hıristiyan veya Türk-Avrupa Mücadelesi)

Giriş

Yeryüzünde beşerî âlemin yani insanlığın (humanite) bir bütün olduğu şüphe götürmez bir hakikattir. Ancak, bu bütünlüğe rağmen insanlık âleminin kendi bünyesinde birbirinden oldukça farklı fert, aile, kabile, aşiret, toplum, topluluk, etnik grup, kavim, millet, devlet gibi unsurları barındırdığı da bir başka hakikattir. Aynı şekilde tarihî veya sosyal evrim dediğimiz sürecin bu farklı unsurları barındırdığı da muhakkaktır. Çünkü tarihî veya sosyal evrim süreci, söz konusu unsurlar arasında meydana gelen münasebetlerin bir tezahürü ve neticesidir. Tarihî gelişime baktığımızda, zikrettiğimiz unsurların dünya siyasetinde, kültüründe ve medeniyetinde farklı farklı roller üstlendiği, dolayısıyla tarihte işgal ettikleri mevki, bıraktığı iz ve devam ettirdikleri tesirlerin de birbirinden farklı olduğunu görürüz. Kiminin rolü veya önemi mahallî ya da bölgesel, kiminin ki ise evrenseldir. Dünya tarihinde veya dünya siyasetinde önemli bir yer işgal etmek, nüfuz sahibi olmak, iz bırakmak, cazibe

* Prof. Dr. Abdülhalik M. ÇAY ARMAĞANI Ankara 1998, Cilt: I, ss. 621-640. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

merkezi haline gelmek ve evrensel bir görev icra etmek, bazı faktörlere bağlıdır. Yalnızca bu faktörlere sahip olunduğu takdirde güçlü, büyük veya -moda bir deyimle -süper devlet ya da büyük millet olmaya hak kazanılabilir. Zaten dünya siyasetinde daha doğrusu hâkimiyetinde söz sahibi olanlar, güçlü ve büyük milletlerdir. Acaba güçlü ve büyük millet ya da 'süper devlet' olmanın şartları nelerdir? İşte bu şartları bilmekte fayda vardır.

Bir milleti diğerlerinden üstün yapan amillerin başında **nüfus** faktörü gelmektedir. Kim ne derse desin, nasıl ve ne şekilde düşünürse düşünsün, nüfus, milletlerin hâlâ en büyük potansiyel güçlerinden biri ve belki de en önemlisini teşkil etmektedir. Nüfus derken, elbette ki sağlıklı, kültürlü, beslenme ve korunma problemlerini halletmiş insan kitlesini anlıyoruz. Milletlerin potansiyel gücünü oluşturan ikinci faktör ise, **coğrafya** (vatan, toprak, mekân)dir. Yeraltı ve yerüstü zenginlikleri, genişliği, iklimi ve stratejik konumuyla, milletlerin güç ve kudretini oluşturması bakımından coğrafya, göz ardı edilemeyecek kadar mühim bir unsurdur. Üçüncü bir unsur ise **kültürdür**. Burada şüphesiz millîleşmiş bir kültürü kastediyoruz. Zira millî (millîleşmiş, millete mal olmuş) kültür; özellikle millî dil, millî tarih, millî edebiyat ve din; millî birlik ve beraberliği teşkil etmesi ve pekiştirmesi açısından önem arz etmektedir. Kültür; nüfusun dayanışmasını, birleşmesini, yardımlaşmasını kolaylaştıran bir faktördür. Aynı kültür etrafında birleşemeyen bir nüfus, milletler ve devletler için bir zaafiyet kaynağıdır. Diğer bir faktör ise, **ilim ve teknoloji**dir. Zira nüfusu, coğrafyayı, kültürü işlemenin ve kinetik bir güç hâline getirmenin yegâne yolu, ilim ve teknolojiden geçmektedir. Beşinci faktör de, nüfus, coğrafya, kültür ilim ve teknolojinin bir arada bulunmasından ortaya çıkan **zenginlik**dir. Zenginlik, ekonomik gücü oluşturmaktadır. Nihayet sonuncusu, bütün bu beş unsuru korumaya ve kollamaya yarayan güçlü bir **ordu** yani 'silahlı kuvvetlerdir. Güçlü bir orduya sahip olamayan milletler, her an tehlikelere, saldırılara maruz kalmaya mahkûmdur.

Netice itibariyle yukarıda saydığımız beş faktöre yani **nüfus**, **coğrafya**, **kültür**, **ilim ve teknoloji** **zenginlik** ve **ordu**ya sahip olma

derecelerine göre milletlere veya devletlere güçlü, büyük ve süper sıfatlarını veriyoruz ve bu milletlerin zikrettiğimiz faktörlere sahip olma derecelerine göre kendilerine önem atfediyoruz. Bu açıdan baktığımızda ve değerlendirdiğimizde yaklaşık bin yıl içerisinde güçlü ve büyük diyebileceğimiz millet sayısı altıyı geçmemektedir. Bunlar ise, İngilizce etrafında kümelenmiş *Anglo Saksonlar*, Almanca etrafında birleşmiş *Germanler*, Rusça etrafında toplanmış *Slavlar*, Çince etrafında teşekkül etmiş *Çinliler* Arapça'nın birleştirdiği *Araplar* ve nihayet Türkçe'nin bir araya getirdiği *Türkler*'dir.

Bu milletlerden her biri, değişik devirlerinde güçlü ve büyük millet olduklarını, kurdukları devlet, imparatorluk ve dünya siyasetinde oynadıkları rol ve de işgal ettikleri yerler ile ispat etmişlerdir. Bu milletlerde, büyük ve güçlü olabilmenin alt yapısını, yani temelini oluşturan *nüfus, coğrafya ve kültür* mevcuttur. Yeterki bu alt yapı, ilim ve teknoloji vasıtasıyla harekete geçirilip güç ve kudrete dönüştürülebilsin. Bu imkâna sadece bu altı milletin sahip olma şansı vardır. Söz konusu altı millet, güç faktörleri bakımından kabaca bir sıralamaya tabi tutulduğunda aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır:

Nüfus Çokluğu	Coğrafi Genişlik	Kültürel Seviye	İktisâdî Seviye	İlmî-Teknolojik Seviye	Askerî Güç
Çinliler	Anglo-Saksonlar	Anglo-Saksonlar	Anglo-Saksonlar	Anglo-Saksonlar	Anglo-Saksonlar
Anglo-Saksonlar	Slavlar	Germanler	Germanler	Germanler	Slavlar
Slavlar	Çinliler	Slavlar	Türkler	Slavlar	Çinliler
Türkler	Türkler	Türkler	Slavlar	Çinliler	Türkler
Araplar	Araplar	Çinliler	Araplar	Türkler	Germanler
Germanler	Germanler	Araplar	Çinliler	Araplar	Araplar

Bu tablodan da açıkça anlaşılacağı üzere; nüfus hariç diğer bütün alanlarda Anglo-Sakson dünyasının tartışılmaz bir üstünlüğü vardır. Germanler, askerî güç açısından sahip oldukları zaman, I. ve II.

Dünya Savaşlarında olduğu gibi yine siyasî dengeleri alt üst edip, dünya hâkimiyetine oynayacak bir duruma gelebileceklerdir. Slavlar ise, iktisadî zenginliklerini elde ederek, askerî-uzay teknolojisi dışındaki teknolojik seviyelerini artırdıkları taktirde yine A.B.D. ile boy ölçüşebileceklerdir. Çin'in dünya siyasetine ağırlığını koyabilmesi için iktisadî kalkınmasını tamamlaması kâfidir. Araplar da ise, ilmî-teknolojik durum zayıf, iktisadî vaziyet bozuk, askerî güç az, bunlara ilaveten Arap dünyası siyaseten dağınıktır. Bu eksikliklerini giderebilmek için zamana ve şuura ihtiyaçları vardır. Türklerin durumuna gelince, Türk dünyası nüfus ve coğrafya yönünden yeterli bir potansiyele sahiptir. Ancak en büyük eksikliği, Türk dünyasının bir bütünlük arz etmemesidir. Türkiye, pek çok bakımdan Çin'in, Rusya'nın, Arapların önünde olmakla beraber, diğer Türk devletleri henüz birçok konu da geri durumdadırlar.

Şayet Türk dünyası kendi içinde iktisadî, kültürel, siyasî işbirliğini kurarak, bir bütünlük arz eder ve mevcut potansiyelini kinetiğe dönüştürebilirse, o vakit *kendi kimliğiyle dünya siyasetinde önemli bir rol oynamaya hazır vaziyette* demektir. Ancak bu konuda, devlet adamlarımızın feraset, şuur ve kabiliyetleri ölçüsünde Türkiye'ye önemli görevler düştüğü de unutulmamalıdır.

Tarihte, bu altı millet arasında dünya hâkimiyeti için siyasî, kültürel, iktisadî ve askerî hususlarda daima rekabet olagelmıştır. Türkler; Çin, Slav, Arap, Germen ve Anglo-Saksonların mühim bir kesimini teşkil eden İngilizler ile hep mücadele etmişlerdir. Slavlar ile Germenler arasındaki rekabet herkesçe malûmdur. Slavlar ile Anglo Saksonların son yetmiş yıllık hâkimiyet kavgası henüz unutulmamıştır. Altı milletten üçü, yani Anglo Saksonlar, Slavlar ve Germenler Hristiyan olmalarına rağmen hâkimiyet konusunda daima birbirlerine karşı hasmane tavırlar sergileye gelmişlerdir. Onlar birbirlerine o kadar hasımdırlar ki, mezhepleri, ideolojileri bile ayırır: Anglo Saksonlar liberal-Anglikan, Germenler otoriter(faşist)-Protestan, Slavlar komünist-Ortodoks olarak birbirlerinden ayrılmışlardır. Fakat gerektiğinde bu üç rakip Hristiyan güç, Müslüman ve Çin dünyasına karşı birlikte hareket edebilmişlerdir. İslam dünyası da Hristiyan dünyası gibi Türkler, İranlılar (Farslar) ve

Araplar arasında mezhep farklılıklarıyla parçalanmış; mücadelelere, rekabetlere sahne olmuştur. Böylece, Hristiyan dünyası karşısında da bir blok oluşturulamamıştır. Abbasi devletinin sona erdiği 1258 tarihine kadar Hristiyan âlemine karşı sadece Müslüman Araplar, bu tarihten sonra da Müslüman Türkler(Selçuklular-Osmanlılar) mücadele vermiştir. İran, İslam dünyası içinde diğer Müslümanlarla rekabete girişmiş, Hristiyan âlemine karşı her hangi bir mücadelesi görülmemiştir. Dolayısıyla İran, daima İslam dünyasının yumuşak karnı olmuş ve bu konumunu da günümüze kadar sürdürmüştür.

A- ŞARK MESELESİNİN TARİHİ KÖKENİ

1-Türklerin Ortadodu'ya Gelişi, Batıya Yürüyüşü ve Şark Meselesinin İlk Safhası

Bilindiği gibi Türkler Orta Asya (Türkistan) kökenli bir kavimdir. Daha İslâmiyet'i kabul etmelerinden evvel Orta Asya'da Hun, Göktürk, Uygur, Karluk, Hazar gibi devletler ve imparatorluklar kurarak büyük bir güç olduklarını ispat etmişlerdir. Türklerin bu özellikleri gerek Müslüman İranlılar ve gerekse Araplar tarafından iyi biliniyordu. Fakat Türklerin Orta Asya gibi uzak bir coğrafyada bulunmaları sebebiyle, Hristiyan dünyasıyla ve bilhassa Bizans devletiyle (Doğu Roma) ciddi manada münasebetleri yoktu.

Türkler daha Orta Asya'da iken, 622 tarihinde, Arabistan'ın Mekke ve Medine şehirlerinde, Hristiyan dinine rakip ve alternatif olarak, İslâm dini ve bir İslâm devleti doğmuştur. İslâm dini kısa zamanda hızla yayılmış; Dört Halife, Emeviler ve Abbasiler devrinde, batıda Kuzey Afrika'dan-İspanya'ya, kuzeyde Toroslara (Anadolu) kadar sınırlarını genişletmiştir. Bu yayılma, Hristiyan dünyasının, özellikle Bizans (Doğu Roma) imparatorluğunun aleyhine geliyordu. Bu yüzden İslâmiyet'in sınırları daha Filistin ve Suriye 'ye varmadan İslâm dünyasını temsil eden Araplarla, Hristiyan dünyasının doğudaki mümessili Bizans arasında çok ciddi bir rekabet ve mücadele başlamıştır. İşte, ilk bakışta ve başlangıçta Hristiyanlık-Müslümanlık mücadelesi olarak vasıflandırılabilcek olan *Şark Meselesi*'nin kökeni, Müslüman Araplarla-Hristiyan Bizanslılar arasında meydana gelen ilk kıyaskırmaya döneminde kadar

götürülebilir. Bu dönemde Bizans imparatoru Heraklius, halife ise Hz. Ebu Bekir idi.

Hızla başlayan ve gelişen İslâm fetihleri Toroslar ve Pirene'lere dayandığında önce yavaşlamaya başladı, sonra durdu ve nihayet Hristiyan kuvvetleri karşısında gerilemeye başladı. Bu devir, Abbasiler döneminin sonlarına rastlamaktadır ve İslâm dünyası için pek parlak bir devir değildir. Müslüman Arapların gerilemesi üzerine, Bizans veya Hristiyan dünyası, büyük umutlara kapıldı ve İslâmiyet'i geldiği Arabistan çölüne kadar geri göndermek için plânlar yapmaya başladı. Böylece Bizans orduları, Hristiyan dünyası için İslâmiyet meselesi olan *Şark Meselesi*'ni sona erdirmiş olacaktı. Gerçekten de Abbasilerin son döneminde Şark Meselesi'nin Arapları ilgilendiren birinci safhası sona eriyor, fakat Müslüman Türkleri ilgilendiren safhası yeni başlıyordu.

Emevî devletinin son zamanlarında Müslüman Araplar ile Arap olmayan Müslümanlar (mevali), özellikle Arap ve Fars unsurları arasında meydana gelen rekabet ve mücadele sonunda İslâm dünyasında siyaseten zayıflık ve parçalanma belirtileri görülmeye başlanmıştı. Bunun sonucu Ebû Müslim Emeviler'e isyan ederek, 749'da Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ın soyundan gelen Ebû'l-Abbas'ı halife ilan etti.

İktidarın Abbasilere geçmesiyle, İslâm dünyasında önemli değişiklikler oldu. Birincisi, başkent Şam'dan Bağdat'a kaydırıldı. İkincisi İslâm dünyasında Arap unsurunun siyasî nüfuzu nispeten kırılarak, Fars unsuru iktidara ortak oldu, İran etkisi güçlendi, Arap etkisi azaldı.

İran (Fars) tesiri, Halife Harun Reşit'in hükümdarlığı sırasında (786-809) azaldı. Onun ölümünden sonra ise, Abbasi devletinde mahallî hanedanlar güç kazanarak, her biri birer muhtariyet hâline geldi ve Bağdat'taki merkezî otorite sarsıldı. Abbasi halifelerinden El Memun ve El Muttasım otoriteyi yeniden tesis etmek üzere, bu sefer, askerî maksatlarla Irak'a getirilip *Samarra* şehrine yerleştirilen Türklere dayanmayı tercih etti. Böylece, Türk nüfuzunun İslâm dünyasında *Selçukî Devri* (836-892),

başka bir ifadeyle Türk devri başlamış oldu. Bu devirde Türkler Orta Doğu'da kendilerini göstermiş oldular. Türkler kısa zamanda Abbasi devletinde çıkan isyanları bastırarak ve Bizans saldırılarını durdurarak sükûneti temin ettiler. Artık Abbasi imparatorluğu Türkler'in ve Türk kumandanlarının kontrolüne geçmiştir.

X. yüzyılın başlarından itibaren, Abbasi İmparatorluğunda tam bir parçalanma dikkati çekmektedir. Halifelerin otoritesi Bağdat'ın dışına çıkmıyordu. İmparatorluk toprakları üzerinde pek çok bağımsız devlet teşekkül etmişti. Hatta 945 yılında Şii Büveyhiler Bağdat'ı dahi işgal ettiler. Böylece siyasî birlik bozulmuş, iktisadî hayat çökmeye yüz tutmuştu. İslâm âleminde bunlar olurken Bizans toparlanıyor ve İslâm ülkelerine karşı saldırıya geçiyor, topraklar kazanıyordu.

İslam dünyası, bu şekilde zor anlar yaşadığı bir sırada, Orta Doğu'da (İran-İrak-Anadolu-Suriye-Mısır) yeni bir güç ortaya çıkıyordu. Bu güç Türk gücü (Selçuklular) idi. Yukarıda da işaret edildiği üzere XI. yüzyıldan önce özellikle *Samarra Devri'nde* Orta Doğu'ya gelen Türkler, küçük gruplar hâlinde köle olarak gelip, daha sonra asker oluyorlardı. XI. yüzyıl başlarında iki büyük Türk göçü oldu. Birincisi, Kıpçak Türklerinin; Karadeniz'in kuzeyine ve Doğu Avrupa'ya olan göçü; ikincisi ise, Oğuzların; güneye (Orta Doğu) göçüdür. Oğuzların önemli bir kısmını meydana getiren Selçuklular, Tuğrul ve Çağrı Beylerin idaresinde 1040'da Dandanakan'da Gazneliler'i yendiler, kısa bir süre içerisinde İran'ı fethederek, 1055'te Bağdat'a girdiler ve Abbasi halifesini himayeleri altına aldılar.

Selçukluların gelmesiyle, Orta Doğu'da yeni bir düzen kuruldu ve bölge tek bir otorite altında birleştirildi. İşte, Orta Doğu'ya ikinci Türk göçü dalgası veya ikinci grup Türklerin geliş müzafferane ve hâkimane olmuştur. X. yüzyıldan önce gelen Türklerden en önemli farklılıkları, bu geliş tarzlarıdır.

Selçuklu Türklerinin Orta Doğu'da görülmesi, hem İslâm âlemince hem de Hristiyan âlemince (Bizans) önemli sayılabilecek birtakım tarihî sonuçlar doğurdu. Türklerin gelişleriyle birlikte

İslâm âleminde meydana gelen değişiklikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- İslam âlemi Türk gücünü kabullenmek durumunda kaldı. Halifeler, Selçuklu Sultanlarının himayesini kabul etti. İslam birliği tesis edildi.

2- İslam âleminde Arap nüfuzu geri plâna itilirken, Şîî Müslümanlarının da üstünlüklerine ve hâkimiyetlerine son verildi. Böylece İslâm âleminde Türk nüfuzu tesis edilmiş oldu. Türklerde *Sünnilik* önem kazandı

3- Orta Doğu'nun siyasî ve kültürel haritası değişti.

4- İslâm âleminin, Hıristiyan dünyasına özellikle Bizans'a karşı savunmasını ve İslâm dinini yayma görevini Türkler üzerine aldı.

5- Türklerin Orta Doğu'ya gelmesiyle, Orta Asya ve Orta Doğu arasında kültürel, dinî, siyasî, iktisadî yönlerden köprüler kuruldu; yeni oluşumlara, yeni sentezlere imkân tanındı.

Türklerin Orta Doğu'ya gelip yerleşmesinin, Hıristiyan dünyası, bilhassa Bizans İmparatorluğu açısından doğurduğu neticelere gelince:

1-Şark Meselesi'nin daha sert geçen ikinci önemli safhası başladı. Türklerden önce Şark Meselesi, daha ziyade Müslüman Araplarla Hıristiyan Bizans arasındaki mücadeleden ibaretti. Selçuklu Türklerinin gelmesiyle birlikte, Şark Meselesi Müslüman Türklerle, (Selçuklu ve Osmanlılarla), hem Hıristiyan Bizans hem de Hıristiyan Avrupa (bütün Hıristiyan âlemi) arasında geçen mücadele rengine ve şekline büründü.

2- Müslüman Araplara üstünlük sağlamaya ve İslâm ülkelerinden toprak kazanmaya başlayan Bizans ordularının, taarruz hızı kesildi ve zamanla hemen hemen durdu, hatta Bizans geri çekilmeye başladı.

3- Türklerin Ortadoğu'ya gelip devlet kurması ve İslâm dünyasının liderliğini elde etmesi, Hristiyan dünyasında endişe yarattı ve bunun üzerine bütün Hristiyan âlemi seferber olarak, *Haçlı Seferlerini* başlattı.

Türk -İslâm tehlikesini kavrayan Hristiyan âlemi ne pahasına olursa olsun Türkleri Anadolu'ya veya Hristiyan topraklarına sokmamayı ilk hedef olarak seçti. Fakat bu hedefe ve stratejiye rağmen Türklerin batıya yürüyüşü durdurulamadı. Nitekim Selçuklu Türkleri, Sultan Alparslan komutasında 1064'te Ermenistan'ı, 1070'te Halep'i ele geçirdi. Bunun üzerine Bizans İmparatoru Romen Diyojen büyük bir ordu ile Türklerin Anadolu'ya girmelerini engellemek üzere, 1071'de Malazgirt'te Selçuklu ordusuyla karşılaştı. Fakat büyük bir mağlubiyete uğradı, hatta esir düştü. Artık, Türkler kesin olarak Anadolu'ya girmiş, yerleşmiş ve bu toprakları vatanlaştırmıştı.

Türklerin Anadolu'ya girişini kabullenmek zorunda kalan Bizans, bu sefer hiç olmazsa Türklerin batıya doğru yürüyüşünü durdurma gayretine düştü. Hatta bu maksatla Hristiyan Avrupa'ya ve Papa'ya, *Haçlı Seferleri* düzenlenmesi için, müracaatta bulundu. Böylece Haçlı Seferleri başladı(1096). Buna rağmen Türkler durdurulamadı. Hatta 1176 tarihinde Bizans ordusu **Miryakefalon**'da Türkler tarafından mağlup edildi. Neticede Türkler, Anadolu'yu tam anlamıyla yurt edinmeye başladılar. Böylece Anadolu, Bizans tarafından Türk hâkimiyetine ve Türk yerleşimine terk edilmiş oldu.

Selçuklular, Anadolu'da Bizans'la meşgul olurken doğudan gelen Moğol tehlikesiyle karşı karşıya kaldılar. Moğollar **Baycu Noyan** komutasında, kalabalık bir orduyla Anadolu'ya girerek 26 Haziran 1243'te **Kösedağ Muharebesi**'nde, Selçuklu ordusunu yenilgiye uğratıp Anadolu'ya hâkim oldular. Bu savaş Selçuklu devletinin parçalanmasının ve çöküşünün başlangıcı oldu. Nitekim merkezî otoritenin zayıflamasıyla, *uç beylikleri* müstakil hâlde geldi. Bu beylikler hem Bizans'la hem de Moğollarla mücadeleye devam ettiler. Bu beyliklerden önemli birisi **Erzurum** ve **Bitlis** beylikleriydi. Batıda, **Karesi Beyliği**

(Balıkesir), Saruhan Beyliği (Manisa), Aydınoğulları (Aydın-İzmir), Sahip Ata Beyliği (Afyon), Hamitoğulları (Eğirdir-Isparta-Antalya), Germiyanogulları (Kütahya-Denizli), Kuzeyde; İsfendi-yaroğulları (Kastamonu) Güneyde; Karaman Beyliği (Konya), Dulkadiroğulları (Maraş-Malatya-Elazığ), Ramazanoğulları (Adana).

Bunların içinde en önemlisi Selçuklu devletinin mirasına sahip çıkan ve Bizans'la mücadeleyi devam ettiren *Söğüt*'te kurulan *Osmanoğulları*'dır. Kayı boyuna mensup bu küçük aşiret, XIII. yüzyılın ortalarında Hüsamettin Çoban, Gündüz Alp, Gök Alp idaresinde Anadolu'ya gelmiş ve Selçuklular tarafından Söğüt dolaylarına yerleştirilmiştir. Gündüz Alp'in oğlu Ertuğrul Gazi, Bizanslıları mağlup ettiği için, Söğüt civarı kendisine verilmiştir. Ertuğrul Bey 1290'da öldüğünde, üç oğlu vardı. Savcı Bey, Gündüz Bey, Osman Bey. Babasının yerine Osman Bey geçti. Osman Bey kısa zamanda topraklarını batı ve doğu istikametinde, Bizans aleyhine genişletti ve 1299'da beyliğini ilan etti. Böylece Osmanlı devletinin temelleri atılmış oldu. Osmanlı devleti fetih hareketlerine devam ederek, 1326'da Bursa'yı, 1330'da İznik'i, 1337'de İzmit'i ele geçirdi. Osmanlı devletinin hedefi İstanbul'u (Constantinapolis) zapt etmek ve Bizans devletine son vermektir. Bunun için kabul ettiği strateji şu idi: Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını ve Rumeli'yi ele geçirerek, Bizans devletine Karadeniz'den, Akdeniz'den ve Balkanlardan gelebilecek yardımları engellemektir. Kısaca İstanbul'u Osmanlı çemberi içine almak, dış dünya ile bağlantısını kesmek (enterne etmek) ve nihayet yalnız bırakarak fethini kolaylaştırmaktır.

Osmanlı devletinin bu fütûhat plânını sezen Bizans da, kendi stratejisini şu şekilde belirledi: Türklerin (Osmanlılar) Boğazlara sahip olmasını ve Boğazlardan geçerek Trakya ve Balkanlara yerleşmesini önlemek. Buna rağmen Osmanlılar, Süleyman Paşa komutasında Çanakkale Boğazı'nı geçerek 1354'te Gelibolu, İpsala, Bolayır, Malkara, Tekirdağ'ı ele geçirdiler. Artık Osmanlılar Avrupa'dadır. Bu arada, 1359 yılında Orhan Bey vefat etmiş, I. Murat tahta geçmiştir.

Osmanlı Türklerinin Avrupa'ya geçmesi, kısa zamanda Edirne'yi (1362) ve Trakya'yı alarak Balkanlara doğru ilerlemeleri ve İstanbul'u batıdan kuşatmaları, hem Bizans'ta hem de Roma başta olmak üzere bütün Hristiyan Avrupa'sında panik, heyecan, endişe ve korku yarattı. Bunun üzerine Hristiyan âleminde **her ne pahasına olursa olsun Türklerin Avrupa'ya doğru yürüyüşleri, Balkanlarda mutlaka durdurulmalı ve İstanbul'un düşmesi engellenmelidir** fikri oluştu. Nitekim yeni bir haçlı koalisyonu oluşmakta gecikmedi. Papa II. Urban, Macar Kralı, Bosna, Sırp ve Eflak despotları birleşerek Osmanlılara saldırıya geçtiler, fakat 1363'te Meriç nehri yakınlarında mağlûp oldular. Artık Türklerin önünde fazla bir engel yoktu. Nitekim I. Murat, 1365'te Edirne'yi başkent yaparak, Balkanlardaki fütûhatına hız verdi. 1375'te Niş, 1382'de Sofya, 1386'da Selanik alındı. İkinci bir Haçlı ordusu 1389'da *Kosova*'da mağlûp edildi. Bu savaşta I. Murat şehit düşmüş ve yerine oğlu Yıldırım Bayezit geçmişti.

Yıldırım Bayezit zamanında, Sırbistan, Türk hâkimiyetine boyun eğdi. Osmanlı ordusu Bosna, Eflak, Macaristan'a akınlar düzenlemiş ve hatta İstanbul'u kuşatmıştı. Bulgaristan'da 1394'te Türk yürüyüşünü durdurmak için üçüncü bir Haçlı ordusu teşkil edildi ise de 1396'da Niğbolu'da hezimete uğratıldı. Arkasından da Yunanistan 1397'de fethedildi.

Kısaca ifade etmek gerekirse, İstanbul'un fethinden önce II. Murat ve oğlu Fatih Sultan Mehmet, Balkanların önemli bir kısmını Osmanlı topraklarına katmışlar ve sıra İstanbul'a gelmişti. Fatih Sultan Mehmet'in ilk hedefi İstanbul'un fethi idi. Zira Bizans toprakları tamamen Osmanlıların eline geçmiş, sadece İstanbul Osmanlı ülkesinin ortasında bir endişe kaynağı olarak kalmıştı. Nihayet, Fatih 5 Nisan 1453'te İstanbul'u kuşattı ve 29 Mayıs 1453'te fethini tamamlayarak Türkleri birinci *Kızıl Elmaya* ulaştırdı.

İstanbul'un fethi Hristiyan dünyası için çok önemliydi, zira Hristiyanlık'ın doğu kalesi, Ortodoksluk'un merkezi Bizans, yani Doğu Roma imparatorluğu tarih sahnesinden çekiliyor, Hristiyanlık İslâm karşısında geri geliyor, Batı Hristiyan âlemi bu fethi

hazmedemedi ve bu yüzden şuur altında Türklere karşı daima kin ve hınç duyguları besledi denilirse fazla abartılmış olmasa gerektir. Asırlar boyunca Ortodoks ve Katolik âleminin, İstanbul'un Türklerden alınması hayalleriyle ve projeleriyle yaşamasının, bu hazımsızlıktan ileri geldiğini söyleyebiliriz. Bu itibarla, *Şark Meselesi*'nin ciddi sebeplerinden biri ve en önemlisinin İstanbul'un fethinde yattığı kanaati pek yanlış değildir. Böyle olmasaydı dört yüz sene sonra, yani I. Dünya Harbi sonunda bütün Avrupa, İstanbul'un Türklerden alınarak Doğu Roma'nın ihyasından ve Yunanistan ise Bizans'ı canlandırma hayallerinden bahsetmezdi.

İstanbul'un fethi Türkler için de önem arz ediyordu. Zira, bu fetihle Türkler kendi medeniyetleri yanında, İslâm medeniyetine varis olduktan sonra, Bizans (Doğu Roma) medeniyetinin de mirasına el koyuyorlardı. Böylece üç medeniyeti, üç semavî dinin mensuplarını ve pek çok kültürü bir araya getiren, cihanşümûl (evrensel) bir Türk imparatorluğunun temelleri atılıyordu. Daha sonraki tarihlerde Osmanlıların *Kudüs*'ü, *Mekke* ve *Medine*'yi topraklarına katmalarıyla bu evrensellik doruk noktaya ulaşmıştır.

İstanbul'un fethiyle, Türklerin Avrupa'ya doğru yürüyüşü durmadı, aksine Balkanlarda, Akdeniz sularında yeni bir ivme kazanarak, Kanunî Sultan Süleyman'ın ölüm tarihi olan 1566'ya kadar devam etti. Bu tarihte Osmanlılar dünyada süper güç hâline gelmiş ve en geniş sınırlarına erişmiştir. Hristiyan Avrupa Türk gücünü kabullenmek zorunda kalmıştır. XVII. yüzyılda Osmanlılar duraklama dönemine girmişse de, yine de Balkanlarda ve Avrupa'da söz sahibi idiler ve önlerinde duracak Hristiyan bir güç yoktu. Nihayet Osmanlı gücü ve bu gücün batıda ilerlemesi 1683 İkinci Viyana Kuşatması esnasında durduruldu. Böylece 1071'de başlayan Türk yürüyüşü 1683'te Viyana'da son buldu ve bu tarihten sonra *Şark Meselesi*'nin ikinci safhası başlamış oldu.

B- XVI. YÜZYILDA TÜRK DÜNYASI

Daha XIV. yüzyılın başlarından itibaren, Türkler kurmuş oldukları büyük imparatorluklar veya devletler sayesinde, dünya siyasetinde hâkim bir mevki elde ederek hâkimiyetlerini ve güçlerini

ispat etmişler ve diğer kavimlere de kabul ettirmeye başlamışlardı. Türk hâkimiyetini ve gücünü, bu devirde üç imparatorluk temsil ediyordu. Anadolu'dan Çin'e kadar uzanan bölgelerde, yani Asya'da *Timur İmparatorluğu* (1370–1507), kuzeyde (Kazak-Kırım-Urallar) *Altın Orda İmparatorluğu* (1223–1522), batıda (Anadolu ve Balkanlarda) *Osmanlı Devleti* (1299–1922) büyük güç durumunda idi.

Bu üç büyük Türk gücünden, Osmanlı devleti Hristiyan dünyasının nazarında çok daha farklı bir konumda ve daha başka mana ifade ediyordu. Onu farklı hâle getiren faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- Osmanlı Devleti, 1453'te Hristiyanlığın doğudaki en önemli kalesi ve Ortodoks mezhebinin merkezi İstanbul'u fethetmiş, böylece Roma İmparatorluğunun doğudaki uzantısı ve devamı olan Bizans (Doğu-Roma) imparatorluğuna son vermiştir.

2- Yavuz Selim zamanında (1512–1520), Hristiyanların dinî merkezi *Kudüs* Osmanlı İmparatorluk sınırlarına dâhil edilmiştir.

3- Yine 1517'den itibaren Osmanlı Padişahları “halife” (İslâm dininin lideri) unvanını almış ve nihayet kutsal Mekke-Medine şehirlerini, Osmanlı devletine katarak İslâm dininin ve İslâm dünyasının tek savunucusu ve temsilcisi durumuna gelmişlerdir.

4- Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, Osmanlı devleti Balkanlar üzerinden, batı istikametinde yürüyüşünü ve yayılmasını devam ettirerek, *Katolik, Protestan ve Ortodoks* dünyasına, Roma-Germen İmparatorluğu'na, İtalya, Macaristan ve Rusya gibi ülkelere, velhasıl bütün Hristiyan Avrupa'ya karşı bir tehdit ve tehlike unsuru olmayı sürdürmüştür.

5- Osmanlı devleti fetihler sonunda, özellikle XVII. yüzyılda sadece Müslümanların değil, aynı zamanda Hristiyanların da (Doğu ve Balkan Hristiyanları) imparatorluğu hâline gelerek, evrensel bir karaktere bürünmüştür.

6- Osmanlı devleti, XVI. yüzyılda organize olmuş ve müesseseleşmiş tek dünya gücü hâline gelmiştir. Bu yönüyle şarkta, (doğu) Avrupa'yı tehdit edebilen tek örnek devlet görünümünde idi. Ayrıca, Avrupa'ya sınır olan büyük bir siyasi güçtü.

Bütün bu özelliklerinden dolayı Osmanlı devleti, Hristiyan âleminin husumetini, düşmanlığını ve rekabetini üzerine çekmiş ve tek hedef hâline gelmiştir. Yine XVI. yüzyılda Asya'da; Türk devleti olan *Hind-Babür İmparatorluğu* (1526–1658), İran'da; Türk hanedanın kurduğu *Safevi İmparatorluğu*, Türkistan bölgesinde; Timur İmparatorluğunun yıkılmasından sonra teşkil olunan *Özbek Hanlığı* (1428–1599), *Buhara Hanlığı* (1599–1785), *Hive Hanlığı* (1512–1921) *Kaşkar-Turfan Hanlığı* (15. yüzyıl başı–1877), kuzeyde yani bugünkü Rusya'da; Altın Ordu devleti yıkıldıktan sonra kurulan *Kırım Hanlığı* (1422–1783), *Kazan Hanlığı* (1437–1522), *Astrahan Hanlığı* (1466–1556), *Nogay Sibir ve Kasım Hanlıkları* gibi Türk hanlıkları bulunuyordu. Bu görünümüyle XVI. yüzyıl gerçek anlamda Türk devri idi. Zira Türklerin hâkim olduğu topraklar Adriyatik'ten Çin'e, Yemen'den Sibiry'a Fas'tan Hindistan'a kadar uzanan geniş bir coğrafya üzerinde bulunuyordu.

Türk-İslâm devletleri ve imparatorlukları, özellikle Osmanlılar, XVI. yüzyılda gücünün, kuvvetinin ve medeniyetinin zirvesinde klâsik çağını yaşarken Hristiyan dünyası kendi iç meseleleriyle meşgûl oluyor ve Osmanlı karşısında fazla varlık gösteremiyordu. Fakat Avrupa'nın bu durumu fazla sürmedi. *Rönesans* ve *Reform* hareketlerini yaşadıkten ve sömürgecilik harekâtına giriştikten sonra Avrupa'da ilim, teknoloji, kültür ve ekonomi alanında büyük gelişmeler olmuş, Avrupa yavaş yavaş üstünlüğü ele geçirmeye başlamıştı.

Neticede Hristiyan Avrupa'nın sömürgeci büyük devletleri, XVI. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak, XX. yüzyılın başlarına kadar devam eden kuşatma veya kısaca alma politikasını, Türk dünyasına karşı geniş ölçüde, yavaş yavaş ve müştereken tatbikata koydular. Bu kuşatma veya cembere alma stratejisini, sömürgeci

büyük devletler sanki işbölümü yaparcasına şu şekilde uygulamışlardır:

1-Güneyde İngiltere;

a-Hindistan'dan Türk Babür İmparatorluğu'na

b-Hint Okyanusundan ve Basra Körfezi'nden Safeviler'e

c-Basra Körfezi, Yemen, Sudan'dan Osmanlı İmparatorluğuna

2-Kuzeyden Ortodoks Rusya;

a- Kafkasya ve Balkanlardan Osmanlıya

b-Kazan ve Kırım'dan Tatarlar'a ve Başkurtlar'a

c-Türkistan'dan Türk Hanlıklarına

3-Batıdan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu; Balkanlar üzerinden Osmanlı İmparatorluğuna;

4- Kuzey Afrika'dan, Katolik Fransızlar ve İtalyanlar : Cezayir, Tunus ve Libya üzerinden Osmanlı İmparatorluğuna;

5- Akdeniz'den yine İngiltere ve Fransa; Lübnan, Kıbrıs ve Mısır üzerinden Osmanlı İmparatorluğuna karşı kuşatma hareketiyle bazen ayrı ayrı, bazen de müştereken taarruza geçtiler. Batının bu taarruzlarına doğuda Babür Türk İmparatorluğu ve Safeviler fazla direnç gösteremediler ve sömürge durumuna düştüler. Türk dünyasının batısında bulunan ve Avrupa ile sınır komşusu olan Osmanlılar Hristiyan âlemi karşısında inatla ve uzun bir mücadele vererek, 1918 yılına kadar ayakta kalmayı başardılar. Zaten *Şark Meselesi*'nin esasını da Osmanlı-Avrupa münasebetleri teşkil etmektedir.

C- TÜRKLERİN DOĞUYA DÖNÜŞÜ VEYA ŞARK MESELESİNİN İKİNCİ SAFHASI

Şark Meselesi'nin (Türk-İslam dünyasının en batısında bulunan ve hem Hristiyan nüfusu içinde bulunduran, hem Hristiyan Avrupa'ya komşu olan Osmanlının-Avrupa ile mücadelesinin) birinci safhası Türklerin batıya yürüyüşünün 1683'te Viyana kapılarında durdurulmasıyla son bulduğunu ve ikinci safhası olan Türklerin doğuya doğru çekiliş döneminin başladığını, daha evvel ifade etmiştik. Bu ikinci dönemde Hristiyan âleminin stratejisini iki başlık altında toplamak mümkündür.

1-Balkanlardan Türkleri Atmak veya Balkanlardaki Hristiyan Halkı Türk Hâkimiyetinden Kurtarmak

Balkanlardaki Hristiyan milletleri veya unsurları kurtarmak için de, Avrupalı Büyük devletler, üç aşamalı bir süreç öngörmüşlerdir:

a-Reform Safhası: Avrupalıların reformdan anladıkları Osmanlı sınırları içinde bulunan Hristiyan unsurlar lehine, Bâb-ı Âli'ye, reformlar yaptırmak ve bazı imtiyazları kabul ettirmektir. Bâb-ı Âli'nin Avrupalı devletlerin reform isteklerini, gönül rızasıyla yapmayacağı aşikârdır. Dolayısıyla Bâb-ı Âli'yi zorlamak, mecbur bırakmak ve üzerinde baskı kurmak gerekirdi. Bunun için ise, Balkanlardaki Hristiyan unsurları evvela *teşkilatlandırmak*, sonra *dini ve Millî yönden şuurlandırmak*, arkasından *Türklerle düşman hâle getirmek* ve nihayet *silahlandırarak* bir bahane bulup *Osmanlıya karşı isyan ettirmek* gerekiyordu; isyan başarılı olursa reformlar elde edilmiş olacak; şayet başarısız olursa diplomatik veya askerî alanda *büyük devletlerin müdahalesini sağlamak* ve böylece istenilen reformları, *Bâb-ı Âli'ye empoze etmek* gerekiyordu. Görüldüğü gibi taktik; *teşkilatlandırma, şuurlandırma, Türk'e düşman etme, silâhlendirme, isyan, müdahale ve reform safhalarından ibaretti*.

b- Muhtariyet (otonomi) Safhası: Hristiyan halkları lehine reformlar yapıldıktan ve tasvirler alındıktan sonra, belirli bir

süre beklenecektir. Bu süre içinde Hristiyan halk, reformlar sayesinde biraz daha kuvvetlenerek şuurlanacak, silahlanacak ve yeni bir isyana hazır hâle getirilecektir. Bu hazırlık dönemi tamamlandıktan sonra Osmanlı Devleti'nin zayıf olduğu veya harp hâlinde bulunduğu bir zamanda, tekrar *isyan*, tekrar *dış müdahale* ve Bâb-ı Âli'ye baskıyla muhtariyet temin edilecekti.

c- İstiklâl Safhası: Muhtariyet elde edildikten sonra, Hristiyan halk, artık daha rahat davranacağı ve bazı tasarruflarda bulunma hakkına sahip olacağı için kendi polisini, ordusunu kurabilecek ve istiklâl için daha rahat bir ortam da hazırlanabilecektir. Gerekli hazırlıklar bitirilir bitirilmez yine Osmanlının uygun anını yakalayıp tekrar *isyan*, isyan başarılı olursa *istiklal* ilan etmek, isyanı başarısız olur ise büyük devletleri müdahale ettirmek yoluyla Bâb-ı Âli'den *istiklâl* 'i almaktır.

Büyük devletler (Düvel-i Muazzama) dediğimiz; İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya bu siyasî strateji ve taktikleriyle Sırbistan, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan ve Karadağ'ı Osmanlı İmparatorluğundan kopararak, istiklâllerini almalarını sağlamışlardır.

2-Balkanlardaki Türk Olmayan Müslümanları Osmanlı Devletinden Ayırmak

Avrupalı Büyük devletlerin yaptıkları, çeşitli yardım, destek ve müdahaleler sayesinde Balkanlardaki Hristiyan milletlerin çoğu XIX. yüzyılda istiklâllerine kavuşmuş, bir kısmı da muhtariyet elde etmiştir. Bu vaziyet karşısında Müslüman ve Türk nüfusu da Osmanlıdan ayrılan bölgeleri terk ederek, doğuya doğru Osmanlı sınırları içine çekilmiştir. Böylece Balkanlarda, özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus savaşından sonra, Osmanlı hâkimiyeti altında kalan veya Osmanlıdan tamamen kopmamış olan Arnavutluk, Makedonya, Kosova, Sancak, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Trakya gibi yerlerde Müslümanlar nüfus üstünlüğünü ele geçirmiş, Hristiyanlar ise neredeyse azınlık durumuna düşmüşlerdi. Bu nüfus yapısı Balkanların tamamen Türk hâkimiyetinden arındırılmasına yani Şark Meselesi'nin Balkanlarda sona erdirilmesine engel olabilirdi. Buna bir çare bulmak için Hristiyan ve Türk nüfusu büyük devletler çareyi

bulmakta gecikmediler. Çare; milliyetçilik ideolojisini kullanarak, Türk olmayan Müslümanları Türklere ve Osmanlı devletine karşı tahrik ederek, onları Millî istiklal mücadelesine ve davasına teşvik etmekte. Böylece, Türk olmayan Müslüman Boşnaklar, Arnavutlar, hatta Pomaklarla Türklerin arasını açarak Osmanlı Devleti'ni iki cephede yani hem Türk olmayan Müslümanlara hem de Hristiyanlara (Bulgar, Yunan, Makedon, vs.) karşı mücadele vermeye ve sonuçta Balkanlar'ı terke zorlayacaklardı. Bu plân istikametinde Osmanlı Devleti aleyhine yapılan faaliyetler, II. Abdülhamit zamanında başlatıldı. II. Meşrutiyet zamanında özellikle Balkan Savaşları esnasında meyvesini verdi. Nitekim bu savaşların mağlubiyetle bitmesi sonucu Müslüman Arnavutlar, Müslüman Boşnaklar Osmanlıdan koptuğu gibi, pek çok Türk de Arnavutluk'ta, Bulgaristan'da, Makedonya'da, Kosova'da, Yunanistan'da azınlık durumuna düştü. Böylece Osmanlı Devletinin sınırları Edirne'ye kadar çekilmiş, *Şark Meselesi*'nin Balkanlar safhası hemen hemen tamamlanmış, sadece Trakya ve İstanbul elimizde kalmıştı.

D-ŞARK MESELESİNİN ÜÇÜNCÜ SAFHASI

(Asya'daki Hristiyanları Kurtarmak)

Osmanlı Türkleri, 1683'te Viyana'da durdurulduktan sonra 1699 Karlofça, 1718 Pasorafça, 1774 Küçük Kaynarca, 1812 Bükreş, 1829 Edirne, 1856 Paris, 1878 Berlin, 1912 Londra antlaşmalarıyla kendilerine empoze edilen şartları kabul ve Balkanlardaki topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır. Cezayir, Tunus, Mısır, Libya ise zorla Osmanlıdan koparılmıştır. Hristiyan Avrupa Şark Meselesi adı altında Türkler'den rövanşını alıyordu. Ancak bu rövanş, onlar için henüz bitmemişti.

1- Doğu Anadolu'da Ermeni Devleti Kurma Teşebbüsleri

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Türklerin, Balkanlarda ve Doğu Anadolu'da Büyük bir hezimete uğraması ve Rus ordularının batıda Yeşilköy'e, doğuda Erzurum'a kadar gelmesi ile Hristiyan dünyası Osmanlı'nın gücünün ve direncinin kıldığını görmüş, artık

Balkanlarda Türk hâkimiyetinin tutunamayacağına kanaat getirmiştir. Dolayısıyla Şark Meselesini, Anadolu'ya veya Osmanlı'nın Asya topraklarına kaydırmaya karar vermiştir. Bu defa hedef, Doğu Hristiyanlarını kurtarmaktır. Hedef kitle olarak Ermeni cemaatine öncelik verilmişti. Nitekim bu maksatla, 1878'te Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesi ile Rusya, Berlin Antlaşması'nın 61. Maddesi ile de Düvel-i Muazzama Doğu Anadolu'da yaşayan Ermeniler lehine reformlar yapılmasını Bâb-ı Âli'ye kabul ettirerek, *Şark Meselesi*'nin uzantısı ve önemli bir safhası hâline gelen, *Ermeni Meselesi*'ni gündeme getirmişlerdir.

Bu şekilde yaratılan Ermeni meselesi, kısa zamanda reform meselesi olmaktan çıkarılarak Doğu Anadolu'da zorla bir Ermeni devleti teşkil etme meselesi hâline getirildi. Bunun üzerine Avrupa'nın desteğini arkalarına alan Ermeniler, *Tanzimat* ve *Islahat* fermanlarıyla verilen haklardan ve 1878 Berlin Antlaşması'nın 61. maddesinde öngörülen şartlardan da istifade ederek, derhal Balkanlardaki Hristiyan toplumların ortaya koyduğu örneğe uygun bir tarzda, önce Türklere karşı *ihtilalci-isyancı çeteler* kurmaya, arkasından kendi cemaatlerini tahrik etmeye başladılar. Bu ihtilalci teşkilatların başında *Taşnak* ve *Hınçak* cemiyetleri gelmekteydi. Nitekim 1892'den itibaren Doğu Anadolu'da *Ermeni Taşnak* ve *Hınçak* çetelerinin önderliğinde, Osmanlı devletine karşı isyan hareketine giriştiler. Ancak Ermeni isyanları başarısızlığa mahkûmdu. Zira, her şeyden evvel hak iddia edilen bölgelerde Ermeni nüfusu Müslüman nüfusuna oranla çok azdı. En kalabalık ve yoğun oldukları vilayetlerde yüzde yirmi ikiyi (% 22) geçmiyorlardı. İkincisi, teşkil edilmek istenen Ermeni devletinin sınırları belli değildi. *Ermenistan neresiydi? Devlet nerede kurulacaktı?* Açıkça bilinmiyordu. Zira Osmanlı *Ermenistan*'ı yanında, Rus *Ermenistan*'ı, İran *Ermenistan*'ı da vardı. Ayrıca, Adana-Maraş havalisinde de Ermeniler az da olsa mevcuttu. Buna rağmen sadece Osmanlı sınırları içinde Ermenistan kurulmaya kalkışılması, Osmanlı devletine karşı açıkça bir haksızlıktı. Bâb-ı Âli bu haksızlığı kabul edemezdi. Üçüncü bir başarısızlık kaynağı ise, Ermenilerin Avrupa'ya uzaklaşmı ve Zaten Ermeniler kendi

başarılarıyla bir devlet kuramayacaklarını bildikleri için, bütün ümitleri Avrupa'nın müdahalesi ve yardımıyla başarıya ulaşmaktı. Bu beklenen yardım ve müdahale, o günkü dünya siyasî şartları içinde tam gerçekleşemedi. Öte taraftan II. Abdülhamit'in askerî, mahallî, siyasî ve diplomatik alanda aldığı tedbirler sayesinde Ermeni isyanları bastırılmıştı. Bir müddet sakinleşen Ermeniler, I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti'nin iştirakini fırsat bilerek, 1915'te Doğu Anadolu'da geniş bir isyan hareketine girişmişlerse de *İttihat ve Terakki Fırkası* liderlerinin, özellikle *Talat Paşa*'nın kararlı ve şuurlu politikası ile isyan bölgelerinden uzaklaştırılmışlardır.

Millî Mücadele döneminde Ermeniler tekrar ayaklanma teşebbüsünde bulunmuşlarsa da, Doğu Cephesi Kumandanı *Kâzım Karabekir*'in zamanında müdahalesiyle bertaraf edilmiştir. Böylece Ermeni tehlikesi Anadolu'dan tamamen ve bir daha hortlamamak üzere uzaklaştırılmıştır.

Netice itibariyle şunu ifade edebiliriz ki, 1683'ten beri Şark Meselesi'nde kaybeden taraf daima Türkler olmuş iken, ilk defa Doğu Anadolu'da kaybeden taraf Hristiyan Ermeniler ve onların destekçisi Avrupalı büyük devletler olmuştur. Bunu biz, II. Abdülhamit'e, *Talat Paşa*'ya, *Kâzım Karabekir Paşa*'ya borçluyuz. Ermeni meselesinde, Türklerin başarıya ulaşması, Anadolu üzerinde Şark Meselesi adı altında Yunanistan kullanılarak varılmak istenen hedefin gerçekleşmesini engellemiş ve böylece Millî Mücadelenin zaferle bitmesini sağlamıştır.

2 -Anadolu'nun Paylaşılması Plânı

Doğu Anadolu'da Ermenistan devletini kuramayan ve Şark Meselesi'nde başarısızlığa uğrayan Avrupa, Osmanlı'nın, Dünya Savaşı'nda mağlûbiyetini ve 30 Ekim 1918 *Mondros Mütarekesi* ile teslimiyetini fırsat bilerek, Türklerle kesin bir hesaplaşmaya ve 1071'den beri süre gelen Şark Meselesi'ni kapatmaya karar verdi. Artık hedef İstanbul'u almak, Anadolu'dan Türkleri söküp atmaktır.

Bu hedefe erişmek için, her zamankinden, yani Balkanlardaki uygulamayı politika olarak farklı bir yöne izledi. Avrupa

Türk hâkimiyetine son verebilmek için bu sefer hem Anadolu'daki yerli Hristiyan unsurları (Rum-Ermeni) kullanmaya, hem de Anadolu'yu kendi aralarında paylaşarak sömürgeleştirmeye kalkıştı. Bu maksatla ve *Sevres Antlaşması* ile (1920)bir paylaşma planı yaptı. Buna göre Antalya-Konya-Isparta-Burdur havalisi İtalyanlara, Adana-Maraş-Antep çevresi Fransızlara, Doğu Anadolu Ermenilere ve Kürtlere, Ege Bölgesi Yunanistan'a, Karadeniz İngilizlere, Pontus Rumlarına, İstanbul uluslararası bir yönetime veriliyordu. Osmanlı devletine; sadece Ankara -İnebolu- Kastamonu-Sinop bölgesi bırakılıyordu.

Türk hâkimiyetine son vermeye yönelik bu taksim plânı büyük devletler tarafından uygulanmaya konulunca, Mustafa Kemal önderliğinde Türk Millî isyanı, hareketi ve direnişi başladı. Kısa zamanda gelişerek bütün işgalci, taksimci sömürgeci güçler Anadolu'dan çıkarıldı ve 24 Temmuz 1923'te imzalanan *Lozan Anlaşması* ile hem Türklerin galibiyeti, hem Anadolu'da Türk hâkimiyeti tescil ediliyor, hem de yeni bir Türk devletinin kuruluşu kabul ediliyordu.

Netice itibari ile Şark Meselesi'nin Anadolu cephesinde Avrupa kaybediyor, Türkler kazanıyordu. Şüphesiz Türklerin Anadolu cephesinde kazanmalarıyla Şark Meselesi sona ermiyordu. *Sadece ara veriliyor, bir başka tarihe erteleniyordu.* O tarihlerde dünyanın siyasî konjonktürü de *Avrupa'nın Şark Meselesini devam ettirmesine imkân vermiyordu. Zira, Liberal Avrupa, I. Dünya Savaşından yorgun ve zayıf çıkmış, Rusya'da, liberal-Kapitalist Avrupa'ya alternatif olma iddiasında bulunan komünist rejim iktidara gelmiş ve daha sonraki yıllarda yani 1922'de İtalya'ya Faşizm, 1930'da Almanya'ya, hem liberalizme hem komünizme düşman Nazizm (Nasyonal-Sosyalizm) hâkim olmuştur.* Bunu fırsat bilen Mustafa Kemal, Türk devletinin yeniden inşasına girişmiştir.

E- TÜRKİYE CUMHURİYETİ VE AVRUPA

1923 Lozan Anlaşması ile her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti Devleti ortaya çıkmışsa da, bu neticeden hem Türkler hem de Hristiyan unsurları (Rum-Ermeni) kullanmaya, hem de Anadolu'yu kendi aralarında paylaşarak sömürgeleştirmeye kalkıştı. Bu maksatla ve *Sevres Antlaşması* ile (1920)bir paylaşma planı yaptı. Buna göre Antalya-Konya-Isparta-Burdur havalisi İtalyanlara, Adana-Maraş-Antep çevresi Fransızlara, Doğu Anadolu Ermenilere ve Kürtlere, Ege Bölgesi Yunanistan'a, Karadeniz İngilizlere, Pontus Rumlarına, İstanbul uluslararası bir yönetime veriliyordu. Osmanlı devletine; sadece Ankara -İnebolu- Kastamonu-Sinop bölgesi bırakılıyordu.

etmekle Avrupa'nın yüzyıllardır mücadele ettiği ve kendisi için tehlike saydığı Osmanlı devleti yıkılmış, İmparatorluk yok olmuştur. Artık, Avrupalının nazarında sadece tehlikeli Osmanlı imajı değil, aynı zamanda onun temsil eder görüldüğü ve hatırlattığı *Türk Birliği* ve *İslam Birliği* fikri, yani *Pantürkizm* ve *Panislamizm* tehlikesi ve imajı da yok olmuştur. Bu açıdan baktığımızda, Şark Meselesi Avrupa'nın lehine kapanmıştır. Küçük bir Türkiye, millî bir Türk devleti, Avrupa için her hangi bir tehlike ve endişe kaynağı olmayabilirdi.

Türkler de Şark Meselesi'nin bu şekilde sona ermesinden memnundu. Zira, Osmanlı devleti ortadan kalkmış, fakat Anadolu'da Türk hâkimiyeti kalmış ve yeni bir Türk devleti kurulmuştu. Bu yeni Türk devleti, Türk dünyasının *yegâne bağımsız devletiydi*, bu hâliyle Türkiye dışında kalmış ve sömürgeleştirilmiş Türkler için de umut kaynağı ve örnek olabilirdi. *Yeni Türk devleti*, Orta Doğu İslâm dünyasında ayakta kalabilmiş, tek bağımsız Müslüman devleti olarak ayrı bir önem arz ediyordu. Mustafa Kemal, bütün bunların farkında olarak güçlü, çağdaş bir Türkiye yaratma gayretine girişti. Bunu yaparken Avrupa'yı ürkütmemeye özen gösterdi. Zira, Türkiye'nin zamana, barışa, kalkınmaya, yeniden yapılanmaya ihtiyacı vardı. İdeolojik yönden parçalanmış, birbirine düşman bloklar hâline gelmiş Avrupa'nın durumu, Türkiye'ye bu zamanı ve imkânı vermişti. Ayrıca birbirine düşman, gerek faşist gerek liberal gerekse komünist devletler Türkiye'nin dostluğuna muhtaç olabilirdi. Dolayısıyla az çok kendini toparlamış Türkiye, ideolojik kavgada birinin işine yarayabilirdi. Bu sebepten ötürüdür ki, Şark Meselesi'nin üstüne geçici de olsa bir şal örtüldü.

Nitekim II. Dünya Savaşı arifesinde ve esnasında üç bloktan her biri Türkiye'nin dostluğunu aramış, fakat Ankara tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Nihayet Alman faşizmi 1945'te yıkılıp, dünya A.B.D.'nin önderliğini yaptığı liberal blok ile Rusya'nın temsil ettiği komünist blok arasında iki kampa ayrıldığında ve soğuk savaş dönemine girildiğinde, Türkiye liberal bloğa ve arkasından bu bloğun askeri teşkilatı olan **Nato**'ya davet edilmiştir. 1950'lerden sonra Türkiye, **Avrupa Devletleri** olarak toplandığı **Avrupa** blokuna girmiş, bu durum

1985 veya 1990'lı yıllara kadar devam etmiştir. Bu zaman zarfında (1952–1990) Türkiye, Şark Meselesi gibi bir meselenin konusu olmamış ve mümkün olduğu kadar hüsnü kabul görmüştür.

1990 tarihinden sonra komünizmin Rusya'da iflâsı, Sovyet İmparatorluğu'nun dağılması, A. B. D. 'nin tek süper güç olması, dünyanın tek kutuplu hâle gelmesi, Türkiye'yi hem menfi hem de müspet olmak üzere iki yönden etkiledi. Birincisi; Sovyet Rusya'nın yıkılması ve komünizm tehlikesinin kalkmasıyla Türkiye'nin Batı (A.B.D. ve Avrupa) nazarında siyasî, askerî ve stratejik önemi azaldı ve kısmen ona ihtiyaç kalmadı. Bu durum Batı (Avrupa, bir dereceye kadar A.B.D.) açısından değil, fakat her şeyini Batı'ya göre ayarlamış Türkiye için ciddi ve olumsuz neticeler arz ediyordu.

Müspet yönden etkisi ise; Türkiye için olduğu kadar bütün Türk Dünyası için de önemlidir. Sovyet Rusya'nın yıkılmasıyla Türkistan'da beş Türk Devleti (*Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan* ve Kafkasya'da, *Azerbaycan*) istiklâlini kazandı ve hiç öngörülme-yen bir şekilde devâsâ bir Türk dünyası ortaya çıktı. 200 milyon nüfusu, 11–12 milyon km² coğrafyası, petrol, doğal gaz başta olmak üzere, yer üstü ve yeraltı zenginlikleriyle aniden meydana çıkan Türk dünyası veya Türk devletleri, Orta Asya, Orta Doğu, Kafkasya ve hatta Balkanlarda güç dengelerini alt üst edebilecek bir manzara arz etmeye başladı. Türkiye ise meydana çıkan Türk dünyasının liderliği gibi bir role ve pozisyona sahip oldu ve birden önemi arttı.

Türkiye'nin, yeni bir rol yüklenir görünmesi ve Türk dünyasıyla olan tarihî, millî bağları sebebiyle önce komşularını (Yunanistan, İran, Ermenistan, Suriye) ürküttü ve endişelendirdi. Dolayısıyla Türkiye aleyhine değişik hesaplar yapan bu komşularımız büyük bir Türk dünyası karşısında telaşa kapıldılar ve *Türkiye'de Panottomanizm* (Osmanlı Birliği) ve *Pantürkizm* (Türk Birliği) siyasetinin canlandığı şeklinde, propaganda yaparak dünya kamuoyunu Türkler aleyhine etkilemeye başladılar.

Büyük devletler ise (Almanya, Rusya, A.B.D.) bu propagandaların etkisiyle de Kıap Türkiye'deki Türkçüme

devlet adamlarının zamansız, şursuz ve yanlış tavır ve beyanları yüzünden, rahatsız olmaya başladılar. Sonuçta Türkiye'ye karşı takip ettikleri politikalarında bazı değişiklikler yaptılar.

Bütün bunların sonunda, Türkiye'de, Türk olmayan Müslümanlar, özellikle Kürtler üzerinde politikalar üreterek Türkiye'yi engelleme, parçalama, rahatsız etme, istikrarsızlığa itme yolunu tuttular. Böylece, sanki yeni bir **Şark Meselesi**'ni, dünya siyasî gündemine soktular. Yani **Şark Meselesi** yaratarak veya yaratır görünerek, şu neticeleri elde etmek niyetinde olabilirler:

1- Türkiye'de etnik ayrımcılık yaratarak, siyasî istikrarı bozmak ve önce Kürtleri Türklerden ayırmak.

2- Mezhep ayrılığını tahrik ederek, Türkiye'yi Alevî-Sünnî çatışmasına iterek iç meselelerle meşgul etmek.

3- Türkiye'de her türlü (dinî, mezhebî, etnik) hassas konuları tartışır hâle getirerek Türk Hükümetini, Türk dünyasıyla, Kafkasya ve Balkanlarla meşgul olamaz bir vaziyete sokmak.

4- Türkiye'nin, bölgede ve Türk dünyasında hâkim rol oynamasına imkân tanımamak.

5- Türkiye'nin, ekonomik yönden güçlenmesine mani olmak.

Sonuç

Yeni Şark Meselesi'nde, yine eskiden olduğu gibi büyük güçler Yunanistan'ı, Ermenistan'ı ve Türk olmayan Müslümanları özellikle Kürtleri ve Arapları Türkiye'ye karşı kullanmaya devam etmektedirler. Kullanılan bu unsurlar da, kendileri için Türkiye'den menfaat koparmayı ve Türkiye'yi bölmeyi umut ettikleri için, büyük güçlerin oynacağı hâline gelmişlerdir.

Yeni Şark Meselesi'nde Türkiye'nin oyuna gelmemesi için, iç huzuru ve bütünlüğü bozacak şekilde, özellikle dinî ve etnik konuların tartışılmasına getirilmesi lazımdır. Türkiye'nin uzun bir

barış dönemine ihtiyacı olduğu unutulmadan, dış politikada fevkalâde şuurlu ve millî menfaatlerden taviz verilmeden hareket etme zarureti vardır. Türkiye'nin gücü ve takatı fayda getirmeyecek konularla tüketilmemelidir. Eski Şark Meselesi'ni canlandıracak ve *yeni Şark Meseleleri* yaratacak **Osmanlıcılık, Pantürkizm ve Panislâmizm** gibi kavramlar gelişi güzel telaffuz edilmemelidir. Hedef Türkiye'nin menfaati olmalıdır. Zira; Türkiye, Türk devletine ve vatandaşlarına lâzımdır.

Tanzimattan Sonra

Fikir Hareketlerine Bakış

Giriş

1789 Fransız İhtilâlî'nden günümüze kadar uzanan zaman dilimi içerisinde, bütün toplumları, milletleri olduğu gibi Osmanlı toplumunu veya Türk milletini de yakından ilgilendiren ve etkileyen fikir akımlarından dördü üzerinde durmayı uygun bulduk. Bunlar sırasıyla *liberalizm, demokrasi, milliyetçilik* ve *sosyalizmdir*. Bu fikir akımlarından önce liberalizm, sonra demokrasi fikri, daha sonra milliyetçilik fikri Osmanlı aydınlarını etkisi altına almıştır. Sosyalizmin etkisi Osmanlı döneminde değil, Cumhuriyet döneminde özellikle 1960 İhtilalinden sonra ortaya çıkmıştır. Şimdi Osmanlı dönemindeki yankılarına ve etkisine geçmeden önce bu fikir akımlarının ne olduğu üzerinde durmakta fayda olduğu kanaatindeyiz.

A- Liberalizm nedir? Liberalizm; hayatın bütün yönlerini içine alan ve toplum problemlerine çözüm bulduğuna inanan, geniş ve bütüncül bir felsefedir. Bu bakımdan liberalizmi sadece ekonomik veya sadece politik açıdan ele almak yanlıştır. O halde liberalizm nedir?

1- Politik bir felsefedir. Politik liberalizm, hürriyet ve eşitlik ilkesini kendisine esas almıştır. Buna göre "*insanlar hür ve eşit doğar ve öyle yaşarlar*". Hür ve eşit insan, medeni ve kamu hürriyetlerini rahatça kullanabilmelidir. Meselâ, fert **düşünme, konuşma, hareket etme** serbestisine sahip olmalıdır. Bu özel hürriyetlerin sınırı başkalarının hürriyeti olarak tespit edilmiştir. Öte yandan toplantı, basın, parti kurma gibi kamu hürriyetleri de fertlere verilmiştir.

2- Liberalizm; ferdîyetçi, sosyal bir felsefedir. Buna göre fert, her şeyin önündedir. Fert devletin, toplumun, grupların, derneklerin önünde yer alır. Fert bunlar tarafından ezilmemeli, köleleştirilmemelidir.

3- Liberalizm; aynı zamanda tarih felsefesidir. Buna göre tarihi, fertler meydana getirir, toplum değil.

4- Liberalizm; bilgi ve hakikat felsefesidir. Liberalizm hakikati, ferdî akılla bulmaya çalışır. Bu yönüyle tamamen *rasyonalisttir (akılcıdır)*. Dolayısıyla ön yargılara, otoriteye, geleneklere, dogmalara(dine) karşıdır. Akıl, hakikati kendi aramalıdır.

Liberalizmin özelliğine gelince, politik liberalizmde, hürriyet ve eşitlik hukukidir. Devletin hiç bir şeye müdahale etmesini istemez. Fertlere ayırdığı sahaya, devletin girmesini reddeder.

Liberalizm, otoriteye karşıdır. Bunun için devletin, idarecilerin yetkilerini sınırlamıştır. Sınırlama ise, *yasama, yürütme, vargı* güçlerini ayırarak otoriteyi zayıflatma şeklinde olmuştur. Ayrıca seçim usulünü kabul ederek seçimi, idarecilerin başında "*demoklesin kılıcı*" gibi tutmak istemiştir. Bununla çoğulcu sistemi getirerek, iktidarı muhalefetle de sınırlama yoluna gitmiştir.

Ayrıca liberalizmde, ekonomik güç ile politik güç ayrılığı esas alınmıştır. Ekonomik liberalizmde teşebbüs hürriyeti, mülk edinme hürriyeti ve ticaret hürriyeti esastır.

Özetlersek, liberalizm her türlü otoriteye yani devlet otoritesine, **baba otoritesine, aile otoritesine**, dini otoriteye,

geleneklerin otoritesine karşıdır. Bunların zayıf olmasını ister. Tamamen akılcı ve adem-i merkezîyetçidir. XIX. yüzyılın en ilerici, yenilikçi fikir akımıdır. İnsanlara ait pek çok değeri, asil duyguları da ortaya çıkarmıştır. İlke düzeyinde çok güzel görünen liberalizm uygulama alanında değişik, olumsuz neticeler verdi. Onun içindir ki liberalizmin, *ideolojik ve sosyolojik* olmak üzere iki yüzü olduğu unutulmamalıdır. Her iki yönden de incelenmelidir. Liberalizme sağdan bakarsanız ihtilâlcidir, ilericidir, devrimcidir; soldan bakarsanız muhafazakârdır, kötüdür. O halde liberalizmi ortada bir düşünce akımı olarak görebiliriz.

B- Demokrasi: XIX. yüzyıl ortalarına doğru çıkan demokrasi hareketi, liberalizme karşı tavır aldı ve onun eksik yönlerini gidermeye çalıştı.

Demokrasi, esas itibarıyla liberalizmle karmaşık bir münasebet içindedir. Ondan ayrı değil, fakat liberalizmin bir uzantısı gibi görülmelidir. Demokrasi, prensiplerden hareket ederek, her türlü farklılıkları, ayırımları, kısıtlamaları reddetmiştir. Liberaller şartları, imkânsızlıkları ileri sürerek uygulamada prensiplerden taviz vermişler, vazgeçmişlerdir. Demokrasi ise, prensiplerin tavizsiz uygulanmasını ister. Demokrasi fikrinin ileri sürdüğü ve savunduğu hususlar şunlardır.

1- Siyasî Eşitlik: Oy eşitliği, herkes için oy hakkı esastır. Genel seçim olmadan demokrasinin olmayacağı fikri hâkimdir.

2- Halk Hâkimiyeti: Liberaller millî hâkimiyetten bahsediyorlardı. Demokratlar Millî hâkimiyette, azınlık hâkimiyetinin söz konusu olduğunu söyleyerek, halkın hâkimiyetini istiyorlardı. Bunun için eşit-oy ve herkese oy diyorlardı.

3- Siyasî Hürriyetler: Liberaller ekonomik ve entelektüel kabiliyeti ve imkânı olanlara hürriyetleri verdiler. Demokrasi taraftarları bu hürriyetlerin herkese verilmesini istiyorlardı. Siyasî eşitsizliklerin giderilmesini savunuyorlardı. Demokratlar, herkes için, siyasî hürriyet derken, bu hürriyeti kullanma vasıtalarını da istiyorlardı. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Böylece iki önemli ayrılık çıktı. Bunlar:

a- Hürriyet prensiplerine bağlılık ve prensiplere öncelik verme.

b- Mevcut şartlara öncelik verme, hürriyet prensiplerini ikinci dereceye atma.

Bugün dünyada bu iki anlayış hâkimdir. Rusya şartlardan, Batı ve A.B.D. prensiplerden hareket ediyor

C- Milliyetçilik: Milliyetçilik hareketi; milletlerin varlığından, bir millete ait olma arzusundan yani millî şuur uyanmasından doğmuştur. Bu hadise kültür, şuur hadisesi olarak görülmüştür.

Milliyetçilik de liberalizmin uzantısı ve o fikrin aşılmasıdır. Milliyetçilik iç politika sorunu değildir. Liberalizmin fert için ön gördüğü, *hürriyet* ve *eşitlik* fikrinin milletler çerçevesinde uygulanmasıdır. Yani milletlere hürriyet, istiklâl, milletlere eşitliktir. Evrensel bir olaydır. Tarihin en evrensel olayı milliyetçiliktir. Milliyetçiliğin esas itibarıyla hiç bir ideolojiyle ilgisi yoktur. Politik rengi de yoktur. Bununla birlikte *Milliyetçilik fikri* kendi kendine yetmez. Bunun için diğer politik sistemlerin biriyle birleşmek ihtiyacını duyar. Her fikirle birleşebilir. O halde belirli bir siyasî ideolojisi yoktur. Duygu, şuur, his, arzu, sevgi düzeyinde bir potansiyel güçtür

Fakat sosyolojik açıdan baktığımızda iki milliyetçilik görüyoruz.

1- *Tarihi milliyetçilik:* Bu milliyetçiliğin kaynağı tarihtir. Tarih, kültür ve gelenek bu milliyetçilikte ağır basar. Milletlerin özellikleri, ayırıcı vasıfları üzerinde durulur. Ayırıcı vasıflar ortaya çıkarılır. Dil, din, tarih, âdet, folklor, gelenekler ön plandadır. Millî olanı yükseltmeye çalışır. Buna muhafazakâr milliyetçilik (sağ milliyetçilik) denebilir.

2- *Liberal Milliyetçilik:* Bu milliyetçilik millî hâkimiyet, millî birlik, istiklâl, hürriyet, eşitlik üzerinde durur. Kaynağı liberal

felsefedir. Geleceğe dönüktür. Tarihe, maziye, sırtını çevirmiştir. Liberal, demokratik ve madden kuvvetli bir millet yaratmaya çalışır. Buna da ileri milliyetçilik adı verilebilir.

Aydınlar bu iki tür milliyetçiliği kafalarında birleştirememiştir. İki kaynağın, mutlaka birleştirilmesi gerekmektedir.

D- Sosyalizm: Liberalizm, demokrasi ve milliyetçilikten sonra sosyalizm fikri de ortaya çıkmaya başladı. XIX. yüzyılın son çeyreğinde önem kazandı. Sosyalizm de sanayi toplumlarının problemlerine çözüm getirmek iddiasındadır. Liberalizme karşı tavır aldı, demokrasiyi yetersiz gördü, millet olgusunu reddetti. Mülkiyeti, aileyi, devleti, milleti, dini, ferdiyetçiliği toplumsal gelişmeye engel saymakta ve bunların olmadığı bir toplum düzeni kurmayı öngörmektedir. İdeolojisi materyalist felsefeden kaynaklanır. Sosyal tabanı ise işçi sınıfıdır.

Liberalizmin eşitlik fikrini ekonomik eşitlik olarak ele alır. Ekonomik eşitliği tesis etmeye çalışır. Bu açıdan liberalizmin uzantısıdır. Ekonomik eşitliği kolektif mülkiyette görür.

TANZİMAT VE SONRASI

A- Liberalizm-Osmanlılık:

Bilindiği gibi Avrupalı, ortaya koyduğu her türlü fikir akımını, hem felsefî hem de sosyolojik temellere oturtmuştur. Bu hususu gözden kaçırmamak lâzımdır. Meselâ mevcut eski sistem önce müesseselerine sahipti. Fikir sistemi, ideolojisi yoktu. Liberalizm veya yeni fikirler, ideolojiler karşısında kendi ideolojisini yaratmasını bildi. Böylece zamana ve zemine kendisini uydurabildi. Hayatiyetini de muhafaza etti.

Liberalizm ise muhafazakâr sistem içinde önce fikren ortaya çıktı, iktidarı ele geçirdikten sonra müesseselerini kurdu. Bundan sonra liberalizm de fikrî ve sosyolojik tabanını tespit etti ve kendi düzenini teşkil etti. Liberalizm kendi düzenini kurarken ve kurduktan sonra dayandığı temeller: Adil hukuk, eşitlik, tam mülk, millet-millî

devlet, tenkit fikri, parlamento, ferdiyetçilik, kuvvetler ayrılığı, hürriyet, zayıf siyasî otorite gibi prensiplerdir. Liberalizm bu prensiplere göre Avrupa'yı güçlü kılmış ve kalkındırmıştır.

Osmanlı İmparatorluğuna baktığımızda durum şudur: Osmanlı aydını, 1683'ten beri yaptığı ıslahatların bir türlü netice vermediğini görüyordu. Kısaca Osmanlı aydını ne Osmanlı düzeninin fikriyatını yapabildi, ne de müesseselerini yenileyebildi. Böylece ideolojik ve sosyolojik açıdan kendini temellendiremedi. Bu durum karşısında "paniğe" kapıldı. Panik onu, uzun zaman içine kapanmaya sevk etti. Fakat Avrupa, her şeyiyle Osmanlı kabuğunu kırdı, fikriyle, ticarî mallarıyla, ordusuyla Osmanlı'yı zorladı.

Osmanlı'nın yapacağı pek bir şey kalmamıştı. O halde yapılacak şey ıslahat metodunu bırakıp, "reform metodunu" benimsemekti. Çünkü ıslahat eskiye dönüşü, mevcudu muhafazayı ifade ediyor. Reform ise; mevcudu bırakıp yeni olanı, Avrupaî olanı almak anlamına geliyordu. İşte, bu fikir 1839 Tanzimat hareketiyle doruğa ulaştı ve uygulamaya konuldu. Fakat Osmanlı aydınında, liberal anlamda ideolojik ve fikrî bir birikim henüz yoktu. Ayrıca, Osmanlı toplumunun sosyal yapısı, liberal fikirleri destekleyecek tarzda da değildi. Buna rağmen Osmanlı aydınları, modernleşme adı altında Batılılaşmaya karar verdi. Bu tür hareketlerin ideolojisi ve sosyal tabanı olması gerektiğini düşünen aydınlar, ideoloji olarak **Osmanlıcılığı**, sosyal taban olarak da yeni bürokrasiyi benimsediler.

Gerçekte ne Osmanlıcılık vardı ne de güçlü ve geniş bir bürokrasi vardı. Her ikisi de sonradan yaratılacaktı. Yani Osmanlı milleti ile liberal müesseselere inanmış, aydın-bürokrat bir sosyal tabaka reformlarla yaratılmak isteniyordu. Yapılan her şey Avrupa'daki gelişmelere tersti. Zira Osmanlının yapısı farklıydı ve bozulmuştu. Ayrıca Osmanlı toplumunda, liberal anlamda şunlar yoktu: Rasyonalizm (Akılcılık), ilim, tenkit fikri, ferdiyetçilik, eşitlik, hürriyet, millî devlet, otoriteye karşı tavır.

Buna karşılık Osmanlıda şunlar mevcuttu: Nakilcilik, itaat hissi, kozmopolit bir imparatorluk, otoriteye saygı, inanç, gelenek fikri hâkimdi. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Bu zeminde liberal fikirlerin ve müesseselerin yerleşmesi ve gelişmesi mümkün olamazdı. Olsa bile aydınları, istedikleri hedeflere götüremezdi. Aydınlar ne istiyordu? Osmanlı devletini güçlendirmeyi ve muhafaza etmeyi. Bunu temin etmek için önce aklın, ilmin önderliğinde sanayileşmek gerekiyordu. Hâlbuki Osmanlı aydını, liberalizmin temel prensiplerinden eşitlik ve hürriyeti, 1839'da hukukî, 1856'da ise siyasî anlamda topluma vermekle, Osmanlı milleti yaratarak, devleti güçlendirip muhafaza edebileceğine inanmıştı veya inandırılmıştı. Önce sanayileşmenin ve ilmîleşmenin şart olduğu anlaşılamamış ve görülememiştir. Osmanlı aydınının önemli yanlışlarından biri de budur. Prensiplerin cazibesine, ferdî olarak takılıp kalmıştır. Bu ise, prensiplerin de devlet ve toplum seviyesinde tartışılmasını önlemiştir.

Nitekim istenilenin tam tersi oldu. Tanzimat'la Osmanlı biraz daha zayıfladı. Hürriyet ve eşitlik istenileni vermedi. Gayr-i müslim unsurlar, liberal fikirlere dayanarak imparatorluktan ayrıldılar, ayrılmağa kalktılar. Düvel-i Muazzama denen İngiltere, Fransa gibi devletler ise, Osmanlı devletini nüfuzları altına aldılar, yarı sömürge durumuna soktular.

B- Demokrasi-Osmanlıcılık:

Liberal uygulamalar Osmanlı devleti adına müspet sonuç vermezken, liberalizmin uzantısı olan demokrasi fikrine yani siyasî hürriyet, siyasî eşitlik fikrine dayalı parlamenter sistem veya meşrutiyet sistemi Genç Osmanlılar tarafından savunulmaya başlandı. Avrupalılar ve gayr-i Müslimler de bu fikri desteklediler. Neticе, 1876 Anayasası'nın ilanı ve 1877 Meclis-i Mebusanı'nın açılması oldu. Fakat hemen arkasından Osmanlı'nın, Rumeli'nin önemli bir kısmından atılışı ve hezimetі yaşandı. Demokrasi ve parlamenter sistem gerçekleşemediği gibi, Osmanlıcılık da önemini yitirdi.

I. Meşrutiyetteki tecrübeye rağmen liberalizm ve demokrasi fikri devlet nezdinde önemini kaybetmişse de İttihat-Terakki veya Jön Türkler tarafından, 1908'de II. Meşrutiyet'le tekrar uygulamaya konuldu. Fakat neticede, ne Osmanlı milleti gerçekleşti, ne liberal fikirler yayıldı, ne de demokrasi fikri uygulanabildi.

Devlet Rumeli'de kalan toprakları da kaybetti. Bulgaristan, Makedonya, Batı Trakya, Şarki Rumeli, Libya devletten koparıldı.

C- Milliyetçilik-Türkçülük: I. ve II. Meşrutiyetin, Osmanlıcılık fikrinin iflası sonunda, yine liberalizmden kaynaklanan Milliyetçilik fikri, Osmanlı veya Türk aydınına cazip gelmeye başladı. Hem tarihi kaynağa hem liberal kaynağa dayalı, ayrıca savunmaya dönük bir milliyetçilik akımı doğmaya başladı. Bunun hedefi Türk olanı, Türk'e ait olanı kurtarmak, ona şahsiyet kazandırmaktı. Özetlersek bu milliyetçilik; millî kültürü, millî istiklâli, milleti, millî hâkimiyeti, millî birliği kurtarmak, kurmak istiyordu.

Türk aydınının XX. yüzyılın başında kabul ettiği en mantıklı fikir akımı milliyetçilik oldu. Bunun sayesinde Mustafa Kemal Kuvâ-yı Milliye hareketiyle, Türk milletine; millî bir devlet, millî istiklâl, millî hürriyet, millî birlik verebildi. Ayrıca liberal müesseselerden pek çoğunu da topluma kazandırdı. Bunların başında yasama, yargı, yürütme güçlerinin ayrılığı, medeni hak ve hukuk, millî eğitim, millî sanayi gelmektedir.

1923-1938 arasında Atatürk, Türk aydınına, akıl ve ilim vasıtalarıyla, tarihî ve liberal kaynağı birlikte değerlendiren bir metot vermek istemiştir. Ancak bu iki kaynak, daha sonraları aydınlar arasında ikilik yaratmıştır. Sebebi: 1938'den sonra, liberal fikirleri Yunanca kaynağına indirmek isteyenlerle, tarihî kaynağına önem verenler arasında büyük bir uçurum meydana gelmiştir.

1940'dan sonra rasyonalizm (akılcılık) ile evrensellik kendisini hümanizma ve materyalizmde bulmuştur. Bazı aydınlar bu akıma kendini kaptırmış ve bu günlere gelinmiştir. 27 Mayıs 1960'da bu zihniyet hâkim olmuştur.

Rasyonalizm nedir? Akla tam güvendir. İnsanın aklî, mantikî, maddî yönü vardır. Manevî yönü yoktur. Dolayısıyla insan için Millî değerler, dini değerler önemli değildir. Evrensel değerler, tabii haklar esastır.

Böyle olunca milletler, kültürler arasında çelişki yoktur. Bu hümanizmayı, Evrenselizm, evrenselliği yaratır. Millî olanı

dışlamaya başladı. Rasyonalizm- ilme, ilim-akla güveni artırdı. Fakat ilim öne geçti. Tecrübe edilmeyen, deneyele ispat edilemeyen her şey reddedildi. Maddenin kanunlarıyla her şey izâha çalışıldı. Neticede materyalizme varıldı. Fert-hürriyet, akıl inkâr edildi. İlimcilik-pozitivizm budur.

Fikir üretebilmek için, akıl-ilim yoluyla, dört zeminle bizzat temas kurmak ve bu zeminleri tanımak ve hâkim olmak lazımdır.

1- Fizikî zemindir: Maddeye, fizikî âleme hâkim olmaktır,

2- Kültür zeminidir: Kendi kültürüne hâkim olmak, tanımak, bilmek anlamaktır.

3- Manevî ve felsefî zemin, kendi düşüncelerinden, hayallerinden, tavırlarından, maneviyatından hareketle kendi felsefesini yaratmaktır.

4- Yabancı kültür ve medeniyetler zemini: Amerika'yı yeniden keşfetmemek için yabancı zeminlerin ne yapıp ettiklerini bilmek gerekmektedir.

Bu takdirde fikir üretilir, sisteme varılır. Senteze ulaşılır. Türk aydını Tanzimat'tan beri bunu yapamadı. Hazır zeminlerden aldıklarıyla yetinme yolunu seçti.

Sonuç olarak; liberal, sosyalist fikirler Avrupa'da ortaya çıkmış, Osmanlı veya Türk aydınları tarafından Türk toplumuna aktarılmış veya taklit edilmiştir. Bu itibarla Türk aydını bu konuda orijinal fikirlere sahip değildi; bu fikirlere bir katkıda bile bulunamamışlardır. Buna karşılık milliyetçilik akımı orijinal olmaya çalıştı, olmak da zorunda idi. Zira her fikri kendi millî zemininden çıkarmak mecburiyetinde idi. Böyle olduğu için, millî olana sahip çıktı diye o da bizzat devlet tarafından suçlandı.

Tanzimattan Günümüze

Hâkimiyet Anlayışında Gelişme

Konuya başlamadan önce, hâkimiyet, otorite, iktidar kavramlarından ne anladığımızı belirtelim.

Hâkimiyet: En üstün, tek ve bölünmez bir kudret olup, toplumun ortak iradesidir.

Otorite: Topluma ve fertlere zor kullanmadan kanun çerçevesi içinde itaat, saygı, inanç telkin eden cazip bir üstünlüktür. Otoritenin temeli adalettir.

İktidar: Fert ve toplum üzerinde hâkimiyet ve otoriteyi tesis edecek müessir vasıtaları elinde bulunduran siyasî kudret makamıdır. Ancak, iktidarlar hükümetlerin malı değildir. İktidar sahipleri değişkendir.

Hemen ifade edelim ki, bu tarifler mutlak tarifler değildir. Teferruata girildiğinde tariflerde siyasî, felsefî benzerlikler veya ayrılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu hususlar konumuzun dışında kaldığından üzerinde durmuyoruz. Ancak, hâkimiyet kavramı üzerinde biraz durmayı faydalı buluyoruz.

Devlet hayatında en üstün otorite ve kudret olarak tarif ettiğimiz hâkimiyet kavramı, içinde bulunduğu zamana göre ilk çağdan zamanımıza kadar farklı anlamlar yüklenmiştir. Bazen kuvvet ve kudretin ifadesi olarak görülmüş, bazen ilahi bir değer olarak nitelenmiş, bazen tek kişinin (Yeniçağlarda) gücü olarak ferdileştirilmiş ve nihayet 1789'dan sonra topluma mal edilmiştir.

Felsefi görüş açısından hâkimiyet kavramına ve hâkimiyetin kaynağına baktığımızda, genel olarak iki kısımda ele alındığını görüyoruz.

1-Teokratik Görüş: Bu görüşe göre hâkimiyetin kaynağı Allah'tır veya Tanrıdır. Dolayısıyla; Allah'ın hâkimiyetine itaat edilmediği takdirde, insanlar isyankâr ve günahkâr olacaklardır. Bu bakış açısı, dinlere ve din anlayışlarına göre değişmektedir. Ancak genel prensipte büyük bir değişiklik yoktur.

2- Pozitif Felsefi Görüş: Bu görüşe göre, hâkimiyetin kaynağı toplumdur ve akla dayandırılan bir hâkimiyet anlayışı esastır. Bu görüşün dayandığı temel, insanların hukuken eşit olduğu, bir insanın diğer bir insana tâbi olmasının temel haklara aykırı olduğu prensibidir. 1789 Fransız İnsan Hakları Beyannamesinde bu prensibe yer verilerek, hâkimiyetin topluma ait olduğu, hiç bir ferdin veya heyetin, toplumdan gelmeyen bir hâkimiyeti kullanamayacağı esası getirilmiştir.

1789'dan sonra yani XIX. ve XX. yüzyılda bu hâkimiyet anlayışının izahı iki şekilde yapılmaya başlandı.

1-Millî Hâkimiyet

2-Halk Hâkimiyeti

Millî Hâkimiyet anlayışının fikir babası J.J. Rousseau'dur. *İçtimaî Mukavele (Toplumsal Sözleşme)* adlı kitabında, toplumun ortak iradesi sonucu, "Millî İradenin" ve "Millî Hâkimiyetin" ortaya çıktığını savunmuştur. Neticede devlet hayatında hâkimiyetin bu müşterek (ortak) yani kolektif iradeye ait olduğu kabul edilmiştir. Bu hâkimiyet, fert iradesinden üstün ve onun dışında yeni bir iradedir.

İşte, bu hâkimiyet veya irade bir millete ait olduğu zaman “Millî Hâkimiyet” dediğimiz kavram ortaya çıkar. Bilindiği üzere millet ise geçmiş ve geleceğiyle hem maddi, hem de manevi bir varlıktır. Millet tek, ortak iradesi de tek olduğuna göre ona ait olan hâkimiyet de teklik ve bölünmezlik vasfı taşır. Millî hâkimiyet, toplumu zamanla cumhuriyet ve demokrasiye götürmüştür.

Halk hâkimiyeti ise daha çok millet gerçeğini reddedenlerce yani millet kavramını üst yapı olarak görenlerce kullanılmış veya kabul edilmiştir. Bu anlayışa göre toplum, millet olarak bir ve bütün değildir. Hâkimiyet fertler ve sınıflar arasında parçalanmaktadır. Kısaca, halk hâkimiyeti kavramından anlaşılan milletin bütünlüğü değil, onun bir kısmının özellikle çalışan kesimlerin hâkimiyeti olarak anlaşılmaktadır.

Yalnız şunu ifade edelim ki; Atatürk, millet ve halk derken aynı şeyleri yani Türk milletini ve Türk halkını kastetmiştir. Bu bakımdan halk hâkimiyeti, millî hâkimiyet, halk hükümeti ve millî hükümet derken aynı şeyleri kastettiğini daima belirtmiştir.

Bu genel izah ve tanımlardan sonra Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi içinde hâkimiyetin durumu nasıldı meselesine gelebiliriz.

Osmanlılarda Durum: Hemen ifade edelim ki pek çoklarının zannettiği gibi, Osmanlı Devletinde geçerli olan rejimin adı

-Teokrasi değildir: Zira ruhban sınıfı ve ruhanî bir idare yoktur

-Otokrasi değildir: Çünkü Padişah, istediğini yapma ve istediği gibi idare etme yetki ve salahiyetine sahip değildir.

-Demokrasi de değildir: Zira, halk veya millet işe karıştırılmıyordu. Dolayısıyla halk iradesi söz konusu değildir.

O halde diyebiliriz ki, Osmanlı idaresi kendine mahsus bir rejime sahipti. Bu sistemde hâkimiyetin temsilcisi veya sembolü halife-sultan olan padişah'tır. Hâkimiyetin kaynağı ise Allah'tır,

İslam dinidir. Fakat devletin kaynağı dinin, İslâmın dışındadır. Türk devletleri İslam din ve hukukunu korumayı ve uygulamayı kabul ettiği için meşru bir İslam devleti olmuştur.

Durum bu olunca, padişah (halife-sultan), İslâm nizamını kuracak, uygulayacak ve koruyacaktı. Osmanlı devletinde padişaha verilen bu hak, hiç bir zaman tartışma konusu olmamıştır. Böylece en üstün hâkimiyet padişaha ait olmuştur. Kaynağı tek Padişah idi. Hâkimiyetin tekliği ve bölünmezliği prensibi idi. Osmanlının gücü de buradan ileri geliyordu. Fakat padişah, şer'î ve örfî hukuk kurallarına bağlı idi.

Bu şekilde, Tanzimat'ın ilanı olan 1839 tarihine kadar gelinmiştir. Bu tarihten önce ve sonra Avrupa'nın emperyalizmi ve etkisi sonucu devletin ekonomik, kültürel yönü bozulmuştu. Buna rağmen padişah hâkimiyeti, yani siyasî yönü ayakta duruyordu. Bu durum yani padişah otoritesinin ayakta kalması, hem Avrupalıların, hem gayr-i müslimlerin hem de Osmanlı liberal bürokratlarının işine gelmiyordu. Bunun için de padişah otoritesini veya hâkimiyetini parçalamak, sınırlamak istiyorlardı. Bu istek esas itibariyle meşru geleneksel ve herkesin kabul ettiği "*Hâkimiyet*" anlayışının zayıflaması manasına geliyordu.

Neticede, Tanzimat, Islahat Fermanlarıyla, I. ve II. Meşrutiyetle bu hâkimiyet zaafa uğratıldı. Hâkimiyetin zaafa uğradığı toplumda sosyal, siyasî, ekonomik çözülme mukadderdir. Nitekim Osmanlı Devleti de bunun sonucu yıkıldı.

Fakat şu hususu unutmamak lazımdır. O da şudur: Kaynağını İslam dininden alan halife-sultan hâkimiyeti, Tanzimat Fermanından itibaren zayıflamaya başlarken, kaynağını toplumdan alan hâkimiyet anlayışı da Osmanlı toplumunda yerleşmeye ve gelişmeye başlamıştı.

Osmanlı sistemini ayakta tutmak için iki hâkimiyet anlayışı arasındaki çelişki ve mücadele Osmanlı İmparatorluğunu yıkmıştır. Her ikisi de bu neticeyi beklemiyorlardı. Fakat, mevcut meşru hâkimiyetin zaafa uğratılması, parçalanması, devletin, vatanın,

milletin zararına olduğu; bölücülerin, emperyalist devletlerin lehine bir durum yarattığı kesin olarak ortaya çıkmıştır. O halde denilebilir ki, Tanzimat ve Meşrutiyet devirleri hâkimiyet ikiliğini ortaya çıkarmış, hâkimiyet ikiliğine de devletin tahammülü olmamış, yıkılmıştır.

İşte Atatürk, Osmanlı devletinin birbirine zıt iki hâkimiyet anlayışının mücadelesi yüzünden yıkıldığını görmüştür. Gerçekte halife-sultan hâkimiyeti, çeşitli sebeplerden dolayı fonksiyonunu yerine getirememiş, kaynağı Osmanlı toplumu olacak olan hâkimiyet anlayışı ise, çeşitli milletlerin bulunduğu bir imparatorlukta pek fayda sağlamamıştı. Sağlamayacağı da açık ve kesindi.

Bu sebeptendir ki, Atatürk Millî Mücadele devrini, Osmanlı toplumu adına değil Türk Milleti adına, Osmanlı devletini kurtarmak için değil, yeni bir Millî Türk devleti kurmak için açmıştır. Neticede Kuvâ-yı Milliye'yi Türk Milletinin gücüne ve iradesine dayandırarak zafere ulaşmış ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuştur.

Artık Millî Türk devletinde hâkimiyetin kaynağı, fonksiyonunu yitiren halife-sultan hâkimiyeti olamazdı. Bu kaynak artık milletin kendisi olabilirdi. Onun içindir ki Atatürk: "*Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir*" diyerek hâkimiyeti gerçek sahibine devretmiştir.

Bu hâkimiyetin vasıfları bölünmezliğidir, tekliğidir, bütünlüğüdür, millete ait oluşudur. Ayrıca, yeni hâkimiyet anlayışı Osmanlı döneminde olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyetinde sosyal ve millî çözülmenin sebebi değil, yenileşerek muhafaza etmenin, muhafaza ederek yenileşmenin temelini oluşturacaktı.

Türkiye Cumhuriyetinin temel prensibi olan Millî Hâkimiyet anlayışı, dış politikada istiklalin, iç politikada da millet iradesinin sembolü ve vazgeçilmez unsuru haline getirilmiştir. Böylece, millî hâkimiyet ilkesi, başka bir devletin mandası veya başka bir devletin peyki olmak isteyenlerin, saltanatı ve hilafeti getirmek isteyenlerin önüne, geçilmesi imkânsız bir engel olarak, Atatürk tarafından konulmuştur. Artık Türk Milleti, kendi ortak

iradesinin ifadesi olan *Millî Hâkimiyet anlayışını* benimsemiş ve onu, varlığının esası olarak görmüştür.

Bu yüzdendir ki, devlet, rejim ve millet bütünlüğüne yönelik etnik ve ideolojik bölücü mihraklar, millî hâkimiyet prensibi üzerinde halkı tereddüde düşürerek, onu zaafa uğratmaya çalışıyorlar. Zira, Osmanlı döneminde nasıl ki, mevcut ve meşru hâkimiyet anlayışı ve padişah otoritesi zayıflatılınca, devlet parçalanmışsa, bugün de millî hâkimiyet anlayışı saptırılarak ve ülkede hâkimiyet ve otorite boşluğu yaratılarak millî bütünlük parçalanmak istenmektedir. Bunu yapanlar yine bölücülerdir. Türklük düşmanı, başka devletin peyki ve uşağı olmak isteyenlerdir.

Netice olarak görüldüğü gibi, Tanzimat'tan 1918'e kadar meşru mevcut halife-sultan hâkimiyeti, ıslahatlar sloganı adı altında parçalanmış, bunun ceremesini Türk Milleti imparatorluğun çok büyük bir bölümünü, canını ve malını kaybederek ödemiştir.

Bugün, Atatürk'ün tesis ettiği millî hâkimiyet üzerinde de aynı oyunlar oynanmaktadır. Bu sefer slogan değiştirilmiş, demokrasinin geniş hürriyet havasından yaralanılarak, güya halk adına, millî hâkimiyet parçalanmak istenmektedir.

Fakat, Türk Tarihinin çeşitli safhalarında görüldüğü üzere otorite ve hâkimiyetin parçalanması devamlı olarak milletimizin aleyhine tecelli etmiştir. Bunu gözden kaçırmamamız gerekir.

Panottomanizm-Panislamizm-Pantürkizm

ve

ATATÜRK

İster felsefî, ister fikrî olsun, herhangi bir sistemi veya görüşü, iki şekilde ele alma ve incelemenin bizi daha ilmî ve daha doğru neticeye götüreceği kanaatindeyiz. Bunlardan birincisi, ideolojik yaklaşımdır. İdeolojik yaklaşım veya bakış açısı, bizi ilkelere götürür. Yani; söz konusu olan felsefî ve fikrî sistemin ilkelerini incelemeye ve ortaya koymaya sevk eder. Şüphesiz bu tür bir inceleme, sübjektif ve teoriktir. Bununla birlikte sistemin, teorik olarak ilkeleri arasında tutarsızlık olup olmadığını, bütün olarak da mantık ve akla yakın bulunup bulunmadığını ortaya koymak açısından faydalı bir inceleme yöntemidir. Çünkü her sistem gücünü önce mantık ve akla yakın oluşundan, sonra da uygulanabilirliğinden veya uygulamadaki başarısından alır.

Bu noktadan itibaren söz konusu edilen sisteme veya akıma sosyolojik açıdan bakmak lazımdır. Bu safhada ise, sistemin uygulanacağı veya uygulandığı sosyal ve beşerî zemindeki tarihî, dinî,

* 5-6 Haziran 1995 tarihleri arasında Kara Harp Okulu tarafından düzenlenen *Atatürk Dönemi Türkiye'si'nin Siyasî, Sosyal Ekonomik Durumu ve Gelişmeler* Sempozyumuna sunulan tebliğ metnidir.

coğrafi, fikrî, iktisadî ve kültürel şartları gözden geçirme zarureti vardır. Böylece sistemi veya fikrî akımı tümüyle değerlendirme, yani geçmişte başarı elde edip etmediği, gelecekte de başarılı olup olamayacağı hakkında, ilmî bir kanaat edinme imkânını bulabiliriz.

Bu bakımdan konumuz olan **Panottomanizm** (Osmanlı Birliği/ Osmanlıcılık), **Panislâmizm** (İslâm Birliği/İslâmcılık), **Pantürkizm** (Türk Birliği/Türkçülük) akımlarını ele alırken takip edeceğimiz metot, önce ideolojik açıdan ilkeleri, sonra da sosyolojik açıdan şartları ele alma ve bir neticeye ulaşma, şeklinde olacaktır.

A- Panottomanizm (Osmanlıcılık/Osmanlı Birliği)

a- Panottomanizm İlkeleri veya İdeolojisi:

Panottomanizmin ilk ilkesi, Osmanlıcılık fikri zemininde Osmanlı İmparatorluğunun, siyasî birliğini, toprak bütünlüğünü muhafaza etmektir. Bu hedefe varmak için de, kozmopolit Osmanlı toplumunun etrafında toplanabileceği müşterek birkaç kavram ve müesseseyi öne çıkarmak gerekiyordu. Neydi bunlar? Birincisi, *Osmanlı* hanedanıdır ki: Bu terim bir kavmi, bir milleti çağrıştırmıyordu. Bu yüzden de her millete, her kavme cazip gelebilir ve aynı mesafede gözükebilirdi. İkincisi, *Osmanlı vatani*, *Osmanlı Devleti*dir. Bu iki kavram da her kesimin maddî ve manevî menfaatine hitap edebilirdi. Üçüncüsü ise, **Osmanlı vatandaşlığıdır**. Söz konusu kavram da yüzyıllardan beri Osmanlı teb'ası olan herkese, kökeni ne olursa olsun, sempatik gelebilirdi. Zira bu dört unsurun varlığı ve devamlılığı her ferde, her gruba veya kavme eşit şekilde siyasî, iktisadî, sosyal, idarî menfaat sağlayabilirdi. Gerçekten de teorik olarak mümkündü ve mantikî idi. Bir nevi Amerika Birleşik Devletleri modelinin Osmanlı İmparatorluğu vasıtasıyla Ortadoğu ve Balkanlarda gerçekleştirilmesi manasına geliyordu.

Bu arada, yukarıda vurgulanan dört unsur (Osmanlı Devleti, vatani, hanedanı, vatandaşlığı) etrafında birleşmiş kozmopolit Osmanlı toplumu, aynı zamanda *liberalleştirilecekti*. Yani herkes hür ve eşit olacak, fakat hanedana, devlete, vatana, Osmanlı

vatandaşlığına bağlı ve sadık kalarak ferdî, Millî, dinî, iktisadî menfaatini liberal düzen içinde arayabilecekti.

Bâbîâli bu maksatla *liberalizmden* ilhamını alan Tanzimat, *Islahat*, *Birinci Meşrutiyet* gibi geniş ve kapsamlı reformlara girişti ve *Osmanlıcılığı*, *Osmanlı hanedanını*, *Osmanlı Devletini* idealleştirmeyi temel politikası haline getirdi. Teorik olarak belki doğruydı, güzeldi, insancıldı, çağdaştı, moderndi.

b- Osmanlı İmparatorluğunun Şartları:

Osmanlı İmparatorluğunun son yüzyılına, sosyal açıdan baktığımızda, içinde bulunduğu mevcut şartların, Osmanlıcılık akımının teorik ilkeleri ile hiç bağdaşmadığını görürüz. Bilindiği gibi XIX. yüzyıl, sadece liberalizm çağı değil, aynı zamanda demokrasi, milliyetçilik, istiklâl, sosyalizm fikirlerinin de yayılma zemini bulunduğu ve benimsendiği yüzyıldır. Yani liberalizm; Osmanlı aydınınının algıladığı gibi, sadece ferdîyetçilikten, ferdi hürriyetten, eşitlikten ibaret değildi. Bunların yanında milliyetçilik, millî hürriyet ve istiklâl, millî eşitlik gibi fikir akımları da Osmanlı toplumunu etkisi ve cazibesi altına almıştır.

Öte yandan Osmanlıyı meydana getiren her millet veya kavim, az veya çok tarihî, coğrafi, dinî, mezhebî, siyasî, kültürel bir şahsiyete sahipti. Yani her millet diline, coğrafyasına, tarihine, dinine kültürüne bağlı idi. Liberalizmin, demokrasinin, milliyetçiliğin etkisi ile her millet kendini yeniden keşfetmeye, yeniden yaratmaya çalışıyor ve bunun hayaliyle yaşıyordu. Dolayısıyla Osmanlıcılık ve liberal Osmanlı toplumu onun kendini keşfetmesini ve kendini yaratmasına imkân verdiği ölçüde kabul edilebilir görünüyordu. Tanzimat ve Islahat reformlarının başarısının, fakat sonuçta toptan iflasının, çöküşünün sırrı ve sebebi bu idi. Bu hususu iyi tahlil etmekte yarar vardır.

Neticede Osmanlıcılık tutmadı. Osmanlı İmparatorluğu toprak kaybetmeye, küçülmeye, zayıflamaya devam etti. Osmanlı Hıristiyan toplumunun büyük bir kısmı imparatorluktan ayrıldı. Geriye kalanlar ise, ayrılmak için her türlü yolu denemeye ve

zorlamaya devam etti. Osmanlıcılık fikrine sadece bir kısım Osmanlı Türk aydını ve devlet adamı samimiyetle inandı, fakat sonunda hüsrana uğrayan yine onlar oldu.

B- Panislamizm (İslâmcılık /İslam Birliği)

a- Panislamizm'in İlkeleri:

1839'dan 1877'e kadar uzanan dönemin hâkim ideolojisi durumundaki Osmanlıcılık iflas edip, Hristiyan toplumların imparatorluktan ayrılması ve Hristiyan nüfusun azalması üzerine *Osmanlıcılık* fikri ikinci plâna atıldı. Fakat bu fikirden, tam olarak vazgeçilemedi, vazgeçilemezdi de; zira devletin, hanedanın, ülkenin adı *Osmanlı* idi. Bu itibarla Osmanlıcılık yaşamaya devam etti, fakat itici güç olarak ilk sırayı *Panislamizm*'e bırakmak zorunda kaldı. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu, 1878'den sonra nüfus olarak İslam İmparatorluğu haline gelmişti. O halde Müslüman nüfusa dayalı Osmanlı İmparatorluğu ayakta tutulmalı, muhafaza edilmeli ve yaşatılmalıydı. Ama nasıl, hangi ilkelerle? Bunun için evvela hilafet makamı veya müessesesi ön plâna çıkarılmalıydı. Zira bütün müslümanların etrafında manen birleşebilecekleri önemli bir makam olarak *hilafet* vardı. Ayrıca devletin söylemi değişmeliydi, çünkü artık Müslüman kitleyi harekete geçirecek, ona dinamizm verecek ve onu hilafet makamı etrafında birleştirecek kavramlara ihtiyaç vardır. Bu kavramların başında *İttihat-ı İslâm* (İslam Birliği), *ümmet*, *İslâm kardeşliği*, *İslâm devleti*, *İslâm imparatorluğu* gibi kavramlar geliyordu. Bu politika ile Bâbiâli, hem İmparatorluktaki Müslümanları, hem de dünya Müslümanlarına hitap etmeyi; dolayısıyla İstanbul'u, *hulifeyi*, *hilafet makamını*, *Osmanlı Devletini* bütün Müslümanların cazibe merkezi haline getirmeyi plânlıyor; böylece Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü muhafaza edebileceğini düşünüyordu. İslâmcılık politikasının kısmen başarılı olduğu sahalarda ve konular oldu. Ancak İmparatorluğu ayakta tutmaya yetmedi.

b- Müslüman Toplamların İçinde Bulunduğu Şartlar:

Meseleye sosyolojik açıdan baktığımızda, Osmanlı İmparatorluğu dâhilindeki ve dışındaki Müslümanların içinde

bulunduğu vaziyet ve şartlar, *Panislamizm*'in öngördüğü ilkelerin gerçekleşmesine uygun değildi. Her şeyden önce *milliyetçilik*, *hürriyet*, *eşitlik* fikirleri, Türk olmayan Müslüman milletlere veya toplumlara da sirayet etmişti. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nu meydana getiren Müslüman milletler arasında derin tarihî, mezhebî, kültürel, coğrafi farklılıklar mevcuttu. Bu farklılıklar, Türk olmayan Müslüman milletlerin, özellikle *Arnavutların*, *Boşnakların*, *Arapların*, hem kendi milliyetçi aydınları hem de Avrupalı devletler (İngiltere-Fransa-Rusya gibi) tarafından propaganda yoluyla tahrik ve teşvik edilmesine müsaitti. Nitekim bu propagandalar sonucu Türk olamayan Müslümanlar arasında da Osmanlı Devletinden veya Türklerden ayrılma temayülleri arttı. Neticede Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sonunda bunlar da İmparatorluktan ayrıldılar.

Osmanlı İmparatorluğunun dışında kalan Müslüman ülkelerin ve toplumların hemen hemen hepsi ya İngiliz, Fransız, Rus, ya da başka Avrupa devletlerinin sömürgesi durumundaydılar. Bu bakımdan II. Abdülhamit'in Panislamist politikasının etkisinden uzak kalmışlardır. Zaten Panislamist politika, sömürgeci Avrupa devletlerinin pek hoşuna da gitmemiştir. Zira bu politikanın, Müslüman sömürge ülkelerinde İslâmî bir uyanışa, anti-emperyalist bir harekete dönüşebileceğinden korkuluyordu. Bu sebeple de panislamist politika güden Osmanlı Devleti'ne ve II. Abdülhamit'e cephe almışlar; Padişahın düşüşünü ve Osmanlı Devleti'nin yıkılışını kolaylaştırmak için her türlü teşebbüse girişmekten geri durmamışlardır.

Kısacası; Panislamizm de iflas etmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmaya kâfi gelmemiştir. Neticede Osmanlı Devleti etrafında hemen hemen, sadece Türkler kalmıştır.

C - Pantürkizm (*Türkçülük-Türk Birliği*)

Panottomanizm liberal fikirlere, Panislamizm ise ümmetçi, yani İslâmî fikirlere dayalı bir Osmanlı toplumu ve Osmanlı birliği yaratmak istemesine rağmen, önce Hristiyan Osmanlıları, daha sonra da Türk olmayan Müslüman Osmanlıları, Osmanlı saltanatı ve Osmanlı Hilafeti etrafında birleştirmeyi başaramadı. Osmanlıdan

ayrılan her Hristiyan ve Müslüman millet, kendi millî devletini teşkil ediyordu. O halde Hristiyanlar, sadece Hristiyan oldukları için değil, aynı manada ayrı bir millî varlık oldukları için Osmanlıdan kopuyorlardı. Sadece Hristiyan oldukları için ayrılısalardı, Müslüman toplumların veya milletlerin ayrılmaması gerekirdi. Hâlbuki onların da ayrılmaya başladıklarını görüyoruz. Demek ki, Müslüman toplumlar da kendilerini Türk'ten ayrı bir millî varlık olduklarının şuuruna varmışlar ve Osmanlı Devleti'ni, sadece Türk devleti olarak algılamaya başlamışlardır.

Böyle bir ortamda Osmanlı devlet adamlarından ve aydınlarından bazıları, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopmalar olurken, dinin de ötesinde millî şuurun, milliyetçilik akımının temel faktör olduğunu keşfetmişlerdir. Bunun üzerine "*Biz kimiz? Bu devletin sahibi kim?*" diye kendilerini sorgulamaya başlamışlardır. Neticede kendilerinin Türk, devletin esas sahibinin de Türkler olduğu şuuruna erişmişler ve Türkçülük hareketini başlatmışlardır. Önce edebî alanda başlayan *Türkçülük* akımı, sonraları sadece Osmanlı Türklerini ve Osmanlı Devleti'ni kurtarma gibi siyasî bir karaktere bürünürken, Rusya'daki Türk aydınlarının da etkisiyle Pantürkizm, yani bütün Türklerin birliği şeklinde daha geniş bir siyasî ve millî akıma dönüşmüştür.

a- Pantürkizm'in İlkeleri:

Tarihî ve siyasî olayların zorlamasıyla önce edebî, daha sonra da siyasî alanda ortaya çıkan Türkçülük ve Türk birliği fikrinin genel hatlarıyla ilkelerini İsmail Gaspıralı'nın veciz ifadelerinde toplamak mümkündür.

1- *Dilde Birlik*: İstanbul Türkçe'si esas alınmak üzere bütün Türklerin anlayabileceği bir dil yaratmaktır. Şüphesiz millî, siyasî, kültürel birliğin temel taşı dildir.

2- *Fikirde Birlik*: Dil birliği tesis edildikten sonra, yapılması gereken işlerden biri mutlaka fikirde birliktir. Millet olmanın önemli unsurlarından olan *millî şuur, tarih şuur, din şuur, istiklâl şuur* fikir birliği zemininden geçer.

3- *İşte Birlik*: Bu ise millî ve milletler arası plânda Türk milletinin müşterek hareket etmesini öngörüyordu.

Gerçekten de XX. yüzyılın başlarında Türk dünyasına baktığımızda dilde, fikirde, işte birlik görmek mümkün değildir. Bu üç önemli birlik Osmanlı Türk toplumunda da mevcut değildi. Dolayısıyla Türklük şuuru ya çok azdı, ya da hiç yoktu. O halde milletlerin uyandığı bir çağda Türk milleti de uyanmalıydı. İşte Osmanlı Türklerinde bu hareketin öncülüğünü Ziya Gökalp yapmış ve kısa zamanda Türk aydınlarını etkisi altına almıştır.

b- Türk Dünyasının İçinde Yaşadığı Şartlar

XX. yüzyılın başlarında Türk dünyasına baktığımızda görülen manzara şudur: Osmanlı Türkleri hariç, diğer Türk toplulukları özellikle Rusya'dakiler, Doğu ve Batı Türkistan'dakiler sömürge durumunda idiler. Bunun da ötesinde aralarında ne dilde, ne işte, ne de fikirde birlik vardı. Coğrafyalar, diller, âdetler, töreler, tarihler, edebiyatlar, mezhepler farklılaşmış ve birbirinden uzak düşmüş, ayrı ve farklı üniteler halinde yaşıyorlardı.

Ayrıca hemen hemen bütün Türk toplumlarında fakîrlik, ibtidaîlik, cehalet ve taassup hâkimdi. Sadece nüfuslarıyla, coğrafyalarıyla, tarihleriyle büyük bir potansiyele sahiptiler. Ancak bu potansiyelinin harekete geçirecek *akli, ilmî, millî* unsurlardan mahrum idiler.

Kısacası; o günkü şartlar çerçevesinde ne bütün Türk dünyasının Pantürkist ilkeleri gerçekleştirmesi mümkündü, ne de sadece Osmanlı Türklerinin Türk birliğini temin edecek güç ve kuvvetleri vardı. Osmanlı Türkleri, kendi devletlerini yıkılmaktan kurtaramazken, bütün Türkleri, hem kurtarmaları hem de birleştirmeleri hayalden başka bir şey değildi. Dolayısıyla Pantürkizm'in ilkeleri, mevcut şartlara paralel düşmüyordu.

.D- Mustafa Kemal Atatürk:

Osmanlı âlemi; içinde birbirinden ayrı, farklı ve birbirine geçmiş irili ufaklı bilyeler veya dünyalar bulunduran çok büyük ve

geniş bir fanusa benziyordu. Panottomanizm içindeki bilyeleri, dünyaları dikkate almadan, tahlil etmeden sadece fanusu çatlatmamayı veya deldirmemeyi öngörüyordu. Buna rağmen fanus delindi ve içinden ilk çıkan Hıristiyan topluluklar oldu; kalanlar da fanusu zorluyordu. Panislamizm ise içindeki Müslüman toplulukları tutmak için bir çare idi, fakat Türk olmayanlar da fanusun bir başka tarafını delerek çıktılar. İçerde kalan Türkler fanusu kırık, çatlak haliyle muhafaza etmek için epey gayret gösterdiler; hatta İttihat-ve Terakki Partisi, 1. Dünya Savaşı esnasında fanustan çıkanları tekrar fanusa sokmaya çalıştıysa da, bu sefer fanus tamamen parçalandı, bilyelerin her biri bir yere dağıldı gitti. Yani Osmanlı İmparatorluğu parçalandı.

Bu vaziyet karşısında Osmanlı Türk aydını asker ve sivilyle ne yapacağını bilemiyordu. Olup bitenleri de yeterince tahlil edemiyordu. *Panottomanizmin*, Panislamizm ve *Pantürkizmin* ilkelerinin Osmanlı fanusunu muhafaza etmeye kâfi gelmediğini; fanusun içindeki şartların ilkelerle çakışmadığını göremiyordu. Bu yüzden de ne *Osmanlıcılıktan*, ne *İslamcılıktan*, ne de *Türkçülükten* vazgeçebiliyordu. Bu konuda belki de haklı idiler; zira Osmanlı onların devleti, İslam onların dini, Türklük onların milliyetleriydi. Hislerini, hayallerini, ideallerini bir türlü aşarak *Osmanlı Birliğinin*, *İslâm Birliğinin*, *Türk Birliğinin* o günkü şartlar içinde imkânsızlığını fark edemiyorlar veya fark etmek istemiyorlardı. Olaylara akılcı ve objektif bakamıyorlardı.

İşte bu şaşkınlıktan ve bocalama döneminden, ilk çıkan Mustafa Kemal ve birkaç arkadaşı olmuştur. Mustafa Kemal, tarihin hükmünü kabul eden gerçekçi bir tavır içine girmişti. O, Panottomanizmin tutmadığını görmüş ve Osmanlıcılıktan, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir paşası olmasına rağmen aklıyla vazgeçmiştir. Panislamist hareketin iflas ettiğini de Filistin, Suriye cephelerinde bizzat görmüş ve Müslüman olduğu halde siyâsî İslâmcılığı da terk etmiştir. Pantürkist hayallerin Enver Paşa'yı, Osmanlı Ordularını nerelere sürüklediğini görmüş ve Türk olduğu halde Türk Birliğinden de vazgeçmiştir.

Kısacası; Mustafa Kemal; artık Osmanlı Türklerinin *Osmanlı dünyasının, İslâm dünyasının, Türk dünyasının* yükünü kaldıracak, çekecek takatının, gücünün ve kuvvetinin kalmadığını fark etmiş ve stratejisini buna göre çizmiştir.

Bu stratejinin esasını şu şekilde ifade etmek mümkündür: Yıkılan Osmanlı İmparatorluğunun altında kalan *Osmanlı Türklerini* kurtarmak, Hristiyan Avrupa'nın sömürgesi durumuna gelen İslam dünyası içinde sadece *Anadolu Müslümanlarının istiklallerini kazanmalarını* sağlamak, *Ezan-ı Muhammediye' yi susturmayarak hiç olmazsa sadece Anadolu'yu cuma namazı kılınır halde tutmak*, sömürgeleşmiş Türk dünyası için umut ışığı olabilecek Anadolu Türklerinin istiklalini devam ettirmek ve *Devlet-i Ebed Müddet* geleneğini sürdürmek. Mustafa Kemal'i Osmanlıcı Namık Kemal'den, İslamcı Mehmet Akif'ten, Türkçü Ziya Gökalp'ten ayıran siyasî hedefler bunlardır.

Bunun içindir ki Mustafa Kemal, Osmanlı dünyasına, Türk Dünyasına, İslâm Dünyasına hitap eden siyasetten kaçınmış; sadece Anadolu-Trakya Türklerini ve Müslümanlarını içine alan ve onlar için dilde, fikirde, işte birliği öngören gerçekçi bir programı benimsemiştir. Bu stratejisiyle *Panottomanizm, Panislamizm, Pantürkizm* imajından ve siyasetinden hoşlanmayan emperyalist Avrupa devletlerinin gazabını, husumetini Millî Mücadele hareketi üzerinden uzaklaştırmak istemiştir.

Nitekim bu niyetini göstermek için, istiklali istenen bölgenin veya vatanın sınırlarını Misak-ı Millî'yle çizdirmiştir. Böylece Türk tarihinde ilk defa bir Türk devletinin sınırları resmen belirlemiş oluyordu. Artık *Anadolu Türkleri, sınırları* belirsiz *Osmanlı, İslâm ve Türk dünyalarının sınırlarını değil, çok açık bir biçimde tespit edilmiş kendi millî sınırlarını yani Anadolu'yu savunacaktı*. Ayrıca Misak-ı Millî sınırları, Anadolu Türklerinin hayat sahasını içine alıyor, emperyalist devletlerin menfaat sahalarını dışarıda bırakıyordu. Bu bakımdan Millî Mücadele'nin başarısında, Misak-ı Millî sınırlarının çizilmesinin önemli bir rolü olmuştur.

Neticede Anadolu Türklüğünün ve Müslümanlığının istiklâlî kurtarılmış ve yeni bir Türk devleti kurulmuştur. Şimdi ne olacaktı? Mustafa Kemal şunu iyi biliyordu: Türkiye dışında kalmış Balkanlardaki ve Kafkasya'daki Müslümanların ve Türklerin Türkistan'daki Türklerin, hatta İslâm dünyasının gözleri, yeni kurulan müstakil Türk devletinin üstünde olacaktı. Avrupa'nın da dikkatleri Türkiye'nin üzerinde idi. O halde, alınacak hedef ne olmalıydı? Hedef; Türk dünyasına, İslâm dünyasına Türkiye dışında kalmış Osmanlı Türklerine ve Müslümanlarına örnek olacak, umut verecek, Avrupa'yı ürkütmeyecek ve yeniden onun oyununa gelmeyecek çağdaş ve medenî, millî bir Türk devleti idi.

Mustafa Kemal, Türk ve İslâm âlemine umut ve örnek olmasını istediği Türkiye devletini, önce bütün Osmanlıları, bütün *Müslümanları*, *bütün Türkleri* çağdaşlaştırmakta başarısız olan eskimiş, köhnemiş ve hayatiyetini kaybetmiş müesseselerden, zihniyetten ve siyasetten *arındırmak*, sonra da onun *yeniden yapılanmasını* sağlamak istemiştir. Bunu yaparken de mevcut üç modelden; yani *kapitalizm*, *faşizm* ve *sosyalizmden* farklı bir model peşindedir. Yeni modeli üç ana ayak üzerine oturtmak istiyordu: Birincisi **millî** ayaktır. Bu ayak Türk kültürünün üzerinde olacaktı. Millî devlet bunun üzerine yükselecektir. İkincisi **ilmî** ayaktır. Bu ayak akıl üzerinde oturtularak, çağdaş Türkiye'yi kuracaktır. Üçüncüsü **dinî** ayak olup, Türk toplumunu insan gibi yaşatacaktır. Bunlardan millî ve ilmi ayak mevcut değildi. Bunun için Mustafa Kemal, toplumun millîleştirilmesi ve ilmî bir zihniyete kavuşturulması üzerinde çok durmuş; yaptığı reformlar bu hedefe dönük olmuştu. Din zaten büyük bir potansiyel güç olarak vardır. Ancak dinî müesseseler ıslah edilmeye muhtaçtı. Bu konuda ihmal vardı, zira halk zaten Müslüman idi, aciliyet yoktu.

Din konusunda yanlış anlaşılan ve yorumlanan bu ihmalin sebebi kanaatimizce şudur: Mustafa Kemal İslâm dinine karşı değildi. Karşı olduğu husus İslâm dininin içinde bulunduğu şartlar ve üzerinde oturduğu beşerî zemindi. İslâmın ilkeleriyle Müslüman toplumun içinde bulunduğu şartlar birbiriyle çelişiyordu. Mustafa Kemal bu çelişkiyi, olumsuz şartları kaldırmaya ve yok etmeye

çalışmıştır. Neydi bu şartlar? *Cehalet, fakirlik, üretimsizlik* (tembellik), *pislikti*. Mustafa Kemal'e göre Müslüman toplumun kaderi cehalet, fakirlik, tembellik, pislik olmamalıydı. İslâm *kültürün, ilmin, zenginliğin, çalışkanlığın, üretimin, temizliğin* olduğu zeminde gerçek değerini bulabilirdi. İşte o, İslâm'a bu zemini kazandırmaya çalışmıştır.

Kısacası; Mustafa Kemal'in niyeti ve hedefi Anadolu'da çağdaş ve örnek bir Türk devleti kurmak ve örnek bir Müslüman toplum yaratmaktı. Bu hedefe varmak için çok gayret sarf etmiş, bazı hatalara rağmen çok iyi şeyler de yapmıştır. O devirde, o şartlarda ve 15 yılda daha neler yapabilirdi?

Millî Hâkimiyet Fikrinin Gelişmesi***Giriş:**

Bilindiği üzere, en üstün iradeye veya otoriteye hâkimiyet denir. Bu tarif, genel olarak doğrudur ve doğru kabul edilmektedir. Zaten tarif üzerinde şimdiye kadar herhangi bir anlaşmazlık söz konusu olmamıştır; ancak, mesele bu hâkimiyetin sahibi, yani kime ait olduğu, kaynağı konusunda ortaya çıkmaktadır.

Evet, hâkimiyetin sahibi kimdir? Kaynağı nedir? Bu soruların cevabı tarih boyunca pek çok filozof tarafından aranmış; fakat tek ve kesin bir cevap verilememiştir. Cevaplar bakış açılarına göre değişiklik arz etmiştir.

Din ve inanç yani manevî açıdan ele alanlar hâkimiyeti ilahî kaynağa, maddiyatçılar tabîî ve fizikî kaynağa, nihayet bazıları da beşerî kaynağa bağlamışlardır. Netice olarak hâkimiyet, ilahî, maddî

* **Millî Egemenlik, Sempozyum ve Panellerde Sunulan Bildiriler 1986**, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 17, Ankara 1986, ss. 23–31.

ve beşerî olmak üzere üç kaynağa ayrı ayrı dayandırılmış ve buna göre de üç şekilde yorumlanmıştır. Her biri ayrı felsefelerin görüşü şeklinde ortaya çıkmış ve ona göre bir gelişme göstermiştir. Bu üç görüş her ne kadar birbirine zıt ise de, müşterek kesişme noktalarına da sahiptir. Felsefenin konusu olan bütün bu meseleleri teferruatıyla, bir makale çerçevesi içinde ele alacak değiliz. Konumuz itibariyle sadece beşerî kaynağa dayanan beşerî hâkimiyeti ele almakla yetineceğiz.

Bilindiği üzere, insan ne sadece maddî, ne de sadece manevî varlıktır. İnsan hem maddî, hem de manevî bir varlıktır ve bu yönüyle de diğer canlılardan ayrılır. Bu özelliğe sahip insan tabiatında, hem maddî hem manevî **hâkimiyet-teslimiyet** ve **otorite-itaat** duygusu mevcuttur. Bu iki zıt duygu etkileşim halinde olup, biri diğerinin varlık sebebini oluşturur. Bu zıt kavramlar, tarihî süreç içinde toplum ve fert zemininde ele alındığında fevkalâde karmaşık bir hal almaktadır. Bu karmaşıklık ise fert ve toplumun maddî ve manevî unsurları bir arada bulundurmasından ileri gelmektedir. Bu yüzden **hâkimiyet-teslimiyet** kavramlarının muhtevasını, manasını, hakikî kaynağını ve gayesini yakalamak güç olmaktadır. Zira, toplum hadiselerinde ilk sebep (ilk kaynak), hakikî ve nihaî gaye; tarihin sırrını teşkil etmektedir. Bu sır ise henüz bulunmuş değildir. Bunun sebebi, tarih ilminin; zamanın, mekânın, toplumun başlangıcını ve sonunu henüz yakalayamamış olmasıdır. Zaten toplumun, zaman ve fizikî şartları sabit değildir, sürekli bir hareketlilik içindedirler. Bu hareketlilik içinde **hâkimiyet-teslimiyet** kavramları ve şekilleri daima değişmekte olduklarından, bir bütün halinde kaynağını, manasını ve gayesini yakalamak oldukça güç görünmektedir.

Bununla birlikte filozoflar, tarihçiler ve hukukçular belli zaman, mekân ve toplumlar içinde **hâkimiyet-teslimiyet** ilişkilerini incelemekten ve bazı neticeler çıkarmaktan geri kalmamışlardır. Bu sefer de güçlük zaman, mekân ve toplum parçalarının çokluğundan, dağınıklığından ve çeşitliliğinden ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla söz konusu parçaların pek çoğu ilmî araştırmanın dışında kalmıştır. O halde bilinen ve ortaya konan hâkimiyet şekilleri ve kavramları genel (küllî) değil, hususî (cüzî) mahiyet arz etmektedirler. Nitekim bilinen

hâkimiyet şekilleri, geçerli görünen hâkimiyet anlayışları ve kavramları Avrupa merkezli görüşlerden ibaret kalmaktadır. Hâlbuki tarih, dünya, kâinat Avrupa'dan, hakikatler ve doğrular da Avrupaî görüşlerden ibaret değildir. Mutlaka başka şekilleri vardır ve olmalıdır. Buna rağmen, Avrupa tarihinin gerçeklerinden kaynaklanan görüşleri inkâr etmek mümkün değildir. Onları da nazarı itibara almak zorundayız.

Bu konuda bakış açıları ne olursa olsun, bilinen toplumlarda şu veya bu şekilde hâkimiyet veya otoritenin bulunduğu tarihî bir gerçektir. Bu hâkimiyetin hem maddî, hem de manevî kaynaktan kuvvet aldığını da biliyoruz. Toplumun maddî güç kaynağı derken, şüphesiz fizikî gücünü, ekonomik gücünü ve teşkilatlanma tekniğini anlıyoruz. Bu maddî güç sürekli değildir, gelip geçicidir, kaybedilmesi ve yeniden kazanılması her zaman mümkündür.

Toplumun manevî güç kaynağını ise, inanç ve değerler sistemi oluşturur. Bu güç, maddî gücün üstünde olup, sürekli, kaybedilmesi ihtimali çok zayıftır, ancak kaybedildiği zaman tekrar elde etmek de oldukça güç, hatta imkânsızdır. Manevî güç özellikle milletleşmiş toplumlar için bitmez tükenmez kuvvet kaynağını teşkil eder. Bu gücün kaynağı millî kültürdür, millî değerlerdir. Kültür ise bir milletin şahsiyetidir, karakteridir, orijinalitesidir. Bu bakımdan bir kültür özelde diğer kültürlerle benzemez. Kültürlerde farklılık, çeşitlilik ve orijinallik esastır. Dolayısıyla kültürlerden kaynaklanan zihniyet, hâkimiyet şekli ve anlayışları da farklı olmalıdır. Bu farklılığın yadırganacak bir tarafı da olmaması gerekir. Farklılık insanlığın zaafı değil, zenginliğidir, esastır dinamizmidir. İşte, hâkimiyetin şekli ve zihniyeti bu kültür değerlerine göre vücut bulmaktadır. Bu değerleri, genel olarak dörde ayırmak mümkündür.

1. Dinî değerler olup haram ile helâli ayırır,
2. Hukukî değerler ise haklı ile haksız ayırır,
3. Sosyal değerler (töre) uygun ile uygunsuzu, iyi ile kötüyü ayırır.

Üç bölümde sıraladığımız bu değerler hâkimiyetin oluşmasında müessir olmuşlardır, bir taraftan hâkimiyetin unsuru, hareket vasıtası ve şekli olurken, öbür taraftan da hâkimiyeti organize etmiş, müesseseleştirmiş, meşrulaştırmış ve nihayet sınırlandırmıştır. Yine bu değerlerdir ki, mevcut hâkimiyete itaat etmenin iyi, meşru, uygun, doğru olduğunu itaat edenlerin aklına, kalbine telkin eder.

Bu şekilde toplumun kendi kendini yönetmesi, emredici kurallar koyması ve bunları içte ve dışta müessir hale getirme arzusu hâkimiyet kavramını ortaya çıkarmıştır. Söz konusu hâkimiyet ise, gayri şahsî bir varlık olan devlette tecelli etmiş ve şekillenmiştir. Biz buna devlet hâkimiyeti veya devletin hâkimiyeti diyoruz. Devlet hâkimiyeti tektir, bunu devlet içindeki hâkimiyet veya hürriyetlerle karıştırmamak lazımdır. İşte esas mesele, devlet, hâkimiyetini kimin ve neyin adına kullanacağıdır. Tarih boyunca bu hâkimiyeti kabile şefinden, krala ve din adamına kadar pek çok kişinin, grubun, ailenin; tabiatüstü varlıklar, tanrılar, dinler ve nihayet Allah adına kullandığını biliyoruz. İlmî araştırmalar da bunu teyit etmektedir. Her türlü maddî ve dünyevî güç ve kuvveti elinde bulunduran krallar, sultanlar, fertler ve toplumlar dahi iktidarlarını manevî bir kaynağa bağlama ihtiyacını hissetmişlerdir.

a- Yakınçağlarda Hâkimiyet Anlayışındaki Değişiklikler:

Devlet ve hâkimiyet hakkındaki eski fikirler ve anlayışlar devam etmekle beraber, XVIII. ve XIX. yüzyıllardan itibaren hâkimiyetin şekli ve kaynağı üzerinde yeni fikirler ortaya çıkmaya başladı. Bu görüşlerin tamamı Avrupa çıkışlıdır. Yeni fikirlerde genellikle hâkimiyeti sosyal bir kaynağa dayandırma eğilimi ağır basmaktadır. Ayrıca yeni fikirler ilhamını liberal felsefeden almaktaydılar. Bu itibarla, liberalizmin fert için öngördüğü hürriyet, eşitlik, adalet gibi ilkeler devlet, toplum, coğrafya çerçevesi içinde ele alınmaya ve yeni bir mana ifade etmeye başladı. Yakınçağlarda devlet ve hâkimiyet anlayışlarındaki gelişmeyi ve değişiklikleri

anlamak için Hobbes, Locke, J. J. Rousseau, Montesquieu, Marx ve Duguit gibi düşünürlerin fikirlerini incelemek kâfidir.

1789 Fransız İhtilali sayesinde, teorik olarak ileri sürülen görüşlerin pek çoğu uygulama alanına intikal ettirildi. Bunun sonucu devlet hukukileşti, hâkimiyetin kaynağı sôsyalleşti, toplum (halk) milletleşti, toprak (coğrafya) vatanlaştı. Özellikle, millet kavramının ortaya çıkması neticesinde halk yığınlarının milletleşmesi zarurî olarak millî devlet, millî hâkimiyet, millî irade, millî coğrafya gibi kavramları gündeme getirdi. Dolayısıyla, ferdî hürriyet ve eşitlik ilkeleri daha geniş anlam kazanarak millî ve millet hürriyeti, yani millî istiklal, millî hâkimiyet, milletlerarası eşitlik, milletlerin kendi kendini yönetme hakkı gibi anlamlarda ifade edilmeye başlandı. İhtilâl süreci içinde, özellikle Napolyon harpleri sırasında Fransa'ya karşı kurulan koalisyonlar zamanında, umulmadık hadiselerin ve değişikliklerin ortaya çıkmasıyla ferdî hak ve hürriyetler yerini millî hak ve hürriyetlere terk etmiştir. Bu yüzden giderek her şey millet zemini üzerine oturtulmaya ve meselelere bu açıdan bakılmaya ve çözüm aranmaya başlandı. Bu gelişme ve tavır ise millet şuurunu milliyetçilik fikrini kuvvetlendirdi ve ortaya çıkardı.

O halde millet ve milliyetçilik nedir? Millet, müşterek mazi ve istikbâl şuuruna sahip, tarihî ve kültürel boyutu olan sosyal bir varlıktır. Bu tarifile millet, ferdin ve halkın üstündedir. Halk; geçmiş ve geleceği olmayan bir kalabalıktır. Halkta tarih, kültür boyutu ve şuru yoktur, halk "hal" içinde yiyip içen ve maddî menfaatle hareket eden insan yığındır. Millet ise manevî ve kültürel bir şahsiyettir. Bu şahsiyet bir bütündür. Madde bu şahsiyetin vasıtası, mana ise gayesidir. İşte **milliyetçilik de; akı ve maddeyi, gayenin hizmetine koymak isteyen, şuurlu, fikrî bir hareketin adıdır.** Bu haliyle XIX. yüzyılda görülen milliyetçilik akımı günümüze kadar devam eden tarihin en kuvvetli ve en yaygın hadisesidir. Milliyetçiliğin hiç bir ideoloji ile bağlantısı yoktur, belirli metodolojisi de mevcut değildir. Bu itibarla metodunu diğer politik sistemler içinde bulabilir. Çünkü milliyetçilik; sistemleri, ideolojileri hedef için birer vasıta telakki eder. Onun için vasıtalar ebedî değildir. Zamana ve zemine göre değişebilir. Fakat gaye ebedîdir.

Ebedî olan gaye, millî şahsiyeti, millî varlığı muhafaza etmek, yükseltmek ve güçlendirmektir. Günümüzde çeşitli milliyetçilik akımları, değişik rejim ve sistemler içinde varlığını sürdürmektedir. Mesela, Fransız Milliyetçiliği liberal demokratik sistemde, Arap milliyetçilikleri krallık veya otoriter sistemde, Rus milliyetçiliği ise marksist sistemde metodunu bulmakta ve hedefine doğru gitmektedir. Bu özelliğinden dolayı milliyetçiliğe çeşitli manalar verilmiştir. Hâlbuki çeşitli manalar verilmesi bu özelliğinden ziyade, milliyetçiliğin, iki kaynağı oluşundan ileri gelmektedir.

Birinci kaynak, liberal felsefe ve onun ürünü 1789 Fransız İhtilalidir. İhtilalin liberal ilkeleri temelde, maziye, eski rejime, mevcut düzene karşı idi. Durum bu olduğuna göre, yine ihtilalin ürünü olan milliyetçilik elbette kendini şartlara uydurarak mazi ile değil, hâl ve istikballe uğraşacak; eski rejimin ve düzenin yanında değil, yeni rejimin ve düzenin yanında yer alacaktı. Kısaca bu şekliyle milliyetçilik, liberalizm ilkelerinden gücünü alan siyasî ve millî bir harekettir. Bu yüzden milliyetçilik, evvela siyasî-millî istiklâl, siyasî-millî birlik ve siyasî vatanseverlik olarak muhteva ve anlam kazanmıştır. Millî hâkimiyet anlayışına da siyasî muhteva vermiş ve seçim yoluyla bu hâkimiyetin millet tarafından kullanılmasını öngörmüştür.

İkinci kaynak tarihtir. Bu kaynağın, Fransız ihtilaliyle, hürriyetle, liberalizmle ve demokrasiyle ilgisi yoktur; bu kaynak evrensel değil, millîdir. Bu akıma tarihçi milliyetçilik denir, daha çok millî özellikler, farklılıklar, tarihî haklar üzerinde durur, ilim yoluyla bunları ortaya çıkarmaya çalışır. Başka bir deyişle, dikkatleri maziye çevirir, gönülleri maziye götürür, ilim ve akılla maziyi araştırır, maziyi yeniden keşfeder. Tarihçi milliyetçilikte romantizmin tesiri büyüktür. Dil, din ve tarih başta olmak üzere kültür unsurları üzerinde ısrarla durur. Mazide yeri olmayan ve mazi şuuruna sahip olmayan milletlerin, istikbalde kendilerini yönlendiremeyeceğine ve tesadüflere bırakacağına inanır. Kısaca, bu haliyle muhafazakârdır, ilmîdir, kültür hareketidir, şuur işidir.

Görüldüğü üzere, çıkış ve hareket noktasından ileri gelen, iki ayrı milliyetçilik yorumu ortaya çıkmaktadır. İkisi arasında sıkı bir ittifak kurulamamıştır. Her biri kendi yolunda, hatta birbirine muhalif bir şekilde gelişmiştir. Milliyetçiliğin zaafı bu iki yorum arasında bir terkibe (sentez) varılamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Liberal milliyetçilik; maziye kapalı kalarak siyasî alanda tarihçi milliyetçilik; muhafazakâr kalarak kültürel alanda aktif ve müessir rol oynamışlardır. Temelde ise, ikisi arasında bir zıddiyetin bulunmaması icap eder. İki eğilim birleştiği takdirde milliyetçilik kavramı bütün olarak tek bir mana kazanmış olacaktır.

Esasında da ikisi arasında bir çelişki söz konusu değildir, her ikisi de bir bütün olan milliyetçiliğin ayrılmaz parçalarıdır. Tarihçi akımı, şuur liberal yorumu ise hareket ve dinamizm olarak mütalaa etmek lazım gelmektedir. O halde şuursuz bir hareketin, hareketsiz bir şuurun toplum hayatında fazla bir müessiriyeti olmayacağı muhakkaktır. Zira, şuursuz hareket maceraya dönüşmeye, hareketsiz bir şuur ise yok olmaya mahkûmdur. İkisi arasında ittifak tesis edilemediği müddetçe millî hâkimiyet, millî birlik ve millî şahsiyet şuurlarda ve fiiliyatta kendisini gösteremez. Millet olmanın ve gelişmişliğin temel vasıflarından biri de, şüphesiz mazi - hal - istikbal arasındaki bu bağları, millet zemini üzerinde her sahada kurabilmektir; ancak bu takdirde millî hâkimiyet devletin şahsında inanç haline gelebilir.

Yukarıdaki açıklamalarımızdan çıkan netice şudur; Millî hâkimiyet milletin fertlerini bir araya getiren, onları yönlendiren ve herkes tarafından inanılan, kabul edilen, itaat edilen ve şeklini devlette bulan bir güçtür. Bu hâkimiyetin sosyolojik temeli millet, tarihî temeli millî kültür, ideolojik temeli liberalizm, hareket temeli millî şuurdur. Millî hâkimiyet şuru ve şekli de, bir kültür ürünüdür. Bu haliyle her milletin kendisine göre siyasî yasayış tarzı ve hâkimiyet anlayışı olmak icap eder, bu tarz ve anlayışı millî kültür belirler. Millî hâkimiyet anlayışı ve tarzı dışarıdan gelse bile, millî kültür ve şuur bunu özümlemelidir, kendi unsuru haline getirmelidir.

b- Türkiye'nin Millî Hâkimiyete Geçişi:

Eski Türklerde hâkimiyetin kaynağı manevîdir, yani Gök Tanrıdır. Sosyal ve siyasî hayatta bu hâkimiyeti Tanrı adına bir kişi, aile veya boy temsil ediyor ve kullanıyordu. Bu hâkimiyetin temel bir özelliği mevcut idi. O da, hâkimiyetin manevî kaynağı tek olmasına rağmen, siyasî hayatta, bu hâkimiyetin parçalanabilir veya bölünebilir olmasıydı; yani hâkimiyet, hakânın oğulları arasında paylaşılabiliyordu. Bu anlayış Türkler arasında uzun zaman, hatta İslamiyetin kabulünden sonra da devam etmiştir. İslamiyetle birlikte, Türkler İslamın ilahî kaynaklı hâkimiyet anlayışı ile karşılaştılar. Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunda ve daha sonraları özellikle Yavuz Sultan Selimle birlikte Türk ve İslamî hâkimiyet anlayışının müessir olduğunu görüyoruz. Osman Gazi'nin bir taraftan mensup olduğu Kayı boyu ve Oğuz kolu yoluyla kendisini Türk hâkimiyet anlayışının kaynağına, öbür taraftan da ona, hâkimiyetin sembolü olan bayrak, kılıç, at ve davul yollayan ve otoritesini Abbasi Halifesinden alan Selçuklu Sultanı vasıtasıyla da kendi iktidarını islamî hâkimiyet anlayışına bağlamaya çalıştığı rivayetleri bilinmektedir. O halde Osmanlı hâkimiyet anlayışının bir sentez sonunda ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Yavuz'un Halifeliği, Osmanlı Hanedanına getirmesiyle Türk - İslam sentezi tam anlamıyla gerçekleştirilmiştir. Böylece, hâkimiyetin mutlak ve bölünmezliği kabul edilmiş oldu. Padişah, otoritesini Kur'an, şariat ve töre çerçevesi içinde kullanmak zorunda idi. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu her şeyden önce İslamî bir hukuk devletidir; ancak, "hile-i şeriyeye" uygulanmasını da unutmamak lazımdır.

Bu anlayış ve durum Tanzimata kadar şu veya bu şekilde devam ede gelmiştir. Bu dönemden itibaren, Avrupa'nın tesiri ve baskısıyla liberal fikirler Osmanlı toplumuna girmeye başladı. Özellikle liberalizmin milliyetçilik anlayışı, imparatorluktaki gayri Müslim ve daha sonraları gayri Türk unsurları üzerinde etkili oldu. Bu itibarla, liberal milliyetçilik ve liberal hâkimiyet anlayışı, Osmanlı Devleti lehine yeni ve güçlü bir hâkimiyet anlayışı getirmek şöyle dursun, mevcut hâkimiyeti de sarstı ve imparatorluğun parçalanmasını kolaylaştırdı. Osmanlı aydınları Avrupaî fikirlerin

devlet için yıkıcı özelliklere sahip olduğunu bir türlü fark edemediler. Fark edenler de bu fikirlere tamamen sırt çevirdiler, yani bir senteze varılamadı

Nihayet bazı aydınlar şuurlu bir şekilde hareket ederek liberal milliyetçi fikirlere açık oldukları gibi, tarihçi milliyetçiliği de geliştirmeye başladılar, ancak bu hususta da fazla ileri gidemiyorlardı. Çünkü Osmanlı toplum yapısı tarihçi milliyetçiliğe de uygun değildi. Kısaca her iki milliyetçilik akımı da imparatorluğun yıkılışını ve mevcut hâkimiyet anlayışının zayıflamasını hazırladı ve hızlandırdı.

Bununla birlikte, arayışlar durmamıştır. Osmanlıcılık adı altında Osmanlı milliyetçiliği, Meşrutiyet adı altında cemaatler hâkimiyeti, İslamcılık adı altında bir nevi İslâm ümmetçiliği fikirleri ortaya atılmıştır. Sosyal ve fikrî tabanı olmayan bu akımlar, imparatorluğu kurtaracak şekilde ne kabul gördüler, ne kuvvet kazandılar. Bunun üzerine, Türkçülük akımı gelişmeye başladı ise de, imparatorluğu kurtarmaya kâfi gelmedi.

Nitekim, Birinci Dünya Harbi sonunda İmparatorluk dağılmış, Bütün yabancı unsurlar devletten ayrılmıştır. Ortada, otoritesi kalmamış mağlup bir devlet ve mağlup sayılmış Türk Milleti kalmıştı. İşte bu tarihten sonra Mustafa Kemal önderliğinde kendi kendine ve tamamen millî bir irade ve hareket ortaya çıktı. Bu hareket, şuur ve irade, birden bütün Anadolu'ya yayıldı ve kısa zamanda maddî, manevî güç haline gelerek bütün Anadolu Türklerinin itaat edeceği gayri şahsî bir hâkimiyeti teşekkül ettirdi. Bunun adı ise "Millî Hâkimiyet"ti. Bu hâkimiyet Mustafa Kemal'in şahsında sembolünü bulmuştur. Millî Mücadele esnasında bu şekilde millî hâkimiyetin ortaya çıkmasını, Mustafa Kemal'de odaklaşmasını izah etmek gerçekten güçtür. Zira, ortada ne devlet ne de diğer maddî güçler vardı. Buna rağmen kelimenin tam anlamıyla "Millî Hâkimiyet" teessüs etmiştir. Bu iş nasıl oldu?

Millî Mücadele'de kendisini gösteren millî hâkimiyet şuru, her şeyden önce Türk Milletinin özelliğinden ve bu özelliği gayet iyi bilen Mustafa Kemal'in dehâsından kaynaklanmıştır. Mustafa

Kemal, 1919'da İmparatorluğun parçalanmasını, Türk Milleti adına millî devletin doğuşu, millî kültürün ve millî varlığın istiklali olarak değerlendirmiştir. Onu, Millî Mücadele hareketinin başına geçiren bu şuur ve görüştür. Nitekim, Mustafa Kemal liberal ve tarihçi milliyetçiliği devreye sokarak, milliyetçiliği bir bütün olarak ele almış ve millî hâkimiyeti bu bütün üzerine kurmuştur. Bir taraftan hürriyet, istiklal, millî birlik ve irade, öbür taraftan da millî şahsiyet, din, kültür, tarih diyerek her ferde hitap etmiş ve herkesi bir inanç altında toplayabilmiştir. İşte, Mustafa Kemal'in büyüklüğü buradadır ve Millî Mücadeleyi kazanmasının sırrı da budur. O, millî, dinî ve Avrupaî fikirleri yanına alarak ve onların senteziyle Anadolu'da tek irade, tek devlet, tek hâkimiyet, tek kumandan, tek meclis, tek millet fikrinden hareket etmiş ve başarılı da olmuştur. Her alanda gerçek millî hâkimiyet Millî Mücadele devrinde yaşanmıştır.

Sonuç:

Eğer hâkimiyet millî ise ve millî olacaksa hâkimiyet anlayışını, hâkimiyetin müesseselerini, hâkimiyetin şeklini ilmî metotla ve millî zihniyetle millet ve millî kültür zeminine oturtmak ve yeni şekillerini de aynı zeminde aramak mecburiyetindeyiz; gelişmişlik budur; ilmî zihniyet de bunu öngörür. Diğer milletlerin metotlarından istifade edelim, fakat hiç bir zaman o milletlerin kültür ürünlerini aynen almayalım; alırsak bile özümleyelim, onlara millî damgamızı vuralım. Millî Mücadeledeki millî hâkimiyeti ancak bu şekilde yeniden tesis edebiliriz. Aksi takdirde milletçe Tanzimat'tan 1918'e kadar ki dönemi tekrar yaşamak zorunda kalırız.

Millî Mücadele'nin

Tarihi ve Sosyal Açıdan

Değerlendirilmesi*

Bilindiği üzere İnsanlık ve Medeniyet, birbirine bağlı iki ayrı birer bütündür. Her ikisi de başlangıcı ve sonu olmayan zaman içinde, belli bir mekânda sürekli değişim ve evrime uğramaktadır. Bu evrimin ve değişimin başlangıcını, sebebini, sonucunu ve gayesini bilmiyoruz. Bu konularla felsefe ilgilenmektedir. İnsanlık denen bütünün parçaları ferttir, ailedir, aşirettir, boydur, toplumdur, halktır, kavimdir, millettir. Bu parçalar hem kendi içlerinde, hem de birbirleri arasında çeşitlilik ve zıtlıklar gösterirler. Fakat esas orijinal olan husus çeşitlilikte ahengin, zıtlıklarda dengenin kurulmuş olmasıdır.

Aynı şekilde, medeniyet dediğimiz bütünün parçaları olan kültürler arasında da çeşitlilik içinde ahenk, zıtlıklar arasında denge söz konusudur. Bilindiği üzere, medeniyetler içinde sayısız diller, âdetler, örfler, dinler, teknikler, davranışlar mevcut olagelmıştır.

* I. Millî Mücadelede Amasya Sempozyumu Bildirileri, Amasya Valiliği Yayınları 2, Amasya 1986, ss. 22–26.

Bu çeşitlilik, zıtlık, bu ahenk ve denge içinde insanlığın ve medeniyetlerin parçaları olan toplumlar ve kültürler birbirleriyle daima münasebette bulunmuş ve birbirlerini daima etkilemişlerdir. Bu etkileşim yeni çeşitlilikleri, zıtlıkları doğurmuştur. Yine bu şekilde evrim devam etmektedir ve edecektir de.

Demek ki, evrim, değişim, oluşum, çeşitlilik, çokluk, zıtlık, karmaşıklık, ahenk ve denge gibi hususlar insanlığın ve medeniyetin orijinalitesidir, tabii yapısıdır. Bunların olmaması gayr-i tabidir; çeşitlilikleri, zıtlıkları yok etmek anormalliktir. Ahenk çeşitlilikte, denge zıtlıkta olur. Tek düzelik tabiata aykırıdır, insan yapısına terstir.

O halde her millet ve her kültürün insanlık ve medeniyet bütünü için de mutlaka bir fonksiyonu ayrı bir yeri ve orijinal bir yanı vardır. Her millet ve kültür bu özellikleri "muhafaza ederek geliştirir, geliştirerek muhafaza eder" ise, hem millî varlığını devam ettirir hem de medeniyet ve insanlığa katkıda bulunur. Fakat bu durum pek az millete ve kültüre nasip olmuştur. Zira, tarih milletler ve kültürler arası mücadelelerle doludur. Bu mücadelede, bazı milletler, kültürler, diğerlerine yaşama imkânı tanımak istememişler veya tanımamışlardır. Bazılarının bu emperyalist ve egoist tavrına karşı diğer toplumlar tepki meydana gelmektedir. Barış zamanında fikir ve düşünce alanında meydana gelen bu tepkiye, "millî gurur uyanışı" veya millî mücadelelerin "zihnî hazırlık safhası" demek doğru olur kanaatindeyiz. İşte, söz konusu millî şuurun, yabancı ve zararlı olana karşı vermek zorunda kaldığı silahlı mücadelelere çağımızda "İstiklâl Savaşları" denmektedir. Ancak, istiklâl savaşı tabirinin iki anlamı olduğu unutulmamalıdır. Bu iki anlamı, kısaca aşağıdaki şekilde izah etmek mümkün görünmektedir:

Birinci durumda: Toplum; her türlü istiklâline, hürriyetine ve millî kültür şahsiyetine sahiptir. İşte, bir toplum sahip olduğu bu özellikleri her türlü saldırıya karşı muhafaza ve müdafaa etmek için silahlı mücadele vermiş veya veriyorsa bunun şekli ve mânâsı başka olmak lazım gelir. Diğerinden ayırt edebilmek için yapılan savaşa "millî mücadele" demenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

İkinci durumda: Toplum istiklâline sahip değildir. Şayet, toplum hiç malik olmadığı veya olup da sonradan kaybettiği istiklâlini ilk defa veya tekrar kazanmak yani yeniden şahsiyet olmak için mücadele vermiş ise, bu mücadeleye "kurtuluş savaşı" adı verilebilir. Burada, esaretten, bağımlılıktan ve sömürge olmaktan kurtulmak söz konusudur. Başka bir deyişle istenilmeyen, reddedilen durumdan, arzu edilen duruma geçme esas hedeftir. Bu türlü istiklâl savaşlarının bazen üç, bazen iki safhada gerçekleştiğini görüyoruz. Bu bakımdan hem zor olmakta hem de uzun müddet devam edebilmektedir. Söz konusu üç safhayı şu şekilde ifade etmek mümkündür:

1- Fikrî hazırlık ve örgütlenme safhası.

2- Silahlı mücadele yani bağımlılıktan bağımsızlığa geçiş (siyasî istiklâli temin) safhası.

3- Kültürel ve iktisadî istiklâl yani yeniden şahsiyet olma safhası.

En zor kısmı üçüncü safhasıdır, Zira, bir taraftan sömürgeci dönemde empoze edilen sosyal-kültürel-ekonomik yapı ve şemadan toplum arındırılırken, öbür yandan da kendini yeniden bulma, yaratma ve çağdaşlaşma gayreti sürdürülecektir. Bu safha millet olmuş ve millî kültüre sahip toplumlar için çok önemlidir. Henüz milletleşmemiş halk seviyesinde kalmış toplumlar için mühim değildir. Bu durumu bir örnekle şu şekilde açıklamak mümkündür:

Bilindiği üzere Afrika'da devlet kurmuş, istiklâl elde etmiş pek çok toplum henüz millet değildir. Bunları, halk olarak nitelemek doğrudur. Bu halkların "millî hafızası ve hatırası" yoktur. Millî coğrafya, millî tarih ve ideolojileri yoktur. Bütün bunları Avrupalı yazıvermiş ve öğretmiştir. Tarihleri, coğrafyaları, düşünceleri Avrupalı ile başlar. Kendilerine has millî şahsiyet geliştirememişlerdir. Siyasî istiklâl de onlara Avrupalılarca verilmiştir. Kültürel istiklâl diye bir endişeleri mevcut değildir. Afrikalı halklar için mazi, istikbal değil, hâl ve kalkınma modelleri önemlidir. Zira, mazi-istikbal milletler için vardır, halklar için sadece hâl vardır.

Millet olan toplumlar için durum tamamen farklıdır. Millet evvelâ sömürgeciliğin tesirini yok edecek, temizleyecek, mazide kendini-şahsiyetini arayacak-bulacak, sonra mazi ile hâlin sentezini yaparak istikbalini yeniden tesis edecektir. Kısaca kaybolan-bozulan millî şahsiyetini bulacak-toparlayacak; çağın icaplarına göre, yeniden teşekkül ettirecektir. Bunu ise, millî kültür zemini üzerinde kendisi yapacaktır. Bu bakımdan millet olanın işi daha zordur.

Bizim millî mücadelemize gelince: Türk Millî Mücadelesi; gerek şekil gerekse muhteva bakımından Amerika'daki, Afrika'daki, Asya'daki kurtuluş hareketlerine, mücadelelerine pek benzememektir. Amerika'da zaten Avrupalılar vardı. Bunların hareketi metropolden (Anavatandan) ayrılmadır. Afrikalılar kelimenin tam anlamıyla sömürge ve köle durumunda idiler, bunlara; istiklâlleri dahi sömürgeciler tarafından verilmiştir. Asya'daki toplumlar da (bir dereceye kadar Çin hariç) sömürge idiler. Bu toplumların büyük bir kısmı millet değildir. Bu bakımdan, Türk Millî Mücadelesini onlara benzetmek pek doğru değildir.

Türk milleti, 1919-1922 yılları arasında verdiği mücadele ile asırlardır var olan istiklâlini, millî şahsiyetini, vatanını ve devletini saldırıdan, istilâdan, yok olmaktan kurtarmak istemiştir. Şuurlu olarak yapılan bu hareketin adına, bizzat yapanlar tarafından "**Millî Mücadele**" denmiştir. Bu harekette, Türk milleti, Türk istiklâli, Türk vatanı söz konusudur. İstiklâl ve vatan millete dayalı olduğundan yapılan her fiil millî olmuştur. Türk Millî Mücadelesine bu yüzden "**kurtuluş hareketi**" demek mümkün değildir. Ayrıca, "halk hareketi" olarak da nitelendirilemez, zira halk değil millet vardır. Halk sadece "hâli" yani içinde bulunduğu anı ve çok yakın geleceği savunur, millet ise maziye, hâli ve istikbâli savunur. Türk Millî Mücadelesi'nde, milletin maddî ve manevî varlığı bütün müktesebatıyla ve "devlet-i ebed-müddet" şuuruyla müdafaa edilmiştir.

Türk Millî Mücadelesi'nin ideolojik yönüne gelince: Millî Mücadelenin ideolojik temelinde hiç şüphesiz milliyetçilik fikri, duygusu ve hareketi vardı. Bu milliyetçilik ideolojisi, kültüre dayalı olduğundan İslâmiyeti, Türk kültürünü (dil, töre vs.) ve müşterek

tarih şuurunu da kapsıyordu. Bu şekilde tezahür eden milliyetçilik hareketinin iki kaynağı vardı. Bunlardan birincisi, kültürel muhtevalı mazidir veya tarihtir. Tarihî milliyetçilik (kültürel milliyetçilik) yüzünü maziye çevirir, kendine ait olan her türlü kültür unsurunu canlandırmaya ve onlara itibar kazandırmaya gayret eder. Kendi şahsiyetini tarih ve kültür temeline oturtmaya çalışır, yabancı olana itibar etmez.

İkinci kaynağı ise modernizm, yani çağdaş medeniyettir. Bunun yüzü hâle ve istikbâle dönüktür. Gelecekle meşgul olmayı tercih eder, maziye sırtını döner. Millî olanla değil, müessir ve modern olanla ilgilenir. Maneviyattan ziyade maddiyatçıdır. Bu tür milliyetçilik, daha çok tarihî olmayan, millî kültürü bulunmayan ve milletleşmemiş toplumlar için cazip gelmiştir. Ayrıca, millet gerçeğini reddeden, tarih şuru bulunmayan bazı aydın çevreler tarafından da milliyetçilik bu şekilde tarif edilmeye çalışılmıştır.

Millet olan toplumlar için her iki kaynaktan istifade eden, her iki kaynağa dayanan milliyetçilik anlayışı şarttır. Maziye dayanmayan millet, evvelâ orijinal olamaz, sonra aslî şahsiyetini, karakterini inkâr ettiği için de dejenere olmaya mahkûmdur. Sadece mazide kalmak ise, toplumun çağdaşlaşmasını önler. İşte, tek kaynaklı bir milliyetçiliğin mahzurlarını gören Mustafa Kemal, Türk milliyetçiliğini her iki kaynak üzerine oturtmaya çalışmıştır. Her iki kaynağı iyi bir şekilde dengeleyerek Osmanlı'dan farklı yeni bir Türk milleti ve Türk kültürü anlayışına varmak istiyordu. 1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda ifade edilen "Atatürk Milliyetçiliği" tabirini bu şekilde ele almak gerekmektedir. Aksi takdirde, yanlış olan bu tabir tehlikeli yorumlara yol açabilir. Bu tabirin doğrusu "Atatürk'ün anladığı manada, milliyetçilik" olması gerekir.

Milliyetçiliğin kendine mahsus siyasî, iktisadî bir sistemi bulunmadığından, kendi kendine tamamen yeterli bir ideoloji değildir. Bu yüzden çağın şartları içinde mevcut hâkim ideolojilerden biriyle ittifak yapmak durumundadır. Bu ittifakında görüş ayırt etmez, onu gayesine ulaştıracak ve ona vasıta olabilecek

her ideoloji ve fikirle birleşebilir, müttefikî, liberalizm, demokrasi, sosyalizm, gibi düşünceler olabilir.

Her milletin olduğu gibi Türk milletinin de kendine has bir gerçeği, bir hakikati ve bir şahsiyeti olmuştur. Batılı devletler emperyalizm ve sömürgecilik yoluyla kendi değerlerini, kültürlerini ve modellerini diğer toplumlara olduğu gibi, Türk toplumuna da empoze etmeye çalışmıştır. Bu teşebbüsünde tam başarıya ulaşamamıştır. Başarısı birkaç büyük şehirle, belli bir aydın ve bürokrat zümreyle sınırlı kalmıştır. Toplumun büyük bir kısmı özellikle Anadolu şehirleriyle, kasabalarıyla, köyleriyle Batının kültür taarruzundan uzak kalmış, bozulmadan asliyetini muhafaza etmiştir. Türk toplumu ailesiyle, genciyle, din adamlarıyla, kadınlarıyla kendini koruyacak ve Millî Mücadelenin temelini oluşturacak gizli enerjiye ve potansiyele sahipti. Bu gizli enerjiyi harekete geçiren unsurlar, Türk insanının millî, vatanî ahlâk, namus, şeref anlayışı ve dinî inancı gibi manevî güçleriydi. Mustafa Kemal, Türk Milletinin bu tür hasletlerini iyi teşhis etmesini ve harekete geçirmesini bilmiştir. Başarının sırrı buradadır.

Sonuç olarak, Türk İstiklâl Savaşı metot, şekil ve muhteva yönünden, emperyalist devletlerin saldırısına karşı verilmiş millî bir mücadeledir. Kurtuluş Savaşı, halk hareketi olmadığı gibi bir iç isyan veya bir ihtilâl de değildir. Günümüzde sömürge, saldırı, istilâ metotları ve emperyalist güçler değişmiştir. Netice itibariyle mücadele yollarını da değiştirmek gerekmektedir. Bunun için millî kültür ve çağdaş medeniyet unsurlarını ilim, akıl ve metot yoluyla bağdaştırmak ve birini diğerine tercih etmeden, yeni bir oluşuma imkân tanımak lâzımdır.

Kurtuluş Savaşları

ve

Sonrası

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için kavramların ne manaya geldiğini söylemekte fayda görüyoruz. Bu itibarla evvelâ “kurtuluş” kavramından veya kelimesinden ne anlıyoruz; ne anlamamız gerekir, onu görelim. Kelimenin “kurtulmak” fiilinden geldiği malûmdur. Türkçemizde “bağlanmak” veya “bağlı olmak” fiilinin zıddını ifade eder. Kurtuluş ise bağlı olma halinin sona ermesidir. Burada ele alacağımız konu itibariyle, bir milletin veya toplumun başka bir millete veya topluma bağıllığı ve ondan kurtuluşu söz konusudur. Böyle olunca, bağlanmış ve kurtuluş, kelimenin de ötesinde birer kavram özelliğine bürünmektedir. Bunun için de çok çeşitli ve geniş anlamları çağrıştırmaktadır. Siyasî bağıllık, hukukî bağıllık, ekonomik bağıllık, kültürel bağıllık, ideolojik bağıllık gibi türler karşımıza çıkmaktadır. İki millet, iki toplum veya iki kıta arasında bu tür bir münasebet mevcut ise,

onlardan biri mutlaka hâkim olan, sömüren, müessir olan, üstün bulunan, ezen veya güçlü olandır. Öbürü ise boyun eğen, sömürülen, ezilen, hor görülen veya güçsüz olan taraftır. Bu anlamda bir ilişki Yeniçağdan bu yana Avrupa ile diğer kıtalar veya toplumlar arasında kurulmuştur.

Biz buna sömürgecilik (müstemlekecilik) sistemi diyoruz. XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar bütün sömürge toplumları ve ülkeleri, kısaca dünyanın büyük bir kısmı Avrupa'ya boyun eğmiştir ve ona bağlı kalmıştır.

Avrupa dünyaya hâkim, ona yön veriyor ve onu organize ediyordu. Şüphesiz Avrupa bu konumunu, zihniyetine, ilmî ve teknik üstünlüğüne borçludur. Kültür ve medeniyeti ona bu üstünlüğü sağlamamıştır. Buna dikkat etmek lâzımdır. Bu şekilde, teknik ve ilmi üstünlük elinde olan Avrupa ile diğer kıtalar arasındaki her türlü (politik, ekonomik, fikrî, kültürel) münasebetin ortak noktası, EŞİTSİZLİK ve ADALETSİZLİK olmuştur. Dolayısıyla sömürgelere ne hürriyet ne istiklâl ne hâkimiyet hakkı verilmiştir. Diğer ülke toplumları kelimenin tam anlamıyla Avrupa'ya bağlı hale getirilmiştir.

Avrupa, sömürgelerini kendisine bağlarken dört statü uygulamıştır.

1- Genetik bağlılık: Buna örnek Amerika kıtası, Avusturalya, Yeni Zelanda, Güney Afrika gibi ülkelerdir. Bu ülkelerdeki toplum ve medeniyetleri yok ederek, Avrupa'dan nüfus ihraç etmiş ve sömürgeler kurmuştur. Bunlar için siyasî bağlılık veya akraba bağlılığı esastır. Bu koloni toplumların Avrupalıdan farkı yoktu. Bu bakımdan onlar için herhangi bir **kurtuluş** ve **kurtuluş hareketi** söz konusu değildir. Onların hareketi, Avrupa'dan ayrılma veya **kopma** hareketidir. Başka bir ifade ile, bir evladın babadan veya iki kardeşin birbirinden ayrılmasıdır. Nitekim, bu ayrılık 1774'te A.B.D.'nin istiklâl kavuşmasıyla tamamlanmıştır. Bu devlet XX. yüzyılda Avrupa'nın dünyadaki rolünü üzerine alacaktır.

2- Siyasî veya İdarî bağıllık: Buna örnek Cezayir, Fas, Mısır, Arabistan gösterilebilir. Bu tür ülkelerin tarihi geçmişi, politik ve kültürel birliği, hanedanları, örgütleri vardır. Avrupalı, bunları kültürene, hanedanına, örgütlerine pek fazla dokunmadan sadece kendisine bağladı ve sömürdü. Bunlar için siyasî ve ekonomik kurtuluş söz konusudur.

3- Bütün yönleriyle bağıllık: Bu tür bağıllığa en iyi örnek Afrika toplumlarıdır. Bunlara hiç bir hak, hukuk tanınmamıştır. Üçüncü sınıf insan muamelesi yapılmıştır. Mazisi, tarihi, kültürü tamamen yok edilmiş, tabiatı, zenginlikleri, insanı sömürülmüştür. Evrimleri engellenmiş veya saptırılmıştır. Bunlar için, nasıl bir **kurtuluş** öngörüldüğü münakaşa konusudur. Bu bakımdan bunların işi fevkalâde güçtür. Güç olduğu kadar da ellerinde kurtuluş vasıtaları yoktur. O halde bunlar için şekli bir kurtuluş veya çok uzun vadeli bir **yeniden doğuş** akla gelebilir.

4- Antlaşmalar yoluyla bağıllık: Bu durumda toplumun devleti, istiklâli, medeniyeti, kültürü, şahsiyeti vardır ve tarihte önemli bir yer işgal etmiştir. Avrupa, maddî gücünü kaybetmiş bu toplumları doğrudan kendine bağlamaz ve devletine, istiklâline dokunamaz, fakat antlaşmalar ve kapitülasyonlar yoluyla ülkeyi iktisadî ve ticarî yönden sömürür. Bunun için de bir kurtuluş savaşına gerek yoktur. Şuurlu bir politika kâfidir. Buna örnek Çin milleti ile Türk milletidir.

İlk üç statü için "kurtuluşun" manası ve ilk aşaması hiç şüphesiz siyasî istiklâli elde etmektir. Siyasî istiklâl elde edildikten sonra, idarî yönden ve toptan bağıllık statüsündeki toplumlar için ikinci bir safha başlar. Bu safha **kendini bulma, şahsiyet kazanma** safhasıdır. Siyasî istiklâl bu safha ile taçlandırılmadıktan ve tamamlanmadıktan sonra tam kurtuluştan bahsetmek mümkün değildir. İkinci safha daha zahmetlidir. Zira fikir, şuur, teknik, ilim işidir. Uzun zaman alabilir. Antlaşmalar yoluyla bağıllık statüsüne dâhil edilmiş olan Türk ve Çin toplumları için siyasî istiklâl söz konusu değildir. Şu veya bu şekilde istiklâl mevcuttur. Bu tür ülkelerin, şayet antlaşmalar yoluyla bağıllıkları uzun sürerse, toplumlarında,

bilhassa aydınlarında ve komprador sınıflarında **yabancılaşma**; müesseselerinde bozulma; sosyal ve iktisadî hayatta millî şuurun yok olması gibi bir durum ortaya çıkabilir. Bu takdirde kurtuluşun ikinci safhası zaruret haline gelir. Nitekim her iki ülkede de durum böyle olmuştur.

XIX. yüzyıldan itibaren günümüze kadar uzanan kurtuluş hareketlerinin üç ilhâm kaynağı veya başka bir deyişle bu hareketlerin üç ideolojik temeli vardır. Bunları şu şekilde ele almak mümkündür:

1- Liberalizm: Fransa'nın **İnsan Hakları Beyannamesi'**nde ifadesini bulan liberal fikirler, toplumları alt üst etmekte gecikmedi. Fert hürriyeti, yerini millet hürriyetine veya millî istiklâl, fertler arası eşitlik ise yerini milletler arası eşitliğe terk edince, mazlum toplumlarda kurtuluş arzusu uyanmaya başlamıştır. Liberalizmin bir adım ötesinde olan demokrasi fikrinin gelişmesiyle de "millî hâkimiyet" ve "kendi kendini yönetme hakkı" gibi kavramlar, bağlı toplumların aydınları üzerinde etkili olmaya başlamıştır.

2- Milliyetçilik: Liberalizmin bir uzantısı olarak ortaya çıkan milliyetçilik (milliyetperverlik-vatanperverlik) prensibi, başka bir devletin hâkimiyeti altında olan toplumlarda millî şuurun (kültür ve tarih şuuru) uyanmasına sebebiyet verdi. Millî farklılıklar ön plana çıktı. Dil, din, âdet, folklorik ayrılıklara önem verildi. Yabancı olana sırt çevrilmeye başlandı. Bu kendini mazide bulma hareketiydi. Bunun yanında modernist anlamda bir milliyetçilik hareketi, yani "terakkiyi" esas alan milliyetçilik gelişti. Her ikisi de Avrupa'nın veya sömürgeci devletin sultanından kurtulmayı ve müstakil olmayı gaye edinmişti.

3- Sosyalizm: Toplumlarda Avrupa tarafından sömürülmesi üzerinde ısrar ederek, iktisadî ve sosyal eşitliğe dikkatleri çekmiştir. Ekonomik istiklâl fikri ön plana çıktı. Bu fikrin XX. yüzyılın politikasında etkili olduğunu biliyoruz. Böylece siyasî istiklâl fikri, ekonomik istiklâl fikri ile takviye edilmiş oldu.

1789 Fransız İhtilâli, liberalizmi ve milliyetçilik fikrini, 1917 Rus İhtilâli de sosyalist prensipleri dünyaya yayarak, sömürge toplumlarının kurtuluş için gerekli olan fikrî hazırlık ve şuurlanma safhasının tamamlanmasını kolaylaştırdı. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ise kurtuluş hareketleri için gerekli sosyal ve siyasî şartları ve zemini hazır hale getirdi. Bunun içindir ki, XX. yüzyılın önemli karakterlerinden birini de toplumların, milletlerin kurtuluşları teşkil eder. Gerçekten son iki yüz yıl içinde meydana gelen ve tarihin dönüm noktasını oluşturan olaylardan birincisi 1789 Fransız İhtilâli, İkincisi 1917 Rus İhtilâli ise, üçüncüsü hiç şüphesiz XX. yüzyıldaki kurtuluş hareketleridir. Bu yüzden incelenmesi ve tahlil edilmesi gereken önemli bir tarihi olgudur. Mânâsı, şekli ve mahiyeti iyi anlaşılmalıdır.

Günümüzde, özellikle 1945'ten itibaren kurtuluşun ilk safhası olan siyasî istiklâli hemen hemen bütün toplumlar elde etmişlerdir. Ancak bu elde ediş, bir kaç istisna ile "ihсан" şeklinde olmuştur. Yani Avrupa, toplumlara istiklâllerini ihسان etmiştir. Bunun üç sebebi vardır:

Birinci sebep: Avrupa I. ve II. Dünya Harbi geçirmiş ve zayıf düşmüştür. Sömürge imparatorlukları Avrupa için pahalıya mal olmaktadır. Dolayısıyla, Avrupa kendisine yük olmayacak şekilde sömürge toplumlarına yeni bir statü kazandırmalıydı. Bu statünün adı, sömürgelere istiklâl veren, fakat sömürmeye devam eden **neo-koloniyalizm** sistemidir. Bundan kârlı çıkan Avrupa oldu. Zira, kolonilerden elde ettiği kâr değişmedi, belki de arttı, fakat koloniler için yapmak zorunda olduğu masraflardan ve yatırımlardan kurtuldu.

İkinci sebep: A.B.D.'nin süper güç olarak dünyada Avrupa'nın yerini almak ve onun XIX. yüzyılda oynadığı rolü XX. yüzyılda oynamak istemesidir. Bu rolü yeni metotlarla oynamak arzusundadır. Bu metodun temelinde ve hedefinde ekonomik menfaat yatmaktadır. Vasıtaları modern usûllerdir. A.B.D., 1945'ten sonra demokratik bir davranışın içine girmiş ve demokrasinin savunucusu durumundadır. Saldırı arzusu yok. İktisadın ve ticaretin kaidelerine göre hareket etmeyi kendine esas alıyor. Dünyada Av-

rupa'nın nüfuzunun kırılmasını ve azalmasını istiyor. Bunun sonucu, Avrupa'nın bıraktığı boşluğu kendisi doldurma niyetindedir. Fakat bunu yaparken Avrupa'yı kendi yanında tutmaya dikkat ediyor. Bunun içindir ki, A.B.D. bütün kurtuluş hareketlerini ve İstiklâl hareketlerini desteklemiştir.

Üçüncü sebep: II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet Rusya süper güç olarak ortaya çıktı. Bu da tıpkı A.B.D. gibi 3. Dünya ülkeleri veya eski sömürge toplumları nazarında kurtarıcı rolünü benimsedi. Rusya'nın hedefi de yayılma, hâkimiyettir, fakat bunu "ideoloji" maskesi altında gizlemiştir. Kendi hâkimiyetine giren devletleri ve milletleri istiklâllerini almış saydı. Asya ve Afrika toplumlarına kurtuluş hareketlerinde yardımcı oluyordu. Bunun maksadı ise, Avrupa ve A.B.D.'ni çevrede yenilgiye uğratmak veya onların nüfuzunu engellemektir. Rusya'nın bu davranışı da kurtuluş hareketlerini teşvik etmiş ve kolaylaştırmıştır.

Görüldüğü gibi XX. yüzyıldaki kurtuluş hareketleri birinci safhada kalmaya mahkûm edilmiştir. Gerçek kurtuluş olan ikinci safhaya bir türlü geçememişlerdir. **Kimisi siyasî istiklâlî kurtuluş sanmış, onunla yetinmiş, kimisi başka bir devlete bağlanmayı kurtuluş saymış, kimisi de Batıyla bütünleşmeyi veya asimile olmayı kurtuluş kabul etmiştir.** Hakiki bir kurtuluşa kavuşan henüz mevcut değildir. Milletler için kurtuluş, kendi kültürünü, kendi modelini ilim, teknik vasıtasıyla yaratarak çağı yakalamaktır.

Türkiye'nin durumuna gelince: Türk toplumu hiç bir zaman Afrika toplumları veya Hindistan gibi bir bağıllık statüsünü yaşamamıştır. Avrupa'nın sürekli taarruzu ve baskısı altında kalmıştır, ancak bu kölelik, toptan bağıllık seviyesine varmamıştır. Millet olarak daima tarihin "objesi" değil, fakat "subjesi" (öznesi) olmuşuzdur. Bu bakımdan Türk milleti için **bağıllığın** veya **esaretin** neticesi olan bir kurtuluş söz konusu değildir. Millî Mücadele esnasındaki yabancı istilayı, işgali ve Türk coğrafyasının küçülmesini **esaret, kölelik, bağıllık** veya **tam sömürge** olarak görmemek lâzımdır. Türk milletinin 1919-1922 yılları arasında verdiği mücadelenin adı kurtuluş mücadelesi değil, bir işgale karşı verilen

"millî bir mücadeledir". Türk toplumu, elini kolunu bağlatmamak için Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde millî mücadeleye girişmiş ve elini-kolunu-ayağını da bağlatmamıştır. Bu yüzdendir ki, bizzat bu mücadeleyi verenler, yaptıkları işin adına "Millî Mücadele" demişlerdir. Bu açıdan bakıldığında **Millî Mücadele**'ye "**Kurtuluş Savaşı**" demek biraz hatalı gibi görünmektedir. Bununla birlikte fiili yabancı hâkimiyetinden değil de, yabancı tesirinden ve nüfuzundan kurtuluş anlamında kullanılabilir. Ancak, unutmamak lazımdır ki, kurtuluş savaşlarının düzenli orduları, paşaları (generalleri) yoktur. Millî Mücadelelerin düzenli orduları, generalleri, meclisleri vardır. Öte taraftan Türkiye'yi işgal etmek isteyen devletin Yunanistan olduğu da göz önüne alınırsa, Millî Mücadele'ye "kurtuluş savaşı" demek, hareketin manasını azaltır ve Yunanistan'a hak etmediği bir önem kazandırır.

Netice olarak, Millî Mücadele'yi bir taraftan mevcut istiklâlî muhafaza ve devam ettirme, öbür taraftan da Türk toplumu için yeniden yapılanmanın ve inkılâpların başlangıcı olarak ele alabiliriz. Zira, Osmanlının yıkılması ve tarih sahnesinden çekilmesiyle Türk toplumunun yeni bir coğrafyaya, yeni bir devlete, yeni bir hayata, yeni bir yapıya ihtiyacı vardı. Yeniyi yaparken ise, Osmanlının millî yapıya uymayan ve Avrupa'nın zararlı yönlerinin saf dışı bırakılmasına dikkat edilmesi gerekiyordu. Ancak bu şekilde millî doku, millî şahsiyet ve çağdaş zihniyet yakalanabilirdi. Hakiki kurtuluş o zaman gerçekleşebilirdi. İşte bize göre bunun tam olduğu söylenemez.

Atatürk'te Türklük Şuuru

ve

Düşüncesi

Bilindiği gibi, Mustafa Kemal Osmanlı devletinin çökmeğe başladığı bir devirde ve bu çöküntünün en şiddetli olarak hissedildiği bir yerde, Balkan şehirlerinden biri olan Selanik'te 1881 yılında doğmuştur. Selanik, devrin en kozmopolit şehirlerinden biri olup Türk, Yunan, Bulgar, Sırp, Arnavut, Yahudi, Ermeni gibi çeşitli milletlerin, ırkların, Müslümanlık, Hristiyanlık, Musevilik gibi dinlerin ve mezheplerin, ecnebilere ait konsoloslukların, ticarethanelerin, ticarî kumpanyaların bulunduğu, mücadele ettiği ve her türlü menfaatin çatıştığı bir yer idi. Mustafa Kemal daha çocuk iken bu çöküşün ızdırabını, Türk halkının içinde bulunduğu vaziyeti hissetmiş ve görmüştür. Subay olduktan sonra ise, özellikle Balkan ve I. Dünya Harpleri esnasında Makedonya'da, Arabistan'da, Anadolu'da imparatorluğun yıkılışına şahit olmuştur. İşte bu hadiseler içinde bizzat bulunan Mustafa Kemal'de milliyetçilik fikri,

Türklük şuuru bu devirde doğmuş ve gelişmiştir. Bu şuurun Mustafa Kemal'de ortaya çıkmasında milliyetçiliğin XIX. ve XX. yüzyılda hâkim ideoloji haline gelmesinin de büyük rolü olmuştur. Zira, çağ milletler ve milliyetçilik çağı idi.

Mustafa Kemal, kendisinde evvelâ *reaksiyon*, sonra *düşünce* ve nihayet 1919'dan itibaren *şuur ve hareket* olarak ortaya çıkan Türkçülüğü veya milliyetçiliği, Osmanlı İmparatorluğunun belirsiz sınırları yani coğrafyası, kozmopolit toplumu dâhilinde değil, fakat Misak-ı Millî sınırları ve sadece bu sınırlar içinde kalan Türk toplumunda uygulama safhasına geçirmek istemiştir.

Nitekim 1919 yılında Mustafa Kemal'in bütün gayretleri, kendisinde yeni şekliyle var olan Türklük şuur ve düşüncesine maddi ve manevî zeminler arama istikametinde olmuştur. Bunun sonucu, Mustafa Kemal her şeyden önce Türklük şuuruna, *coğrafyayı* zemin yani temel yaptı. O, coğrafyayı, mukaddes vatan ve maddi kaynağın esası kabul ediyordu. Artık, millî enerjinin nerede harcanacağı, milletin nerede yaşayacağı belli edilmiştir. Böylece imparatorluktan vatana, millî coğrafyaya geçiliyordu.

Türklüğün (milliyetçiliğin) ikinci temelini ise beşeri temel teşkil edecekti ki bu da Türk milletinden başkası değildi. Üçüncü temeli oluşturan *millî kültür* idi. Nihayet milliyetçilik şuurunun dördüncü ve manevi zemini olarak *İslâmiyet* kabul edilmiştir. İşte Mustafa Kemal'de mevcut olan Türklük şuurunun temel ve vazgeçilmez unsurları *coğrafya (vatan), Türk milleti, millî kültür ve dindir*. Atatürk, bu dört unsuru bütün olarak kabul etmeyen veya ihmâl eden, *Pantürkizm, Panislâmizm ve Panottomanizm* gibi fikirlere rağbet etmemiştir. Bunları, millî enerjiyi millî vatan için harcamayan, gözleri veya merkezi Türkiye ve Türk milleti dışında olan ideolojiler olarak telakki etmiş; Anadolu ve Türk milleti için zararlı görmüştür. Bu itibarla, Atatürk'ün Türklük şuur ve düşüncesinde hayalciliğe, beynelmilelciliğe velhasıl vatani, milleti, millî kültürü ve dini reddeden ideolojilere yer yoktur.

Atatürk'teki Türklük şuur daha ziyade, kültürden kaynaklanmıştır. Bu haliyle, Türk tarihinde müspet ve müstesna bir

milliyetçilik anlayışının başlatılmış olduğunu söyleyebiliriz. 0, Osmanlı sentezinden doğan ve Osmanlının damgasını taşıyan mimariden, şiire kadar bütün kültür unsurlarını Türklüğün eseri olarak kabul eden geniş bir Türklük şuuru sahiptir. Bu haliyle Atatürk'teki şuura *Ziya Gökalp, Yahya Kemal, Mehmet Akif'in* sentezidir diyebiliriz.

Böylece Tanzimat'tan beri arayış içinde olan, aradığını bir türlü bulamayan Türk aydını nihayet, Atatürk'le yeni bir senteze ulaşmıştır. Bu sentezin adı milliyetçiliktir. Bu sentezin içinde Gökalp'in millî kültüre dayanan Türklüğü, Yahya Kemal'in coğrafyaya dayanan tarih şuuru, Akif'in Türklüğü-milleti dışlamayan din şuuru yer almıştır. İlk belirtileri Tanzimat devrine kadar uzanan bu milliyetçilik anlayışı her zaman savunmaya dönük olmuştur. Bunun hedefi millî varlığı, millî coğrafyayı savunmak, korumak ve yaşatmaktı şovenizmle hiç bir alakası yok idi. Dolayısıyla müspet bir milliyetçilik anlayışı olduğunu söyleyebiliriz. Bu tür modern ve müspet milliyetçilikten doğan millî şuur, 1919 tarihinde Türk milletini ve coğrafyasını müdafaa ve muhafaza etmek için aksiyona (harekete) *dönüşerek milli mücadele* ile yeni bir devlete ve millete ulaşmıştır.

1923'den sonra ise, Türkiye ve Türk devleti, bu tür milliyetçiliği benimseyen nesillerin eline geçmiştir. Cumhuriyetin bu ilk nesli 1923-1930 arası büyük inkılaplarla birlikte arayış ve bocalama devrine girmiştir. Bu karmaşadan yine Atatürk'ün Türklük ve milliyetçilik şuuru sayesinde kurtulunmuştur. Bundan sonraki yıllarda, Atatürk'teki milliyetçilik şuurunun ufukları değişmiş ve genişlemiştir. Bunu anlamak için onun 1933'te söylediği aşağıdaki sözlerin muhtevasına ve verdiği mesaja çok iyi dikkat etmek gerekmektedir.

"Cumhuriyetin 10.yıldönümü dolayısıyla 29 Ekim 1933'de Çankaya'da bir sembolik anma günü yapılıyor. Halkın her kesiminden çeşitli insanlar davet ediliyor, esnaf, münevver çeşitli meslek mensupları, Atatürk onlarla oturuyor bir akşamı beraber geçiriyor ve o toplantıda herkes istediği soruyu Atatürk'e soruyor. 0

sorulardan bir tanesini de Doktor Zeki Bey isminde birisi yöneltiliyor. Çeşitli sorular soruyor, kıyafet inkılâbı ile ilgili, öteki inkılâplarla ilgili onları cevaplandırdıktan sonra bu bizim mevzuumuza geliyor. Diyor ki o Doktor Zeki Bey, "Bir de milletlerin babadan oğula sıçrayan uzun vadeli idealleri vardır. Siz, bize böyle bir ideal aşılmadınız. " Atatürk'e söylüyor her kesim huzurunda. 'Yahut ben bilmiyorum, bunu bize açıklar mısınız? Gazi Hazretleri" diyor.

Doktor Zeki Beyin bu sorusu üzerine Atatürk heyetin önünde, halkın önünde şu kısa konuşmayı yapıyor:

"Bu nokta çok önemlidir fakat, bunlar konuşulmaz yaşanır, nasıl bakarken gözlerimizin farkında değilsek, ülkü de bütün davranışlarımızda farkında olmadan yaşar; hareketlerimizi, düşüncelerimizi etkiler fakat konuşulmaz. Ben Devlet Başkanayım, sorumluluklarım vardır, bu sorumluluk altında ben konuşamam. Zaten ülküler konuşulan şeyler değil ki. Bu konuyu genç arkadaşım ile ayrıca konuşacağım" diyor ve yerinden kalkıyor, bu doktoru elinden tutup başka bir odaya götürüyor ve odada aralarında şu konuşma geçiyor: "Benim başımın üzerindeki haritayı görüyor musun?" Atatürk soruyor. "Evet Paşam". "O haritada Türkiye'nin üzerine abanmış bir blok var onu da görüyor musunuz? "Evet, görüyorum Paşa Hazretleri" "Hah işte o ağırlık benim omuzlarımın üstündedir. Omuzlarımın üstünde olduğu için ben konuşmam, düşün bir kere Osmanlı İmparatorluğu'na ne oldu? Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ne oldu? Dünyayı ürküten Almanya'dan bugün ne kaldı. Demek hiçbir şey sürgit değildir. Bugün ölümsüz gibi görünen nice düşlerden, ilerde belki pek az bir şey kalacaktır. Devletler ve milletler bu idrakin içinde olmalıdırlar. Bugün Sovyet Rusya dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir bu dostluğa ihtiyacımız vardır fakat yarın ne olacağını hiç kimse kestiremez. Tıpkı Osmanlı İmparatorluğu gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi parçalanabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşır, o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim bu dostumuzun idaresinde dil bir, inanç bir, öz bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü beklemele olmaz, hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprülerini sağlam

tutarak, dil bir köprüdür, inanç bir köprüdür, tarih bir köprüdür. Bugün biz bu kitlelerden dil bakımından, gelenek, görenek tarih bakımından ayrılmış, çok uzak düşmüşüz. Bizim bulunduğumuz yer mi doğru, onların ki mi? Bunun hesabını yapmakta da fayda yoktur. Onların bize yaklaşmasını bekleyemeyiz, bizim onlara yaklaşmamız gerekli tarih bağı kurmamız lazım. Folklor bağı kurmamız lazım. Bunları kim yapacak? Elbette biz. İşte görüyorsunuz dil encümenleri, tarih encümenleri (Şimdiki Dil Kurumu ile Tarih Kurumu'dur bunlar) kuruluyor. Dilimizi onun diline yaklaştırmaya ve böylece birbirimizi daha kolay anlar hale gelmeye çalışıyoruz. Tarihimizi ona yaklaştırmaya çalışıyoruz. Ortak bir mazi yaratmak peşindeyiz. Bunlar açıktan yapılmaz. Adı konarak yapılmaz. Bunlar devletler ve milletlerin derin düşünceleridir. İşitiyorum, benim dil ve tarih ile uğraştığımı gören bazı kısa düşünceli vatandaşlar "Paşanın işi yok, dil ile tarih ile uğraşmaya başladı" diyorlarmış. Yağma yok, benim işim başımdan aşkın, ben bugün ileri bir Türkiye kurmaya ne kadar çalışıyorsam, yarının Türkiye'sinin temellerini atmaya da o kadar dikkat ediyorum. Bu yaptıklarımız hiçbir millete düşmanlık değildir. Barıştan yanayız. Barıştan yana kalacağız. Ama durmadan değişen dünyada yarının muhtemel dengeleri için hazır olacağız. Bunları akıllı bir genç olduğun için sana gizlice söylüyorum, sen bil, kimseye söylemeden böyle davran, çevrenin de böyle davranması için gerekeni yap. İşte senin sorunun cevabını böylece vermiş oluyorum" diyor Büyük Atatürk¹.

Mustafa Kemal Osmanlı İmparatorluğunun mevcut sosyal etnik, siyasî, iktisadî ve kültürel yapısı içinde Türk'e ait olan hemen hemen her şeyin çöktüğünü veya çökertilmeye çalışıldığını görmüştür. Öbür taraftan Rum'a, Bulgar'a Sırp'a, Batı'ya hatta Arnavut'a ve Arap'a ait olanın gayri Türk aydınlar tarafından şuurlu ve kasıtlı bir şekilde, ön plana çıkarılmaya başladığını müşahade etmiştir. Gerçekten Osmanlıyım diyen ve hukuken Osmanlı olan herkes fiiliyatta Osmanlıyı yıkmaya çalışmıştır, yani Rum

¹ İsmet Bozdağ, **Atatürk'ün Sofrası**, İstanbul, 1975.

Rumluğunu, Bulgar Bulgarlığını, Ermeni Ermeniliğini hatta Müslüman olan Araplar Araplığını yapmışlar, Batı'nın emperyalist güçleri olan İngiltere, Rusya, Fransa gibi devletler ise gayr-i Türk unsurları Türk devletine ve milletine karşı desteklemeyi politikalarının esası haline getirmişlerdir.

İnsanlar kendi iradeleri dışında bir millete mensup olarak doğarlar, milletimizi seçme hakkımız yoktur, tıpkı anne-babamızı seçme hakkımız olmadığı gibi. Fakat insan kendi iradesiyle, aklıyla, fikriyle milliyetçi olur. İşin içine akıl, irade, şuur girince iş zorlaşmaktadır. Demek ki, kendiliğinden milliyetçi olunmuyor, aklî, ilmî, iradî faaliyet lazımdır. Bu yüzden milliyetçi olan ve bu şuura sahip her Türk Atatürkçü sayılmalıdır.

Atatürk'ün Millî Birlik

ve

Millî Devlet Anlayışı

Son zamanlarda Türk devleti üzerinde yapılan tartışmaların artması sebebiyle, Atatürk'ün ölümünün 54. yılında onun kurduğu devletin özelliklerini bir daha gözden geçirmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Evvelâ şunu ifade edelim ki, fikirlerini ister kabul edelim, ister etmeyelim veya bir kısmını beğenelim, bir kısmını beğenmeyelim bu bize Atatürk'e hakaret etme, onu küçümseme hakkını vermez, vermemelidir de. Zira devletin kurucusudur. Bu yönüyle ona saygı duymak, ona minnettar olmak her Türk'ün görevidir. Millî şuur ve Türklük duygusu bunu emreder. Tarihimizde Selçuklu Devletini kuran Selçuk Bey, Anadolu'yu vatan yapan Alparslan, Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Gazi ne ise Türkiye Cumhuriyeti Devletini kuran Mustafa Kemal Atatürk de odur. Onlar

gibi o da tarihte şerefli yerini almıştır. Onun yerini değiştirmeye kimsenin gücü yetmez, yetmeyecektir de.

Bu kısa girişten sonra Atatürk'ün devlet anlayışı nedir bunun üzerinde durabiliriz. Atatürk'ün devlet anlayışını teoriden, yazdığı kitaplardan değil, fakat kurduğu ve şekil verdiği yaşayan, Türkiye Cumhuriyeti devletinin tahlilinden çıkarabiliriz.

Millî-Tekil Devlet

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, dışa karşı **istiklâl-i tam**, içte ise **hâkimiyet-i milliye** ilkelerine sahip olması şartıyla, millet temeli üzerine oturtmuştur. Başka bir deyişle millî kültür zemini üzerine inşa etmiştir. Burada, millet nedir üzerinde birazcık durmakta fayda vardır: Tarihe baktığımızda milletler iki şekilde oluşmuştur.

1- Aynı soya ve aynı kavme mensup insanların o kavmin dili ve kültürü etrafında oluşturdukları müşterek şuur, duygu ve düşünceden doğan milletler. Buna örnek Almanlar gösterilebilir.

2- Aynı ülkede ve aynı devlet içinde yaşayan insanların o ülkeye ve devlete mensup olmayı isteyişleri sayesinde oluşan milletler. Örnek A.B.D. ve İngiltere'dir. Bu tür oluşan millet veya devletler ortak bir dili, ortak bir kültürü, ortak bir tarihi yaygın hale getirmeye çalışmış ve başarılı da olmuşlardır. Tarihte bu iki oluşuma aynen uyan milletler olduğu gibi uymayanlar da vardır. Ancak genel bir tarif için bu iki tasnif bize kolaylık sağlar.

1923'te Atatürk'ün elinde Osmanlı'dan kalma bir toplum vardı. Bu toplum, Osmanlı İmparatorluğu hatta Selçuklu İmparatorluğu içinde aynı devlete, aynı hanedana, aynı hilafete bağlılık şuuruna sahipti. Bununla birlikte toplumda aşiret şuurı, birbirinden farklılık şuurı da mevcuttu. Osmanlı toplumu, bu haliyle kozmopolit bir yapıya, ikili bir şuur duygusuna sahipti. Atatürk bu yapının farkında idi. Bu yapıyı nasıl bir millet haline dönüştürecek, millet üzerine dayalı millî devleti nasıl oluşturacaktı? İşte Atatürk'ün en önemli meselesi bu idi.

Atatürk, önce hukuku ve siyasî anlamda millî ve tekil devleti fiilen oluşturdu. Bunu yaparken toplumun Osmanlı'dan kalma **devlete bağlılık, ülkeye bağlılık** bilincinden yararlanmasını bildi. Ancak yeni devletin halkını, Osmanlı toplumuna benzer haliyle bırakamazdı. Yeni bir **millet şuuru** yaratması lazımdı. O halde **Türk Dili ve Türk Kültürü** etrafında ve **Misak-ı Millî** sınırları içinde toplanan bir millet ve millî şuur yaratmalıydı. Bu yöntem ve anlayış, **ırkçılığı, kavmiyetçiliği, bölgeciliği, mezhepçiliği**, reddeder. “**Ne mutlu Türk'üm diyene**” sözünün ruhunda bu anlayış ve felsefe yatmaktadır. Bu hedefe varmanın yolu ise eğitilmiş bilgili toplum idi. Onun için Atatürk hemen daha 1924 yılında **Tevhid-i Tedrisat Kanununu** kabul etti. Bundan maksat, Türkçe ortak dil, Türk kültürü de ortak kültür görevini yapacaktı. Millî birliği temin etmek, çağdaş medeniyeti yakalamak ilkel, yerel ağızlarla, dillerle değil, medeniyet dili olan Türkçe ile olabilirdi. Çünkü Anadolu'da Türkçe ile boy ölçüşebilecek medeniyet dili, edebiyat dili yoktu.

Bu şekilde Türk dili ve Türk Kültürü merkez alınarak millet, millî kültür yaratılmak isteniyordu. Millet, millî kültür ve millî birlik üzerinde oturan devlet ise, hem millî devlet hem de tekil devlet olmak zorundadır. Şu halde Atatürk'ün kurduğu devletin hem millî hem de tekil özelliğe sahip olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Bunun aksini iddia etmek gaflet değilse, mutlaka hıyanettir.

Bilindiği üzere toplumun büyük bir kısmını Türkler oluşturmakla beraber, Türkiye'de Kürt, Laz, Boşnak, Çerkez, Gürcü, Çingene, Arap gibi çeşitli etnik guruplar vardır. Ancak bu sosyal yapı millî-tekil devlete mani değildir. Etnik guruplar millî birliği bozma hakkına sahip değildir. Millî devlet-tekil devlet, etnik gurupların millî bütünlüğü, kültürel bütünlüğü bozmasına müsaade etmez. Atatürk, buna hiç imkân ve fırsat vermemiştir.

Atatürk, Tevhid-i Tedrisat kanunu ile Türkçe'yi-Türk Kültürünü ortak bir unsur haline getirerek köken olarak farklı etnik gurupları Türk'e yaklaştırmak istemiştir. Bununla Hatay'daki Arabı Suriye'ye, Kürdü Irak'taki Kürde, Boşnağı Bosna Hersekli'ye,

Gürcüyü Gürcistan'daki Gürcüye değil, Türk'e yaklaştırarak Misak-ı Millî hudutlarını güvenlik altına almak istemiştir.

Tekil-Millî devlet, kendi ülkesinde her ne olursa olsun, kendi eliyle azınlık yaratamaz. Kültürel bütünlüğü, millî birliği parçalayacak girişimlerde bulunamaz. Türk dili ve kültüründen başka dilleri-kültürleri geliştirmek ve yaymak gibi bir saflık veya iyi niyet gösteremez. Bu doğrudan doğruya Atatürkçülüğün felsefesine aykırıdır. Dolayısıyla Türkiye'de kültür mozaiginden bahsetmek de hatadır.

Laiklik-Millî Devlet

Değişik ve birbirine rakip din ve mezheplerin bulunduğu Türkiye gibi bir ülkede millî birliği tesis etme ve korumanın yolu laiklikten geçmektedir. Atatürk, laiklik ilkesini bu yüzden millî devletin esasî haline getirmiştir. Dinî ve mezhebi duygular ve şuur çok hassastır. Devletin bunlarla oynamaması lazımdır. Dolayısıyla eşit davranması ve tarafsız kalması millî birliğin yararınadır. Bu bakımdan dinî inanç ve faaliyetler kişinin kendi özel hayatı kabul edilmiştir. Millî-laik devlet, kültürde tekildir, dini inançta çoğulcudur.

Sonuç:

Türk devletinin millî ve laik yapısı kesinlikle değiştirilmemelidir. Aksi halde devleti ve toplumu huzura kavuşturmak imkânsızdır. Türk devlet modeli, Türk devletlerine ve İslam devletlerine model olma özelliğini devam ettirmektedir.

Atatürk ve Milliyetçilik

Millet, **zemini** yani toprağı, tarihi **kökleri** kültür unsurları (dil, örf, anane, din vs.) **gövdesi** ve **dalları** ile yaşayan sosyal varlık olan bir topluluktur. Milliyetçilik ise bu üç ana temelin (tarih-kültür-toplum) farkına varmadır ve aralarındaki münasebeti mazi-hal-istikbal çizgisi üzerinde ilim ve akıl yoluyla devam ettirme ve çağdaşlaştırma arzusu ve şuurudur. Başka bir deyişle milliyetçilik ilmi, akılı, maddeyi ve mânâyı milletin hizmetine sokan şuurulu bir davranış ve tavidir.

Bu haliyle milliyetçiliğın hiç bir ideoloji ile doğrudan bağlantısı yoktur. Kalkınma ve çağdaşlaşma metodunu aklî ve insanî olan çeşitli modellerden alabilir. Zira, kalkınma modelleri çağlara göre değıştiğı halde, millî şuur, milleti sevme duygusu değışmez. Milleti sevmenin derecesi olabilir amma, modeli, sistemi olmaz.

Hedef; milletin varlığını, milletin millî şahsiyetini muhafaza etmek ve bunları çağdaş seviyeye ulaştırmaktır. Her millet bunu, akıl-ilim yoluyla insanî ve medenî ölçüler çerçevesinde, kendi şartlarına göre yapmakta serbest olabilir, olmalıdır da.

Atatürk'ün milliyetçiliğı derken kastedilen, Türk milletini çağdaş medeniyet seviyesine erıştirecek, bize has bir kalkınma ve ilerleme yani çağdaşlaşma modelini akıl ve ilim yoluyla arama,

bulma ve uygulamadır. İşte, Atatürkçülük veya Atatürk'ün milliyetçiliği böyle bir eylemin içine girmezdir. Bu itibarla hazır modelleri, hazır ideolojileri benimsemek ve uygulamaya kalkışmak Atatürk milliyetçiliğiyle bağdaştırılamaz. Bu demek değildir ki mevcut modelleri görmezlikten geleyim. Elbette onları inceleyeceğiz. Onlardan istifade edeceğiz ve esinleneceğiz. Fakat onları mutlaka aklî, ilmî ve millî süzgeçten geçireceğiz. Bu tavır bizim ufkumuzu genişletir. Amerika'yı yeniden keşfetmemizi önler. O halde körü körüne taassuba, kuruntuya, endişeye, komplekse düşmeye, gurura kapılmaya Atatürkçülükte yer yoktur.

Ayrıca Atatürk'ün milliyetçiliği konusunda daima gözden kaçan ve kaçırılan önemli bir nokta vardır. Aydınlarımızın milliyetçilik anlayışındaki farklılıklar da bundan kaynaklanmaktadır. Nedir bu önemli nokta? Şudur: Atatürk'ün milliyetçiliği, ilhamını iki kaynaktan alır. Başka bir ifade ile Türk milliyetçiliğinin iki kaynağı vardır.

1-Tarihî kaynak ki, buna tarihî milliyetçilik denir.

2-Liberal felsefî kaynak, buna de liberal veya modern milliyetçilik adı verilebilir.

1-Tarihî Kaynak: Evrensel bir kaynak değil, millî bir kaynak söz konusudur. Dikkatler, gözler, gönüller tarihe çevrilmiştir. İlim ve akıl metoduyla tarih araştırılır, mazi keşfedilir, kökler ortaya çıkarılır. Bu tür anlayışta millî özellikler, yani diğer milletlerden milleti ayıran dil, örf, folklor gibi farklı unsurlar üzerinde fazla durulur ve hassasiyet gösterilir. Böyle bir araştırmaya mutlak ihtiyaç vardır. Zira, kültür milliyetçiliğinin gereği budur. “Ot kök üstünde biter” atasözüne ilave olarak “kök de toprak içinde olur” ifadesinden hareketle, **millet, kültür üzerinde, kültür de tarih içerisinde bulunur** diyebiliriz. Bu itibarla maziye ilmen araştırmada zaruret vardır. Tarihi kimliği, kültürel şahsiyeti keşfetmenin başka yolu da yoktur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken önemli husus, tarihe saplanıp kalmamak, tarihin esiri olmamak ve tarihî romantizme kapılmamaktır. Böyle olduğu takdirde tarih ve ilim görevini yapmamış olur. Hâlbuki tarih, ileriye giden bir millete, arka

cephesini sağlama alma veya arkaya bakarak öne doğru ilerleme imkânı verebileceği ölçüde değerlidir.

İşte Atatürk, tarihi, Türk milleti için dinamik bir kaynak görmüş ve bu maksatla Türk Tarih Kurumu'nu teşkil etmiş ve tarih araştırmalarına önem vermiştir. Bu bakımdan tarihi kaynağı ihmal etmek, inkâr etmek veya görmezlikten gelmek Atatürk'ü anlamamakla eşdeğer olduğu gibi, tam bir milliyetçilik de olmaz.

2- Liberal felsefî kaynak: Bu kaynak liberal felsefeden ilhamını almıştır. Dolayısıyla kaynağı liberalizmdir ve tarihi kaynaktan sonra ortaya çıkmıştır. Liberal kaynak millî değil, evrenseldir. Buna göre **millet, hürriyet, eşitlik, terakki** kavramları esastır. Bu dört kavram da evrenseldir. Liberal milliyetçilik maziyle, tarihle, gelecekle pek meşgul olmaz. Bunları hürriyet, eşitlik, terakki için engel görür. Yüzü, aklı, gönlü daha ziyade geleceğe dönüktür. Bu yüzden eskiye değil, yeniye, yeni olana itibar eder. Siyasî yönü ağır basan bir milliyetçiliktir. Siyasî istiklal, siyasî birlik, siyasî toprak (vatan), siyasî varlık (devlet) kavramları üzerinde durur. Bu çerçevede maddi kalkınmaya önem verir. Ayrıca laik bir anlayışa sahiptir. Zira devletin dinî temeller üzerine oturtulmasına karşıdır. İşte Atatürk'ün yaptığı bazı inkılâpları da bu açıdan değerlendirmek lazımdır.

Kısaca görüldüğü gibi milliyetçiliğin iki farklı kaynağı vardır. Kaynaktaki bu farklılık milliyetçiliğin yorumunda ve algılanışında da farklılık yaratmıştır. Tarihi milliyetçilik muhafazakârlık, liberal milliyetçilik ilerici olarak görülmüş veya gösterilmiştir. Hâlbuki Atatürk'ün fikirleri ve yaptıkları iyi tahlil edilir ve esaslı bir yoruma tabi tutulursa, onda tarihi milliyetçilikle liberal milliyetçiliği birleştirme ve bağdaştırma gayretleri görülecektir. Zira, Atatürk tek kaynaklı ve tek boyutlu bir milliyetçiliğin eksik olacağını, faydadan ziyade zarar getireceğinin farkındadır. Gerçekten çağdaş milletlerin her iki kaynağa da aynı şekilde değer verdiklerini görüyoruz. Atatürk'ü büyük ve çağdaş devlet adamı yapan özelliklerinden biri de bu iki farklı kaynağı bir bütünün ayrılmaz iki farklı parçası olarak görmesi ve uygulaması, bir bütün olarak ele almasıdır.

Atatürk'ün Millî Birlik

ve

Berberlik İlkesi

Bilindiği gibi bugün yeryüzünde tahminen 180 kadar devlet, 30–40 civarında millet, 3000'den fazla etnik grup mevcuttur. Bunlar arasında nicelik ve nitelik bakımından büyük farklılıklar olmakla beraber, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin öngördüğü ilkeler çerçevesinde, hangi devlet, millet ve etnik gruba mensup olursa olsun, her fert hür ve eşit yaşama hakkına sahiptir.

Bu tespiti yaptıktan sonra dünya tarihine baktığımızda, bazı milletlerin nicelik ve nitelik yönünden ön plana çıktığını, dünya tarihine, medeniyetine ve kültürüne damgalarını vurduğunu ve kendilerini cazibe merkezi haline getirdiğini görüyoruz. Tarihte, bu

* 1996 Yılında Şırnak, Şırnak İli ve İlçelerini Geliştirme Vakfı (ŞIRGEV), Yayın No: 1, Sunulan Bildiri.

seviyeye çıkmış toplumlara büyük güçler, büyük milletler, süper güçler denildiğini biliyoruz. Büyük güç veya millet olmanın somut ölçülerini de şu şekilde sıralamak mümkündür: Büyük nüfusa, geniş coğrafyaya, uzun bir tarihi, kültürel ve siyasî kimliğe sahip olmaktır. Bu özelliklere sahip olan milletlerin veya kavimlerin sayısı pek fazla değildir. Bunların sayısı altıyı geçmez. Birincisi Çinliler, ikincisi Türkler, üçüncüsü Araplar, dördüncüsü Slavlar, beşincisi Germanler, altıncısı ise Anglo-Saksonlardır. Tarihin değişik dönemlerinde dünya siyasetine, medeniyetine yön veren, damga vuran bu milletlerden biri veya bir kaçı olmuştur. Rekabet, yarış, bunların arasında geçmiş, dünya hâkimiyeti bunlar arasında paylaşılmıştır. Bugün de durum aynıdır; yarında aynı olacağından hiç şüphe yoktur. Bu bir tarihi realitedir. Orta, küçük, minik kavimler, milletler, devletler, etnik gruplar, büyük güçlerden birinin himayesinde, yanında, menfaat alanında, tesir sahasında, çevresinde, yer almak durumunda kalmışlardır.

Tarihte bu güçlerden biri, Türklerdir. Türklerin, bugün fiilen müessir olmadığı bilinen bir gerçektir. Zira, ilmî-teknolojik ve iktisadî güçlerini kaybetmiş durumdadırlar. Ancak tabii potansiyel güçleri hala mevcuttur. Çünkü Türk nüfusu, Türk coğrafyası, Türk kültürü dağınık da olsa, parçalanmış da olsa yerli yerinde durmakta, potansiyel enerjisini muhafaza etmektedir. Aklî, ilmî, teknolojik ve iktisadî üstünlük elde edildiği ve muazzam Türk nüfusu, Türk coğrafyası ve Türk kültürü harekete geçirildiği zaman, Türklerin dünya siyasetinde söz sahibi olmamaları için hiç bir sebep yoktur.

Osmanlı İmparatorluğuyla Türkler, 1453'ten 1800'lere kadar dünya siyasetinde başrolü oynama imkân ve fırsatını ellerinde tutmuşlardır. Bu muazzam gücün siyasî, idarî, kültürel, dini yapılanmasının yatay ve dikey görüntüsünde büyük farklılıklar, farklılaşmalar olmakla birlikte, Osmanlı ve İslâm üst kimliği sayesinde gücünü ve mevcudiyetini muhafaza etmiş ve sürdürebilmiştir. Osmanlı adaleti, İslamiyet'in hoş görüşü, İmparatorlukta birliği, huzuru sağlamakta önemli rol oynamıştır. Bu arada devletin içte ve dışta sahip olduğu fiziki gücü unutmamak lazımdır. Adaletin, hoşgörünün, fiziki gücün kaynağı şüphesiz her

alandaki iktidarın, hâkimiyetin paylaşılmaz oluşudur. Bütün bunlara rağmen, dünyanın değişen şartlarına ayak uyduramayan Osmanlı İmparatorluğu, duraklamaya, zayıflamaya ve çökme işaretleri vermeye başlamıştır. Liberalizm, demokrasi, milliyetçilik, hürriyet, eşitlik gibi akımların karşısında Osmanlı kimliği, Müslüman olmayanları, yani Hristiyanları, Müslüman kimliği ise, Türk olmayan Müslümanları bir arada tutmaya yetmemiştir. Neticede çokluk, çeşitlilik, zıtlıklar, farklılıklar zemini üzerinde oturan Osmanlı İmparatorluğu parçalanmış ve yıkılmıştır.

Farklı olan, zıt olan unsurlar, Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparken, ayrılırken bu unsurlardan biri olan Türkler, ortada kalmışlardır. Ne Osmanlı ne de İslam kimliğinden kopabilmişlerdir. Zira devletin adı Osmanlı, dinlerinin adı İslâm idi. Osmanlı ve İslâm kimliği onlara evrensel bir ufuk vermişti. Fakat, tarih acımasızdı; onların ufkunu yıkmıştı. O halde, yeni bir ufuk, yeni bir kimlik lazımdı. Bu yeni ufku, yeni kimliği Ziya Gökalp ve arkadaşları keşfetmeye başlamıştı: Türklük ve Türk kimliği. Fakat Türk aydınları hala Osmanlı, İslâm, Türk kimliği arasında müteredditti. Tarihten gelenekten kopmak kolay da değildi.

Böyle tereddütlü dönemde Anadolu halkı; yani Anadolu'nun Müslüman Türkleri Osmanlı dünyasının ve İslâm dünyasının sınırlarını değil, sadece Anadolu'daki Müslüman Türk halkının oturduğu sınırları müdafaa etmek için harekete geçti ve silaha sarıldı. İşte bunun ne anlama geldiğini veya ne anlama gelmesi gerektiğini, ilk sezen ve keşfeden Mustafa Kemal ve arkadaşları olmuştur.

Olan ne idi, keşfedilen ne idi? Olan ve keşfedilen Osmanlı'nın Türk boyutunun, İslâmın Türk boyutunun yani Anadolu Müslüman Türk Halkı'nın hürriyet ve istiklal için Hristiyan dünyanın istilasına karşı direnişi idi. Kendi mukadderatını yine kendisi tayin etmeye kalkan Türk milletini gören Mustafa Kemal ve arkadaşları kararını verdi. Ne idi bu karar? Türk milletinin yanında yer almak ve Türk olarak tavır koymaktı. İşte Atatürkçülüğün birinci ve temel ilkesi budur. Zira 1919'da Anadolu halkı kendiliğinden Türklük etrafında birleşmiş ve beraber olmuştur. Osmanlı'nın

evrensel boyutundan vazgeçilerek Anadolu Türklüğü; İslâm'ın siyasî, evrensel boyutu terk edilerek, sadece Anadolu İslâmlığı, Türk-İslâmlığı dayanışma içine kendiliğinden getirmiştir. Demek ki, tarih, bizi inancımız ve kökenimiz ne olursa olsun, Anadolu Türklüğü ve Müslümanlığı etrafında birleşmeye itmiş ve mecbur etmiştir.

Mustafa Kemal millî ve derin tarih şuuruyla kavradığı, gözü ile gördüğü bu olguyu; yani Türklük etrafında birleşmeyi siyasî, kültürel ilke haline sokmuş ve Anadolu insanının üst kimliği haline getirmiştir.

Mustafa Kemal, bu Türklük veya millet ilkesinin gücünü keşfeder etmez, Anadolu'ya geçmeye karar vermiştir. Nitekim bu maksatla 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmış, oradan Havza'ya, Amasya'ya geçmiştir. Amasya'da Türk milleti ve millî irade adına harekete geçtiğini ilan etmiştir.

Bu tarihten sonra Erzurum'da, Sivas'ta ikinci ilkesini tespit ve ilan etmiştir. Bu ilke Misak-ı Millî sınırları içinde millî vatan kavramıdır. Yani Anadolu halkının bir ve beraber olacağı ikinci husus, vatanın bölünmez bütünlüğüdür.

Mustafa Kemal'in üçüncü ilkesi ise Türk Devleti'dir. Milleti ve vatani tarif ve tespit etmiş olan Mustafa Kemal, milletin-vatanın devletsiz olmayacağını biliyordu. Amasya'dan Ankara'ya kadar olan uzun yolculuğunda, yeni millete yeni vatana sahip çıkacak ve onu müdafaa ederek istiklaline kavuşturacak yeni bir devletin temellerini atmaya çalışmıştır. Nitekim 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açmakla bu hedefine varmıştır. Bununla devlet-ebed müddet ilkesine sadık kalmıştır. Zira yıkılan Osmanlı Türk devletinin yerini, yine yeni bir Türk devleti almalıydı.

O halde Atatürk'ün millî birlik ve beraberlik ilkesi veya ilkeleri derken millet ve milletin birliğini, vatan ve vatanın bütünlüğünü, devlet ve devletin hâkimiyetini anlamak lazım geldiği kanaatindeyiz. Zira Türkiye Cumhuriyeti bu ilk ve büyük üç payda üzerine kurulmuştur. Bu bakımdan da bu üç payda tartışılmaz, an-

cak bunun üstündeki payların değişik olması itibariyle tartışılabilir olduğu inancındayız.

Mustafa Kemal, millet-vatan-devlet paydaları üzerinde birleştirdiği Anadolu halkının, toplumunun henüz milletleşemediğini ve Osmanlı İmparatorluğunun küçük bir minyatürü olduğunun farkında idi. Bunun için 1923'ten itibaren Anadolu insanına, onu millet haline getirecek bir üst kimlik vermeğe çalıştı. Her ne kadar Anadolu halkının büyük bir kısmı Türk idiyse de, değişik ve farklı etnik kökenden gelen Osmanlı kimliğini, İslâm kimliğini terk edememiş, öz kimliğini de yitirmemiş kendisini Türk'e yakın hissedenden pek çok Rumelili ve Kafkasyalı, Anadolu'da bulunuyordu. Osmanlı üst kimliğini Türklerle birlikte benimsemiş ve onu taşımış bu insanları da içine alacak yeni bir üst kimlik vermek lazımdı. Bu üst kimlik, Türk kimliği olmuştu. Milletle birleşmenin yolu, birlik ve beraber olmanın şartı üst kimliğe bağlı idi.

Bu üst kimliği verebilmek ve kabul edilir hale getirmek için, Mustafa Kemal önce etnik ve dini çelişkileri, farklılıkları gidermeyi temel görev bildi. Bu çelişkileri gidermenin yolu ise hürriyetten, eşitlikten geçiyordu. Yani etnik kökü ve dini inancı ne olursa olsun, her ferde istihdam alanında, yerleşme, yer değiştirme, inancını yaşama, iş kurma konularında eşitlik ve hürriyet tanımak gerekiyordu. Bugün bazı eksiklikler olsa bile, etnik kökü ve inancı ne olursa olsun her Türk vatandaşı serbestçe iş kurabiliyor, Hakkârî'den kalkıp İstanbul'a gidip yerleşebiliyor, ibadetini yapabiliyor, istediği siyasî partiye girebiliyor, devlet dairelerinde iş bulabiliyor. Şu halde bugün etnik bir mesele ve çelişki olmaması lazımdır. Şayet varsa bunun adına etnik mesele değil, siyasî mesele denir. Buna da bölücülük, ayrımcılık denir. Dünyada hiç bir iktidar ve hâkimiyet anlayışı bölücülüğü kabul etmez. Özellikle devletin ve hâkimiyetin bölünmezliği ilkesi uğruna kardeşlerini dahi katlettiren Osmanlının mirasçısı olan Türkiye Cumhuriyeti devletin, bölücülüğün her türlüüne göz açtırmayacağı muhakkaktır. Yeter ki, biz millet-vatan-devlet etrafında birleşelim, onlara sahip çıkalım.

Atatürkçü Düşünce

ve Kalkınma Modelinde

Kültürün Yeri*

Bir milletin ve devletin kalkınmasında, birbirinden ayrı mütalaa edilmemesi gereken ve bir bütünün ayrılmaz iki parçası olan maddî ve manevî unsurlar vardır. Toplumun maddî kalkınması hiç şüphesiz akıl, mantık, ilim, teknik ve metot yoluyla insanoğlunun maddeye, tabiata, çevreye ve coğrafyaya hâkim olmasıyla gerçekleşir. Manevî kalkınması ise yine akıl, ilim ve metot yoluyla kendi kültürüne hâkim olmasıyla mümkündür. Ancak her iki alanda da temin edilecek hâkimiyet insan ve toplum lehine kullanılmalıdır. Her iki anlamda da insan ve toplum vasıta değil, fakat gaye olmalıdır. İnsan ve toplumu kalkınmanın gayesi değil de, vasıtası

* Atatürk, **Kültür ve Eğitim**, Erciyes Üniversitesi Yay. Kayseri, 1982, ss. 67-72'de yayınlanmıştır.

olarak gören ve alan günümüz sistemleri, henüz yüksek bir düşünce ve zihniyet seviyesine erişmiş sayılamazlar: Bu bakımdan da kalkınmayı hâlâ maddî boyutları içinde alarak ülkeleri veya milletleri geri-ileri, kalkınmamış-kalkınmış olarak ikiye ayırmaktadırlar. Bunun sonucu da, kendi anlayış ve modellerini, geri veya kalkınmamış niteliğini vurdukları milletlere empoze veya teklif ederek, işi her alanda emperyalizme kadar vardırmaktadırlar. Bu zihniyet ve anlayış özellikle konumuzun esasını teşkil eden kültür ve tarih alanında geçerli görünmemektedir. Bugün nasıl olur da, bir milletin kültürünü diğerinden ileri veya geri diye vasıflandırabiliriz? Bu mümkün müdür? O halde dünyada ileri - geri kültür yoktur. Ancak bir tarafta tahlil edilmiş, işlenmiş kültürler öbür tarafta da özünü, orijinallliğini, hamlığını muhafaza eden fakat tahlil edilmemiş, işlenmemiş, ilmin ve düşüncenin malzemesi olmamış kültürler vardır. Kâinatın veya dünyanın, birbirine zıt gibi görünen tür ve çeşitlerle dolu ve bunlar arasında bir bütünlük ve ahenk olduğu düşünülürse, her milletin veya toplumun kendine has bir kültürü olduğu ve bu kültürlerin ayrı ayrı fonksiyonlar icra ederek, medeniyet dediğimiz bütünün içinde kendi hüviyeti ve şahsiyeti ile yerini alması gerektiği unutulmamalıdır.

Genel olarak kalkınmada, oynadıkları rol yönünden sosyal, beşeri ve manevî ilimlerle teknik ve fen bilimleri arasında önemli bir fark bulunduğu kanaatinde değiliz. Birinciler insanı, toplumu, milleti, kültürü, ikinciler ise maddeyi, tabiatı ve coğrafyayı tanımaya, tahlile ve onlara hâkim olmaya gayret ederler. Dolayısıyla her ikisinde de gaye aynıdır yani insan veya toplumun refahı ve saadetidir. Demek ki, bir milletin kalkınmışlığının işaretleri sayılabilecek sektörler veya boyutlar arasında birinin diğerine üstünlüğü söz konusu olmadığı gibi, aralarında ahenk ve dengeye dayalı bir bütünlük vardır veya olmalıdır. İşte, millî zeminden kaynaklanan ve kökleri bu zeminde bulunan dil, din, sanat, siyaset, iktisat, edebiyat gibi çeşitli kültür boyutları arasında ahenk, denge kurabilmek ve bu boyutları çağdaş seviyeye ulaştırabilmek için millî kültür zemininin tahlil edilmesi, araştırılması ve değişen şartlar, çerçevesinde sentezinin yapılması gerekmektedir. Böyle bir işlemle, o millete ait olup

fakat bilinmeyen ve üstü küllenmiş potansiyel enerjiler veya dinamikler ortaya konabilir ve çağdaş metotlarla işlenerek millete ve insanlığa yeni boyutlar kazandırılabilir.

Böyle, gücünü temelden alan kültür kalkınmasını sağlamak için tarih ilminin ve metodunun yardımına ihtiyaç vardır. İşte kalkınmada tarih - kültür münasebeti bu safhada önem kazanmakta ve meydana çıkmaktadır. Bilindiği üzere insanlığın ve medeniyetin hızla terakki etmesi milletlerin veya toplumların kendi mazileriyle ve istikballeriyle ilgilenmeye başladıkları zaman olmuştur. Mazi ile ilgilenmenin başlangıcı yazının icadıyla başlayan tarihî devridir. O halde; bizatihi tarih, tarih ilmi bir toplum için terakkidir, ilerlemedir. Zira tarih insanın kendisini, kültürünü, geleneklerini tanımasıdır. Bütün kültür unsurlarının nesilden nesile aktarılması görevini üzerine alan tarih, gelişmenin itici gücüdür. Tarih, tecrübeleri geleceğe taşıması ve bir millete ait bütün kültür sermayesini biriktirmesi bakımından düşünceye bol malzeme, yeni keşif, yeni icad ve yaratma imkânlarını hazırlamıştır. Böyle bir tarih anlayışı, Amerika'nın yeniden keşfini önleyerek, medeniyet ve kültür duvarlarının üstüne her nesile (kuşak) bir tuğla daha koydurmuş ve insanlığın ilerlemesini sağlamıştır.

Tarih ilmi kendine has metotlarıyla, bir milletin hâlde ve istikbâlde yaratacağı ve tesis edeceği kültür müesseselerinin ve eserlerinin hangi temeller üzerinde yükseleceğine ve onlara nasıl bir istikamet verilmesi lâzım geldiğine dair kültür zemininin derinliklerinde zemin araştırması yaparak, fizibilite raporları hazırlar. Nasıl ki, jeologlar, jeofizikçiler ve diğer mühendisler tarafından zemin araştırmaları yapılmadan o arazi üzerine bir bina veya bir baraj inşa etmek mümkün değil ise bir milletin kültür zeminini tetkik edilmeden yeni ilâveler yapmak veya kültür çatısını kurmak da mümkün değildir. Millî kültür zemininde daha evvel neler yetiştirilmiş; “bugün neler vardır, yarın ne gibi kültür fidanları dikilebilir” gibi soruların cevabını mutlaka tarihte aramalıyız. Tarihle kültür arasında kurulacak sıkı bir bağ, bir insanı ve bir toplumu başka milletlerin esaretinden; hadiselerle körü körüne boyun eğiştten kurtararak, kendi

kaderini kendisinin tayin etmesini sağlar. Ayrıca, hadiseleri kontrol etme ve anlama gibi yüksek bir fikrî seviyeye ulaştırır.

Özetle ifade edersek tarih, bize intikal eden kültür müktesebatımızın mazisini, tekrar tekrar sorguya çeken büyük bir mahkemedir. Bu mahkemede bir millete ait olan vesikalar dinlenir, sorguya çekilir ve sonunda mazi, hâl, istikbâl hakkında hüküm verilir. Böyle bir sorgulama millete ve ferde ufuk verir, meselelerine çözümler sunar, gidebileceği yolları gösterir. Düşünen, hisseden ve hareket eden insana, bu fiilleri yapabilmesi için malzeme verir; malzemesiz kafa ne düşünebilir, ne de hissedebilir. Ayrıca tarih insana bugünün, dünden farklı olduğunu, yarının da bugünden farklı olacağını ve bu farkın neden kaynaklandığını gösterir. Bu farkı gören ve sebebini anlayan millet, maziye ve istikbale açık ve dinamik olacaktır.

Bu izahtan sonra, şunu ifade edelim ki, bir milletin kalkınmasında kültürün öneminin şuurunda olan ve kültürel kalkınmaya öncelik veren devlet adamlarından biri de Atatürk idi. 10. yıl nutkunda **“Türkiye Cumhuriyetinin temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürüdür”** ve yine 1932’de **“Millî kültürün her çağırda açılarak yükseltilmesini, Türkiye Cumhuriyetinin temel dileği olarak temin edeceğiz”** diyen Atatürk, Türk kültürüne niçin bu derece büyük bir değer vermişti? Bunun sebebini hâlâ anlayamayan günümüz aydınlarından pek çoğu şöyle diyorlar: **“Atatürk hayatının son yıllarını Türk kültürüne, Türk tarihine ve tarih eğitimine vermekle yazık etmiştir. Bu gücünü ekonomiye vermiş olsa idi, belki çok daha yararlı olabilirdi”**. Bugün Türk ekonomisine baktığımızda, o zamankinden belki elli defa daha güçlü olduğunu görürüz. Fakat millî şuur, tarih şuru ve millî birlik şuru bakımından 1980’de geldiğimiz noktaya bir göz attığımızda, Atatürk çağından en az yirmi defa daha geride bulunduğumuzu tahmin etmek zor olmasa gerektir. Demek ki, 1938’den sonra gelen iktidarlar, Atatürk’ün kültür ve tarih üzerinde ısrarla durmasını anlayamamışlar veyahut onun politikasını bilerek veya bilmeyerek ihmal etmişlerdir.

1923 yılında kendisine **“Edebiyat Fahri profesörlüğü”** ünvanı verildiğini bildiren heyetin içinde bulunan Şemsettin

Günaltay'a Atatürk, “**tarihçilerle çok konuşacağız**” demiş ve bu sözleri iltifat olarak kabul edilmişti. Konuyla ilgili olarak Şemsettin Günaltay hatıralarında şunları söylüyordu: “**Atatürk'ün, tarihçilerle çok konuşacağız** deyişinden sonra, aradan yıllar geçti... Lozan barışı yapıldı... Ancak hiç bir ses çıkmadı. Fakat bu sözün söylendiği zamandan yedi yıl sonra Büyük Şefin, okullarda resmen okutulanlar dâhil, bütün tarih eserlerini toplattırarak tetkik buyurduklarını duyduk... Anlaşıldı ki, büyük inkılâpçı, yapacağı şeyleri çok önceden kararlaştırmış ve zamana göre sıralamıştı. Büyük inkılâplardan sonra, millî kültürün esaslarını kurmak sırası gelmişti...”

Atatürk'ün millî kültüre ve tarihe önem vermesinin sebepleri arasında üç hususu belirtmek isteriz. **Birincisi**, çağ, milletler ve millî kültürler çağı idi. Avrupa'nın güçlü devletleri millet ve kültür esasına dayandırılmıştı. O halde Türkiye Cumhuriyeti devleti de millet ve millî kültür üzerinde inşa edilmeliydi. **İkincisi**, Tanzimat'tan beri Türk aydınlarının içine düştükleri kültür buhranıdır. Bilindiği üzere Tanzimat aydınları, millî kültür zemininde, tetkikte bulunma ve kendini tanıma yerine, başka kültür zeminlerinde yetişen kültür ürünlerini toplayarak, Türk toplumuna kabul ettirmeye çalışıyorlardı. Bu gidiş, Türk kültürünün yok olması noktasına varabilirdi. Bu akımı durdurmak gerekiyordu. **Üçüncüsü** ise, Millî Mücadele tecrübesidir. Atatürk, Millî Mücadeleyi millî olan maddî ve manevî güçlerle başarıya götürmüştür. Aynı şekilde, medeniyet ve kültür mücadelesini de millî olan kültür unsurlarıyla vererek başarıya ulaşacağına inanıyordu. Bunlara ilaveten, Atatürk, Türk kültürü üzerindeki Arap, Fars ve Avrupalı şalını veya perdesini atarak, onun gerçek şahsiyetini ve hüviyetini ortaya çıkarmak ve Cumhuriyet nesillerine tetkike, tanımaya hazır saf ve orijinal bir kültür zemini bırakmak istemiştir.

Türk kültürünü ortaya koymak ve onu yabancı unsurlardan arındırmak için, tarihe ve tarih ilmine müracaat etme zarureti açıktır. Yine bu konuda Atatürk şöyle diyordu: “**...Millete gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden, buluşlarından, ilerlemelerinden istifade edelim, lâkin unutmayalım ki, asıl**

temeli kendi içimizden çıkarmak mecburiyetindeyiz...” “Türk kabiliyet ve kudretinin tarihteki başarıları meydana çıktıkça bütün Türk çocukları kendileri için lâzım gelen hamle kaynağını o tarihte bulabileceklerdir. Bu tarihten Türk çocukları bağımsızlık fikrini kazanacaklar, o büyük başarıları düşünecekler, harikalar yaratan adamları öğrenecekler, kendilerinin aynı kandan olduklarını düşünecekler ve bu kabiliyetle kimseye boyun eğmeyeceklerdir”

Sonuç olarak “maziye hâkim olamayan millet istikbale de hâkim olamaz” düsturuyla hareket eden Atatürk, kalkınmada kültüre önem vermiş ve üzerinde ısrarla durmuştur. O, kökleri Orta Asya'ya ve tarihin derinliklerine kadar uzanan Türk kültürüyle gençliğin yoğrulmasını ve bu kültürü alan her gencin, “**Ne Mutlu Türküm Diyene**” diye haykırmasını istiyordu. Türkiye Cumhuriyetini bu şekilde yetişen gençliğe emanet etmiştir. Bize bu şuuru aşıl原因 Atatürk'ü, iyi anlamak ve iyi tetkik etmek lazımdır.

Atatürk, millî devlet kurmak için yola çıkmış ve kurmuştur. Bu millî devletin iç ve dış düşmanlara karşı kendini koruyan bir yapıya sahip olmasını istemiştir. Bunun içindir ki, Atatürk evvela kültürü tanımak için tarih araştırmalarını yapmayı sonra milletin dilini, kültürünü millî sınırlar içinde hâkim kılmayı, yeni devletin bütün müesseselerine millî hüviyet vermeyi, Türk halkında millî şuur yaratmayı, kalkınma ve çağdaşlaşma için en önemli ve zarurî bir yol olarak seçmiştir.

Netice itibariyle, Atatürk, Türk Kültürüne bir başlangıç, bir yön ve hedef vermek istiyordu. Topluma bir yerden gelmiş ve bir yere gitmekte olduğumuz inancının verilmesi gerektiğine inanıyordu. Zira bir yerden geldiğine inanmayan toplumlar ve fertler bir yerlere gidildiğine veya gidileceğine de inanmazlar. Böyle bir inancı din sistemleri bile insanlığa vermiştir. Çünkü geçmişe ve başlangıca inanmayan gelecekle ilgilenmekten de çabuk vazgeçer. İşte, Atatürk bu inancıyla ki, Göktürk Yazıtlarındaki “BENGÜ İL” (Ölümsüz ve Sonsuz Devlet), Osmanlılardaki “DEVLET-İ EBED-MÜDDET” (ebedî müddetle yaşayacak devlet) geleneğini devam ettirerek

“Türkiye Cumhuriyeti ilelebed payidâr kalacaktır demiştir”. Bu ise, kültürle, millî kültür ve tarih şuuruyla olacaktır. Atatürk'ün eski on altı Türk devletiyle, Türkiye Cumhuriyeti devleti arasındaki bağı, Cumhurbaşkanlığı forsunda kurmuş olması bu bakımdan çok mânidardır: Özetle Atatürk ekonomi ve tekniğin milletleri zengin edebileceğine, amma ebedî kılamayacağına, ebedîliğin kültürle mümkün olduğuna inanan bir devlet adamıdır.

Atatürk'ün Kültür

ve

Eğitim Politikası*

Giriş

Bilindiği gibi, Osmanlı devleti bünyesi itibariyle kozmopolit ve İslâmi, teşkilât ve ideoloji yönüyle de "evrensel" (Beynelmilel) bir yapıya sahipti. Kozmopolitliği, imparatorluğun zaruri neticesi olan sosyal ve siyasî yapısından; evrenselliği ise İslâm dininin esasından geliyordu. Osmanlı İmparatorluğunun içinde Türk milletinin adı siyasî anlamda "**Millet-i Osmaniye**", dini yani evrensel anlamda ise "**Milleti İslâmiye: Ümmet**" idi. Bu bakımdan, Türkler hem "**Millet-i Osmaniye'nin**" bir parçası olarak, bu "Millet-i Osmaniye'nin odak noktası ve birlik sembolü olan "Saltanat"a, hem de "Milleti İslâmiye" olarak, "Milleti İslâmiye'nin odak noktası ve evrensel esasının birlik sembolü olan "Hilâfet"e bağlı idiler. Bu iki özelliğin de ötesinde Türkler, İmparatorluğun kurucusu olmaları

* Bu yazı, **Yeni Çığ Aylık Siyasî-Kültür Dergisi**, Sa: 1982 Ocak'ı, Yıl 1, Konya 1982, s. 1-5'de yayınlanmıştır.

dolayısıyla Osmanlı Devletinin “**Unsuru esası**” yani hakiki sahibi durumunda idiler. Bu yüzden, Türkler kendilerini İmparatorluğun muhafazasını, devletin devamlılığını sağlamada sorumlu görmüşlerdir. Bunun içindir ki, Tanzimat’a kadar Osmanlıcılık ve İslâmcılık devlet siyasetinin esasını teşkil etmiştir. Bu tarihten itibaren ise, devletin siyaseti, bilinen sebepler yüzünden, Osmanlıcılık, İslâmcılık arasında mütereddit kalmıştır. Türkler üç başlı vaziyetleri icabı üçlü bir politika ile **saltanatı, hilafeti ve devleti** ayakta tutmaya çalışırken ne gayr-i müslimlerden saltanatı, ne Türk olmayan Müslümanlardan hilâfeti, ne de her ikisinden devleti ve imparatorluğu muhafaza için yardım gördü. Bu vaziyet karşısında, bazı devlet adamları ve aydınlar arasında Türkçülük hareketi başlamış ve II. Meşrutiyet yıllarında **İttihat-Terakki Partisi** ile **Türk Ocakları**, bu hareketin kültür ve siyaset merkezi haline getirilmiştir. Fakat Türkçülük hala kâh Osmanlıcılığa, kâh İslâmılığa feda edildiğinden resmi bir doktrin hüviyetini kazanamamıştı. Kazanamazdı, kazansaydı bu saltanatın ve hilâfetin yıkılması demek olurdu. Zira, Türklük ve Türkçülük saltanat ve hilafetin zıddı olarak görülüyordu. Bundan dolayıdır ki, Türk milleti varını yoğunu kozmopolit Osmanlı toplumuna harcadı ve Osmanlı Devletini son nefesine kadar bekledi.

Türk milleti, bu zor ve uzun bekleyiş yıllarında yalnız bıraktığını ve ihanete uğradığını görmüştür. Gerçekten, ne 93 harbinde, ne Balkan harbinde, ne de I. Cihan harbinde, Osmanlıcılık ideolojisi gayr-i Müslimlerin, İslâmcılık ideolojisi Türk olmayan Müslümanların Türklere ihanet etmelerine engel olamadı. Bu ihanet ve felaketler karşısında kalan Türk milletinde millî şuur uyanmış ve aksiyon haline dönüşmüştü. Artık, Osmanlı birliği ve İslâm birliği fikirleri fiilen iflas etmiştir. Osmanlı kardeşliği Edirne'nin batısından, İslâm kardeşliği Torosların güneyinden itibaren terk edilmişti. Saltanat ve hilafet acz içinde İstanbul'da son günlerini yaşıyordu. Osmanlı İmparatorluğundan bize şunlar kalmıştı. İdeoloji: **Türkçülük** (milliyetçilik); Toprak: **Anadolu ve Trakya**; Halk: **Türkler**; Manevi kuvvet: **Millî ve dini şuur**.

İşte, Mustafa Kemal bu dört unsuru kendi önderliği altında birleştirerek tek hedefe yöneltebileceği inancıyla, 1919'da Millî

Mücadelenin başına geçmiştir. Nitekim, kısa zamanda Misak-ı Millî ile; Anadolu ve Trakya'yı vatan, Anadolu halkını; millet, Türkçülüğü; milliyetçilik haline getirerek, coğrafya, halk ve ideoloji arasında manevi bir bağ teşkil etti. Bu ittifakın temin ettiği güçle, millî İstiklâl Savaşını kazandı. Artık Mustafa Kemal ve Türk milleti geriye dönemezdi. Bu bakımdan, Osmanlı İmparatorluğunun dağılması neticesinde, ortada kalan Türk unsurlardan, yeni bir millet yoğurmak ve bu millete dayalı yeni bir millî devlet ve modern bir Türk toplumu yaratmak zaruret haline gelmişti. Fakat Atatürk, bu hedefleri gerçekleştirmek için yüz elli yıldır uygulanan ancak netice vermeyen ıslahat metodunu tekrar deneyemezdi. Nitekim denemedi ve kendine has olan “inkılâp” metodunu tercih etti. O inkılâplarının ve Türk Devletinin hareket noktası ve dayanağı olarak, milleti ve milliyetçiliği esas almıştır. Bu yüzden Türk devletini bütün müesseseler ve teşkilatıyla milliyetçilik üzerine kurmuş ve 1938'e kadar yaptığı işlerde ilhamını bu fikirden almıştır. O şekilde ki, Cumhuriyet ilkesi; millî hâkimiyetin, millî devlet millî istiklâlin, laiklik millî hayatın, halkçılık millî eşitlik ve millî kültürün, inkılâpçılık; millî rönesansın gerçekleştirilmesi olmuştur.

Atatürk, bu şekilde yapmış olduğu siyasî ve hukukî inkılâplarıyla, saltanat ve hilafetin antitezi olan yeni rejimin ve devletin ana iskeletini ortaya koydu. Ancak bu rejimin yaşayabilmesi için, fikirleriyle ve müesseseleriyle birlikte kendini yerleştirmesi ve halka kabul ettirmesi gerekiyordu. Bu ise, takip edilecek yeni kültür ve eğitim politikasına bağlı idi. İşte Atatürk'ün kültür ve eğitim politikası, buradan itibaren kalın çizgileriyle birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır. Biz evvela kültür meselesini ele almayı uygun buluyoruz.

Kültür Politikası

Daha evvel de işaret ettiğimiz gibi, Atatürk yeni devleti ve rejimi millet esasına dayandırmıştır. O halde millet ne idi? Atatürk, milleti “**dil, kültür ve millî mefkûre birliğine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasî ve içtimâî heyet**” olarak kabul ediyordu. Buna göre Atatürk milleti ırkî değil, fakat kültürel varlık olarak

görüyor. Kültür ise, millî karakterin ifadesi ve millî kişiliğin esası olarak, bir milletin, her alanda yarattığı millî değerler bütünüdür. İşte Atatürk'ün kültür politikasının esası, imparatorluktan bize kalan Anadolu'yu, Kafkasyalıyı, Rumeliliyi ve Giritliyi aynı millî değerler etrafında toplayarak millî karakteri ve kişiliği belirgin yeni bir Türk toplumu teşekkül ettirmekten ibaretti. Kısaca milleti, millî kültür unsurları üzerine oturtmak istiyordu. Fakat, millî kültür o zamana kadar ne ilmin, ne eğitimin, ne de devletin konusu olmuştur. Osmanlı devleti, yapısı icabı daha çok ümmet ve Osmanlı birliğini temin edecek unsurlar üzerinde durduğundan Türk kültürü ihmal edilmişti. Bu yüzden Türk kültürü işlenmemiş halde veya diğer kültürlerin gölgesinde, Türk halkı tarafından asırlarca muhafaza edilmişti.

O halde yapılacak ilk iş, ilmî esaslara göre halkta yaşayan Türk kültürünün kaynaklarını bulmak, onu işlemek canlandırmak ve millîleştirmekti. Bu maksatlardır ki, Atatürk Tarih ve Dil Kurumlarını tesis ettirmiştir. Görüldüğü üzere Atatürk, bazılarının dediği gibi, kültür "devrimi" yapmaya kalkışmamış fakat **"Türk kültürünü, ilmî metotlarla yüksek ve inkılâpçı bir kültür seviyesine"** çıkarmaya çalışmıştır. Zaten, şahsi kanaatimiz de kültürde evrimin, medeniyette iş, inkılâbın (devrim) olabileceği merkezindedir. Bunun için, Türk kültüründe bir devrim yapıldığı kanaatinin, medeniyet inkılâbının yanlış veya kasıtlı yorumundan ileri geldiğini tahmin ediyoruz. Zira, bir milletin dilini, dinini, tarihini, örf ve âdetlerini bir gecede "devrimle" değiştirmenin mümkün olmadığı herkesçe kabul edilen bir husustur. Onun için Atatürk, Türk kültürünü millî kalmak şartıyla objektif ve rasyonel temellere dayandırarak, gelişmesini ve çağdaşlaşmasını sağlamaya çalışmıştır.

Atatürk'ün kültür politikasının diğer bir özelliğine gelince: Bilindiği gibi; Türk kültürü üç medeniyetin yani Bozkır, İslâm, Batı medeniyetlerinin ve üç coğrafi çevrenin yani Orta Asya, Anadolu-Rumeli ve Avrupa'nın kültür özelliklerini taşımakta idi. Kavmî özelliklerini Orta Asya'dan, dini özelliğini İslâm medeniyetinden, coğrafi özelliğini Anadolu-Rumeli'nden, millî özelliğini tarihten ve nihayet batı özelliğini Tanzimat'tan sonra Avrupa'dan almıştır. Osmanlı imparatorluğu zamanında saltanat ve hilafet adına İslâmî

veya dinî özelliği üzerinde durulduğundan, diğer millî ve tarihî kültür unsurları ihmâl edilmiştir. Tanzimat'la birlikte de, devlet eliyle batı kültür unsurları girmeye başlamıştır. Böylece, Türk kültürü devamlı olarak İslâmî ve Avrupaî unsurların baskısında kalmış ve bir türlü gelişme imkânını bulamamıştır. Nihayet, Ziya Gökalp islâmlaşan ve batılılaşan kültürün, aynı zamanda Türkleştirilmesi, yani millîleştirilmesi gerektiğini üstün bir şuurla ifade ederek, yeni bir akımın doğmasını sağladı. Bu akım gelişerek Atatürk'ün ifadesiyle şu şekli almıştır: **"Eski devrin hurâfâtından ve evsafı fitriyemizle hiç de mütenasip olmayan yabancı fikirlerden şarktan ve garptan gelen bilcümle tesirlerden uzak seciye-i milliye ve tarihimize mütenasip bir kültür"**. Görüldüğü üzere, Atatürk Türk kültürünün islâm ve batı tesirlerinden arındırılmasını ve millî hüviyetine kavuşturulmasını hedef almıştır. Ancak, bu tavrında islâm medeniyetinin menfî etkilerine karşı daha radikaldir. Zira Türkiye artık İslâm dünyasının lideri değildi ve aynı zamanda dini kaidelerle yönetilmiyordu. Dolayısıyla, kültür politikasında laiklik anlayışı ağır basmıştır. Bu durum, o zaman ki, inkılâp psikolojisi ve şartları içinde değerlendirildiği takdirde, daha iyi anlaşılacağı inancındayız.

Batı kültürüne karşı ise, daha ılımlı bir tavır takınmıştır. Ancak, yanlış bir kanaat uyandırmamak için hemen ilave etmeliyiz ki, Atatürk Batı'nın kültür emperyalizmine ve millî kültürü bozacak yönlerine tamamen karşı idi. Çünkü o, siyasî ve iktisadî istiklâle ne kadar önem vermiş ise, kültür istiklaline de aynı önemi vermiş, hatta **"Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür"** diyerek bu konudaki hassasiyetini belirtmişti. Fakat, Türk kültürünün geliştirilebilmesi için de Batının ilim ve metotlarının alınmasını gerekli görüyordu. Gerçekten, millî kültürün yaratılması, Batının ilmi zihniyetinin ve metodunun Türk aydınları tarafından benimsenmesine bağlı idi. Ayrıca Atatürk çağdaş medeniyeti batıda gördüğü için, Türk kültürünü o seviyeye çıkarabilmenin vasıtalarını oradan almakta herhangi bir sakınca görmüyordu.

Atatürk, Türk kültürü üzerindeki yabancı etkileri kaldırdıktan sonra, ona tarih ve dil araştırmalarıyla, millî temeller vermek

istemıştır. Ayrıca, bu temellerin milliyetçilik, halkçılık ve laiklik ilkelerine göre tespit edilmesine dikkat etmiştir. Bununla, Atatürk aydınlara ve ilim adamlarına incelenmeye hazır dinamik ve saf bir kültür zemini hazırlıyordu. Artık, Türk sanatı, edebiyatı, hukuku, iktisadı, siyaseti ve tarihi bu zemin üzerine inşa edilmeliydi. Zira, bu şekilde orijinal millî ve evrensel değere sahip bir Türk kültürü ve modeli yaratabilirdi. İşte, Kemalizmin veya Atatürkçülüğün özü ve esası budur. Bunu yapamadığımız müddetçe ne Türk milletine ne de insanlığa bir şey verebiliriz. Türk aydını kendi kültür zemininden uzaklaştıkça ve başka kültür zeminlerinde istikbal aradıkça, Atatürk'ün kültür politikasına yabancı kalacaktır. Osmanlının kurtuluşunu, Fransız, İngiliz ve Alman kültürünü taklit etmekte gören, kültür ve ideoloji asalağı bazı Tanzimat aydınlarından farkı olmayacaktır.

Özet olarak, Atatürk, Türk kültürünün Türk aydınları tarafından ve Türk gözüyle kendi bütünlüğü içinde incelenip, öz havzası ve özel formları içinde öz kaynaklara göre yorumlandıktan sonra millî karakterinin ve değerinin ortaya konulmasını; ikinci olarak da Türk kültürünü ilmin konusu yaparak, ilmi metot ve ilim gözüyle onun evrensel karakter ve değer kazanmasını sağlamaya gayret etmiştir. Zira, bu esaslar dâhilinde ortaya çıkacak Türk kültürü yaratıcı, üretici ve ilerletici olabilirdi. Aynı zamanda böyle bir kültürde yetişecek nesiller, millî şuura erişerek "**Ne mutlu Türküm diyene!**" şuurunu benimseyerek "**Hayatta en hakiki mürşid ilimdir**", düsturuyla hem Türk milletine hem de insanlığa hizmet verebilirlerdi.

Eğitim Politikası

Eğitim ve öğretim, sosyal ve ferdî hayatın maddî ve manevî meselelerini içinde bulunduran ve onlara yön veren oldukça karmaşık ve önemli bir müessesedir. Bir toplumun kalkınabilmesi, sağlam bir toplum ve kültür yapısına sahip olabilmesi, mevcut eğitim sistemi ile yakından ilgilidir. Bu yüzden, rejimi ve yapısı ne olursa olsun istikrarlı devletler dahi eğitimi ihmal edememişlerdir. Dolayısıyla eğitimin önemi, inkılâp yapmış kadrolar için daha da artmaktadır. Çünkü inkılâbın yaşaması, kendini tanıtması, kabul

ettirmesi ve hedeflerine ulaşması, ancak eğitimle mümkündür. Bu bakımdan, inkılâp yaparak yeni bir devlet, yeni bir rejim kuran ve bunlara millî kültür temeli vermeye çalışan Atatürk, eğitim üzerinde ısrarla durmuş ve ondan yararlanmaya çalışmıştır. Ancak, o eğitimle eğitimci olarak değil, inkılâpçı ve politikacı olarak ilgilenmiştir. Böyle olunca eğitim onun için hem hedef hem de rejimin yerleşmesinde, kültürün millîleşmesinde rol oynayacak en tesirli ve sonuç alıcı vasıtalarından biri idi. Atatürk, vasıtalarından ziyade millî hedefler üzerinde durduğundan vasıta olarak gördüğü eğitim hakkında sistemli fikirler ileri sürmemiş ve sadece eğitimin millîleştirilmesine dikkat etmiştir. Çünkü, millî kültürün ve millî devletin hedefleri kadar vasıtalarının da millî olması şarttı.

Atatürk'ün eğitim politikası XVIII. yüzyılda başlayan, Tanzimat devriyle hızlanan ve 1924'e kadar devam eden eğitimde modernleşme hareketlerinin çok önemli bir halkasını teşkil etmektedir. Bu bakımdan, Atatürk'ün eğitim alanında yaptıklarıyla, Osmanlı eğitim reformları arasında inkâr edilemeyecek derecede sıkı bir bağ vardır. O halde, kültürde de olduğu gibi, Atatürk'ün eğitim politikasını tarihi devamlılık ve sosyolojik determinizm açısından ele almak gerekmektedir. Bilindiği üzere, dinî esasların ağır bastığı, tahsilden ziyade terbiye, ilimden ziyade naklî bilgiye önem veren medrese eğitim sistemi, Osmanlı toplumunun ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelmişti. Bunun için, medresenin yanında ve ona bazı bakımlardan açıkça aykırı batı modelinde ve batı kaynaklı askeri mektepler açılmıştır. Bunların başında, Mühendishane-i Bahr-i Hümayun (1773), Mühendishane-i Berr-i Hümayun (1793), Mekteb-i Tıbbiye (1827) ve Mekteb-i Harbiye (1834) gelmekteydi. Tanzimat'la birlikte batı modelinde iptidai, rüştiye, idadi, sultanî ve Darülfünun adlarıyla sivil mektepler açılmaya başladı. Bunlarla beraber, Osmanlı toplumuna modern eğitim anlayışı ve ilkeleri de gelmiştir. Nitekim şu ilkelerin 1920'den evvel uygulandığını görüyoruz:

1- Eğitimin anayasa maddeleri arasına girmesi;

2- Eğitimin, devletin denetimi ve gözetimi altında bulundurulması;

- 3- İlköğretimin mecburî ve bedava olması;
- 4- Kız çocuklarının okutulması ve kız okullarının açılması.
- 5- Türkçe'nin eğitim dili olarak kabulü.

İşte bu ilkelerden ötürü, Atatürk'ün eğitim politikası ile Osmanlı devrinde yapılan eğitim reformları arasında bir ilişki görülebiliyor. Yoksa, Osmanlı eğitim sisteminin bütünüyle bir ilişki kurmak mümkün değildir. Çünkü, Osmanlı eğitim sistemi ne millî, ne tek, ne de moderndir. O hem kozmopolit, hem çok merkezli, hem de modern değildir. Kısaca Osmanlı eğitimi şu manzarayı arz ediyordu:

- 1- Medreseler: Dinî eğitimi;
- 2- Tanzimat Mektepleri: Karma yani kozmopolit eğitimi;
- 3- Gayr-i müslim mektepleri: Bölücü eğitimi;
- 4- Ecnebi mektepleri: Sömürgeci eğitimi;
- 5- Hususî mektepler: Hedefsiz eğitimi;

6- Askeri mektepler: Şuurlu fakat askeri eğitimi temsil ediyorlardı.

Bunların aralarında Türk toplumunun ve kültürünün menfaatlerine uygun, millî bir eğitim müessesesine rastlamak zordur. Ziya Gökalp, yukarda altı bölüme ayırdığımız mektepleri, üç sınıfa indirerek eğitimimizin durumunu, çok manalı bir şekilde şöyle açıklıyordu: "Maarifimizin kozmopolit olduğunu anlamak için uzun tetkiklere lüzum yoktur; İstanbul'daki kitapçı dükkânlarına ve öğretim müesseselerine tasnifkâr bir gözle bakmak kâfidir. İstanbul'da üç türlü kitapçı vardır: Sahaflar, Beyoğlu kitapçıları, Babıâli Caddesindeki kitapçılar. Sahaflardaki

kitaplar Arap ve İran maarifine, Beyoğlu kitapçılarındakiler Avrupa maarifine aittir. Babiâli Caddesindeki Tanzimat Maarifi ise, bu evvelkilerin perişan tercümelerinden, acemice intihal ve taklitlerinden mürekkeptir. Millî Maarifimizin ne kitapları, ne kitapçıları henüz vücuda gelmemiştir. (...) Sahafların kitapları medreselerde, Beyoğlu kitapları Ecnebi mekteplerinde, Babiâli Caddesinin kitapları da Tanzimat mekteplerinde okutulur."

Osmanlı eğitim sistemi bu dağınık ve gayr-i millî haliyle Cumhuriyet Türkiye'sinde ne devam edebilirdi, ne de ona ihtiyaç vardı. Zaten, eğitimin bu hali millet, millî devlet ve milliyetçilik anlayışıyla taban tabana zıttı. Çünkü, eski eğitim Osmanlı sisteminin müessesesiydi. O halde Cumhuriyet kendi eğitim müesseselerini ve kadrolarını millî esaslara göre yeniden yaratmalı idi. Bunun için ise, eskilerin kaldırılması, yeni eğitim müesseselerinin kurulması gerekiyordu. Nitekim, Atatürk bu maksatla 1924'ten itibaren eğitim alanında hukuki ve fiili inkılâplara girişti. Evvela 3 Mart 1924'te **Tevhid-i Tedrisat Kanunu**'yla eğitimde birliği, millîliği, laikliği temin ederek çok başlı, kozmopolit ve dini eğitimi kaldırdı. İkinci olarak da 1 Kasım 1928'de Arap harflerini bırakıp, latin harflerini kabul etmekle eski sistemin eğitim aracını ortadan kaldırdı. Bunlara paralel olarak bir yandan yeni okullar açılıyor, öbür taraftan eğitim seferberliği ilan edilerek, cehaletin yok edilmesine çalışılıyordu.

Bu işler, büyük bir gayret ve heyecanla yürütülürken, Atatürk yeni eğitim ve öğretimin hedeflerini tespit ediyordu. Buna göre eğitimin üç hedefi vardı. **Birincisi**, politik hedefidir. Şüphesiz politik eğitim inkılâp yıllarında devlet ve millet hayatında önemli bir yer işgal etmiştir. Çünkü devlet siyasî bir teşkilattır. Şayet belirli temel prensiplere sahip siyasî bir öğretim ve bu prensiplerle donatılmış bir öğretim kadrosu mevcut değilse, sağlam ve istikrarlı bir devlet kurmak mümkün değildir. Yine aynı şekilde, eğer nesiller daha çocukluk ve gençlik döneminde Cumhuriyetçi veya saltanatçı, laik veya hilafetçi, milliyetçi veya beynelmilelci olup olmaması lazım geldiği öğretilmedikçe devlet asla bir millet oluşturamaz. Çünkü millet, aynı zamanda siyasî bir heyettir. Dolayısıyla teşekkülü için siyasî eğitim gereklidir. Atatürk de yeni bir devlet kurmuş ve

yeni bir millet oluşturmak istiyordu. O halde kurduğu devletin siyasî prensiplerini gençliğe öğretecek bir eğitim sistemi ve kadrosu oluşturması zaruri bir durumdu. Nitekim, bu düşüncenin idraki içinde olan Atatürk, 25 Ağustos 1924'te öğretmenlere hitap ederken, **"muallimler yeni nesli (.....) sizler yetiştireceksiniz ve yeni nesil sizin eseriniz olacaktır"**; ve yine 14 Ekim 1925'te **"milletleri kurtaran yalnız ve ancak muallimlerdir"** diyerek, devleti, milleti ve rejimi savunma ve gençleri yetiştirme görevini öğretmenlere veriyordu. Ancak, öğretmenler bu görevi cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik ilkeleri doğrultusunda yerine getirmekle yükümlü idiler. Bu şartlar altında yetişen nesiller, iktidarın kaynağını gökte değil yerde (Tanrı'da değil halkta); devletin temelini ümmette değil millette; milletin ebediliğini ve iktidarını, sınıf hâkimiyetinde değil, millî hâkimiyette; gerçeği dogmalarda değil, ilim ve akılda arayacaktı. Böylece, Türk toplumunun, hem eski Osmanlı sistemine dönmesi hem de o günkü dünyada popüler olan, faşizm ve komünizm gibi rejimlere yönelmesi engellenmiş olacaktı. İşte, Atatürk'ün siyasî eğitimden beklediği hedef bu idi. 1938'e kadar, bu hedefi gerçekleştirmeye çalıştı ve başarılı sonuçlar aldı.

Eğitimin ikinci hedefi kültürle ilgilidir. Ancak, bu konuya daha evvel kültür bahsinde temas ettiğimiz için burada tekrar üzerinde durmayı gereksiz görüyoruz. Böylece eğitimin iktisadî hedefini açıklamaya gayret edeceğiz.

Hemen belirtelim ki, Atatürk milletin siyasî ve kültürel gelişmesini ve devamlılığını sağlamada olduğu gibi, iktisadî kalkınmada da eğitimden faydalanmayı ihmal etmemiştir. Zira, iktisadî kalkınma sadece mâlî sermaye meselesi değildir; aynı zamanda beşeri sermaye dediğimiz yetişmiş insan birikimini sağlama meselesidir. Bunun için iktisadî kalkınma ile, eğitim arasında sıkı bir münasebet vardı. Bir ülkenin kalkınması, eğitim görmüş becerikli insanlar gerektirmektedir. Dolayısıyla, bu tip insanları yetiştirmeyen bir devlet ne zengin bir ekonomiye ne istikrarlı bir sosyal yapıya ne de ekonomik istiklâline sahip çıkabilir.

Bu düşüncelerin yabancısı olmayan Atatürk de, çağımızın bütün büyük inkılâpçıları gibi, siyasî ve kültürel istiklali sağlam bir iktisadî temel üzerine oturtmak istiyordu. Ona göre, **"siyasî askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadî zaferlerle sağlamlaştırılmazsa, husule gelen zaferler pâyidar olamaz, az zamanda söner"**di.

İktisadî zaferlerin kazanılması ve iktisadî istiklalin temini için ise, ilimle, teknikle, bilgi ile memleketin bütün maddi imkânları ve nimetleri milletin yararına sunulmalıdır. Zira **vatan, sadece uğrunda ölünecek toprak değil, aynı zamanda bir milleti ebediyete kadar yaşatacak zenginlikleri içinde saklayan bir topraktır. Ve yine toprak; sadece kanlarımızı akıtmakla ve kemiklerimizi gömmekle vatan olmaz, aynı zamanda üzerinde eserler yapmak ve yaşanılır hale getirmekle vatan olur.** Atatürk, Millî Mücadelede binlerce şehitle, toprağı vatan yapmıştır. Gelecek ve mevcut nesillerden, bu vatani ölererek değil, çalışarak muhafaza etmelerini bekliyordu.

Bu sebeplerden ötürü, Atatürk, okullarda siyasî, ve kültürel eğitime paralel olarak iktisadî eğitimin yapılmasını istemiştir. Nitekim, 1923'te İzmir İktisat Kongresini açarken **"Evlatlarımızı o suretle talim ve terbiye etmeliyiz, onlara o suretle ilim ve irfan vermeliyiz ki, âlemi ticaret, ziraat ve sanatta ve bütün bunların faaliyet sahalarında müstemir olsunlar, müessir olsunlar, faal olsunlar, amelî bir uzuv olsunlar. Binaenaleyh maarif programımız gerek ilk tahsilde, gerek orta tahsilde verilecek bütün şeyler, bu noktai nazara göre olmalıdır..."** diyerek iktisadî eğitimin önemini belirtiyordu.

Sonuç olarak Atatürk, kültür ve eğitim politikası ile, Millî Mücadelede askeri ve siyasî alanda sürdürülen anti-emperyalist savaşı, barış zamanında kültürel, fikrî ve iktisadî sahada devam ettirerek istiklâli tam bir Türkiye Cumhuriyeti yaratmak ve bu Cumhuriyeti fikri hür, vicdanı hür, fakat milletine kültürüne, devletine ve vatanına sadık, milliyetçi halkçı ve inkılâpçı nesiller yetiştirmek istemiştir.

*Atatürk'ün Tarih Anlayışı**

Tarih aslâ sabit değildir; tarih, hadiselerin ve toplumların değişkenliklerine uyarak daima değişmekte ve evrime uğramaktadır. Buna paralel olarak, tarihçinin bakış tarzı da zaman içinde değişmektedir. Bunlara bağlı olarak, tarihin konu bakımından çeşitlilik kazandığı ve usûl bakımından ilerlemeye kaydettiği ve tarihçiliğin geliştiği düşünülebilir. Ancak bu durum, tarih görüşünde mecburi bir değişiklik ve tarih ilminde de mecburi bir ilerleme olduğu kanaatini uyandırmamalıdır; çünkü, tabii evrim ve değişme, belirli tek bir tarih görüşüne sahip toplumlar için de söz konusudur. Bu tip toplumlarda tarih ilmi, tek görüşün içinde, sadece vesikaların toplanmasından ve daima aynı soruya istenen cevabı veren olayların araştırılmasından ibarettir. Osmanlı toplumunu uzun yıllar, işte böyle bir tarih anlayışı içinde görüyoruz. Burada, akla hemen Osmanlı toplumunda tarih ilminin niçin gelişmediği ve tarih görüşünün niçin değişmediği sorusu gelmektedir. Bunun cevabını şu şekilde vermek

* Bu yazı, **Atatürk ve Kültür**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 100. Yıl Münasebetiyle Özel Sayı, Ankara 1982, ss. 3-15'de yayınlanmıştır.

mümkündür: Tarih ilminin ilerlemesi, tarih görüşünün değişmesi ise, büyük inkılaplara, büyük felaketlere ve buhranlara bağlıdır. Hâlbuki Osmanlı toplumu bu tip büyük hadiselerle, XIX. yüzyıla kadar hemen hemen pek karşılaşmamış, aksine, uzun bir barış ve huzur devri yaşamıştır. Bu uzun barış devrinde de İslâm düşüncesini teoriden pratiğe aktararak hem huzur ve saadeti topluma vermiş, hem de bu düşüncenin tarih görüşünü ve yorumunu topluma kabul ettirmiştir. Böylece, İslâmî tarih görüşünün kısa zamanda değişmesi mümkün olmamıştır; çünkü, bu uzun barış devrinde, barış içindeki her toplumda olduğu gibi, Osmanlı toplumunda da kanunlar istikrarlı olmuş, âdetler yavaş ve az değişmiştir. Politik, dinî, felsefî, ekonomik esaslar ve mânevi değerler sağlam görünmüştür. Kendi hayatları ve istikbâlleri için pek endişe duymayan insanlar olarak, sakin ve değişmez bir hayatın içinde yaşadıklarını hissediyorlardı. Kendi medeniyet ve kültürleri içinde her şeyi ebedî, sürekli ve sağlam diye görmeye alışmışlardı. Toplum, beşeri devamlılığa olan inancıyla, saadetini bozmayacak bir geleceği sükûnetle bekler hale gelmiştir. Bu yüzden, yani kendi hayat tarzını ve anlayışını, sükûnetini ve huzurunu bozacak kötülüklerden kaçma hissiyle içine kapanmış ve kendi kabuğuna çekilerek ananevî, barışçı ve muhafazakâr bir toplum karakterine bürünmüştür.

Bu yapıya ve bu zihniyete sahip bir toplumda, tarih ilminin gelişmesi ve tarih görüşünün değişmesi elbette kolay değildi. Zaten, toplum böyle bir değişikliğe ihtiyaç duyacak şartlar içinde bulunmuyordu. Bu sebeptendir ki, Osmanlı toplumu dini tarih anlayışını yani ilahî determinizm prensibini bir türlü aşamamıştır. Tarih ilmi, bu anlayış içinde kalarak, kendini nakilcilikten, pragmatizmden ve apolojetik yöntemden kurtaracak yeni usullere yöneltememiştir. Dolayısıyla Osmanlı tarihçileri ve tarihçiliği an'anevi İslâm Tarihi için makbûl olan şemanın dışına çıkamamıştır. Bu şemaya göre, İslâm dini, tarihin ve tarih anlayışının ana hattını teşkil eder. İslamiyet'ten önceki devirler için ise, diğer dinler, Beniisrail tarihi, Yahudilere ait bilgiler ve Arap efsaneleri kaynak kabul ediliyordu. Daha sonraları bu kaynaklar arasına İran ve Türk efsaneleri hatta uzak doğu efsaneleri de girmiştir. Dünya, insanlık ve medeniyet

tarihleri bu kaynaklar çerçevesi içinde kalınarak izah edilmeye çalışılmıştır. Netice itibariyle, Osmanlı tarihçiliği Tanzimat devrine kadar bu çerçeveyi esas aldığından, Şark ve İslâm tarihi olmaktan öteye gidememiştir. Bu yüzden de, yazılan tarih kitaplarında Türklere ve Türk tarihine fazla bir yer verilmemiştir. Türk tarihi Selçuklu ve Osmanlılardan ibaretmiş gibi ele alınıyor ve Orta Asya Türk tarihine temas edilmiyordu. Millî tarih anlayışı ve millî tarih şuuru İslam tarihi ve dini şuur içinde adeta eritilmiş veya unutturulmuştur.

XIX. yüzyıldan itibaren, Osmanlı tarih anlayışında ve usûlünde, yavaş yavaş bir değişme başlamıştır. Bu değişimde, Avrupa'nın etkisi açıkça kendini göstermektedir. Çünkü, 1683'ten beri süre gelen mağlubiyetler, Avrupa'nın üstünlüğü ve İslahat hareketlerinin önem kazanması, Osmanlı tarihçilerini Batı'nın tarih eserlerinden istifadeye zorlamıştır. Bunun sonucu olarak, yeni tarih metotlarının ve tekniklerinin bazı tarihçiler tarafından kullanıldığını görüyoruz. Mesela, Cevdet Paşa, 1774–1826 arasındaki hadiseleri ele aldığı **“Tarih-i Devlet-i Aliyye”** adlı eserinde, olayları vesikalara dayandırmaya, olayları ve vesikaları tahlile tabi tutarak terkibî bir eser vermeye çalışmıştır. Hayrullah Efendi ise, **“Tarih-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye”** adlı eserinde belki de ilk defa olaylar arasında sebep-netice münasebeti kurarak, Batı'daki örneklerle benzemeye çalışmıştır. Aynı şekilde, **“Netayic-ül Vukuat”** yazarı Mustafa Nuri Paşa, eserinde müesseseler tarihine ve iktisadî hadiselerle yer vererek alışılmış usûlün dışına çıkmış ve sentez mahiyetinde bir tarih anlayışını ortaya koymaya gayret etmiştir.

Tarih metodu yönünden Avrupa'nın etkisi, yukarıda adlarını zikrettiğimiz tarihçiler istisna edilirse, Osmanlı tarihçiliği üzerinde pek fazla olmamıştır. Buna karşılık, Osmanlı tarihçilerinin tarih görüşünün, dünya ve Türk tarihine dair bilgilerinin değişmesinde Batı'nın tesiri inkâr edilemez. Nitekim, Tanzimat'tan itibaren Osmanlı devleti ananevî tarih anlayışının dışına çıkarak, yeni bir "tarih anlayışı" arayışı içine girmiştir. Bunun sonucu, "Osmanlılık" fikrinden kaynaklanan ve Osmanlı hanedanı etrafında odaklaşan "Osmanlı veya hanedan tarih görüşü" ortaya çıktı. Bu tarih

görüşünün "misyonu" yani hedefi "Osmanlı Milleti" ve "Osmanlı tarih şuuru yaratarak imparatorluğun devamını sağlamaktı. Ancak, bu görüşün belli bir felsefesi ve dayanacağı objektif temelleri yoktu. Bu bakımdan ufku dar, ömrü kısa, faydası ise sınırlı olmuştur. Bununla beraber, devletin resmî siyaseti ve toplumun yapısı icabı, tarihçiliğimizde etkisini 1923'e kadar sürdürmüştür.

Osmanlıcılık ideolojisine ve Osmanlı tarih anlayışına rağmen, toplum içine düştüğü genel buhrandan kurtulamadığı gibi, buhranın artması da önlenememiştir. Böylece, bu tarih görüşünün toplumda bir Osmanlılık şuuru yaratamayacağı anlaşılmıştır. İşte, meydana gelen acı hadiselerle, ortak bir Osmanlılık şuuru yaratmanın hayal olduğu görülmüştür. Bunun üzerine ve yine Avrupa'nın tesiriyle Türk tarihine ve Türk âlemine ilgi artar ve insiyakî olan millî his uyanır ve inkişafa başlar. Neticede millî tarih anlayışı ve şuuru kendisini gösterir. Kökleri daha öncelere gitmekle beraber, Ziya Gökalp'in Türkçülük ideali bu millî tarih görüşünün dayanağı olmuştur. Artık, Türk tarihi zaman ve mekân itibariyle yaygınlık kazanıyor, Türklerin İslam'dan önceki devirde yaşadıkları hayata ehemmiyet verildiği gibi, coğrafya bakımından da İslâmî çağdaki yayılma sahası aşılıp Türk yurdu Avrupa ortalarından Çin sınırına kadar genişletiliyordu. Bu anlayışın düşünce temelini, Batı'daki düşünce akımlarının ortaya koyduğu millet ve milliyetçilik; ilmî ve tarihi dayanağını ise yine Batı'daki Türk dili, Türk edebiyatı ve Türk tarihi üzerinde yapılan ilmî araştırmalar teşkil ediyordu. Ne var ki, bu tarih görüşü Osmanlı devletinin nazarında itibar görmemiştir.

Araştırmamızın başında, tarih anlayışlarının barış ve huzur devirlerinden ziyade, imparatorlukların çöküşü, büyük felaketler, buhranlar ve inkılâplar esnasında değişebileceklerini belirtmiştik. İşte XX. yüzyılın başlarında Türk toplumu Balkan savaşları (1911–1912), I. Dünya savaşı (1914–1918) ve nihayet Millî Mücadele (1919–1922) ile büyük felâketler ve buhranlar devri yaşamıştır. Tarihi determinizm kanunlarının hükmünü icra etmesinden doğan bu felaketler girdabında Osmanlı imparatorluğu, saltanat, hanedan, hilafet kendi tarih görüşleriyle birlikte yok olmuşlardı. Buna karşılık,

bühan millî ŗuuru, milliyetçilik ideolojisini tahrik ederek aksiyon haline dönüŗmesini sağlamıştır. Bu millî ŗuur ve ideoloji, önderini Atatürk'ün ŗahsında, toplumunu Türk halkında, vatanını Anadolu-Trakya'da, ilhamını tarihte ve mânevi gücünü kültüründe aramış ve bulmuştur. Atatürk, ideoloji, halk ve coğrafya arasında maddî ve manevi bir ittifak kurmuş ve bu ittifaktan aldığı güçle millî mücadeleyi kazanarak, Türk toplumunun siyasî ve iktisadî istiklalini temin etmiş ve böylece Türkiye Cumhuriyeti devletini kurmuştur. Yeni millî devletin temellerini ise, yaptığı siyasî ve hukuki inkılâplarla yerine oturtmuştur.

Atatürk, aksiyon adamı olarak millî mücadele ve inkılâplar esnasında maziye yani tarihe bakacak vakit bulamamıştır. Zira, o 1919–1930 yılları arasında evvela "hâle" hâkim olmak ve maddî istiklâlî temin etmek mecburiyetinde idi. Fakat, onun bu zor yıllarda tarihten ve mevcut tarih bilgisinden faydalanmadığını söyleyemeyiz; çünkü, Atatürk'ün faydalandığı en güçlü silahlarından biri zeka ve dehâsı ise, ikincisi tarih bilgisidir. Onun, ikna gücü, manevra kabiliyeti, ihtiyatlı oluşu, mücadelecî ruhu, kurtuluşa inancı derin tarih bilgisinden kaynaklanıyordu. Saltanatı ve hilafeti kaldırırken, İzmir İktisat Kongresini açarken ve diğer yerlerde söylediği nutukların muhtevası bunu teyit etmektedir. Ayrıca, Atatürk tarih olaylarını tek sebebe bağlamaktan daima kaçınmış, çeşitli sebeplerin tarihin oluşmasında rol oynayabileceği üzerinde durmuştur. Bu konuda Atatürk şöyle diyordu: **"Felsefi iddiâların her birinde gerçek payı vardır. Ama sadece payı vardır. Hâlbuki filozofların her şeyi vahide irca etmek (tek sebebe bağlamak) hastalığı vardır. (...) Benim prensibim, her olayı kendi kanunları içinde incelemektir."** Bu bakımdan, Atatürk'ün, değişik zaman ve mekânda o günkü konuya bağlı olarak söylediği sözlerden, onun her hangi bir determinist tarih görüşüne sahip olduğu fikrini çıkarmak doğru olmaz. Üstelik böyle bir davranış, onu anlamamak, dar kalıplar içine sokmak ve determinist bir ideolojiye bağlamak olur; çünkü, Atatürk yer, zaman, konu ve hitap ettiği kitleye göre, tarih olaylarını bazen coğrafî, iktisadî, hissî bazen de akli, kültürel sosyal ve hatta ilahî faktörlere bağlamakta her hangi bir sakınca görmemiştir. Fakat,

genelde her faktörün rolünü kabul etmekteydi. Ancak, tarihle ve Türk tarihiyle 1930'a kadar ciddi bir şekilde uğraşmamış olduğunu belirtmeliyiz.

Nihayet, Atatürk siyasî ve iktisadî istiklâli teminat altına aldığına inandığı ve inkılâplarını tamamladığına kanaat getirdiği zaman maziye yani tarihe döndü. Çünkü, *"dünyada her millet ne kadar maddi istiklâline malik olmak mecburiyetinde ise aynı derece-i ehemmiyette olarak manevî (kültür) istiklaline de malik olmak mecburiyetindedir"* Maziye hâkim olamayan millet istikbâle de hâkim olamaz. Hâlbuki Atatürk maddî istiklâli yeni temin etmiş, sadece hale hâkim idi; henüz mazi ve istikbal üzerinde hâkimiyet kurmaya girişmemişti. İşte, maziye hâkim olma zarureti ve arzusu, Atatürk'ü Türk tarihiyle yakından meşgul olmaya yani maziye ve tarihe dönmeye sevk etti. Maziye hâkimiyetin şartı ise, şu soruların cevaplarında idi: Millî tarihimiz neden ibarettir? Milletimizin özellikleri, milliyetimizin ve kültürümüzün esasları nelerdi? Bu soruların cevabı elbette ki tarihte aranacaktı. Şu halde Türk'ün millî hüviyetini ortaya çıkarmak üzere tarihe yeniden bakmak, onu yeniden yorumlamak gerekiyordu.

Bilhassa, inkılâp zamanlarında, inkılâp nesilleri tarihe yeniden bakma, tarihi yeniden yorumlama ihtiyacını şiddetle hissediler; çünkü inkılâplar sadece hali veya mevcudu değiştirmezler, maziye de, düşünceleri de alt üst ederler. İnkılâp, eskiyi yıkarken, onun tarihî temellerini ve mantığını en azından sarsar; yeniyi ortaya koyarken ise, çok kere ona tarihi temel ve izah tarzı arar. Bu yüzden ki, Atatürk, maziye yeniden yargılamak ve yeniden yazdırmak istiyordu. Bu yargılamada, ilim olarak tarih, mazinin sorguya çekildiği mahkeme görevini, tarihçiler veya inkılâp nesli ise, yargıç görevini üzerlerine alacaklardı. Böylece, Atatürk, koyduğu yeni ilkeler yani milliyetçilik, cumhuriyetçilik, laiklik, inkılâpçılık, halkçılık açısından maziye bakılmasına ve yeni sorular sorulmasına zemin hazırlıyordu. Atatürk, hâlden ve istikbâlden kaçıp, rahatça maziye yerleşmek için değil, fakat geriye çekilen bir atlet gibi hız almak ve daha ileriye yani geleceğe doğru sıçrama yapmak için tarihe dönüyordu. Zira, Atatürk'ü gelecekte Türk milleti ve devleti ne

olacak ve nasıl olacak sorusu ilgilendiriyordu; ancak, bunların cevabını tahmin etmek için Türk milletinin, mazide ne olduğu ve nasıl olduğunu bilmek ihtiyacını duymuştur. Ayrıca, tarihle yeniden hesaplaşma, yani her soru ve her bakış yeni bir tarih tablosunun ortaya çıkması ve yeni bir tarih şuurlaşması demektir. Bu tablo ve şuur, hali güçlendirecek, istikbali yaratacak değerleri ve kuvvetleri içinde bulundurur. İşte, her neslin tarihini yeniden yargılamasının ve kendi tarihini kendinin yaratması ve yazmasının önemi buradan gelmektedir. Atatürk böyle dinamik bir tarih anlayışını inkılâp nesillerine kazandırmak için tarihle meşgul olma zarureti hissetmiştir.

Tarihin önemini idrak eden, ondan çok şeyler bekleyen ve ona ağır görevler yükleyen Atatürk'ün tarihin ilmî yönüyle ilgilenmemesi mümkün değildi. O, diyordu ki, *"Dünyada her şey için maddiyat için mâneviyât için, muvaffakiyet için en hakikî mürşid ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde bir mürşid aramak gaflettir, cehâlettir, dalâlettir."* *"Tarih yazmak tarih yapmak kadar mühimdir, yazarı yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak mahiyet alır,"* Tarih yazmanın güçlüğüne takdir eden ve ilimden başka rehber tanımayan Atatürk hem tarihçilerimize hem de tarihçiliğimize ilmî zihniyeti ve ilmî esasları benimsetmeyi birinci görev telakki ediyordu. Nitekim, 23 Nisan 1930'da toplanan Türk Ocakları VI. Kurultayı'nda Türk Ocakları yasasına **"Türk tarihi ve medeniyetini, ilmî bir surette tetkik ve tettebbu eylemek vazifesiyle mükellef olmak üzere, bir Türk Tarih Heyeti"** teşkil eder maddesini ekletmiştir. Zira, Atatürk ilmî bir tarih zihniyetiyle Türk tarihinin objektif temeller üzerinde oturtulabileceğine ve millî tarih üzerindeki yanlış moral değerlerin silinebileceğine inanıyordu. İnkılâba rağmen, Türk toplumunda halâ çeşitli tarih anlayışları ve birbirinden tamamen ayrı düşünüş tarzları olan insanlar, gruplar mevcut idi. Bunlar, kendi fikirlerinin ve bakış açılarının doğru olduğunu, başkalarının yanlış düşündüğünü iddia ediyorlardı. Bunun neticesi olarak, insanlar tarihe bakış zaviyelerine göre birbirinden ayrılmıştı. Bu manzara karşısında, Atatürk, toplumun fertlerini "gayri şahsî bir tarih düşüncesi" etrafında birleştirmenin şart olduğunu ve

tarihte bu "gayri şahsi düşünüşün", vak'a (olgu)lara ve metoda dayalı ilmî tarih zihniyetiyle olabileceğini görmüştür. İlmî anlayışın hâkim olduğu tarihçilikte ezeli ve ebedî hakikat, son ve kesin araştırma, hazır bilgi, kesin ve kaçınılmaz kader iyi-kötü olay inanç ve önyargı yoktur. Buna karşılık, ilmi şüphe ve tenkid, sürekli yeni araştırma, tartışma, nisbî gerçeklik, değişebilirlik, vesikaya ve olgulara dayanma vardır. Nitekim, Atatürk'ün tarih ilminden anladığı ve çıkardığı mana bu mahiyettedir. O, diyordu ki, **"Tarih; hakikatleri tarif eden bir san'ât değil, belirten bir ilim olmalıdır."** Bu tariften tarihin mahiyeti ve rolü kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Buna göre, tarih zaman ve mekâna bağlı kalarak, evvelâ hadiselerin mahiyetini tahlil etmeden tarihî olguları belirler; ikinci olarak olayları nakil ve tahlil eder; nihayet birbirini takip eden olaylara neden-nasıl prensibini sorarak sebep-netice bağıyla açıklar. Burada tarih ilminde yoruma yer yok mudur diye bir soru akla gelebilir: Hiç şüphesiz vardır; Zira, tarih, olayların toplanmasından ve sadece açıklanmasından ibaret değildir; çoğu zaman olaylar ve açıklamalar yorumla birlikte gelir. Ama ilmî tarih anlayışı bu yorumları kanun veya mutlak hakikat olarak değil, fakat ihtimal veya gerçeğin bir parçası olarak kabul eder. Zaten tarihin esası, manası ve hedefi budur. Bu bakımdan Osmanlı, İslâm ve dünya tarihlerini zaman zaman yorumlayan Atatürk'ün tarih ilminden yorum beklememesi düşünülemez. Netice itibariyle Atatürk, Türk tarih araştırmalarının, tarihin ilmî değerinin olumlu ve olumsuz, tarih metodunun objektif ve subjektif yönlerine rağmen, modern tarih ilmi zihniyetine uygun olarak yürütülmesini sağlamaya çalışmıştır. Türk tarihinin araştırılmasını ve yazılmasını heyetlere havale etmesi ve bu işle en başta Türk Tarih Kurumu'nu vazifelendirmesi bu anlayışının en güzel tezahürüdür.

Atatürk, bir taraftan tarihe ilmî hüviyet kazandırmaya gayret ederken, diğer taraftan da tarih ilminin millîleşmesine dikkat etmiştir. Yanlış bir yoruma mahal bırakmadan ilave edelim ki, şüphesiz ilmin ne vatani ne de milliyeti vardır. İlmin vazifesi gerçeği araştırmak olması itibariyle milletlerarası bir kıymet ifade eder. Bu sebeple, ilmin neticelerinden her toplum ve her insan faydalanmakta serbesttir. Bunun böyle olduğunu Atatürk de biliyordu. Ancak,

Atatürk şunu da gayet iyi biliyordu: Osmanlılarda, Tanzimat'tan evvel ve sonra da tarih ilmi vardı. Fakat, bu tarih ilmi neticeleri bakımından Türk toplumuna ne vermiştir ne kazandırmıştır? Bu sorulara hikâyecilik ve kopyacılık arasında bocalayan Osmanlı tarih ilmi adına olumlu cevap vermek mümkün değildir. Gerçekten, millî bir tarih ilmî olsaydı, Türk toplumu en azından Tanzimat'tan itibaren, fikir ve kültür alanında hem millî hem de orijinal şahsiyetini kazanmaya ve şuurlanmaya başlardı. O halde, Osmanlı tarih ilmi Türk toplumuna gerekli hizmeti verememiştir; çünkü, Türk toplumunun sosyal, ekonomik, kültürel ve politik gerçekleriyle uzaktan yakından ilgilenmemiştir. İşte, Atatürk tarih ilminin bu haline son vermek için, onu, Türk milletinin meseleleriyle ilgilenmeye sevk etmiştir. Böylece, tarih ilmi millî tarihe, millî kaynaklara ve millî mevzulara yönelmiş olacaktı. Atatürk, tarih ilmini bu istikamete sevk etmekle, tarihçilerimizin Avrupa'daki tarih araştırmalarının vardığı neticeleri ve yalnız onlara mahsus çeşitli fikir ve görüşleri, sanki Türk tarihinin ve milletinin gerçekleriymiş gibi, memleketimize ve toplumumuza tatbik etmelerini önlemek istemiştir. Çünkü bunun dışında tarih ilminin ilerlemesi, orijinal olması ve millete faydalı olması düşünülemezdi. Dünya ilmine katkımız da ancak bu yolla mümkündü. Zaten medeni milletlerin tarih ilminde ileri gitmeleri, ilim metodlarını evvelâ kendi toplumlarına tatbik etmeleriyle kabil olmuştur. Atatürk, bu düşüncelerini kendi sözleriyle şöyle teyid ediyordu: *"Fakat umumiyet itibariyle şu hatamız da vardır ki, tetkikat ve tettebbuâtımıza zemîn olarak alelekser kendi memleketimizi, kendi an'anelerimizi, kendi hususiyetlerimizi ve ihtiyaçlarımızı almıyoruz. Münevverlerimiz belki bütün cihanı, bütün diğer milletleri tanır, lâkin kendimizi bilmeyiz. Münevverlerimiz 'milletimi en mes'ut millet yapayım' der. 'Başka milletler nasıl olmuşsa onu da aynen öyle yapalım' der. Lâkin düşünmeliyiz ki, böyle bir nazariye hiç bir devirde muvaffak olmuş değildir. Bir millet için saadet olan bir şey diğer millet için felâket olabilir. Aynı sebep ve şerâit birini mes'ut ettiği halde diğerini bedbaht edebilir. Onun için bu millete gideceği yolu gösterirken, dünyanın her türlü ilminden, keşfiyatından, terakkiyatından istifade edelim, lâkin unutmayalım ki, asıl temeli kendi içimizden çıkarmak mecburiyetindeyiz.*

Milletimizin tarihini, ruhunu, sanatını sahih, sâlim, dürüst bir nazarla görmeliyiz..."

Atatürk, tarih ilmimize yani tarihçiliğimize "rehber" olarak "ilmi metodu", "ilhâm kaynağı" olarak da "millî mevzuları" getirirken, tarihçilerimizin de çalışma şekilleri ve sahip olmaları gereken nitelikleri üzerinde durmuştur. Zira, onun tarihten beklediği hususların büyük bir kısmı, hatta tamamı tarihçilerin kalitesine bağlı idi. Bu konuda, Atatürk ilmi metodun dışında, tarihçilerden kalite olarak, "kılavuzu tarihçinin vicdanı" olan ilim ahlâkı ve ilmî dürüstlük istiyordu. Gerçekten matematiğin ve istatistiğin sınırları içine girmeyen tarihteki sosyal ve beşeri hadiselerin ilmililiğinin ölçtüsti, tarihçinin ilim ahlakıdır. Onun için, Atatürk diyor ki, *"Sümme tedarik bir eser vücuda getirerek, ferdasında nadim olmaktansa hiç bir eser vücuda getirmemek, aczini itiraf etmek evlâdır"*. **"Biz tarih yazarken aport (havarî) değil, bizzat fiiller ve hadiseler arayan adamlarız. Eğer bunları bulamazsak meçhuliyeti ve bu noktada cehlimizi itiraftan çekinmeyelim."** O, dürüstlükten ne tarafsızlığı ne de millî tarihimiz karşısında ruhsuz kalmayı anlıyordu. Bu bakımdan tarihçilere **"dikkatle seçtiğiniz vesikalara dayanınız. Bu vesikaları kendi insiyatifinizle ve millî süzgecinizden geçirerek kullanınız"** öğüdünü veriyordu. Demek ki, tarihçiden millî görüş çerçevesi dâhilinde objektiflik bekliyordu.

Diğer taraftan, tarihçinin kendini kültüründen, tarihinden, zamanından, milletinden ve mekândan soyutlanmaksızın hadiseleri değerlendirmesi gerektiğine inanıyordu. Bu esaslar dâhilinde, tarihçilerimizin ortak araştırmalar yaparak, millî tarihimizin gün ışığına çıkarılmasına yardımcı olmalarını istiyordu. Kısaca, Atatürk tarihimizi ilmîlik ve millîlik, tarihçilerimizi ilmi ahlak ve millîyetçilik temelleri üzerine oturtmağa gayret etmiş ve bu yolda oldukça önemli mesafe katetmiştir.

Yukarıdaki açıklamalarımızdan hareketle Atatürk'ün Türk tarihiyle yakından meşguliyetini, sadece onun ilmî kaygılarına bağlayamayız. Zira, inkılâpçı ve politikacı olarak Atatürk'ün tarihe daha ziyade, ilmi endişelerin dışında ilgi gösterdiği bilinen bir gerçektir.

Onun bu ilgisi, özellikle millî tarih şuuru yaratma konusunda fazla olmuştur, çünkü, Türk toplumuna yeni bir tarih şuuru kazandırmak zorunda idi. Eski dinî ve Osmanlı tarih şuuru reddedilerek, toplumun zihninde tereddütler ve boşluklar meydana getirilmiştir. Bu durum fikrî ve siyasî buhranlara yol açarak toplum ve devlet hayatını tehdit edebilirdi. O halde, milletin fertlerine, aynı tarihe, müşterek değerlere ve ortak kadere sahip oldukları şuurunu vermek suretiyle, onları belli bir görüş etrafında birleştirmek lâzımdı. Ancak bu şekilde, toplum millî tarih şuurunu kazanabilirdi. Bunun için ise, maziye iyi tanımak ve benimsemek şarttı. Maziye tanımak, anlamak ve benimsemek için tarih ilminin yardımına ihtiyaç vardı. İşte, Atatürk'ün tarihle ilgilenmesinin önemli sebeplerinden biri de millî tarih şuurunu Türk toplumuna kazandırma arzusudur.

Ayrıca Atatürk, tarihin rejim bakımından faydaları üzerinde de durmuştur. Kurmuş olduğu Türkiye Cumhuriyeti devletini mazide temellendirmek ve tarihe bağlamak suretiyle, mevcut rejime ve iktidar anlayışına meşruluk kazandırmak ve özel bir mana vermek istemiştir. Bu duygu her rejim, hattâ herkeste vardır; çünkü, her yeni şey sağlamlığını, doğruluğunu ve meşruluğunu tarihte arar. Netice itibariyle, Atatürk tarihin sosyal, kültürel, siyasî, hatta psikolojik fonksiyonları üzerinde durarak, toplumdan sökü� attığı her şeyin yerini yenisiyle doldurma görevini tarihe vermiş ve kendi gücünü, ilhâmını da tarihten almıştır. Bu sayede, hem sosyal ve siyasî sıkıntılar aşılmış, hem de devlete millî hüviyet, topluma millî karakter kazandırılmıştır.

Yukarıda izah etmeye çalıştığımız hususların da ötesinde, Atatürk'ü tarihle ciddi bir şekilde ilgilenmeye sevk eden sebeplerin başında ve belki de en önemlisi, belli bir gaye adına ortaya atmış olduğu Türk Tarih tezidir. Bilindiği üzere, Türk Tarih tezi hem dünya tarihini hem de Türk tarihini açıklayan veya açıklamak isteyen yeni bir takım iddiaları ileri sürmektedir. Bu özelliğiyle insanlığın ve medeniyetin menşei üzerinde, dünya tarihinde Türklerin yeri ve rolleri hakkında "mümkün" veya "muhtemel" görüşleri ihtiva etmektedir. Şüphesiz, tarihin de tezlere ihtiyacı vardır. Bu açıdan baktığımızda, Türk Tarih tezi bir ihtiyacı gidermek için atılmış önemli bir adım

sayılabilir. Ancak, böyle tezler ilim ve mantık süzgecinden geçerek objektif tarihi temeller üzerine oturtulduğunda doğruluk ve geçerlilik kazanırlar. Aksi halde, sadece bir iddia olmaktan öte gidemezler. Bunun içindir ki, Atatürk kendisinin ortaya attığı Türk Tarih tezinin doğruluğunun ispatını tarih ilmine bırakarak, ilmî tenkid ve tartışmaya açık tutmuştur. Nitekim, başlangıçta "*insanlığın kaynağı tektir ve insanlık Türk ırkından türemiştir*" şeklinde ileri sürülen iddiadan vazgeçilerek, "*medeniyetin kaynağının tek ve mucidinin Türkler olduğu*" üzerinde durulmuştur. Ayrıca, I. ve II. Türk Tarih Kongrelerinin toplanarak konuyu tartışmış olması, Atatürk'ün Türk Tarih tezini ilmi süzgeçten geçirtme arzusunun önemli bir işaretidir. Zira, Türk Tarih tezi önceden yapılmış ilmi bir araştırmanın sonuçları üzerine değil, fakat fikirler üzerine inşa edilmiş olduğundan, ilmî bir araştırmaya ihtiyacı vardı. Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu bu ihtiyaçtan doğmuştur. Bu demek değildir ki, Türk Tarihi Tezi sadece ilmi araştırmanın menziline giren unsurları ihtiva etmektedir. Aksine, Türk Tarih Tezi ilmin menzili dışında kalan fikirleri de içinde bulundurmaktadır. Çünkü, Atatürk tarihin objektif yönü kadar, subjektif yönüyle de ilgilenmiştir. Ona göre, tarihin millet hayatındaki asıl önemi subjektif manadadır. Her milletin tarihinde bu ikiliğe rastlamak mümkün olduğuna göre, bunun tabîi olduğunu söyleyebiliriz.

Türk Tarih tezinin muhtevasına ve ortaya çıkış sebeplerine geçmeden önce, bu tezi Atatürk'e ilham eden kaynakları kısa da olsa belirtmekte fayda mülâhaza ediyoruz. Hemen ifade edelim ki, Atatürk'ün Türk Tarih teziyle ilgilenmesi, bazı tarihçilerin ileri sürdüğü gibi 1928 yılında Afet İnan'ın Fransızca bir kitapta bulunan "*Türkler ikinci sınıf bir ırktır*" cümlesini Atatürk'e göstermesi ile başlamaz. Böyle bir iddia, hem Atatürk'ün tarih bilgisini görmezlikten gelmesi, hem de Türk Tarih tezini tesadüfe bağlaması bakımından tamamen geçersizdir. Zira, Atatürk'ün düşüncesinde Türk Tarih tezinin izlerini daha 1923'lerde görmek mümkündür. Nitekim, 10 Mart 1923'te Adana esnafına irad ettiği nutuk bunu teyid etmektedir: "*Bu memleket tarihte Türktü, o halde Türktür ve ebediyen Türk olarak yaşayacaktır. Gerçi bu güzel memleket, kadim asırlardan beri çok kere ecnebi istilalarına maruz kalmıştır. An'asıl*

Türk ve Turanî olan bu ülkeleri İraniler zaptetmişlerdir. Sonra bu İranîleri mağlup eden İskender'in eline düşmüştür. Onun ölümüyle memalik taksim edildiği vakit Adana kıtası da Silişkelilerde kalmıştı. Bir aralık buraya Mısırlılar yerleşmiş, sonra Romalılar istila etmiş, sonra Şarkî Roma yani Bizanslılar eline geçmiş, daha sonra Araplar gelip Bizanslıları kovmuşlar, en nihayet Asya'nın göbeğinden tamamen Türk soyundan ırkdaşlar buraya gelerek memleketi, hayat-ı sabıka ve asliyesine iade ettiler. Memleket en nihayet yine sahibi aslilerinin elinde takarrür etti." Atatürk tarihçi ve araştırmacı olmadığına göre, bu gibi Türk tarihi, dili, edebiyatı, Anadolu, Orta Asya ve ırklar hakkında ileri sürdüğü fikirler üzerinde okuduğu kitapların etkisi büyük olmuştur. Kendi özel kütüphanesinde bulunan ve okuduğu kitapların üzerinde yapılacak bir inceleme, bu kanaatimizi teyid edeceği inancındayız. Bunlar arasında, Mustafa Celalettin Paşa'nın **Les Turcs anciens et modernes** (Paris 1870), Samih Rıfat'ın **Türkçe'nin Tasrif-i Huruf Kanunları ve Tekellümün menşei**, (Ankara 1338/1922) adıyla yayınlanan broşürü, Wells H. G.'un **Cihan Tarihinin Umumi Hatları** (5 cilt İstanbul 1927), Eugene Pittard'ın **Les Races et l'Histoire** (Paris, 1924) gibi daha pek çok yerli ve yabancı eserleri sayabiliriz. Bu eserlerin içinde Türk Tarih Tezinin ana unsurlarını görmek mümkündür. Atatürk'ün bu unsurları kendi düşünceleri içinde yoğurup, Türk Tarih tezi olarak ortaya atmış olduğunu söylemek herhalde gerçeğe aykırı olmasa gerektir.

Atatürk'ün ortaya attığı Türk Tarih tezinin esasları nelerden ibarettir? Fazla teferruata girmeden bu esasları maddeler halinde şu şekilde sıralamak mümkün görülmektedir.

- 1- Medeniyetin ilk çıkış yeri ve beşiği Orta Asya'dır.
- 2- Brakisefal ve beyaz ırkın ilk yurdu Orta Asya'dır.
- 3- Türkler brakisefal ve beyaz ırktan olup, anayurtları Orta Asya'dır.
- 4- İlk medeniyetin yaratıcısı Türkler olmuştur.

5- Tarih öncesi devirde, Orta Asya'da meydana gelen büyük ve uzun süren kuraklık yüzünden bu medeniyet dağılmış ve sahibi

olan Türkler de Hind'e, Çin'e, Mezopotamya'ya, Anadolu'ya, Kafkasya'ya, Balkanlara ve dünyanın diğer yerlerine göç etmişlerdir. Bu göç esnasında gittikleri yerlere medeniyetlerini götürmüşler ve oralandaki toplumlara öğretmişlerdir. Böylece, medeniyet dünyaya Türkler tarafından yayılmıştır.

6- Anadolu'nun ilk otokton (yerli) halkı olan Hititler Orta Asya'dan gelmiş Türkler olup, bizim atalarımızdır.

Tezde yer alan bu iddiaların ilmî değerlendirilmesini yapmak, şüphesiz Tarihten çok Antropoloji, Arkeoloji ve Dil ilimleriyle meşgul olan mütehassıslara düşmektedir. Bu yüzden, biz daha çok Tarih tezinin çıkış sebepleri ve maksatları üzerinde durmayı uygun bulduk. Zira, kanaatimize göre Türk Tarih tezinin ortaya atılmasında sebepler ve maksatlar ağır basmaktadır. Bu sebeplerin ve maksatların evvelâ dışa dönük yönlerini incelediğimizde Türk Tarih tezinin, Avrupa'nın dünya tarihi ve Türk tarihi hakkındaki, emperyalizm siyasetinden kaynaklanan "egocentrique" (kendisini merkez alan) ve "eurocentrique" (Avrupa'yı merkez alan) görüşüne ve bakış tarzına bir tepki olduğunu görüyoruz. Nitekim, 1934 yılında Türk Tarih görüşünü halka izah etmek için, devletin resmî radyosundan Muzaffer Bey tarafından yapılan açıklama bu fikrimizi aynen teyid etmektedir. Muzaffer Bey konuyla ilgili olarak şöyle diyordu: "*Evvelâ bu görüşlerde (Avrupa'nın görüşü), Türk ve Türklük diye bir anlayış yoktur. Bu görüşler diyor ki, kültürün kaynağı Avrupa'dır. Bu kaynağın yetiştirdiği, yükselttiği kültür Avrupa denilen yerde doğmuştur. Avrupalılar yerlerinden kalktılar; atamlık (insanlık) acununa (dünyasına) kültürü yaymak kutlu işini üzerlerine aldılar: Doğuya gittiler, tâ Büyük Okan kıyılarına, adalarına dek, İran'ı geçerek Hindistan'a dek. Afrika kıyılarını dolaştılar, başarılmaz güçlükler en sonunda Amerika'yı buldular, oradan bir acun (dünya) yarattılar. Ne acun? Bunu acıyarak her Türkün yeniden düşünmesini değerli görürüm. İnsanlar kesildi, asıldı. Çakmak tüfekleri ile öldürüldü. Yüksek kültür varlıkları yıkıldı, yağmaya uğratıldı. Ne barbarlık! Ne denli şaşmalıdır ki, bu tezde Avrupalılar ikiye ayrıldı; bu tezin ikisi (sahibi) olarak ortaya çıkan Avrupalılara karşı gene*

Avrupalı olan Cermenler dediler ki, atamlık acununun (insanlık dünyasının) ilk kültürünü kuran biziz; acuna kültürü yayan biziz; Asya'nın doğu ucuna, İran'dan geçerek Hinde giden biziz. Bunun belgesini ister misiniz? İşte: Bruder-Birader.

Biz bu işin anlatılmasını onlara bırakıyoruz; çünkü bizim için bunun değeri yoktur; bu ancak siyasal çabalamadır. Kültür batıda bulunmuş, doğuya getirilmiş bu doğru değildir. Bunu getiren şu bu batı budunu, ulusu imiş! İşte bu hiç doğru değildir. Kültür, yalçıntaş devrinde başlayarak son asırlara dek bütün acunda belirmesini, yayımını gösteren kültür Orta Asya'da Türklerce yapılmıştır, yükseltilmiştir, acunun dört bucağına yayılan Türklerce atamlığa (insanlığa) tanıtılmıştır. Atamlığın (insanlığın) ilk kültür ulusu Türklerdir. Kültürde atamlığı yetiştiren Türklerdir. İşte bizim Türk tarihi tezimiz budur. Bir kaç yüzyıldan beri Avrupalıların haçlı savaşlarından sonra Avrupa'ya götürdükleri bilgilerin, ondan sonra da, bugün artık kültürde ortak sayılması gereken yaratmaları yapanların, şu, bu ulusa yakıştırılması doğru değildir. Değil mi ki, Avrupa'nın, Amerika'nın yerlileri üzerinde Türk uruğunun ilk yetiştiriciliği vardır; değilmi ki, bu ilk yetiştiricileri bağrında saklıyan Türk parçaları şu, bu ulusun içinde kalmış, türemiştir; yeni yaratıcıların kimlerden geldiğini, bu ilk yetiştirici Türk soylarından mı yoksa başkalarından mı olduklarını yeniden aramak gerektir"...

Yukarıda görüldüğü üzere, Türk Tarih tezi Avrupalıların dünya tarihine ve medeniyetine bakış açılarına, sadece bir tepki olmaktan da öte, dünya tarihini yeniden fakat Türkler ve Türk tarihi etrafında inşa etme ve yorumlama fikrini getirmektedir. Bu genel çerçeve dışında, Türk tarih tezini kabule zorlayan diğer özel sebepler de mevcuttu. Bunların başında Avrupalıların Türkler hakkındaki kanaatleri gelmekteydi. Türkler aleyhine olan bu kanaatler kısaca şunlardan ibaretti: Türkler sarı ırktan olup ikinci sınıf insandır; her türlü medeni kabiliyetten ve istidattan yoksundurlar; barbar, kavgacı, yıkıcı olup "geçtikleri yerde ot bitmeyen" bir kavme mensupturlar. İşte, Atatürk, Türk Tarih tezi ile bu gibi asılsız ve yanlış iddiaları yıkmak, Türk milletinin gerçek ve medeni yönlerini, dünyaya göstermek arzusunda idi. Hatta, her Türk büyüğünün Türk olmadığı gibi

Avrupa'da ileri sürülen fikirleri Antropolojik araştırmalarla çürütme-ye çalışmıştır.

Avrupa'nın dünya tarihi ve Türk milleti hakkındaki hem taraflı hem yanlış kanaatlerinden sonra, bir de üçüncü olarak Anadolu toprakları üzerinde, tarihi delillere dayanarak, ileri sürdükleri yanlış iddialar da Tarih tezinin ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Zaten, Osmanlı imparatorluğunun paylaşılması, parçalanması ve Anadolu'nun işgal edilmesi, hep bu tahrif edilmiş tarihi iddialara ve delillere dayandırılmıştı. Sevres anlaşması bu yanlış tarihi bilgilerin sonucu idi. Yunanlılar Ege ve Trakya bölgesine, İtalyanlar Akdeniz bölgesine, Fransızlar Güney Anadolu'nun bir kısmına yerleşmek için bu bölgeler üzerinde uydurma tarihi deliller ileri sürmüşlerdi. Ermeni ve Kürt devletleri kurmak için Doğu Anadolu'da tarihin şahitliğine başvurulmuştur. Atatürk, İstiklal Savaşı ile bu iddiaların sahibi olan istilâcılar Anadolu'dan fiilen kovmuştu. Fakat, bu iftiraları, bu haksız hükümleri istilâcıların kafasından silememişti. O halde Anadolu'nun toprağını ve halkının millîyetini aynı silahla yani tarihin şahitliğine müracaat ederek müdafaa etmek gerekiyordu. Böylece, Anadolu'nun madden ve mânen Türk olduğu ve Türklere ait olacağı, tarihi temellere dayandırılarak dünyaya anlatılmalı idi.

Atatürk, Tarih teziyle Batı'nın dünya tarihi, Türkler, Anadolu'nun toprağı ve halkı hakkındaki görüşlerine tepki götserirken, aynı zamanda da Türkiye ile Batı'yı birbirine yaklaştırmaya çalışıyordu. Şöyle ki, Orta Asya ve medeniyeti, sadece Türkler için değil, bütün insanlık için ortak kaynak sayılıyordu. Böylece, Türkiye'nin almak ve ulaşmak istediğı Batı medeniyetinin kökleri, eski Yunan'a değil, Hitit, Mısır, Mezopotamya yoluyla Orta Asya'ya götürülerek, Türklerle Avrupalılar arasında müşterek bir takım bağlar kurabilecekti. Bunun sonucu, dünyada medeniyetin tekliği fikrine varılarak, bu medeniyet içinde Türklerin de rahatlıkla yer alabileceğı söylenebilecekti. Ayrıca, Türk Tarih tezinde Osmanlılara ve Selçuklulara fazla yer verilmeyerek, Türklerin Avrupalılar arasındaki tarihi münasebetler, tarihin yazıldığı kanın kuru olduğu veya hiç kanın bulunmadığı dolayısıyla intikâm duygusunun mevcut

olmadığı devirlere götürülmek istenmiştir. Bununla, son bin yıllık İslâm-Hıristiyan zıtlığı ve düşmanlığı unutturularak, dini telakki dışında Avrupa ile medeni münasebetler kurulabileceği düşünülüyordu. Bu konuda, laiklik anlayışının etkisi gayet açık bir şekilde, kendisini göstermektedir.

Türk Tarih tezinin içe dönük sebep ve hedeflerine gelince: bilindiği gibi, haksızlığın ve tarihi mukadderatın neticesi olarak, büyük devlet sayılan Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış, yerine Misak-ı Millî hudutları içinde mütevazı, millî bir Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulmuştur. Bu yeni devlet rejimin, müesseselerinin karakteri ve inkılâbın gereği olarak Osmanlıyı geçici de olsa red etmek ve onunla bağlarını koparmak ihtiyacını hissettiğinden dolayı, Türk Tarih tezinde de Osmanlıya gereken yeri vermemiştir. Bu durumu, tamamen normal karşılamak yerinde bir davranıştır. Zira, her inkılâp hareketi gibi, Türk İnkılabı da "*yakın geçmişe*" (Osmanlıya) karşı, "*halihazırın*" savunmasını yapma mecburiyetinde kalmıştır. Fakat, bu savunmanın hem ikna edici hem de tatmin edici olabilmesi için, sadece "*halihazırın*" iyi gösterilmesi کافی değildir; çünkü "*halihazır*" henüz mükemmel olamamıştır. Bu yüzden, "*hâlihazırın*" savunulmasında "*yakın geçmişin*" bir müddet unutulmasına ve "*hâlihazırın*" ihtişamlı bir geleceğin henüz mükemmel olmayan bir başlangıcı gibi gösterilmesine ihtiyaç duyulabilir. Türk Tarih tezinde Osmanlının yer almaması, Osmanlıya ait her şeyin "*yeniye*", "*hâlihazıra*"; "*şimdiye*" zararlı telâkki edilmesi bu duygunun sonucu olarak mütalâa edilebilir. Ancak, bu gibi tavırlar rejimin oturması ve inkılâpların tamamlanmasıyla sona erer. Nitekim, son yıllarda Osmanlı Tarihine karşı ilginin artmış olması bu durumu teyid eder mahiyettedir. Şüphesiz, Atatürk de ilerde böyle olmasını arzu etmiştir. Ancak, inkılâp şartları içinde Osmanlının bir müddet kenarda kalmasını zaruri görmüştür. Bu zaruret, hiç bir zaman ilmî ve kültürel değil, fakat siyasî olmuştur. Mademki, bu siyasî sebepler yüzünden yeni devletin ve Türk toplumunun kaynağı Osmanlı olamıyor, "*hâlihazır*" "*yakın geçmişe*" bağlanamıyor, o halde çok "*uzak mazide*" ihtişamlı bir kaynak ve geçmiş bulunmalıydı. Atatürk, bu ihtişamlı maziyi Orta Asya'da görmüştür. An-

cak, bu sayede millî tarihimizin zaman ve mekân boyutlarını genişletmek, tarih şuurunu, millî şuur, millî gururu, Türk milletinin kendi nefesine emniyet ve itimadını kuvvetlendirmek mümkün olabilecekti. Ayrıca, "uzak mazi" ile meşguliyet "hâlihazır" meşruluğunu, "yakın geçmişin" (Osmanlının) meşruluğunu kaybettiğini ispat etmek için faydalı olduğu kadar, "ümitli istikbal" için de kuvvet ve ilham kaynağı bulmaya yarayacaktı. Atatürk, kendi Tarih teziyle bunu temin etmek istemiştir. Aynı davranışı XIX. yüzyılda İtalyan ve Alman millî birlikleri kurulurken görmek mümkündür. Nitekim, İtalyanlar "İtalya'nın mukadderatı dünyanın mukadderatıdır" derken, Almanlar, "Roma'nın zayıflatığı Avrupa memleketleri asil Almanların akınlarıyla gençleştirildi. Bu memleketlerin kraliyet aileleri, hanedanları ve aristokratları Germen ırkından idiler. Bu memleketler, daha sonra ki başarılarını Alman kanı sayesinde temin etmişlerdir" iddiasında bulunuyorlardı. Türk Tarih tezi de, dünya tarihini Türkler ve Türk Tarihi etrafında inşa ediyordu. Böylece Türk Tarih tezi, Avrupa milletlerinin tarih görüşlerine benzemiş oluyordu.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Atatürk'ün millî miras üzerinde ısrarı, tarih ilmine düşkünlüğü, son bir kaç asırdır hareketsiz Türk toplumunda romantik bir hava yaratarak, "*millî rönesans*"ı başlatma ve tahrik etme gayretlerinin neticesidir. Zira, romantik bir ortamda, klasik kurallara dikkat edilmez, duygular ön plana geçer, tarihçiler uzak mazinin ihtişamını terennüm ederken, edebiyatçılar da millî edebiyata yönelirler. Böylece, arzu edilen kitle psikolojisi temin edilerek kitleye yön ve hedef verme kolaylaştırılmış olur. Türk Tarih tezi pek çok yönleriyle topluma faydalar sağlamıştır. Buna rağmen, dünya tarihini ve dünya medeniyeti tarihini yorumlayış şeklini ihtiyatla karşılamak lazımdır. Bu konuda bazı aşırılıkların olduğunu söylemek her halde ilme aykırı düşmez. Türk Tarih tezinde Osmanlı İmparatorluğunun ihmal edilmiş olması yanlış yorumlanmamalı; o günün şartlarının icabı olduğu hatırlanmalıdır. Netice itibarıyla, bugünkü tarihçiliğimizi ve Türk tarihi hakkındaki bilgilerimizi Atatürk'ün gayretlerine borçluyuz. İlmin rehberliğinde bu açılan yolda devam ederek, Türk tarihine ilmî ve millî nitelik kazandırmak, her halde tarihçilere düşen bir görevdir.

Atatürk'ün İç ve Dış Politika Stratejisi

Bilindiği gibi son iki yüz yıldır dünyada liberalizm hâkimdir. Liberalizm veya liberal felsefe, üç temel esasa dayanır. Bunlardan **birincisi fert, ikincisi hürriyet, üçüncüsü eşitliktir**. Başka bir deyişle liberalizm **ferdiyetçidir, hürriyetçidir, eşitlikçidir**. Dolayısıyla dünya görüşünün merkezi ferttir. Ferdin **hürriyetidir**, fertlerin eşit olmasıdır. Ancak burada "Ferdî, yani insanı kim merkez alacak, ferdin hürriyetini kim temin edecek, fertlerin eşitliğini kim sağlayacak?" soruları akla gelmektedir. Liberalizm bu görevi, **devlete, hükümete, kanunlara** vermektedir. Bu itibarla her devlet, hükümetleri, kanunları vasıtasıyla fertlerini korumak; ferdî hürriyetleri sağlamak ve ferdî eşitliği temin etmekle mükelleftir.

Zamanla, bir başka ifadeyle XIX. yüzyılın ortalarından itibaren iç politikada toplumu meydana getiren fertler için düşünülen **ferdiyetçilik, hürriyetçilik, eşitlikçilik** ilkeleri devletlerarası veya milletlerarası ilişkilerde, yani dış politikada değişik bir muhteva ve geniş anlam kazanmaya başlamıştır. Bunun neticesinde uluslararası ilişkilerde, yani dış politikada **ferdin yerini millet, ferdietçiliğin**

yerini milliyetçilik, hürriyetlerin yerini milletlerin hürriyeti, yani istiklâl, fertler arası eşitliğin yerini ise milletlerin eşitliği almıştır.

Fakat, uluslararası arenada milleti kim koruyacak, istiklâli ve milletlerarası eşitliği kim sağlayacaktır? Zira milletler üstü bir güç, bir devlet, bir parlamento, bir yargı organı yoktur ki, bir devleti ve milleti korusun, istiklâlini versin, milletlerarası eşitliği temin etsin. Böyle milletler üstü bir güç, bir müessese veya teşkilat olmadığına göre milliyetçilik ideolojisi söz konusu gücün fonksiyonlarını üzerine almıştır. Dolayısıyla, milleti, millî kültürü, millî istiklâli, millî itibarı, millî birliği ve milletlerarası eşitliği temin edecek olan bu ideolojinin sahibi milletin kendisidir, milletin kendi devletidir. O halde dış politikayı yönlendiren unsurların başında millî şuur, millî menfaat, millî irade gelir. Bu itibarla dış politikanın, dışarıdan yönlendirilmeye tahammülü yoktur. Zira, dış politika ciddi bir iştir ve topyekun **millî potansiyelin** dışa yansımasıdır.

Bu girişten sonra kısaca Türk tarihinin seyrine bakmakta fayda vardır. Türk toplumu Orta Asya'da **milletleşmiş**, yani **millî özelliklerini, millî şuurunu** Türkistan'da kazanmıştır. Bu haliyle Orta Asya'da süper güç durumundadır. Devletler, imparatorluklar kurmuş ve dış politikada millî itibarını korumasını bilmiştir. Asya coğrafyası ve bozkır kültürü içinde iken Türklerin dünyaya bakış açıları, ufukları oldukça geniştir. Türkler VIII. yüzyıldan itibaren İslâm medeniyetiyle karşılaşmıştır. İslâm medeniyetinin üstünlüğünü görmüş ve tereddütsüz İslâmiyet'i kabul ederek Ortadoğu'ya, Anadolu'ya gelmiştir. İslâmiyet'ten de **dinî özelliklerini ve dinî şuurunu** alarak, yine süper güç olma halini devam ettirmiştir. Bu devirde Selçuklu ve Osmanlı imparatorluklarını kurmuş, millî ve dinî unsurları birleştirerek Türk-İslâm sentezini gerçekleştirmiştir. Türk-İslâm sentezinin siyasî-kültürel sembolü Osmanlı İmparatorluğudur.

XVII. yüzyıldan itibaren Hıristiyan-Avrupa medeniyeti üstün duruma geçmiştir. Avrupa din bakımından mı üstündü? Hayır! Millî Kültür yönünden mi üstündü? Hayır! O halde hangi bakımdan üstündü? İlim ve teknoloji açısından üstündü. Avrupa aklını ilme, ilmini teknolojiye çevirebilmiştir. Üstünlüğü bu idi. Osmanlı bunu

fark edememiştir. Fark etmek şöyle dursun, Avrupa'nın üstünlüğünü kabul etmek bile istememiştir. Hata buradadır. Osmanlı, ancak 1839 Tanzimat Fermanıyla birlikte Avrupa'nın üstün olduğunu kabul etmiş, Avrupa'ya açılmıştır. Avrupalılaşıma arzusunu, isteğini gündeme getirmiştir. Fakat üstünlüğün akıl-ilim-teknolojide olduğu gerçeğini bir türlü yakalayamamıştır. Bocalama devri böylece başlamış, neticede yıkılma sürecine girmiştir.

Bocalama-yıkılma sürecinde dahi kurtuluş çareleri aramaya devam etmiştir. Çareyi şu dört yolda aramıştır.

Osmanlılaşma - (Osmanlıcılık / Pan-Ottomanizm)

İslâmlaşma - (İslâmcılık / Pan-İslâmizm)

Türkleşme - (Türkçülük / Pan-Türkizm)

Batılılaşma - (Baticılık / Modernizm)

Bütün bu gelişmeler karşısında Batı Osmanlı'ya nasıl 'bakıyor ve nasıl değerlendiriyordu? Avrupa'nın gözündeki Osmanlı veya Türk imajını kısaca şu şekil de özetlemek mümkündür.

Osmanlı, her şeyden önce Avrupa'nın gözünde Viyana kapısına kadar dayanan Osmanlı'yı, yani kendisini temsil ediyordu. Kısaca **Osmanlı imajı** Avrupalı'ya antipatikti. **Osmanlıcılık** politikasına iyi gözle bakamazdı.

İkinci olarak Osmanlı, Avrupa'nın gözünde Halifesiyle birlikte Doğu Roma'nın başkentinde, yani Konstantinople'de oturan ve Hıristiyanlığın kutsal yerlerine, yani Kudüs'e hâkim olan İslâm'ı temsil ediyordu. Dolayısıyla **İslâm imajı** da Avrupa için antipatikti ve İslâm dünyasını içine alan bir İslâmcılık politikasına da iyi gözle bakamazdı.

Üçüncü olarak Osmanlı, Avrupa'nın nazarında Türklüğü, Türk dünyasını temsil ediyordu. Hâlbuki Türk imajı Atillâ'dan, Selçuklu'dan, Fatih'ten beri Avrupa'nın nazarında fevkalade kötü, hatta korkunçtu. O halde Avrupa Türkçülüğe veya Pan-Türkizm'e de sempati duyamazdı.

Dördüncü olarak ise Osmanlı, batılılaşmak istiyordu. İşte Avrupa sadece bu akıma iyi gözle bakabiliyordu. Bunun sebebi; Osmanlı'nın batılılaşmayı (reformları) şüursuzca kendini yıkacak ve sömürgeleştirecek şekilde sürdürmesi ve uygulamasıydı. Çünkü Osmanlı devleti gibi çok uluslu bir imparatorluğun o günkü çerçevede siyaseten batılılaşması onun parçalanması anlamına geliyordu. Dikkat edilirse her batılılaşma veya ıslahat hareketi imparatorluğu biraz daha küçültüyor ve çökertiyordu.

Nihayet Osmanlı devleti yıkıldı. Mustafa Kemal güçlükle Anadolu'yu ve Anadolu Türklüğünü kurtarabildi.

Mustafa Kemal'in dış politika stratejisine gelince: Mustafa Kemal, **Osmanlıcılık, İslâmcılık, Türkçülük, Batıcılık** fikirlerinin tartışıldığı dönem de bizzat yaşamış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun neden ve nasıl yıkıldığını gözleriyle görmüş, aklıyla idrak etmiştir. Ayrıca, dünyaya Avrupa'nın hâkim olduğunu ve dünya düzeninin Avrupa tarafından kurulduğunun farkına varmıştır. Bu durum Mustafa Kemal'de pasif bir teslimiyet duygusu değil, tersine aktif ve şüurlu bir uyanışı tahrik etmiştir. Bu şartları göz önünde bulundurarak dış politika stratejisini belirlemiştir. Söz konusu stratejinin **ana hedefi Türk milletini ve devletini ayakta tutmaktır.** O, bu hedefe varmak için Avrupa'yı Türkiye'nin karşısına almama politikasını benimsemiştir. Zira Türkiye'nin karşısında bulunan bir Avrupa'nın her zaman için zararlı olabileceğini tahmin ediyordu. O halde Türkiye'nin Avrupa'nın yanında yer alması veya Avrupa'yı yanına alması, taktik olarak lüzumluydu. Bu politikanın uygulanmasında pek güçlük çekilmeyebilirdi. Zira İmparatorluk fiilen yıkılmış, yerine Avrupa standartlarına uygun **Millî-Tekil** bir Türk devleti kurulmuştu. Misak-ı Millî hudutlarıyla bunu temin etmişti. Sıra, bu millî Türk devletini yaşatmaya gelmişti. Bunun için Avrupa'nın gözündeki Türk'ler hakkında var olan kötü imajların yıkılması gerekiyordu. Neydi bu tehlikeli ve kötü imajlar?

1- Osmanlı İmajı: Mustafa Kemal Saltanatı kaldırmakla Osmanlı imajını yıkmak istemiştir. Artık Anadolu Türk'leri

Osmanlı'yı temsil etmeyecek, Osmanlının siyasî mirasçısı olmaya-caktı. Kısacası Osmanlı'nın siyaseten reddi söz konusu idi.

2- İslâmcılık İmajı: 1924'te Hilafeti kaldırmakla da Türk'lerin İslâmlığın temsilcisi olduğu imajını yıkmak istemiştir. Artık Türkler İslâm dünyasının temsilcisi ve İslâmın kılıcı olmaya-caktı. Arap'ların tavrı, Avrupa'nın Hilafetin sahibi Türk'lere bakışı, Mustafa Kemal'i bu noktaya getirmiştir.

3- Pantürkizm İmajı: Mustafa Kemal Türk dünyasına hitap eden Türkçülük yerine Anadolu Türklüğüne yönelik milliyetçilik ideolojisini benimseyerek, yeni Türk devletinin siyasî açıdan sadece Anadolu Türklerinin devleti olduğunu; dolayısıyla Türk dünyasının temsilcisi olmadığını ve Türkiye Cumhuriyetinin pantürkist bir politika benimsemediğini vurgulayarak Pantürkizm imajını yıkmak istemiştir.

Böylece Mustafa Kemal, Avrupa'ya antipatik gelen bu üç imajı (Osmanlı imajı, İslam imajı, Pantürkizm imajı) yeni Türk devletinin üzerinden atmak ve kaldırmak istemiştir ve bunu başarmıştır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır: O da Mustafa Kemal'in bu uygulamaları dış politikanın taktik unsurları olarak kabul etmesidir. Yoksa bu uygulamaları iç ve dış politikanın ana stratejisi olarak kabul edersek Atatürk'ü ve devrini anlamakta güçlük çekeriz. Şimdiye kadar eğer Atatürk ve devrini yanlış yorumlamamışsak sebebi taktik bir meseleyi ana strateji olarak görmemizdir.

4- Batılılaştırma: Atatürk yukarıda belirtildiği gibi Türkler ve Türkiye hakkında Avrupa'daki olumsuz imajları silmeye çalışırken, aynı zamanda Avrupa'ya Türkiye'nin Batılılaştırıldığı, modernleştiği imajını ve mesajını vermek istemiştir. Böylece Batının gazabı ve öfkesinin Türkiye üzerinden uzaklaştırılabileceğine inanıyordu. Bu maksada yönelik olarak **şekil** ve **muhteva** ile ilgili birçok yenilikler yapmıştır. Şekle yönelik olarak yapılan değişikliklerin (şapka, harf, ölçü, tartı vb.) Avrupa'daki Türk imajını olumlu yönde etkileyen faktörler olduğu söylenebilir.

Ancak Türk aydınlarından bazıları şeklî değişiklikleri, esasa yönelik inkılâplar olarak görmüş ve toplumun dikkatini bu istikamete yoğunlaştırmaya çalışmış, böylece esası gözden kaçırmıştır. Hâlbuki Türkiye için hayati olan muhtevaya yönelik olarak yapılan işlerdi. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür.

1-Türk devletinin devamını sağlamak

2-Millî anlamda bir vatan kurmak.

3-Türklüğün Anadolu ve Trakya'da kalmasını temin etmek.

4-Anadolu ve Trakya'da İslâmiyeti yaşatmak.

5-Avrupa'nın Türkiye'ye daha ılımlı bakmasını sağlamak.

6-Anadolu Türklüğüne millî ve medenî şahsiyetini kazandırmak.

7-Millî istiklâli kazandırmak.

8-Türk milletinin, milletler camiasının eşit bir üyesi olduğunu göstermek.

9-Türk dilini ve kültürünü Anadolu ve Trakya'da ebedi kılmak.

Sonuç olarak; Atatürk devrini, yapılan muhtevalı yenilikler çerçevesinde değerlendirmek lâzımdır. Şeklî ve taktik değişikliklerinden hareketle yapılacak yorum ve değerlendirmeler bizi yanıltabilir ve boş tartışmalara itebilir. Bu itibarla genel strateji ile ilgili veya ana hedefe yönelik temel yeniliklerden hareketle Cumhuriyet devrinin önce tahlilini, sonrada sentezini yapmakta fayda vardır. Bu açıdan bakıldığında; Atatürk'ün dış politika ile ilgili konuşmalarında ve uygulamalarında Türkiye'nin topyekûn potansiyelinin dikkate alındığı ve ölçülü davrandığını görüyoruz. Söz konusu davranışı ile de Türkiye'ye milletler ailesi içinde güvenilir ve itibarlı bir yer sağlamıştır. Türk dış politikasında Atatürk'ün ölçülü ve gerçekçi tutumu takip edildiği sürece Türk dünyasında, İslâm dünyasında ve Batı dünyasında itibarımız devam edecektir. Aksi takdirde siyasî, kültürel ve iktisadî yönlerden temel hedeflere varmak güçleşecektir.

Kalkınmada Çağdaş Devletin

Temel Görevleri

İnsanların, toplumların veya milletlerin hayatı üzerine coğrafyanın yani tabiat şartlarının (iklim, bitki örtüsü, fiziki yapı, akarsular vs.) tesirinin büyük olduğu bilinen ilmi bir gerçektir. Daha XIX. yüzyılın sonlarında meşhur Alman gazetecisi Ratzel'in teşebbüsü ile coğrafi faktörlerin toplumların hayatı üzerindeki tesirleri incelenmeye başlanmış ve 1887 tarihinde Leipzig'de basılan Siyasî Coğrafya (Politische Geographie) adlı eserinde coğrafya tarih ve siyaset ilmi arasında bir bağlantı kurularak yeni bir tarih felsefesine yol açmıştı. Bu tarihten itibaren günümüze kadar pek çok ilim adamının bu meseleler üzerinde durduğunu ve eserler yazdığını biliyoruz. Bunlar arasında Camille VALLAUX (lesol et Etat, Paris, 1911) Jean GOTTMANN (La politique des Etats et leur geographie, Paris, 1952) Lucien FEBVRE (La Terre et l'Evolution humaine, Paris, 1992) ve nihayet Fernand BRAUDEL gibi ilim adamları bulunmaktadır. Ancak biz bu kısa yazımızda Jeopolitik Tarih görüşünden veya coğrafyanın toplumlar üzerindeki etkilerinden bahsedecek değiliz. Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki, Türk coğrafyasının genişliğine rağmen bu konuları inceleyecek ilim

adamlarımızın yokluğu ve devletin bu meselelerin önemini kavramaması gibi pek çok hatalarımız mevcuttur.

Bizi bu yazıyı yazmaya sevk eden maksada gelince: 20. yüzyılın son çeyreğinde yani günümüzde yeryüzünde müstakil devletlerin sayısının 156'ya ulaştığı malumumuzdur. Bu kadar devleti iki gruba ayıran (siyasî rejim ve ideoloji dışında) en belirgin vasıf hiç şüphesiz *"kalkınmış olup olmamaktadır."* Ve yine kalkınmış ülke veya devlet sayısı parmakla sayılacak kadar az, buna karşılık geri kalmış veya kalkınmamış devlet sayısı ise pek çoktur. Bu iki grup devletlere baktığımızda kalkınma ölçüsü olarak ayırt edici vasıfların başında *kalkınmış devletlerin kendi coğrafyalarına, tabiata hâkim olduklarını, geri kalmış devletlerin ise kendi coğrafyalarına, tabiatlarına (vatanına, toprağına, suyuna vs.) hâkim olmadıkları gerçeği gelmektedir.* Bu gözlemden hareketle şu genel kaideyi rahatlıkla ilmi bir hakikat olarak kabul etmek mümkündür: *Coğrafyası üzerinde tam bir hâkimiyet kuramayan devletler geri kalmaya, sömürölmeye ve başkaları tarafından yönetilmeye mahkûmdurlar. Tabiata veya coğrafyasına hâkim olan devletler ve milletler de kalkınmış devletlerdir veya yakın gelecekte kalkınmaya aday olup, istikbalde de dünya coğrafyası yani geri kalmış devletlerin coğrafyası üzerinde hâkimiyet kurmaya namzettirler.* O halde bir millet, devlet olarak ebediyyen var olmak istiyorsa kendi tabiatına, vatanına ve toprağına hâkim olmaya ve bunlar üzerinde bir kontrol mekanizması kurmaya mecburdur. Bunu yapamadığı ve idrak edemediğı müddetçe hangi devlet olursa olsun, devlet niteliğini ve toprağını(vatan) da kaybetmeye mahkûmdur. Devlet kavramı, millet ve vatan kavramıyla var olduğuna göre devletin bekası vatan(toprak-coğrafya unsurları) ve millet (insan unsuru) üzerinde yine devlet tarafından kurulacak hâkimiyete ve kontrole bağlıdır. Bilindiğı üzere, tabiat veya coğrafya bir devletin gücünü hem arttırabilir hem de azaltabilir. Ne zaman ki, devlet ilim adamları (coğrafyacı, tarihçi, ziraatçı, jeolog gibi) sayesinde coğrafi zenginlikleri ortaya çıkarır ve en son ilmi ve teknik metotlara göre işlêtir ve tabiata meydan okursa o zaman coğrafya devletin gücünü artırıcı, hâkimiyetini ve kontrolünü kuvvetlendirici bir faktör olur.

Aksi halde ise, yani devlet tabiatın meydan okumasına boyun eğerek ve tabiatına yabancılaşarak ise, coğrafya, devletin gücünü azaltıcı bir rol oynar. İşte, bir devletin kalkınmış olup olmadığını anlamak için şu sorulara cevap aramak gerekmektedir. *Devlet milletiyle birlikte tabiatın kendi üzerinde icra ettiği menfî tesirlerden kurtulabilmiş midir? Bunda hangi ölçüde başarılı olmuştur? Kanaatimize göre esas mesele budur. Bu sorulara olumlu cevap verebilen devlet ve millet kalkınmıştır. Olumsuz cevap veren devlet ise geri kalmıştır. Tabiatın esiri olduğu kadar başka devletlerin de müstemlekesi olma durumundadır.*

Meseleye insanlık tarihi açısından bakıldığı zaman da ilk çağlardan günümüze kadar meydana gelen gelişmelerde, kurulan medeniyetlerde ve her türlü müesseselerde insan-tabiat mücadelesinin bir sonucunu görmek mümkündür. Tabiatla mücadelesinde yenik düşen mağara insanı veya ilkel insanlar zamanla bu mücadeleyi sürdürebilmek ve insanlığın lehine çevirmek için aile müessesesini sosyal-kültürel-iktisadî müesseseleri, köyleri, şehirleri kurmuşlar ve nihayet kavimler ve devletler hâlinde teşkilatlanarak tabiatın kanunlarına karşı meydan okumaya çalışmışlardır. Bu mücadelede her başarı yeni bir çağın yeni bir medeniyetin başlangıcı olmuştur.

Yukarıda, kısaca açıklamaya çalıştığımız görüş açısından Türkiye'ye, Türk devletine baktığımızda durum nasıldır? Konuya evvela Millî mücadele devrinden başlamayı uygun bulduk. Zira Millî Mücadele, Türk Milletinin, Kuvâ-yi Milliye'nin, Atatürk ve arkadaşlarının, vatanla, toprakla (ovasıyla, dağıyla, vadisiyle) Türk insanıyla (köylüsüyle, şehirlisiyle) kısaca coğrafî ve beşerî potansiyel unsurlarıyla yapmış olduğu sıkı bir "ittifak"ın neticesinde doğmuş ve zafere ulaşmıştır. Misak-ı Millî hudutlarının çizilmesi ise, bu ittifakın hangi insan, hangi millet, hangi toprak ve coğrafya arasında olacağını belirlemiştir. Çete muharebeleri, Anadolu insanıyla arazisinin düşmana karşı ittifakının sembolüdür. *"Hatt-ı müdafaa yoktur. sath-ı müdafaa vardır. Bu sath bütün vatanıdır."* sözü yine Atatürk ile Türk vatanının coğrafyası arasındaki ittifakı göstermesi bakımından anlamlıdır. Aynı şekilde, kapitülasyonların

kaldırılması, kabotaj kanunu, demir yolları politikası vs. gibi hususlar yeni Türk devletinin tabiatıyla ittifak yapma, onunla barışma arzusunun ilk adımları ve teşebbüsleri idi. Ancak bütün bunlar ilk adımlar olduğundan, vatan toprakları üzerinde tam bir hâkimiyet ve kontrol kurmaya kâfi değildi. Ancak gelecek nesiller ve hükümetler ilim ve teknikle, siyasî davranışlarıyla toprağın altına ve üstüne hâkim olabilirler ve tam bir kontrol kurabilirlerdi. Aradan elli yıl kadar bir zaman geçmesine rağmen devletin bunu gerçekleştirdiğini söylemek mümkün değildir. Zira, Türkiye'nin dünya milletleri arasındaki belirgin vasfı hala "geri kalmışlık"tır. O halde Türk devleti coğrafyasına hâkim değildir. Bunun böyle olduğunu ispatlamak için uzun ve ciddi araştırmalara gerek yoktur. Basit bir gözlem bunu tespit etmeye kâfidir. Eğer örnek vermek lazım gelirse şu husus yeterlidir. Enerji dar boğazı devletin sularımıza ve kömür yataklarına hâkim olmadığına, modern hayvancılığın yokluğu dağ ve meralara hâkim olmadığına, balık üretiminin azlığı, deniz ticaret filusunun yetersizliği, denizlere hâkim olmadığına, erozyonun varlığı, bitki örtüsü ve ormanlar üzerinde kontrol yokluğuna, kısaca ziraat politikamızdan sanayi politikamıza kadar her şeyimizdeki aksaklıklar, devletin coğrafya üzerinde hâkimiyetinin ve kontrolünün yokluğuna birer delildir.

Devletin toprak üzerinde hâkimiyetinin ve kontrolünün yokluğuna dair somut bir örnek vererek, bu sıralamayı tamamlamak ve devletin durumunu belirlemek istiyoruz. Bu örneği toprak reformu ile ilgili bir konudan seçmeyi uygun buluyoruz. Zira, uzun yıllardan beri Türk kamu oyunda toprak reformu ve kanunu gelmektedir. Eski Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarı Orhan Türköz bu konuda en yetkili kişilerden biri olarak bir sohbet esnasında şu gerçekleri ifade etmiştir.

1- Türkiye arazi haritasının yapılmadığını,

2- Türkiye'de tapu ve kadastro çalışmalarının henüz tamamlanmadığını ve bu hızla en az 20 yıl süreceğini,

3-Devletçe, Türkiye'de ne kadar ve nerede hazine arazisi var olduğunun bilinmediğini.

Bu üç somut gerçek ortada dururken, Türk devletinin üzerinde oturduğu topraklara hâkimiyetinden bahsetmek her halde mümkün olmasa gerektir. Bu durumda yani topraklarına hâkim olmayan, toprağını bilmeyen ve kontrol edemeyen devlet veya hükümet nasıl toprak reformu, nasıl tarım reformu yapacak, nasıl kamulaştıracak ve nasıl dağıtacak sorusu akla gelmektedir. İşin politik ve felsefi yönü bizi burada ilgilendirmedeği için üzerinde durmuyoruz. Ancak, hemen hemen herkesin taraftar olduğu ve Türkiye için kaçınılmaz olan toprak reformunun, toprağına hâkim olmayan ve toprağına bilmeyen bir devlet veya devlet kadroları tarafından nasıl yapılacağı sorusu akla geldiğinde doğrusu endişeye kapılmamak da elden gelmiyor. Bu şartlar altında devletin yapacağı toprak reformunun mukadderatını, araziye tanımadan ve diğer coğrafi şartları hesaba katmadan muharebeyi kabullenmiş bir ordunun mukadderatından farklı görmek imkânsız olmasa bile, mümkün değildir.

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, *kalkınmanın yolu, çağdaşlaşmanın ve istiklalın yolu, mutlaka vatan denilen coğrafya parçasına hâkimiyetten geçer ve geçmelidir de*. Bu hâkimiyet siyasî hâkimiyetin temeli olan ilmi ve teknik hâkimiyettir. İlim ve teknikle toprağın altını ve üstünü tanımak, işletmek, sömürmek yoluyla tabiata meydan okumak, iç ve dış politikada tabiatı her şeyiyle devletin yanına almak kalkınmanın vazgeçilmez unsuru ve yolu olduğu inancındayız. Bu yapılmadıkça, Türkiye'nin “geri kalmışlık” niteliğini üzerinden atması, devletin güçlü olması ve her konuda inisiyatifi elinde bulundurması kolay olmasa gerektir.

Kalkınmış devletin birinci vasfı, yukarıda izah etmeye çalıştığımız gibi “*Toprağına hâkimiyet*” ise, ikinci vasfı hiç şüphesiz “*insanına hâkimiyet*”dir. Zaten bu iki vasfı birbirine bağlı bir bütünün iki eşit parçası durumundadır. Türk devleti son iki yüzyıldır, eski geleneğinden koparak, kendini nasıl yurdundan uzak tutmuş ise, insanından da uzaklaşmıştır. Bilhassa, son yirmi yıldır Türk devleti kendi insanı yani vatandaşı üzerinde hâkimiyet kuramamış ise (ki kuramamıştır) üzerinde ciddi bir şekilde düşünülmesi gereken bir bozukluk vardır. Bu bozukluk şüphesiz “*geri kalmışlığın*” da

ötesinde bulunan bir temelden kaynaklanmaktadır. Yoksa, öğretmene, öğrencisine, polisine, memuruna, işçisine ve ordusuna hâkim olamayan ve bunlar üzerinde kontrol kuramayan devlet çağdaş bir devlet değildir. Bundan dört beş yüzyıl önce yaşamış bir devlet için bile bunu düşünmek mümkün değildir.

Bu konuda da, Millî Mücadele devrinde bir atıf yapmak zarureti vardır. Her türlü iç ve dış saldırılara ve tahriklere rağmen Mustafa Kemal Atatürk'ün, nasıl Türk ordusunu, Türk insanını, memurunu, öğrencisini çetecilerini kendi hâkimiyeti ve kontrolü altına aldığı üzerinde iyice düşünmek lazımdır. Atatürk Türk insanı üzerinde kurmuş olduğu hâkimiyet ve kontrol sayesinde ki, Millî Mücadeleyi kazandı ve yeni bir Türk devleti kurdu. Atatürk'ün elindeki hâkimiyet ve kontrol vasıtası ve felsefesi ne idi? Hiç şüphesiz biri “milliyetçilik” (Türkçülük) diğeri “İslâmiyet şuuru, fikrî ve felsefesi” idi. Bugünkü Türk devletinin ve Millî Mücadelenin temelinde ve var oluş sebebinde bu iki düşüncenin dışında, başka bir bütünleştirici düşünce görmek mümkün değildir. Diğer unsurlar tali derecede rol oynamışlardır. Son yirmi otuz yıldır, devletin kuruluş temelinde olan bu iki felsefeden uzaklaştıkça, devlet zamanla kendi insanına (vatandaşına) hâkim olamaz ve onu kontrol edemez hale geldi. Devlet bu kontrol ve hâkimiyeti elinden kaçırdıkça İslâmiyet ve milliyetçilik geri plana itildikçe, Türk insanının (öğretmeniyle, öğrencisiyle, işçisiyle vb.) fikrî ve millî kontrolü başka ideolojiler ve başka devletler eline geçmekte gecikmedi. Bu bakımdan son yıllardaki Türk gençliğinin içine düştüğü durumun sebebinin mevcut kanunlarda ve nizamda aramaktan ziyade “felsefesizlikte” “fikrî buhranda”, devletin elinde geçerli bir hâkimiyet ve kontrol vasıtalarının yokluğunda aramak lazımdır. Bilhassa bu devlet kontrol ve hâkimiyetinin, ilk önce okullar (üniversiteler) ve okumuşlar üzerinden kalkmış olması, millî eğitim sisteminin ne kadar yanlış bir temel üzerine oturtulmuş olduğunun en büyük delilidir. Millî Eğitim devletin elinde olduğuna göre, bizzat devletin eğitim yoluyla genç nesillere vereceği bir felsefesi, ülküsü, fikrî olmadığını akla getirmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, bir devletin “kalkınmış” veya “gelişmiş” olup olmadığını en önemli ölçüsü o devletin fiziki ve beşeri (tabiat ve insan) çevre üzerinde kurduğu hâkimiyet ve kontrolle doğru orantılıdır. Bu hâkimiyet ne kadar artarsa kalkınma, çağdaşlaşma vasfı da o kadar belirgin hale gelir. Bu hâkimiyet ise akıl, mantık, ilim ve teknik yoluyla kurulur. Bu vasıtalar dışında bir hâkimiyet kurmak cehaletin hâkimiyet kurmasından başka bir şey değildir. Bu bizim için önemli bir avantajdır. Topraklarımızı bozmadan, insanımızı bozmadan bir an evvel devlet, millî ve ilmî zihniyetle toprağı tanımalı ve kendi hizmetine koymalı, millî ve İslâmî görüşle Türk insanına yaklaşmalı ve yine onu kendi hizmetine, en iyi ve verimli şekilde almalıdır. Aksi takdirde ne toprağımız, ne insanımız başkalarına hizmet etmekten kendini kurtarabilir.

Kendi kendine yeter hale gelmiş düzenli veya devletine güç veren bir Türk coğrafyası, kendi felsefesini bulmuş, hedeflerini belirlemiş varlıklı ve mes’ut bir Türk insanı derken, şüphesiz dünya ile ilişkisini kesmiş bir Türkiye kastetmiyoruz. Aksine Türkiye, bu safhada, dünya ile daha fazla ilgilenmeli ve dışa daha fazla açılmalıdır. Siyasî, iktisadî, kültürel bir şahsiyet olarak dünyada yerini almalıdır. Menfaat çevrelerini ve ilgi sahalarını kültürel ve iktisadî açıdan gayet akıllıca ve önceliklere dikkat ederek çizen bir Türkiye devleti olmalıdır. İslam ve Türk dünyası ile kuracağı münasebetlerle kendisini, istikbal için iyice tahkim etmelidir.

Çağdaşlaşma,

Atatürk ve İlkeleri

Atatürk'ün Türk Milletine hedef olarak, muasır medeniyet seviyesini aşmayı gösterdiği bilinen bir gerçektir. Ancak, burada her şeyden önce çağdaşlaşmak kavramı üzerinde durmak gerekir. Evet, çağdaşlaşma nedir ve çağdaşlaşmadan neyi anlıyoruz? Bunu açıklamadan önce meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için çağdaşlaşmanın ne olmadığını izah etmekle işe başlamakta yarar vardır. Kanaatimize göre:

- 1) Eskiden tamamen kopuş, çağdaşlaşma değildir.
- 2) Batıyı taklit, çağdaşlaşma değildir.
- 3) Yabancı kültürleri iktibas etmek de çağdaşlaşma değildir.
- 4) Tek başına şehirleşme, çağdaşlaşma değildir.
- 5) Sadece teknik ve maddî refah, çağdaşlaşma değildir.

6) Kapitalizmi veya sosyalizmi benimseme çağdaşlaşma değildir.

7) Yalnız sanayileşme, çağdaşlaşma değildir.

8) Sırf mâneviyat veya mâneviyattan kopuş da çağdaşlaşma değildir.

9) Sadece her türlü fikre açık olmak da çağdaşlaşma değildir.

Bu saydıklarımızı birer birer veya bir kaçını birden çağdaşlaşma olarak kabul etmek de mümkün değildir: Eğer böyle olsa idi, çoktan çağdaşlaşmış olurduk. Demek ki, çağdaşlaşmanın ne olduğu üzerinde durulmamıştır. O halde çağdaşlaşma nedir? Kısaca ifade etmek gerekirse çağdaşlaşma; tahlildir, sentezdir, keşiftir, icattır. Yani hepsini bir kelime ile söylersek, yaratıcılıktır. Bunları yapan insan, toplum, millet çağdaştır, çağdaş medeniyeti aşmaya namzettir. Hangi sistem, hangi rejim, hangi toplum olursa olsun, değişmeyen çağdaşlaşma ve çağı aşma ilkesinin bu olduğu inancındayız. Ancak yaratıcılığın da ilme, tekniğe, araştırmacı zihniyete dayandığını unutmamak lâzımdır. Çağdaşlaşma kavramının temeline ilim ve yaratıcılığı koyduktan sonra, toplumun ekonomik açıdan sanayileşmesi, sosyal açıdan değişmesi, kültürel açıdan şahsiyetleşmesi, siyasî açıdan istiklale kavuşması her halde zor olmayacaktır. İstiklal, sanayileşme, şahsiyet (millî şahsiyet) ve değişme çağdaşlaşmanın dış görünüşüdürler. Bunlarla birlikte, insanın ve toplumun mesut, müreffeh, faziletli, hür ve mânevî arzularının tatmini ile çağdaşlaşma, ileriye dönük kalmak şartıyla tamamlanmış olur.

Atatürk'ün, yukarıda genel anlamda ifâde edilmeğe çalışılan "çağdaşlaşma" dan yana olduğunu izah etmeye bile gerek yoktur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus Atatürk'ün neyi çağdaşlaştırmak istediğidir. Zira Atatürk, ne dünyaya yeni bir düzen vermeye, ne de bütün insanlığın problemlerini çözmeye kalkışmıştır. O, çağdaşlaştırmak, düzenlemek, meselelerini çözmek istediği ve bu yönde gayret sarfettiği toplumun Türk Milleti olduğunu daima

belirtmiştir. O halde Atatürk, çağdaşlaşma zarureti ile millet gerçeğini bir mütalâa etmiştir. Böyle olunca, Atatürk'e göre Türk milletinin yükselmesi için millî ruhun, millî şahsiyetin ve yaratıcılığın topluma kazandırılması gerekiyordu.

Hemen ifâde edilmelidir ki, bu üç hususiyeti Türk toplumuna kazandırmanın pek kolay olmadığı açıktır. Bunu Atatürk de idrak ediyordu. Zira, Osmanlı İmparatorluğu tarihinde, son 150 yılda meydana gelen olaylar neticesinde maddeten ve mânen bitmiş, 'bozulmuş, dağılmış, ezilmiş bir Türk toplumu vardı ortada. Ufku daralmış, kabuğuna çekilmiş, kompleks içine düşmüş bu topluma hayat, şahsiyet, ruh vermek ve yaratıcı özellikler kazandırmak belki de Atatürk'ün en zor görevleri arasında idi. Ancak, Atatürk tarih bilgisi ve şuuru ile, tarihte yaratıcılığı ve sentez kabiliyeti sayesinde orijinal medeniyet ve kültür yaratmış Türk toplumunun, dinamik hale gelebileceğine inanıyordu:

Atatürk, hem Türk toplumunu düştüğü psikolojik durumdan kurtarma, hem de bir milletin çağdaşlaşmasının ön şartlarını hazırlama işine girişti. Bu teşebbüsün ilk adımı, anti-emperyalist (yabancı hâkimiyete karşı) bir millî mücadele ile atıldı. Böylece istiklâl ve vatan temin edilerek topluma millî şahsiyet ve ruh verilmiş oldu. Cumhuriyetin ilânıyla atılan ikinci adımla hâkimiyet kayıtsız şartsız millete verilerek, topluma siyasî şahsiyet kazandırılmıştır.

Netice itibariyle, Atatürk ilk önce hem çağdaş devlet ve toplumun, hem de millî devlet ve toplumun üzerine oturacağı temeli veya zemini ortaya çıkarmıştır. Bu zemin Türk halkıdır, Türk milletidir ve Türk kültürüdür. Millî mücadele ile, bu zemin üzerindeki her türlü emperyalizm ve kozmopolitlik şalı atılmıştır. Böylece, Atatürk'ün önünde ham, otantik, millî ve hakikî bir zemin kalmıştır. Türkiye'nin yeniden güçlü bir varlık olarak dünyada yerini alması için, bu zeminden başka bir dayanağı mevcut değildi. Ancak bu zeminin ekonomik kaynağını işleterek, kısa zamanda güçlü olmak pek kolay görünmüyordu. Çünkü ne teknik, ne sermaye bulunuyordu. Atatürk, bunu biliyordu. Fakat onun bildiği diğer bir şey daha

vardı. O da Türk halkının, emperyalizmi, ekonomik potansiyeli ile değil, diğer potansiyel güçleriyle mağlûp ettiğidir.

Bu yüzden, Atatürk 1923–1938 arasında bu potansiyel güçleri aramak ve onu hareket haline çevirmekle uğraşmıştır. Onun maksadı, temeli tahlil ederek, Türk kültürünün Asya'da, Anadolu'da, Balkanlar'da gerçekleştirdiği sentez safhalarının sırlarını, Türk milletinin kabiliyet ve özelliklerini keşfetmek ve sonunda eski-yeni, millî-Avrupaî, kaybolmuş ile mevcut olan arasında sentez yapıp, yeniyi yaratmaktır. Bu yeni, hem çağdaş olacak, hem millî olacaktır. Bu şekilde yaratılacak bir toplum ve kültür millî ve evrensel bir şahsiyete kavuşarak hem alıcı hem verici, hem de daima dinamik bir yapıya sahip olacaktı. Atatürk, bu davranışı ile Türk kültürüne ve toplumuna bünyeden ve iç dinamiklerden gelen evrim yolunu açmak ve aynı zamanda dış tahriklerle meydana gelen zahirî ve sömürge tipi değişiklikler yolunu da kapatmak istemiştir.

Burada, Atatürk'ün bir talihsizliğini de belirtmek yerinde olur kanaatindeyiz. Bu talihsizliği, devrinde Türkiye'de onun maskadını anlayacak ve o yolda faaliyet gösterecek ilmî kadronun yokluğu idi. Bu bakımdan, Atatürk dehâsı ve sezgisi ile nelerin nasıl yapılması hususunda yol göstericilik yapmıştır. O halde teşebbüsünü tamamladığını ve her attığı ilk adımın son adımı olduğunu ileri sürmek, **"istikbâli siz yapacaksınız"** ve **"hayatta en hakikî mürşid ilimdir!"** diyen. Atatürk'ü hiç anlamamak mânâsına gelir.

Atatürk, bünyeden gelen değişmelerin daha sağlam, devamlı ve hakikî çözüm yolları getireceğini görmüştür. Bu yüzden de değişmenin kendi yapısını ve kültürünü bilen, tanıyan düşünürler, aydınlar ve gruplar tarafından tahrik edilmesi için gayret etmiştir. Buna karşılık dışarıdan kültür ve sistem adapte etmek yoluyla, zorlama bir değişme yaratmaya taraftar değildi. Zira, bu tip değişmenin sağlam ve devamlı olmayacağını biliyordu. Üstelik böyle bir değişme isteyenlerin yaratıcı değil, fakat taklitçi olacakları, dolayısıyla kendi kültürüne bir şey katamayacakları gibi, benimseyecekleri sistem ve kültürü tanımadıkları için ona da bir şey veremeyecekleri onun malûmu idi. Bunun için Atatürk, dünyada olup bitenleri de göz

önünde bulundurmak, yani "Amerika'yı yeniden keşfetmemek şartıyla", ilmin ışığı altında yeni Türkiye'nin iktisadî, siyasî, sanat, ideoloji, edebiyat, teknoloji, askerî vs. gibi boyutlarının millî temelden çıkarılmasını ve bu temel üzerinde yükseltilmesini tercih etmiştir. Böyle bir metotla mazi-hal-istikbâl arasında ilmî ve mantikî bir köprü kurulabilecek ve **hâl-mazi, istikbal-hâl** oldukça köprünün bir ucu, daima ümit edilen çağdaş geleceğe uzanacaktır.

Çağdaşlaşmayı ve Atatürk'ün çağdaşlaşma anlayışını belirttikten sonra Atatürkçülüğün ne olduğu, kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan husus ise, Atatürkçülüğün yeni bir şahsiyet bulma ve yeni bir senteze varma işi olduğudur. Bu yeni şahsiyetin ve sentezin hem çağdaş, hem de millî olması şarttır. İşte, kanaatimize göre Kemalizm'in özü, esası ve reddedilemez yanı budur. Kemalizm ilkeleri denildiği zaman ise, bu hedefe varılması için tutulması gereken yol ve metotlarla, yapılmaması icap eden hususların anlaşılması lâzım geldiği görüşündeyiz.

Atatürk; bu hedefe nerede, kim tarafından ve hangi devlet ve rejimle varılacağını tespitle işe başlamıştır. Hedefe, millî sınırlar içinde, Türk Milleti ve Cumhuriyet rejimiyle varılacağını değişmez bir düstür olarak ifade etmiştir. O halde **"vatan ve millet bölünmez bir bütündür"**, **"Türk Cumhuriyeti Devleti ilelebet pâyidar kalacaktır."** başta gelen ilkelerdir. İşte hedefe varmanın "besmelesi" olan bu ilkeler benimsendikten sonra, "nasıl" sorusu akla gelmektedir. Atatürk, "nasıl" sorusuna ise, ilkeleriyle cevap vermiştir.

Bu ilkeler, bilindiği üzere cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, lâiklik, devletçilik ve inkılâpçılıktır. Bunlar, millî zeminden kaynaklandığı, millî hedefe yöneldiği ve bir bütün olarak kaldığı müddetçe Atatürk ilkeleri damgasını taşır. Her biri ayrı ele alınır ve her birine veya bir kaçına başka zeminde kaynak arandığı ve başka hedefler verildiği takdirde Atatürkçülüğün ilkeleri olmaktan çıkar. Zira, her bir ilke ayrı felsefelerden çıkmış olup, Atatürkçülüğün ilkeleri olabilmesi için mutlaka hepsinin bir arada bulunması lâzımdır. O halde altı ilkeyi mekânıyla, milletiyle, devletiyle bir bütün halinde kabul etmek durumundayız. Bazı ilkeleri

benimsemek, bazılarını reddetmek, Atatürkçülüğü saptırmak gayretinden başka bir şey değildir. Altı ilkenin bir özelliği de aralarında bir nevi "otokontrol" sisteminin mevcut oluşudur. Böylece, bir veya birkaç ilkenin diğerlerini saf dışı etmesi önlenmiştir. Kısaca ifade edersek, altı ilke felsefî bir bütün olmaktan ziyade Türkiye'yi bir an evvel çağdaş ve şahsiyet sahibi yapmak için tercih edilmiş yollar demetidir. Her ilke ayrı ayrı yoruma tâbi tutulabilir, teferruatta aralarında ayrılık da olabilir, ancak hepsi bir araya getirildiğinde ayrılıkların törpülenmesiyle bir bütün olmaktadır.

Atatürk'ün zaman zaman çeşitli yönere çekilen bir görüşü de "**Yurtta sulh, cihanda sulh**" ilkesidir. Bundan arzulanın "**Hazır ol cenge, eğer istersen sulh u salâh**"tır. Bir devletin herhangi bir tecavüzden uzak kalabilmesi, güçlü olmasıyla kaimdir. Bugünkü dünya barışı, güç dengesi üzerine kurulmuştur, güçlü olanların barışıdır. Rusya ve A.B.D. politikası bunu açıkça, ortaya koymaktadır.

Anti-emperyalizm ilkesinin de açıklığa kavuşması gereklidir. Zirâ bazıları Batı bloğunu, bazıları da Doğu bloğunu emperyalist olarak görmekte ve öyle nitelendirmektedirler. Hâlbuki Atatürk her türlü yabancı hâkimiyetine karşı idi. Bu yüzden emperyalist olsun veya olmasın yabancı güçlere karşı olmak, anti-emperyalist ülkenin esasıdır.

Burada altı ilkenin izahını yaparak bilinenleri tekrar etmeyi gereksiz görüyoruz. Ancak, Atatürk ilkelerinin hedefinin Türk Milleti'ni ne kapitalist Avrupa'nın seviyesine, ne de sosyalist medeniyete ulaştırmak olmadığını söylemek gerekir. Hedef Avrupa, Osmanlı, İslâm, Rusya nasıl kendi çağlarında kendi medeniyetlerini yaratmışsa, onları inkâr etmeden ve onların metot ve vasıtalarını (ilim-akıl) kullanarak müstakbel ve çağdaş Türk medeniyetini, modelini yaratmak ve Türk Milletini içte mutlu, dışta itibarlı ve güçlü kılmaktır. Yeni, güçlü ve çağdaş medeniyet yaratamadığımız müddetçe Atatürkçülüğün dünyada model veya sistem olarak geçerliliğinin korunmasını beklememeliyiz. Böyle olmayınca yaratıcı

olamayız. Ancak iyi bir taklitçi olarak belki onları tutarız, amma onları asla geçemeyiz.

Sonuç olarak, Atatürkçülük, çağdaşlık ve Atatürk ilkelerinin hedefi, Türk Milleti içinde siyasî, kültürel, sosyal bölünmelere mani olmak, bölünmüş parçaları -şayet varsa- millet gerçeği etrafında birleştirerek, millî dayanışmayı temin etmeye çalışmaktır. Dolayısıyla, millî kültürün, millî ekonominin, ticaretin, sanayinin, millî birliğin, millî coğrafyanın (altını ve üstünü) velhasıl millî olan her şeyin, "akıl, ilim, teknik, inanç vasıtalarıyla" evvelâ muhafazası, sonra geliştirilmesi, güçlendirilmesi ve çağ içinde geçerli hale getirilmesidir. Bu yapıldığı an, Türk Milleti'nin yaratıcılığı, şahsiyeti, gücü bir varlık olarak kendiliğinden ortaya çıkacak ve böylece Atatürkçülük bir model olarak anlam kazanacaktır. Amma bunu yaptığımızı iddia etmek çok zordur. Bu durumda günümüzde ne Batı bloğunun, ne sosyalist bloğun, ne İslâm, ne de üçüncü dünyanın Atatürkçülüğü bir model olarak görmelerini beklememeliyiz. O halde Atatürkçülüğün model olduğunu ispat etmek, bizim görevimizdir.

Atatürkçülüğün

Diğer Sistemlerle Mukayesesi

Giriş

Bilindiği gibi son iki yüzyıl içerisinde dünyayı etkileyen iki büyük olay olmuştur. Birincisi 1789 Büyük Fransız İnkılâbı, ikincisi 1917 Rus İnkılâbıdır. İnkılâbın bilinen genel ve klasik tarifi, bu iki büyük tarihi olayı model veya temel alarak yapıla gelmiştir. Buna göre inkılâbın üç safhası vardır:

1- Fikrî Hazırlık Safhası Bu safhada mevcut sistem, toplumun ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelmiştir. Buna karşılık toplumunda fikrî ve düşünce alanında büyük bir dinamizm ve gelişme vardır. Tıkanan mevcut sistem, sosyal ve fikrî gelişmelerin gerisinde kalmıştır. Bu tıkanıklığı aşmak için, entelektüel (aydın) sınıf (filozoflar, düşünürler, bilim adamları) yeni fikir ve sistem üretmeye ve yaymaya başlarlar. Neticede toplum yeni fikirlerle temasa geçerek, mevcut sistemin tıkanıldığını ve mutlaka yeni bir şeyler yapılması gerektiğini fark ve telaffuz etmeye başlar. Böylece sessiz büyük

çoğunluk bir yenilik, değişiklik beklentisi içine girmiş olur ki, inkılâp için şartlar hazır hale gelmiş demektir.

2- İhtilâl Safhası İnkılâbın silahlı ve kanlı safhasını ihtilâl kısmı teşkil eder. Toplumun büyük bir kısmını, yenilik ve değişiklik beklentisi içine girdiğini gören ve fikrî alanda üstünlük sağlamış bulunan dinamik güçler, artık maddi veya fiziki kuvvete başvurmak için uygun bir fırsat, mevcut yönetimin önemli bir hatasını kollamaya başlar. Bu fırsat yakalanınca, silahlı bir müdahale ile mevcut iktidarı yıkar ve kendi taraftarlarını iktidara getirir. Şüphesiz bu güç yoluyla iktidar değişikliğinde kan dökülür, çarpışmalar olur. Zira iktidar sahipleri ve mevcut düzen taraftarları eski sistemi korumak için silaha başvuracaktır.

3- Reformlar veya Yeniden Yapılanma Safhası: İhtilâl safhası başarılı olup, iktidar ele geçirildikten sonra, inkılâbın en zor safhası yani yeni düzenin inşa edilmesi gelir. Yeni düzeni kurmak için, inkılâbın felsefesine uygun köklü reformlar yapılması zaruret haline gelir. Çünkü toplumun beklentisi istikametinde reform yapmak, inkılâpçıların gücünü ve inandırıcılığını artırır. Zira her inkılâp, meşruluğunu ve gücünü önce silahlı başarısından, sonra uygulamadaki başarılarından alır.

Yukarıda sözünü ettiğimiz liberal Fransız İnkılâbı ile Komünist Rus İnkılâbı bu üç safhada gerçekleşmiştir. Fransız inkılâbının itici gücü olan liberalizm (liberal felsefe) hala gücünü ve cazibesini devam ettirmekte ve dünya milletleri liberal sistemi gerçekleştirmek için gayret sarf etmektedirler. O halde liberalizm ve liberalizmden ilhamını alan fikir akımları nelerdir?

Liberal felsefeyi ve diğer akımları izah etmeden önce, takip edilmesi gereken yöntemi (metot) açıklamakta fayda olduğu kanaatindeyiz. Her felsefeyi, ideolojiyi veya sistemi ele alırken önce o felsefenin dayandığı temel ilkelerin ortaya konması lazımdır. Buna ilkelerden hareketle teorik yaklaşım demek mümkündür. İkinci aşamada ise söz konusu felsefenin uygulanacağı toplumun şartları ve uygulamadan sonra ortaya çıkan yeni şartları incelemek gerekir. Buna da şartlardan hareketle sosyolojik yaklaşım diyebiliriz.

İlkelerle-şartlar arasındaki mesafe ne kadar az ise, inkılâbın getirdiği felsefe veya sistemin başarısı o kadar fazladır. Yani, ilkelerle-şartların uyum içinde olması, çakışması, paralel olması inkılâbın felsefesine, uygulamalarına tepkilerin ya az olmasını ya da hiç olmamasını sağlar. Aksi takdirde tepkiler, sürtüşmeler eksik olmaz. İlkelerle-şartlar arasındaki aşırı çelişki ve zıtlık, uyumsuzluk, uzak mesafe inkılâbın yeniden yapılanmasında kavgalara sebebiyet verebilir.

A- Liberalizm

Kısaca özetlemek gerekirse liberalizm, kendi sistemini, ferdi (insan) merkez alarak geliştirmiştir. Buna göre fert kutsal bir varlıktır. Ferdin ise, sahip olduğu en kutsal ve dinamik yönü akıldır. O halde liberalizm sosyal açıdan ferdiyetçi yani fert merkezlidir. Bütün sistemini fert üzerine oturtmuştur. Ayrıca bütün fertler için eşitlik ilkesini koymuş ve hukuk sistemini de bu esasa göre yapmıştır. Merkez aldığı ve kutsal gördüğü ferde, vazgeçilmez hakkı olarak hürriyeti vermiş ve politik sistemini de hürriyet üzerine inşa etmiştir. Hakikat ve bilgi felsefesinde akıllı esas kabul etmiş yani hakikate, bilgiye akılla varılabileceğini öngörmüştür. Özetlersek liberalizm ferdiyetçidir, akılcıdır, hürriyetçidir, eşitlikten yanadır. İktisadî sistemini ise özel mülkiyete dayandırmıştır. Bu bakımdan mülkiyet hakkı da kutsaldır.

Liberalizme göre bu çerçevede fert için her türlü ve en iyi kararı yine ferdin kendisi verir. Karar verme yetkisi akılla olduğuna göre ferdin ve aklın önündeki bütün engeller kaldırılmalıdır. Bu noktada liberalizm akla ve ferde engel olabilecek her türlü otoriteyi, dogmayı, ön yargıyı reddeder. Maziye değil geleceğe bakar. Bu bağlamda, aklın-ferdin önüne engeller koyan devleti değil, bu engelleri kaldıran devleti ve iktidarı öngörür. Ona göre devletin; polisiyle, jandarmasıyla iç güvenliği, askeriyle sınırlarının güvenliğini sağlamaktan başka görevi olmamalıdır.

Nitekim liberalizmin fertle ilgili bu hakları, 1789 Fransız İnsan Hakları Beyannamesinde evrensel değerler olarak yerini almıştır. Buna göre "fertler, hür ve eşit doğar ve öyle yaşarlar"

şeklinde ilkeleştirilmiştir. Daha sonra Fransız Medeni Kanununda da yerini almıştır. Hukuk alanında ferde tanınan bu haklar o günkü Avrupa şartlarında tam manasıyla uygulanamamıştır. Uygulanması için de yeni fikirler teklif edilmiş ve gayretler sarf edilmiştir.

B- Demokrasi

Liberal İlkelerin hukuk alanında az çok tatbik edildiğini, fakat politik alanda uygulanmadığını gören demokrat aydınlar, liberalizmin demokrasi boyutunun geliştirilmesi gerektiğini ileri sürmeye başladılar. Bundan maksat politik hürriyetlerin, kamu hürriyetlerinin hayata geçirilmesiyle liberalizmin gerçekleştirilebileceğiydi. Yani topluma, seçme-seçilme (genel-seçim), düşünce- nın ifadesi, toplanma, basın-yayın hürriyetinin ve eşitliğinin verilmesi istendi. Böylece liberalizmin demokrasi boyutunda gelişmeler başladı ve devam etti.

C- Milliyetçilik

Liberalizmin, toplum içinde ferdi korumaya yönelik merkezli (ferdiyetçi) ilkeleri, başka devletlerin hâkimiyeti altında bulunan milletlerin aydınları, düşünürleri tarafından farklı yorumlara tabi tutularak milliyetçilik akımının gelişmesine yol açtı. Buna göre uluslararası münasebetlerde ve düzeyde fert yerini millete, fertlerin eşitliği yerini milletlerin eşitliğine, fertlerin hürriyeti yerini milletlerin istiklâli ve hürriyetine terk ediyordu. Artık devletlerarası, uluslararası ilişkilerde, diplomaside, politikada milletin merkez alınması isteniyordu. Böylece liberalizmin milliyetçilik boyutu ortaya çıktı ve kısa zamanda bütün toplumları etkisine alan bir fikir akımına dönüştü. Neticede *"milletlerin kendi mukadderatını kendilerinin tayin etme"* hakkı evrensel bir ilke haline getirilmiştir.

D- Sosyalizm

Liberal sistemin uygulamadaki başarısız olduğu konuların tenkidinden ortaya çıkmış bir akımdır. Liberalizmin, özellikle ekonomik boyutu üzerinde durmuş ve eleştiriler getirmiştir. Neticede

liberalizmin öngördüğü ekonomik eşitliğin, liberal düzende gerçekleşmeyeceğini, bunun için yeni bir sistemin yani sosyalizmin şart olduğu ileri sürülmüştür. Bunu sistemleştiren Marx olmuştur. Buna göre sosyal sistem, emek üzerine oturtulmalıdır. Mülkiyet, devlet, aile, din, millet gibi müesseseler ve kavramlar kalkmadıkça gerçek eşitliğe, gerçek hürriyete varılamayacağı iddiasındadır. Bu sistemde fert yerini topluma terk eder. Neticede liberalizme alternatif ve zıt bir sistem ortaya çıktı. Bu sistem de 1917 Rus İnkılâbıyla iktidarı ele geçirdi ve uygulamaya konuldu. Fakat proleterya diktatörlüğü safhasını aşamadı. 80 yılda yıkılmaya mahkûm oldu.

E- Avrupaî Fikirlerin Osmanlı Devletine Yansıması

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız fikir akımlarından, özellikle liberalizm, demokrasi ve milliyetçilik akımları Osmanlı toplumunu ve aydınlarını etkilemiştir. Tanzimat aydınları 1789 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin ve liberalizmin fert, hürriyet, eşitlik, kardeşlik ilkelerinden ilham alarak liberal bir Osmanlı toplumu yaratmayı düşlediler. Bu liberal Osmanlı düzeninin itici gücü *Osmanlılık* fikri olacaktı. Yeni Osmanlılar da demokrasi boyutu üzerinde durarak, parlamentoyu ve anayasayı ilave ettiler.

Osmanlı devletinde din, ırk, cins, mezhep milliyet farkına bakılmadan insanlar eşit, hür ve bir de Osmanlı vatandaşı sayılacaklardır. Kozmopolit Osmanlı yapısına uygun ilkeler gibi görünüyordu. Fakat Osmanlı toplumunu sadece liberal fikirler değil, aynı zamanda milliyetçilik akımları da etkilemişti. Neticede *Osmanlılık* ideali tutmadı, ne liberal bir toplum ortaya çıktı, ne de kozmopolit Osmanlı toplumunu, Osmanlı Devleti, hanedanı, vatani ve vatandaşlığı etrafında toplayabildi.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonunda Osmanlılık iflas etti, resmî politika olmaktan çıkarak ikinci, üçüncü plana itildi. Osmanlılık politikası, Hristiyan milletleri imparatorluk içinde tutmaya yetmedi ve sonuçta ayrıldılar, koptular kendi devletlerini kurdular. Böylece Osmanlı İmparatorluğu nüfus itibarıyla Müslümanların imparatorluğu haline gelince, *İslamcılık* politikası ortaya atıldı. Devlet, İslamcılık politikasıyla bütün Müslü-

manları *Halife, Hilafet* müessesesi etrafında toplayabileceğini ve Osmanlı devletini muhafaza edebileceğini düşünüyordu. Fakat durum hiç de öyle gelişmedi. Milliyetçilik Türk olmayan Müslümanları da etkilemiş ve onları Türklerden ayrılmaya, Türk devletinden, Türk halifesinden kopmaya sevk etmişti. Nitekim Balkan Savaşlarında, I. Dünya Savaşında Müslüman Araplar, Arnavutlar birer birer koptular. *İslamcılık* da Osmanlıyı kurtarmaya yetmemişti.

Neticede Türklerden başka Osmanlı olan ve Osmanlıyı savunan başka bir Osmanlı toplumu; yine Türklerden başka siyasî Müslümanlığı ve halifeyi savunan başka bir Müslüman toplum yoktu. İmparatorluk yıkıldı. Ortada Türkler kaldı, yanında ne Hristiyan Osmanlı ne de Müslüman Osmanlı vardı. Bu durum, Ziya Gökalp'ın edebî ve siyasî alanda başlattığı Türkçülük hareketini haklı ve cazip hale getirdiği gibi hızlandırdı da. Türk aydınları askeriyle-siviliyle hâlâ müteredit, ne yapacağını, neyin peşinde gidileceğini bilemiyordu. Haksız da değildiler. Zira devletin adı Osmanlı nasıl Osmanlıcılıktan vazgeçsin, dininin adı İslâm nasıl İslamcılığı terk etsin, milliyeti Türk, Türkçülüğü bırakması mümkün değildi.

F- Atatürkçülük

1918'de Osmanlı Devleti yıkılmış, parçalanmış Rum'a, Bulgar'a, Ermeni'ye sahip çıkan var. Türk'e Türk Milletine sahip çıkan yok. Padişah ortada, kimin padişahı olduğunu ya bilmiyor, ya söyleyemiyor. Müslüman Osmanlı devletinden, Türk olmayan Müslümanlar da ayrılmış, onlara da sahip çıkanlar var. Hatta Hristiyanlar, Arapları himayelerine almışlar. Halife ortada, kimin halifesi, kimden yana tavır koyacak bilemiyor. Aydınlar şaşırmış, kararsız; kimisi Osmanlıyı-padişahı, kimisi Müslümanları Halifeyi düşünüyor. Özellikle Türkü, Türk Milletini düşünen pek az, hatta yok gibidir.

Bu vaziyet karşısında ve bütün risklerine rağmen sadece Türk Milleti, Osmanlı Türkleri ve Anadolu Türkleri için tavır koyan ve karar veren Mustafa Kemal olmuştur. Demek ki, Atatürkçülüğün ilk ilkesi her zaman, özellikle zor ve kritik anlarda *Türk Milleti*

yanında yer almak, onun için tehlikeyi ve her türlü mücadeleyi göze almaktır.

Atatürkçülüğün ikinci ilkesi Misâk-ı Millî sınırlarıdır. Bilindiği üzere Mustafa Kemal, Millî Mücadeleye başlarken ilk iş olarak savunulması gereken hudutların tespitinde hem acele hem de ısrar ediyor. Zira millî vatan kavramını geliştirmek istiyor. Tarihte Türkler ilk defa resmen kendi vatanlarını Mustafa Kemal vasıtasıyla çizmiş oluyordu. Artık Anadolu Türkü, Osmanlı, İslam hatta Türk dünyalarının belirsiz sınırları için savaşmayacaktı. Kendi öz sınırları, kendi öz vatanı için savaşacaktı. Millî Mücadele'nin başarısı Mustafa Kemal'in çizdiği Misâk-ı Millî'nin sırrındadır.

Atatürkçülüğün üçüncü ilkesi Türk devletinin ilelebet payidar kalması, yani yaşamasıdır. Mustafa Kemal, Devlet-i Ebed Müddet (Devletin sonsuza dek yaşaması) geleneğine ve ilkesine bağlılığıdır. Türk Tarihinde bir devlet yıkılırken diğer bir veya iki devletin mutlaka kurulduğunu biliyoruz. Türk devletsiz kalamaz, devletsiz olamaz. Bu şuur Mustafa Kemal'in beyrinde ve genlerinde vardır. Bunun içindir ki, İstanbul'da Osmanlı Devleti sallanmaya başlamış, Türkün hakkını, hukukunu savunamaz hale gelmiş, derhal Türk milletinin tabîi ve meşru haklarını savunacak bir yeni devletin temellerini 1920'de Ankara'da atmıştır.

İşte Mustafa Kemal Millî Mücadele ile ilerde kurmak istediği sistemin zeminini veya üç temel direğini kurmaya ve kurtarmaya çalışmıştır. Nedir bu üç temel direk veya esas?

1. Türk Milletidir. Mustafa Kemal 1919 tavrını Türk Milletinin birliği ve istiklâli için koymuştur.

2. Türk Vatanıdır. Misâk-ı Millî sınırlarıyla belirlediği vatanın bölünmezliği temel ilke haline gelmiştir.

3. Türk devletidir. Amasya'dan Ankara'ya kadar verdiği zorlu mücadele, yıkılan Osmanlı Devleti'nin yerini alabilecek ve Türk Milletinin hakkını hukukunu ve istiklalini koruyabilecek meşru bir devlet kurma amacına yöneliktir. Bununla Türk Devletinin ebediliğini korumak istemiştir.

Bu itibariyle Atatürkçülüğün ortak paydası olarak kabul etmek ve etrafında birleşmek zorunda olduğumuz üç ilke budur, yani Millet-Milletin birliği, vatan-vatanın bütünlüğü, devlet-devletin ebediliği. Bunlar Atatürkçülüğün tartışılmaz üç paydası veya ilkeleridir. İşte Mustafa Kemal, sistemini bu üç zemin üzerinde kurmaya çalışmıştır.

Neticede 1923'e gelinmiştir. *Millet-Devlet-Vatan* teşkil edilmiş ve istiklâline kavuşturulmuştur. Sıra, *Millet-devlet-vatan* arasındaki karmaşık ilişkileri yeniden kurmaya gelmişti. Yani yeni bir düzen, yeni bir model, yeni bir sistem ortaya koymak gerekiyordu. İşte 1923'te Mustafa Kemal bu noktada bulunuyordu ve kararını yeni bir Türk modelinden yana verdi.

Yeni bir model ortaya koymak için eskinin, köhnemiş ve başarısız olanın atılması gerekiyordu. Bunun için ise inkılâpçı olmak gerekiyordu. Nitekim bu maksatla Mustafa Kemal önce Osmanlı Devletinin başarısız, eskimiş bütün müesseselerini atmakla işe başladı. *Saltanatı, hilafeti, medreseyi, Şer'îye Mahkemelerini, hukuk sistemini*, kısaca pek çok şeyi attı. Gereken temizliği ve arındırma işini yaptı. Bu atılanların yerine ne konacaktı ve yeniden nasıl yapılacaktı önemli mesele buydu. Zira Mustafa Kemal, kanaatimize göre kendine has bir model peşindedir.

Bu model liberal olmalıydı, fakat vahşi kapitalizme götürmemeliydi, bu model devletçi olmalıydı, fakat ferdi ezmeliydi, laik olmalıydı ama toplumu dinsizliğe götürmemeliydi, milliyetçi olmalıydı fakat ırkçı olmamalıydı, halkçı olmalıydı fakat milleti reddetmemeliydi. Cumhuriyetçi fakat demokratik olmalıydı. İnkılâpçı fakat yapıcı olmalıydı.

Model, *Türk modeli, millî, çağdaş* olacağına göre akli-ilmi temeller üzerine oturtulmalıydı. Modelin, Türk milletini *dilde, fikirde, işte* birlik haline getirecek özelliklere sahip olması gerekiyordu. Bu açıdan *ilhamını Avrupa'dan, milliliğini Türk Tarihi'nden, metodunu ilimden* almalıydı.

Neticede pragmatik ve aklî bir yaklaşımla, Avrupa'da başarılı olmuş liberal ilkeleri ile Sovyet sisteminde o gün başarılı görünen sosyalizmin ilkelerini, kendi kurduğu Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programına dâhil etmiştir. Bunlar hepimizin bildiği gibi altı ilkedir. Bu ilkeler dinamiktir, donmuş bir ideolojiyi tarif etmezler. Bu ilkelerin hedefi, *devleti-milleti-vatanı* ortak payda olarak almak ve başarılı kılmaktır.

Devletçilik: Devlete toplumu yönlendirme görevi vermektir.

Milliyetçilik: Toplumu Türk Kültürü etrafında birleştirerek aynı idealleri vermek

Cumhuriyetçilik: Halka, millî iradesini demokrasi yoluyla kullandırmaya yöneltmek.

Halkçılık: Dünyevi egemenliği mutlaka halka vermek.

Laiklik: Aklın-İlmin hâkimiyetini sağlamak.

İnkılâpçılık: Değişmenin yolunu ilimle açma.

Mustafa Kemal mutlaka bir toplumun millî, dinî, ilmî boyutları olduğunu biliyordu. Türk toplumunun dinî boyutu inancıyla, şuuruyla mevcuttu. Sadece dinî teşkilâtlanması eksikti. Buna karşılık millî boyutu çok eksikti. Türk halkının büyük bir kısmı niçin Türkçe konuştuğunun bile bilincinde ve farkında değildi. Cehalet deniz gibi, kültür adacıklar halinde idi. Mustafa Kemal bunun için Türk ve Millet kavramlarını sık sık kullanmıştır. Toplum, önce *millet* yapılmalıydı.

Aklî-İlmî boyuta gelince, bu boyut hemen hemen hiç yoktu. Avrupa ile Türkler arasında büyük fark burada idi. Fransızlar Fransız ve Hristiyan olduğu için değil, aklî-ilmî davrandıkları için ileriye, çağdaştı. Bizde Türk ve Müslüman olduğumuz için geri değil aklı- ilme; ilmi-teknolojiye çeviremediğimiz için geriydik. Bunun için Atatürk "*Hayatta en Hakiki Mürşit İlimdir*" "*Ne Mutlu Türküm Diyene*" demiştir. Çünkü bu ikisinden biri yoktu, öbürü eksikti. Onun modeli bu iki rengi taşıyordu.

Sonuç olarak Atatürk modeli genelde liberalizmin çizgilerini taşır. Temelde sosyalizmle hiç ilgisi yoktur. Tam Türk modeli olarak uygulamada kendini gösteremeden, 1938'den sonra da model sahipsiz kalmış, daha sonra sahip çıkanlar ise onu tanınmaz hale getirmişlerdir.

Atatürk'ün Türk Tarihindeki Yeri*

Giriş

Mâzisini hatırlamaktan çekinen milletlerin gelecek hakları yoktur. Tarihi sadece hatırlamak yetmez, aynı zamanda, ona sahip çıkmak ve onu ihya etmek (diriltmek) lazımdır. Bunu kim yapacaktır? Şüphesiz aydınımız yapacaktır. Zira her nesil, yani her devrin aydınları kendi tarihini yeniden yazmalıdır, sorgulamalıdır ve yorumlamalıdır. Bu yapılmadığı takdirde tarih statik hale gelir; böyle olunca da yarar yerine, zarar vermeye başlar. Bu sebeple bugünün aydınları Atatürk'e yeniden bakmalıdır.

Bunu yapacak, aydınlarımız olduğuna göre, "aydın nedir" sorusu akla gelmektedir. Aydın, Atatürk'ün dediği gibi evvela "fıkri hür, irfanı hür, vicdanı hür" olmalıdır. Bu takdirde aydın hiç bir zihniyetin, ideolojinin, kampın rüzgârına kendini kaptırmadan, hakikati, doğruyu arama riskini göze alabilmelidir. Aydın, olaylara tek gözlükle bakan değil, çok gözlükle bakan ve hiçbir endişeye,

* **Türk Yurdu**, Ocak 1997, C: 17, Sa: 113, s. 4-8.

tedirginliğe kapılmadan vardığı sonuçları açıklayabilen fikir işçisidir. Aydın tek lüksü doğruyu söylemektir. Bu bakımdan aydınların belirli; sabit değişmez fikir kamplarında, fikir mağaralarında toplanması fevkalâde zararlıdır. Bu aydının dinamizmini yok eder; fikir üretimini durdurur, onu bulunduğu kampın kölesi haline getirir.

Aydın doğruyu-hakikati arayan insandır. Peki, doğru nedir? Sosyal olaylarda tek bir doğru söz konusu değildir. Her aydının, olayların bütününe tamamen görmesi mümkün değildir. Bütünün bir parçasını görme imkânı vardır. Zira sosyal bir vakıâya, sonsuz sayıda farklı bakış açılarından yaklaşmak suretiyle, sonsuz sayıda doğru sonuca ulaşmak da ihtimal dâhilindedir: Bu bakımdan aydının tek gözlem noktasında kalması, tek açıdan olaya bakması veya tek gözlük kullanması onu tembelliğe, atalete sürükler. Bu iş aydının kolayına gelir. Kendisine itibar kazandırır. Fakat hakikati ve doğruyu bulmayı imkânsızlaştırır.

Aydın hakikatin emrinde ve onun takibinde olmalıdır. Aydın tek sabit fikri vardır. O da vatanına, halkına, milletine, halkın inanç ve değer sistemlerine saygı beslemektir. Aydın toprağına ve milletine yabancılaşmış, kozmopolit bir zümre olmamalıdır. Devleti, milleti, dinî ve millî kültürü hiçbir ideolojiye, rejime feda etmemelidir.

Aydın görevi kendi milletini, dünyadan tecrit ederek yüceltmek değil, hakikate talip olarak millete hizmet etmektir, yol göstermektir. Bu aynı zamanda insanlığa hizmet etmek anlamlarına da gelir. Netice itibariyle aydın düşünen, anlayan, yorumlayan, yazan, tenkit eden, otokritik yapabilen insan-ı kâmil olmalıdır. Aydın davası "haklı çıkmak veya haklı çıkarmak " değil, doğruyu, hakikati aramaktır.

A- Milî Mücadelenin Kökenleri ve Derin Tarih Şuuru

Biz kimiz? Biz Türk'üz. Türklük özelliği yani milliyetimizin mayası, Orta Asya'da şekillenmiştir. Bu hüviyet altında Orta

Asya'da medeniyet kurmuşuz, devlet kurmuşuz, kültür oluşturmuşuz. Bunları görmezlikten gelmek mümkün değildir.

Sonra biz Müslüman'ız. Orta Asya'dan gelip İslâm medeniyet sahasına yani Orta Doğu'ya gelmişiz. İslâm'ın imdadına yetişmişiz. Zira Araplar artık İslâm'ı Bizans karşısında müdafaa edemez hale gelmişti. İran ise Arap milliyetçiliği yüzünden kendi mezhebini dahi ayırmış, İslâm'a siyaseten bir şey veremez hale gelmişti.

I- Batıya Yürüyüş

Orta-Doğuya gelen Türkler Arabı, Farsı bir kenara iterek İslâm'ın önderliğini ve yükünü üzerine almıştı. Bu İslâm tarihinde ve Hristiyan dünyasında büyük yankılar uyandırmıştı. İslâm yeni bir hız kazanmıştı. İşte Hristiyan dünyasının Türkleri affetmemelerinin en önemli sebeplerinden biri de budur. İslâm ordularını, mağlup etmeye başlayan Bizans - Hristiyan dünyası, Türkleri İslâm'ı müdafaa eder görünce Türklere karşı gazaba gelmiştir.

Bu gazap neticesinde Türkleri Anadolu'ya sokmama kararı almıştır. Fakat başaramadılar ve 1071'de Malazgirt'te mağlup oldular. Sonra Türkleri durdurmaya kalkıştılar, fakat 1176 Miryakefalon Savaşı'nda bu teşebbüsleri de başarısız kaldı ve Anadolu'yu Türk - İslâm'a terk etmek zorunda kaldılar.

Bu tarihten sonra Türkleri Avrupa'ya yani Rumeli'ye atlatmama ve İstanbul'u Türklere karşı koruma siyasetini güttüler. Bu da olmadı. Türkler 1354'te Rumeli'ye geçti ve 1453'te İstanbul fethedildi. Hristiyanların unutamadıkları ikinci husus da budur.

Türklerin batıya yürüyüşü devam etti. Önlerinde hiçbir güç duramıyordu. Bu yürüyüş 1683'e kadar devam etti ve nihayet bu tarihte Avrupalılar Türkleri durdurmaya başladılar.

Nasil durdurdular? Hristiyan oldukları için mi? Avrupalı oldukları için mi? Hayır! Peki, ne ile oldu? İlim ve teknoloji ile yani akıl yoluyla güç-kuvvet elde ettikleri için durdurdular.

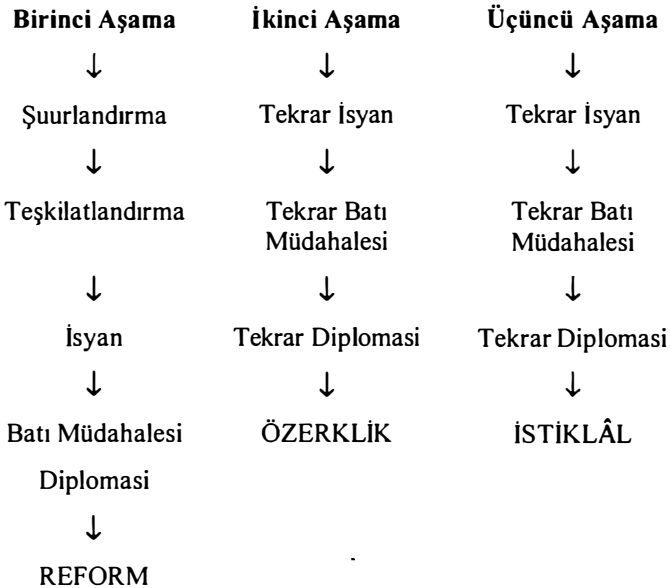
II- Türklerin Dönüşü

Hristiyan Avrupa, Türkleri mağlup ederek durdurduktan sonra aşağıdaki stratejileri ve taktikleri uygulamaya koyuldu. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1-Balkanlardan Türkleri Atmak

a) Balkanlardaki Hristiyanları kurtarmak: Bunun için takip edilecek üç aşamalı ve uzun vadede gerçekleştirilen siyaset şudur:

b)

Bu strateji ve taktiklerle Hristiyan dünyası Türkleri Balkanların büyük bir kısmından attılar ve oradaki Hristiyanlara devlet kurdurdular.

b) İkinci aşama: Bu aşamada Türk olmayan Müslümanları Türklerden -yani Osmanlılardan ayırmak hedefini takip ettiler. Bunda da başarılı oldular. Boşnakları, Arnavutları, Pomakları bizden ayırdılar. Neticede Türklerin izini Balkanlardan sildiler. Şimdi sıra Müslümanlığın izini silmede. Bosna Hersek olayları, Kosova meselesi bunun devamıdır.

2- İstanbul'u Geri Almak ve Anadolu'dan Türkleri Atmak

Hristiyan dünyasının ikinci büyük hedefi bu idi. bu planın gerçekleşmesi için önce Müslüman Arapları Türklerden koparmak gerekiyordu. Yani İslam dünyasını parçalamaktı. Araplar, Hristiyan vaatlerine kandılar ve Osmanlı Halifesine baş kaldırdılar. Avrupa bu işi iyi başardı. Sıra artık Anadolu'dan Türkleri atmak için, Hristiyan Ermenileri ve Rumları Osmanlıya-Türk'e karşı kullanmaya gelmişti. Ermenilere Ermeni devleti, Rumlara İstanbul'da Bizansı, Karadeniz'de Pontus-Rum devletini vaat ediliyordu. İşte Türklerin tepkisine sebep olan ve Millî mücadeleyi başlatan planlar, niyetler bu idi.

B- Millî Mücadele ve Atatürk

1683'te başlayan Hristiyan batının taarruzu ve Osmanlının geri çekilişi, tam 235 yıl sürmüş ve bu çekiliş Anadolu topraklarına ve İstanbul'a kadar gelmiş ve Hristiyan batının "bıçağı", Türk'ün "kemiğine" dayanmıştı. Yani 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi imzalanmıştı. Bütün bunlar ne anlama geliyordu?

a) Osmanlı, mağlubiyeti kabul edip, bir nevi teslim bayrağını çekmişti.

b) Osmanlı ordusu terhis edilerek dağıtılmış, ülke işgal kuvvetlerinin insafına terk edilmişti.

c) Anadolu'nun ve İstanbul'un taksim planları yapılmaya başlanmıştı.

Kısaca bayrak inmek, ezan susmak, devlet yıkılmak, millet yok olmak, vatan kaybolmak üzere idi. Buna rağmen ne Osmanlı âleminden, ne İslam âleminden ne de Türk âleminden bir istiklâl

sesi, bir cihat sesi, bir isyan sesi geliyordu. Her tarafta felaketin habercisi bir sessizlik, suskunluk, acizlik hâkimdi. Anadolu'nun Müslüman halkına veya Anadolu Türklüğüne dönüp bakan bile yoktu. Adeta kendi kaderiyle baş başa bırakılmıştı.

İşte bu sessizliği bozan, isyan bayrağını açan, istiklâl ateşini yakan ve Hristiyan Batı'nın taarruzuna dur diyen, Anadolu halkına direnme azmi veren şahsiyet ve irade Mustafa Kemal ve onun iradesi idi. Mustafa Kemal'i, Millî Mücadele'nin önderi yapan, lideri ve komutanı yapan bu ilk iradedir, bu ilk adımdır, bu ilk cesarettir. Altı çizilmesi gereken hususlardan ilki Atatürk'ün bu kararlılığı ve iradesidir. Karar verme iradesini göstermek, işin yarısını tamamlama anlamına geldiğine göre, Millî Mücadele'nin yarısı daha o zaman kazanılmıştı.

İkinci yapılan iş ise; Misak-ı Millî hudutlarının çizilmesidir. Bu hududu çizmekle Atatürk Türk ordusuna veya Türk milletine ne için savaşıacağını, müdafaa edeceği yeri ve vatanı tespit ediyordu. Bu mühim bir vaki'dir. Zira, Türk tarihinde bir hudut anlayışı, millî sınır anlayışı ve vatan anlayışı yoktu. İlk defa bir millî hudut çiziliyordu. Bunu çizen Atatürk'tü. Artık, Türkler sınırları belirsiz bir Osmanlı İmparatorluğunu müdafaa etmeyecekti. Arap'ın veya başkalarının toprakları için ölmeyecekti. Peki, ne yapacaktı? Kendi oturduğu toprağı, kendi evini, kendi şerefini savunacak ve onlar için ölecekti. Atatürk Türk halkını bu yolla, mücadeleye motive etmesini bilmiştir. Mustafa Kemal "Mehmetçiğe" Kafkasya'da, Galiçya'da, Yemen'de, Bağdat'ta savaş dememiştir. Misak-ı Millî ile evin için, toprağın için, ailen için, namusun, dinin, vatanın -milletin için savaş deme haklılığını elde etmiş ve davanın haklılığını da kabul ettirmiştir.

Üçüncüsü ise, Millî Mücadele safhasıdır. Yani düşüncelerin savaş yoluyla -silah zoruyla uygulanma ve istilacılara kabul ettirme merhalesidir. Bunun hedefi sadece Anadolu Türklüğünün ve Müslümanlığının istiklâlini korumak ve devam ettirmektir. Bu mücadele bütün Anadolu'da milletle beraber ve özellikle "millî ordu" vasıtasıyla başarıyla yürütülmüş ve muvaffak olunmuştur.

Şunu ifade etmeliyiz ki, Millî Mücadele bir yanıyla dış düşmana işgalcilere karşı verilmiş klâsik bir savaş ise de bir diğer yanıyla iç ihtilâl özelliği taşımaktadır. Zira, Millî Mücadele Osmanlının klâsik -alışılmış- statik sosyal-siyasî-iktisadî-idarî düzenini de altüst etmiş, bütün taşları yerinden oynatmıştır. Altı çizilmesi gereken önemli hususlardan biri de budur. Atatürk'ü 1922'den itibaren geri dönmeyecek noktaya getiren, dolayısıyla yeni bir devlete - yeni bir topluma zorlayan büyük tarihi olay Millî Mücadeledir.

Dördüncü önemli karar ise şudur: Anadolu'da millî ve üniter bir devlet kurmaktır. Amasya'da, Erzurum'da, Sivas'ta ve Ankara'da "Millî irade" "Meşru irade" tecelli etmiştir. Sakarya'da, Büyük Taarruz'da Doğu Anadolu'da, Maraş'ta, Antep'te, Adana'da "Millî Mücadele" başarılmıştır. Vatanın hudutları "Misak-ı Millî" ile çizilmiştir. Sıra-şimdi Millî hudutlar içinde, Millî irade ve Millî mücadele üzerine ve millet zemini üstüne Millî bir siyasî çatı kurmaya gelmişti. Bu siyasî çatı ise millî ve üniter devlet olacaktı.

Dikkat edilecek olursa daha 1919'dan itibaren Atatürk'ün çok kullandığı "anahtar" bir kelime veya kavram vardır. O da "millî" kelimesi veya sıfatıdır. Derin tarih şuuruna sahip bir aydın, düşündüğünde bu "millî" sıfatının arka plânında Atatürk'ün fikrini, niyetini ve hedefini yakalayabilir. Mesela millî irade, millî sınır, millî vatan, millî ordu, millî meclis, millî mücadele, millî devlet kavramları boşuna söylenmiş, kurumlaştırılmış değildir. Millîlik sıfatı hem milleti yani Türk milletini tarif etmek için, hem de yapılan işlere içte ve dışta meşruluk kazandırmak için kullanılmış kavramlardır. Millîlik sıfatıyla Atatürk aynı zamanda kozmopolitliği, enternasyonalizmi ve mozaikliği reddediyor. Millî mücadeleyi ve devleti Türk milletine mal ediyordu. İşte Atatürk'ü büyük yapan kavramlar ve işler bunlardır. Mozaik ve kozmopolit yapı zenginlik gibi görünse de, millî devletler için büyük zaafiyet unsuru olduğu unutulmamalıdır. İşte gözden kaçırılan husus budur.

C- Yeniden Yapılanma ve Yenilikler Dönemi

Yeniden yapılanma dönemi 1923'te başlamış ve 1938'e kadar devam etmiştir. Bu dönemde iki iş bir arada ve paralel

yürütülmüştür. *Birincisi*: eski yapıların yıkılması, enkazın kaldırılması, çevrenin temizlenmesi, arındırılmasıdır. *İkincisi*, yeni siyasî, iktisadî, kültürel yapının inşa edilmesidir.

İşte, 58 yıldır Türk aydınlarının tartıştığı hatta kamplara ayrıldığı ve bir türlü akıl ve ilim yoluyla uzlaşmaya varamadığı taassup içinde, fanatikçe yaklaştığı iki konu "**enkazın**" kaldırılması ve "**yeni inşaatın**" yapılmasıdır. Kimi entelektüel çevreler enkazın kaldırılmasına karşı koymakta, enkazın içinde bazı değerlerinin olduğunu savunmakta ve yeni inşaatın tamamen çürük ve temelsiz olduğunu iddia etmektedir. Kimi entelektüel çevreler de enkazın kesinlikle atılması gerektiğini iddia etmekte, yeni binanın - inşaatın fevkalâde sağlam olduğunu müdafaa etmektedir. Her iki taraf karanlık savunma mağaralarına çekilmiş ve mazgallardan birbirlerine kıyasıya ateş etmektedirler. Her ikisinin tavrı da aynıdır ve Türkiye için talihsizliktir. Bilinmelidir ki dünyada sadece beyaz ve siyah renkler yoktur. Gri ve başka renkler de vardır, başka bakış açıları, yorumlar da vardır. Ayrıca bir de "ilmî tenkit" ve "otokritik" müesseseleri veya kavramları vardır. Ama her ikisi de zordur, bilgi birikimi ister, haysiyet ister. Oysa fikir militanlığı daha kolaydır, içine girdiğin fikrî siperden şuursuzca, etrafı görmeden karşıya, karanlığa ateş edersin. Bu tavır artık aşılmalıdır.

Mesele şudur: Osmanlı zayıfladığını ve çürüdüğünü, sebebini pek kavrayamadan daha 1839 Tanzimat hareketiyle, arkasından 1876'da I. Meşrutiyet ve 1908'de II. Meşrutiyet hareketleriyle görmüş ve kabul etmiştir. Bunun sonucu yenileşmeye ihtiyaç duymuş ve karar vermiştir. Bunları tarihen inkâra kalkışmak mümkün değildir. Yenileşmenin hedefi Osmanlı toplumunu yenileştirmek ve imparatorluğu ayakta tutmak ve güçlendirmektir. Bu mümkün müydü? Hayır değildi. Zira, Osmanlı en zayıf anında bu işe kalkışmış, hem de ilmî birikimi eksikti. Diğer taraftan Avrupa ve içimizdeki Hristiyan unsurlar buna müsaade edecek miydi? Yine hayır. Bunlar Osmanlının yıkılmasını arzu ediyorlar. Nitekim Osmanlılık ideolojisi altında yürütülmek istenen yenilik hareketleri başarısız oldu. Hatta Hristiyan unsurlar devletten koptu. Böylece İmparatorlukta Hristiyan nüfus azaldı.

Bu sefer İslamcılık (Panislamizm) adı altında yenileşmeye ve Osmanlıyı ayakta tutmaya teşebbüs edildi. Türk olmayan Müslümanların Müslüman Türklerden yani Osmanlı devletinden ayrılmaya kalkışmaları ve Hristiyan dünyasının tahrikleri sonucu bu hareket de suya düştü. Hristiyan Avrupa'nın İslâm Birliğini istemesi mümkün değildi. Zira Osmanlı Türkleri hariç bütün Müslümanlar, Hristiyan Avrupa'nın sömürgeleriydi.

Panislâmizm'de de başarısız olununca millîyetçilik akımının modasına uygun olarak, imparatorluk yapısına rağmen Pantürkizm (Türkçülük) adı altında modernleşmeye ve Osmanlıyı muhafazaya kalkışıldı. Yine Osmanlı devleti bu davayı yürütebilecek ne güce ne de tekniğe sahipti. Bu fikre de Rusya şiddetle karşı çıkıyordu. Neticede bu fikir Enver Paşa'nın Kafkas seferiyle Allahüekber dağlarında son buldu.

Hristiyan dünyası, yani emperyalist sömürgeci Batının Osmanlıcılık, İslâmcılık, Türkçülük akımlarına iyi gözle bakması mümkün değildi. Zira bu üç kavramın çağrıştırdığı imajlar yani Pan-Osmanlı imajı, Pan -İslam imajı, Pan-Türk imajı Avrupaiya, Hristiyan dünyasına antipatik geliyor, korku ve nefret veriyordu. Atatürk'ün derin tarih bilgisi ve şuuruyla bunları bildiği muhakkaktır. Osmanlının hatasını tekrarlaması ihtimal dâhilinde değildi.

Ayrıca Atatürk, aynı zamanda bir Osmanlı aydını olarak Osmanlı devletindeki yenileşme, batılılaşma veya modernleşme hareketlerinin başarısızlığını görmüş, dolayısıyla imparatorluk yapısı içinde onların başarıya ulaşmasını imkânsız buluyordu. Zira, Avrupa'daki liberal fikirler ve yenilikler, millet kavramını, millî devletleri doğurmuş olduğunu biliyordu. Ona göre, şayet modernleşecek isek, millet zemini üzerine oturmalı ve millî devlet çerçevesinde çağdaş reformları uygulamalıydık. Bu durumda reformların başarısı devletin-toplumun millîliğine, ilmîliğine bağlıydı. Batıyı çağdaş seviyeye getiren bu iki değerdi. Atatürk bunu iyi tahlil ve teşhis etmiştir.

İşte Atatürk, 1923-1938 arasında millîliğin ve ilmîliğin mücadelesini vermiştir. Ona göre Anadolu'da kalan Osmanlı insanını

millîleştinmek-Türkleştirmek gerekirdi. Dolayısıyla bu insanları imparatorluk zihniyetinden - kozmopolit vaziyetten Osmanlıyı temsil eden saltanattan ve diğer müesseselerden koparmalıydı. Anadolu insanına millî şuur vermenin başarısı bu kopuşa bağlıydı. O halde Osmanlı enkazı temizlenmeliydi. Bu bakımdan Atatürk sırf yıkmak için yıkmadı. Anadolu halkını millet yapmak, çağdaş yapmak maksadıyla yıkmıştır. O günkü şartlar altında bu bir zaruretti.

İkinci olarak Anadolu insanına ilmî zihniyeti aşlamalıydı. Bunun için "hayatta en hakiki mürşit ilimdir" demiştir. Zira, bizde olmayan veya eksik olan ilimdi, ilmî zihniyetti. Yeni devlet ve toplum, ilmî esaslar çerçevesinde inşa edilmeliydi. Bunun için toplum dinden değil ama hurafeden, tekkeden-tarikattan, şeyhlerden, şihlardan, din adına kullanılan her türlü sembollerden, kisvelerden kurtarılmalıydı. Atatürk din ile yani İslam Dini ile İslam Toplumu ayırmasını gayet iyi yapmıştır. İslam Dini'nin mükemmelliğini kabul ediyor, fakat İslam toplumunun mükemmel olmadığını ve İslam dininin yasak ettiği "**cehalet-pislik fakirlik-tembellik**" içinde yüz-düğünü bizzat üzülerək görüyordu.

Cehaleti-Pisliği-fakirliği-tembelliği, kültüre, bilgiye, temizliğe, zenginliğe, çalışkanlığa çevirmenin yolu ilimden-eğitimden geçtiği için ilim üzerinde ısrar etmiştir. Kurtuluşu ilimde görmüştür. "**İlimsiz din total, dinsiz ilim ise kördür**" sözünden hareketle İslam toplumunda din vardı fakat ilim yoktu. İşte bu eksiklik giderilmek istenmiştir.

Sonuç

Netice itibariyle yeniden yapılanmanın hedefi millîlik ve ilmilik esasları üzerine yeni bir Türkiye kurmak ve mevcut millî ve dini kültürümüzü diriltmek, yükseltmek ve çağdaşlık seviyesine ulaştırmaktır. Atatürk döneminin hataları ve sevapları vardır. Bunları ilmî ölçülerle ortaya koymak lazımdır. Elbette Atatürk'ün düşüncelerini statikleştirecek kadar entel bağınaz olmamalıyız. Öte taraftan Atatürk'ün eserlerini külliyyen reddedecek kadar yobazlığa,

fanatikliğe düşmemeliyiz. Atatürk'e ve eserlerine saygı, düşüncelerini aşacak kadar arif olmak bizim esas düsturumuz olmalıdır.

Günümüz Meseleleri Açısından

Toplum, Din ve Devlet Hakkında

Bazı Düşünceler*

Giriş:

Kendimize sıhhatli bir mazi, hâl ve istikbal arıyorsak “**her yeni nesil kendi tarihini yeniden kendi yazmalıdır.**” Zira toplum canlı varlıktır değişmektedir; zaman ilerlemekte, akıl ilim gelişmekte, teknoloji değişmekte, tarih yerinde durmamaktadır. Bu şuurla her yeni nesil kendi bilgisi ve cesaretiyle ve bakış açısıyla tekrar tekrar kendi tarihini masaya yatırmalı, sorguya çekmeli,

* Atatürk’ün Isparta’ya gelişi münasebetiyle 6 Mart 1997 tarihinde, Süleyman Demirel Üniversitesi ve Isparta Valiliği’nin işbirliği ile düzenlenen konferans metnidir.

yorumlamalı yeni sentezlere kavuşmalıdır. Bu değişmeyi sağlar, değişme ise sürekliliği temin eder. “**Sürekli değişme, sosyal sistemlerin sürekliliğini sağlar**” özdeyişinde saklı olan mana budur. Netice olarak tarihinizi tekrar tekrar yaşamazsanız, değişimi yapamazsanız, değişimi temin edemezseniz istikrarı, huzuru, yeniyi, istikbali bulamazsınız. Bunlar yapılmazsa illelliğe talipsiniz demektir. Mevcut ile yetinen, isyan etmesini bilmeyen ruh köle kalmaya, tâbi olmaya mahkûmdur.

Toplum Nedir?

Toplum, mazi boyutu, hâl boyutu ve istikbal boyutu olan canlı bir bütündür. Demek ki toplum sadece maziden, sadece hâlden, sadece istikbalden ibaret bir varlık değildir. Bu üç boyutta zincir halkası gibi birbirine takılıdır. Biri diğerini takip eder. Biri öbürünü sürükler, ileri iter. Bu üç boyutu birbirinden koparmamak lazımdır. Millî kimlik, Millî hüviyet bu üç boyutun müşterek ürünüdür. Bir örnek vermek gerekirse; toplum ağaca benzer. Mazi kök, gövde hâl, dallar istikbal, meyveler ise millî kimliktir, millî üründür. İşe yaran, faydalı olan da odur. Demek ki meyve, kökün, gövdenin, dalların ortak malıdır. Tek başına kök odundur; tek başına gövde kerestedir, tek başına dallar çer çöptür. Hiç biri ayrı ayrı meyve vermez, ağacı da meydana getiremez. Birbirinin tamamlayıcısıdırlar.

Bu örnekte olduğu üzere toplum birazcık mazidir, birazcık hâldir, birazcık istikbaldir. Üçü bir arada yaşarsa, yaşayabilirse kültür, fikir, teknik üretir, milleti yaratır. Bu itibarla toplumu üç boyutuyla ve bütün olarak ele almak lazımdır.

Fakat maalesef aydınlarda bu yaklaşımı görmek pek kolay değildir. Aydınlarımız topluma karşı şu üç davranışı sergilemişlerdir:

1- Bazı aydınlar sadece veya ağırlıklı bir şekilde maziden yana tercihini koymaktadır.

Bu zihniyete sahip aydın türü hâlden ve istikbalden ümidini kesmiştir, kötümserdir. Hâlin veya istikbalin meselelerini çözecek bilgi, beceri ve cesareten yoksundur. Hâl ve istikbalin meseleleri aydından aktif bir davranış ister. Mazi ise aydından pasif tavır ister,

aydına hazır reçete sunar. Kimi aydın böylece maziperest olur, mazinin esiri ve mahkûmu olur. Bu tavır çağdaş değildir, sosyal değildir. Taassubu, fanatizmi, ıkkelliği temsil eder. Fakat maziye kaçmak, orada psikolojik tatmin aramak çıkar yol değildir. Bu tür insan kendini muhafazakâr zanneder. Hâlbuki muhafazakâr değil, yürüyen kamyonu geriye çekmeye çalışan zamana gözünü kapamış bir insan konumundadır. Tehlikelidir, aynı zamanda dipsiz kuyu gibidir.

2- Aydınlarımızın ikinci tavrı maziye, istikbalı reddederek ve ikisinin arasına sıkışmış vaziyet de hâlperestliktir. Bu ise gününü gün etmedir. Bunlarda mazi ve istikbal körlüğü vardır. Bu tür aydın da kendini liberal zanneder. Yüzeyseldir, derin tarih şuurundan mahrumdur. Bu da faydalı tip değildir.

3- Aydınların gösterdiği üçüncü tavır ise maziye ve hâli reddedip, kurtuluşu istikbalde görenlerdir. İstikbalperest denilebilecek bu kimseler tarih kaçağıdır, gerçeklerden kaçandır, dolayısıyla irrasyoneldirler. Bunlar da kendilerini devrimci olarak nitelemektedirler. Tek başına bu tavır da tehlike arz eder. Zira mace-raperesttirler.

Bu tavırların her biri dünyaya tek pencereden bakmaktadır. İlmî ve çağdaş tavır bu üç pencereyi de kullanmaktır. İşte Avrupa'nın ileri toplumlarının farkı buradadır. Toplumu üç boyutuyla kucaklamakta ve meyvesini de yani medeniyeti de yakalamaktadır. Geri toplumlar, bir boyut içine gömülüp kalanlardır.

Tanzimat'tan sonra Osmanlı aydınları bu üç boyutu koparmış, her biri bir boyuta sahip çıkmıştır. Kimisi Osmanlının mazarisine, kimisi İslâm'ın mazarisine, kimisi de Türklüğün mazarisi içine gömülüp kalmıştır. Dördüncü bir kesim aydın da kendi toplumunu her şeyi ile reddedip Avrupa'nın o günkü halinin cazibesine takılıp kalmıştır. Neticede her biri, Osmanlının yıkılmasında farklı roller almışlardır. Bunun farkına da varamadan imparatorluğu yıkmışlar, İslâm toplumunu parçalamışlar ve Anadolu Türklüğünü ve Müslümanlığını Millî mücadeleye, yeni devlet kurmaya, yeni bir rejim kurmaya zorlamışlardır.

Mustafa Kemal Atatürk, yeni Türk devletinin, yeni Türk toplumunun aydınlarının aynı hataya düşmemesi için gereken tedbirleri almasını bilmiştir. Nitekim, Millî devlete Türk kültüründe, Türk tarihinde yeni ve Millî mazi aramış ve yaratmaya çalışmıştır. Mazi olan kozmopolit Osmanlıyı kendine mazi seçmemiştir. Arap ve Fars kültürüyle ve bakış açısıyla dolu bir tarihin de, Türk milletine mazi veya zemin oluşturmasını reddetmiştir. Türk tarihinin derinliklerinde Türkiye Cumhuriyetine mazi, temel aramış ve bulmuştur. Bu tavır derin ve Millî tarih şuurunun ürünüdür. Dil ve Tarih kurumların kuruluş maksadı topluma Millî maziyi kavratmak ve toplumda derin tarih şuuru yaratmaktır.

Atatürk'ten sonra bu hedef terk edildi. Türk toplumuna önce Yunan tarihinde mazi arandı ve bunun adına hümanizm denildi. 1960'dan sonra Türk toplumuna Marksizm'de mazi arandı. 1980'den sonra İran'da ve Arabistan da mazi aranıyor.

Din

1- Teorik veya Hakikî İslâm

Teorik din derken Kur'anı ve sahih hadisleri anlamalıyız. Yani Allah, Kur'an, Peygamber, hadis boyutlarından ibarettir. Teorik dinin yani Kur'anın tarihî boyutu, kültür boyutu, coğrafi boyutu, siyasî boyutu ve beşerî boyutu yoktur. Tamamen ilahî, kutsal kaynaklıdır. Evrenseldir. Kültürler üstü, milletler üstü, toplumlar üstüdür. Bu haliyle ve tarih metoduyla ele almak mümkün değildir. Biz sadece Tarihçi gözüyle tespit yapmakla yetinmeyi uygun buluyoruz.

Kısaca hakikî İslâm'ın kaynağı tekdir, sahih hadisleri de katarsak ikidir. Bunda hiç bir ihtilaf yoktur. Kimsenin veya hiç bir Müslüman'ın hiç bir devletin hakiki İslâm'la, İslâm'ın kaynağı ile problemi yoktur, olmaması gerekir.

2- Yaşayan İslâmiyetler

Yaşayan İslâm, tarihçilerin, özellikle din tarihçilerinin işidir. Tarihe baktığımızda görülen odur ki, teorik İslâmın veya dinin kaynağı tek olmasına rağmen 1417 yıldır yeryüzünde yaşayan İslâmiyet şekilleri fevkalade çoktur. Demek ki yaşayan İslâm'da çokluk, çeşitlilik, farklılık, hatta zıtlıklar söz konusudur.

Yaşayan İslâmiyetler hem tarihi hem de sosyal bir vakıadır. İşte toplumların, devletlerin, tarihin problemi bu yaşayan İslâmiyetlerle ilgilidir. Kaynağı ile ilgili değildir.

Kaynağı tek veya iki olmasına rağmen, yaşayan İslâm niçin çoktur, çeşitlidir, zıttır ve bunun sebebi nedir? Bunun sebebi hiç şüphesiz Hz. Muhammed öldükten sonra Kur'an'ın ve hadislerin farklı zamanlarda farklı coğrafyalarda ve farklı kültürlerde yaşayan, şeriat ehli ulemâ, tarikat ehli evliyalar veya mutasavvıflar veyahut cemaat ehli din adamları tarafından yapılan içtihatlardır. Bu şahıslar beşeri bir yaratık olarak pek çok noksanlıkla malul olduğuna göre, içtihatlarında da hata yapabilecekleri kabul edilmelidir. Nihayet onlar da akıl yoluyla, ilim yoluyla, hatta sezgi yoluyla Kur'anı açıklamaya, yorumlamaya çalışmışlar ve İslâm'a hizmet etmişlerdir. Ancak aklın ve ilmin yanılmazlığını kabul edemeyiz. Akıl ve ilimle mutlak doğruyu, mutlak hakikati bulmak imkânsızdır. Ancak yaklaşılabılır.

İşte, yaşayan İslâm bu kişilerin tefsirine göre toplumların yaşadığı İslâmiyet'tir. Kaynak bir olduğuna göre, her türlü mezhebi, tarikatı, ya doğru veya yanlış kabul etmek durumundayız. Bunu yapamayacağımıza göre, doğrusuyla, yanlışıyla her türlü inanç ve ibadet şeklini aynen, olduğu gibi kabul etmekten başka çıkar yol yoktur. Tarihte bu yol bulunamamıştır.

İşin bir diğer cephesi ise şudur: İlhamını Kur'andan, Hadisten alan tarihte yaşamış ve hâlen varlığını sürdüren pek çok mezhep, pek çok tarikat mevcuttur. Kaynak bir olmasına rağmen bunlar arasında birbirine hoşgörü, barış ve sevgi söz konusu değildir. Aksine düşmanlık, inkar ve husumet vardır. Hâlbuki dinimiz barış ve

sevgiyi emreder. Demek ki hiç bir mezhep, tarikat, Kur'an ve Hadisle tam tamına örtüşmüyor ve paralel değildir. Bunun neticesi, tarih boyunca mezhepler, dinler, tarikatlar arası kavgalar olmuş, harpler yapılmıştır. Husumet kaynağı, huysuzluk kaynağı olmuştur. Bütün bu harp ve kavgalar topluma bir fayda getirmemiştir. Düşmanlığı daha da arttırmıştır. Bunu her dinde de görmek mümkündür.

Devlet- Yaşayan Din Münasebeti

Devlet siyasî bir teşekküldür. Görevi de toplumun düzenini, huzurunu, refahını, kalkınmasını sağlamak, maddî ve manevî değerlerini korumaktır. Toplumsal hayatta bu kadar işlevi olan devletin, dinle ve dini müesseselerle meşgul olmaması düşünülemez. Tarihte din ve devlet münasebetlerinin iç içe olduğunu görüyoruz Bu çerçevede bazen dinin devlete, bazen da devletin dine hâkim olduğu, yön verdiği olmuştur. Bunun sonucu, din ve mezhep kavgalarında, devlet taraf olarak yer almaya başlamıştır. Böylece din ve mezhep kavgaları toplumlar için daha yıkıcı olan sonuçlar doğurmuştur. Devlet kendi toplumu içindeki din ve mezhep kavgalarında da taraf olmaya başlayınca, toplumun bir kesimi tarafından tenkit edilmekten, hatta reddedilmekten kendini kurtaramamıştır. Dolayısıyla bu defa devlet tek taraflı müdahalesiyle huzursuzluğun, kavganın sebebi veya kaynağı olarak algılanmıştır. Bu da doğrudur. Nitekim devlet, benimsediği dini veya mezhebi, resmi din ve mezhep haline getirerek, diğer inançtaki insanlara dayatmıştır. Bu, dinî baskıyı, inançlara baskıyı getirerek, bir kesimin din ve mezhep hürriyetini yok etmiştir. Neticede kavgalar azalmamış, daha da artarak devam etmiştir.

Laiklik

Zamanla bazı toplumlar, devletler veya düşünürler din, mezhep, inanç kavgalarının hem toplumlara zarar verdiğini hem de dine aykırı olduğu kanaatine varmış, bu olgunluğa erişmiştir. Neticede dinî, mezhebî inançları kavga sebebi, huzursuzluk kaynağı

olmaktan çıkarmayı düşünmüş ve çareler aramışlardır. İki çare bulmuşlardır:

Birincisi, dinleri tamamen reddetmek ve kaldırmak, ikincisi, dine kendi sahasında istiklâl tanımak ve böylece kavga, harp, huzursuzluk sebebi olmaktan arındırmaktır. İşte laikliğin birinci hedefi ve şartı budur. İkinci şartı bu temin edildikten sonra din, inanç ve mezhep hürriyetinin fertlere tanınmasıdır. Üçüncüsü, din ve mezhep eşitliğinin verilmesidir. Dördüncüsü, dinin de devlete, devletin de dine müdahale etmemesidir. Beşincisi, farklılıklara tahammül gösterilmesidir.

Bu tür laikliğin olabilmesi için, dinin ve devletin birbirine düşman değil, dost olması gerekir. İkisi de birbirine muhtaçtır. Devlet, dinleri, mezhepleri tarafsız hakem gibi kendi sahaları içinde tutarak, onu himaye etmelidir. Din ve dinî müesseseler de toplumsal barışı ve sevgiyi sağlamada devlete yardımcı olmalıdır.

Türkiye Örneği

Mustafa Kemal Atatürk şunu gayet iyi biliyordu. Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve nihayet Osmanlılar devrinde mezhepler ve tarikatlar arası kavgalar, husumetler hiç eksik olmamıştır. Devlet de mezhep ve tarikatlara karşı tarafsız kalamamıştır. Neticede kendini mağdur hisseden mezhep ve tarikat mensupları, daima devleti hedef almışlar, devlete tavır koymuşlar ve devletle mücadeleye girmişlerdir. Bu ise daima huzursuzluk ve kavga sebebi olmuş, Osmanlı, kendini bundan kurtaramamıştır. Hatta devletin resmî mezhebine mensup insanlar dahi halife olan, şeriatı uygulayan padişahın “**şeriat isteriz**” diyecek kadar işi ileri götürmüşlerdir. Bunun sonucu şeriat kelimesi lügat anlamından çıkarak devletle mücadele edenlerin, devlete ve düzene kafa tutanların, isyan edenlerin kullandığı siyasî bir kavram hüviyetine bürünmüştür. Hatta II. Abdülhamit, 31 Mart Hadisesinde kendinden “**şeriat isteyen**” kalabalığı görünce hayret içinde kalmış, ve acı bir tebessümle “**ne günlere kaldık**” demekten kendini alamamıştır. İşte günümüzdeki “**şeriat**” isteyenlere Abdülhamit gözüyle bakmak lazımdır. Bunlar İslâm’ı değil, iktidarı talep etmektedirler.

İşte Atatürk, toplumsal barışı, sevgiyi ve Millî bütünlüğü yerleştirmenin ve muhafaza etmenin çaresini, inançları kavga sebebi olmaktan çıkaran, inançlara hürriyet tanıyan ve inançları eşit tutan din anlayışı ve devlet anlayışı demek olan laiklik ilkesini benimsemiştir. Din ve devlet olmadan laiklik olmayacağına göre, din ve devlete sahip çıkmak laikliğin kendisi olarak anlaşılmalıdır. Din, devlete sahip çıkmalıdır, zira devlet olmadan dini korumak mümkün değildir. Devlet de dine sahip çıkmalıdır, zira din olmadan toplumsal barışı, sevgiyi temin etmek zordur.

Laikliğin yerleşmesi için devlet, vatandaşlarına, kendi okulları vasıtasıyla, herkesin inancına göre, kendisine yetecek seviyede, 15–16 yaşına kadar dini eğitim vermelidir. Dinî eğitim başka kurum ve kuruluşlara bırakılamayacak kadar hassas ve ciddi bir konudur. Dinî şuur varsa, din ve vicdan hürriyetinin değeri, anlamı vardır. Laiklik, din ve devlet şuuruyla kaimdir.

Atatürk, toplumda huzursuzluk olmasın diye dini inkâr eden veya dine dayalı devlet kurmamıştır. Laik, demokratik fakat mutlaka kültür üzerine oturan Millî bir devlet teşkil ederek, çağdaş topluma ulaşmayı hedeflemiştir. Hâl ve maksat böyle iken, laiklik üzerine kopartılan fırtınanın kaynağı nedir?

Birincisi: Temelde dinsiz, ateist olan kişilerin, aydınların, laikliği savunmaları ve ona sahip çıkmalarıdır. Bu bazı kesimlerde büyük tepki yaratıyor. Onların eline “**bakın dinsizler laikliği savunuyor, o halde laiklik dinsizlik demektir**” diye müthiş bir propaganda silahı veriliyor.

İkincisi: Tarihten ders almayan, Millî şuur yoksunu ve temelde Türk devletine düşman olan kesimdir. Devleti yıkmak için laiklik kozunu kullanan bunlardır.

Üçüncüsü: Diyanet İşleri Başkanlığının pasif tavır içinde, olup bitenlere seyirci kalmasıdır. Halkımızın büyük çoğunluğu diyanet işlerine saygı duyar. Fakat Diyanet İşleri halkı aydınlatmada yetersiz kalıyor.

Dikkat edilecek olursa laikliği saptıranlar, Atatürk'e saldıranlar, genellikle İkinci Cumhuriyetçiler, Osmanlı devlet düzenini methedenlerdir. Bunlar Millî devleti yıkmak, kozmopolit, federasyon kurmak isteyen bölücülerdir. Hedefleri laiklik değil, millî devleti parçalamak ve yıkmaktır.

Laikliğin Tarihi Gelişimi

ve

Türkiye Örneği

18. yüzyıla kadar dinin, bütün toplumlar üzerinde önemli bir tesir icra ettiği bilinen bir gerçektir. Ancak Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte başlayan hümanizm nihayet 18. yüzyılda akılcılıkta (rasyonalizm) ve ferdiyetçilikte (individüalizm) karar kıldı. Bunun sonucu liberal ideoloji teşekkül etti. Buna göre fert *merkeze kondu*, artık her şey ferdin etrafında şekillenecek, her şey aklî olacaktı. Zira gerçeğe, mutlak hakikate sadece akılla ulaşılabilirdi.

Fert ve akıl bu derece önem kazanınca veya kutsallaştırılınca, aklın ve ferdin hür olması gerekirdi. Aklın ve ferdin hür olabilmesi için ise, önlerindeki bütün engeller yıkılmalıydı. Neydi bu engeller? 18. yüzyıl entelektüellerine göre bu engellerin başında din, dini müesseseler ve gelenekler geliyordu. O halde bunlar yıkılmalıydı, gözden düşürülmeliydi. Böylece dine karşı bir akım doğdu. Bu akımın öncülüğünü Voltaire, Diderot gibi düşünürler yapıyordu. Bunların, aklın yanılmazlığına inançları tamdı.

Fakat zamanla deneye ve gözleme dayalı ilmin, insanı şaşırtacak derecede büyük icatlar ve keşifler yapmasıyla, doğruyu bulmada, hakikate ulaşmada ilme inanç arttı. Hatta ilim yoluyla aklın yanılabilceği de ortaya konulunca, ilmin dışında başka bir rehber

aramanın lüzumsuz olduğu kanaatine varıldı. Artık ilmin ortaya koyduğu her şeye kanun gözüyle bakılmaya ve ondan hiç şüphe edilmemeye başlandı. Böylece ilim kutsallaştırıldı ve neticeleri kanun veya Tanrı buyruğu gibi kabul edildi. Böylece *ilimcilik* (scientizm) akımı moda oldu ve müspet ilmin dışında kalan her şeye itibar edilmez oldu. Bu tavır insanları materyalizme ve otaritarizme kaydırıldı. Zira, madem ki ilmin ortaya koyduğu mutlak hakikattir, doğrudur, o halde bütün insanlığa bu kabul ettirilmelidir. İlmin neticesini reddedenlere ise, cahil, mürteci ve gelişmeye karşı, yobaz gözüyle bakılmalı ve onlar eğitimle yola getirilmelidir görüşü önem kazandı. Jakoben ve Marksist düşünce bu pozitivist akımın ürünü olarak ortaya çıktı.

İlimperestlik (scientizm) 19. yüzyıl boyunca hâkim görüş olarak entelektüeller arasında kabul gördü. Ne zaman ki, bilhassa 19. yüzyılın sonlarına doğru daha evvel ilmin ortaya koyduğu, doğru ve mutlak hakikatmiş gibi kabul edilen pek çok bilginin yanlışlığı, yine ilmi araştırmalar sonunda ortaya konulunca, ilme olan güven nispeten azaldı. Yani ilmin de yanılabilir olduğu gerçeği kabul edildi. Bundan sonra ilmî tenkit ve ilmî şüphecilik anlayışı önem kazandı. Bunu yapanlar yani ilmin de yanılabilirliğini ispat edenler genellikle dini ve Allah'ı kabul eden muhafazakâr entelektüeller veya filozoflardı. Neticede mutlak hakikate ve doğruya sadece *akılla, ilimle* varılamayacağı kanaati hâsıl oldu. Hatta bu tür dine inanan ve Allah'ı kabul eden muhafazakâr âlimler, filozoflar veya entelektüeller ilmî araştırmalarda *ilmî tenkit* ve ilmi *şüphecilik* fikrinin yerleşmesine yol açtılar.

Bu tür gelişmeler dine, maneviyata itibarını iade etti ve dine dönüş eğilimini artırdı. Ayrıca dinî saha ile ilmî sahanın sınırları ayrılmaya başladı. Bu zamanla laik düşüncüyü tahrir etti. Artık ilim dine, din de ilme hürriyetini tanımayı kabul etti. Her biri kendi sahalarında hür olacaktı. Böylece din ile ilmin düşmanlığı son buldu. Hâlbuki nerede ise 20. yüzyılın başlarına kadar liberalizm, rasyonalizm, ilimcilik ve pozitivist-materyalist düşünce dine savaş açmışlardı. Bu savaşa yine de ilim sayesinde son verildi. Din kendi sahasına çekildi. Akla ve ilme paralel olarak din de toplumda yerini

ve itibarını tekrar elde etti. Bunun sağlanmasında din adamlarının, din âlimlerinin ve muhafazakâr düşünürlerin rolü büyük olmuştur.

Türkiye örneğine gelince: Akılcılığın ve ilimciliğin vatani Avrupa'dır. Her iki anlayış da Avrupa'da iyi veya kötü ürünlerini verdi. Fakat ne akılcılık ne de ilimcilik olduğu yerde kaldı, daima gelişti, kendini yeniledi. İlmî tenkidi ve ilmî şüpheciliği de beraberinde getirdi. Avrupa'da dini reddeden rasyonalist ve pozitivist aydınlar olduğu gibi, kabul eden ve fikir üreten aydınlar da mevcuttu. Zamanla her iki grupta *laiklik fikrinde* buluştu. Sadece Marksistler dini ret etmeye devam ettiler. Avrupa'da *laiklik*, muhafazakâr düşünürler tarafından dini korumak ve pozitivistlerin dine saldırılarını önlemek için ileri sürülen bir kavram veya akımdır. Üsteik aklın ve ilmin yanılabilirliğini ispat ederek dine itibarını iade etmişlerdir.

Türkiye'de ise laiklik, yanlış bir anlama sonucu pozitivist düşünceyi benimseyenler tarafından getirilmiş ve yerleştirilmeye çalışılmıştır. Hâlbuki Avrupa'da laiklik fikri, dine inanan muhafazakârlar tarafından, *dini* korumak için geliştirilmiştir. Demek ki başlangıçta yapılan hata, Türkiye'de laiklik fikrinin yerleşmesini engellediği gibi, dejenere edilmesine de vesile olmuştur. Zira, Türk aydını çeşitli sebeplerle İslâm dininde ilmin yerini ve rolünü unuttuğu gibi, XIX. yüzyılın sonunda Avrupa'da ilmin bazı konularda kifayetsizliğinin anlaşıldığını, dolayısıyla dine dönüşün başladığını gözden kaçırmıştır. Sonuçta Avrupa'da din ve dini değerler önem kazanırken, Osmanlı aydınları 18. yüzyıl Aydınlanma devri rasyonalist düşünürlerinin ve daha sonra XIX. yüzyılın materyalist-pozitivist düşünürlerin din karşıtı fikirlerine takılıp kalmış olduklarından, dini, dinî müesseseleri ve dini değerleri küçümsemeye ve değersiz kılmaya kalkışmıştır. Kurtuluşu-kalkınmayı-medeniyeti dinden arınmada görmüşlerdir. Bu da onları Avrupa'daki yeni ilmî gelişmeleri ve alternatif düşünceleri takip etmediklerini veya edemediklerini göstermektedir. İşte Türkiye'de laiklik konusunda yaşanan kargaşanın kaynağı burada yatmaktadır. Bu kargaşadan kurtulmanın yolu muhafazakâr ilim adamlarının ve

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın laikliğe sahip çıkmasıyla bulunacağı kanaatindeyiz.

Mustafa Kemal Atatürk, yukarıda ifade edilen dinle-ilmî barıştıran laiklik anlayışını Türkiye'ye getirmek arzusunda idi. Bu anlayış, Marksist ve materyalist aydınlar tarafından hep göz ardı edilerek, özellikle 1938'den sonra, laiklik dinsizlik ve din düşmanlığı haline getirilmiştir. Dolayısıyla, muhafazakâr Türk halkı da laiklik fikrine soğuk bakmış ve ondan uzak durmuştur. Muhafazakâr aydınlar da laikliğe sahip çıkamamış veya popülizme kayarak, oy uğruna laikliğe taraftar görünmemiştir. Böylece laiklik, dinsiz, Marksist, hatta bir kısım liberalim diyen aydınların elinde oyuncak haline gelmiş ve gerçek anlamının tam tersi bir karaktere büründürülmüştür.

Materyalist aydın çevrelerce Anadolu'nun sade Müslüman halkından ve İslâm dininden kopuk bir laik anlayışın propagandası, tepeden inmece zihniyetle yaygınlaştırılmıştır. Buna tepki göstermesi ve karşı çıkılması gereken din âlimleri (ilahiyatçılar) ve muhafazakâr entelektüeller ya sessiz kalmış ya da susturulmuştur. Bunların yerine, İhvan-ı Müslimîn (Müslüman Kardeşler), Vehabilik, Ayetullahlık ve Hizbullah gibi siyasî İslam zihniyetine sahip çevrelerden tepki gelmiştir. Bu zihniyet, demokrasinin nimetlerinden de istifa ederek, halkın dini inançlarını siyasî maksatları için istismar yoluna gitti. Bu istismar siyasî alanda prim de yaptı. Sade Müslüman halkın bir kısmı materyalistlerin yanlış laiklik anlayışından ağzı yandığı için, ister istemez din adına hareket ettiğini iddia eden siyasî İslâmcılara meylecti. Bunu da normal karşılamak lazımdır. İşin ilginç yanı siyasal İslâmın din istismarı karşısında muhafazakâr ve dinine bağlı entelektüeller ve din âlimleri yine sessiz kaldılar ve kendilerini siyasal İslâmcıların psikolojik baskısı altında hissettikleri için suskunluklarını muhafaza ettiler. Bunlar suskun kalınca, materyalist dünya görüşüne sahip, laikliği istismar eden aydınlar siyasal İslâmcılara tepki gösterdiler. Böylece iki istismarcı grup karşı karşıya kaldı ve alabildiğince birbirini karalamaya başladılar. Bundan ise, hem gerçek din hem de gerçek laiklik anlayışları zarar görmeye başlamıştır. Türkiye hala bu sıkıntıları yaşamaya devam ediyor.

Sonuç olarak tarihi gelişmesinden de anlaşılacağı gibi, laik zihniyet, dinli-dinsiz, pozitivist ve maneviyatçı olan herkese inanç-düşünce hürriyetini garanti etmektedir. Bu itibarla muhafazakâr yani dinine, diyanetine saygı duyan entelektüeller laikliğin temelini, dini her türlü menfî saldırılardan korumak olduğunu ve laikliğin, daha çok dinin, dindarın ve kısaca inanan insanların aleyhine değil lehine olduğunu ve laikliğe sahip çıkılması gerektiğini anlamalıdır. Dinsizler de gerçekten laik iseler dine, dindara, muhafazakâra saldırmaktan vazgeçmeleri gerektiğini görmelidirler. Siyasal İslâmcılar da skolâstik düşünceden ve dini istismar kurnazlığından vazgeçip, aklın, ilmin ışığında hareket etmeyi öğrenmelidirler. Ancak bu anlayış hâkim olduğu zaman toplumda gerginlik, düşmanlık, bağnazlık sona erecektir. Bu ortamın sağlanması için devlete ve devlet adamlarına büyük işler düşmektedir. Gerçek laiklikten yana tavır koymak ve gerçek laikliği halka anlatmak zorundadırlar.

Lozan Antlaşması Hakkında

Bir Değerlendirme (24 Temmuz 1923)

Uluslararası hukuka göre, antlaşma denilince genellikle devletlerarasındaki hak ve görevleri belirleyen, mevcut durumu değiştiren veya kaldıran yazılı belge anlaşılmaktadır. Devletlerin aralarında imzaladıkları yazılı belgelerin birinci derecede öneme sahip olanı hiç şüphesiz “antlaşma” (traité) özelliğini taşıyanıdır. Bundan sonra sırasıyla anlaşma (accord), sözleşme (convention), pakt (pacte), protokol, senet gibi belgeler gelmektedir. 24 Temmuz 1924’de Türkiye’nin Lozan’da imzaladığı yazılı belge bu tasnife göre birinci derecede öneme sahip bir antlaşmadır.

Hemen ifade etmek gerekirse; devletlerarasında yazılı olarak gerçekleştirilen irade uyuşmasının antlaşma özelliğini taşıyabilmesi için önemli bir şartın mutlaka yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu şart ise, antlaşmayı yapan devletlerin muhakkak hür ve müstakil olmalarıdır. Başka bir deyişle, antlaşmanın hükümler (egemen) devletlerarasında aktedilmesi esastır. Ayrıca antlaşmanın, uluslararası hukuk kurallarına göre yapılması şarttır. Lozan Antlaşması’nda taraflar hükümler devletlerdir, uluslararası hukuk kurallarına da uyulmuştur.

Öte taraftan devletlerarasında yapılan antlaşmaları değişik öğelerine göre sınıflandırmak da mümkündür. Konusuna göre (barış antlaşması, askerî, siyasî, iktisadî, kültürel antlaşmalar gibi) tarafların sayısına göre (ikili veya çok taraflı antlaşmalar) ve nihayet hukukî fonksiyonuna göre (yasa antlaşma ve akit antlaşma) farklı

şekilde tasnif edilebilmekte ve adlandırılabilir. Bu açıdan baktığımızda Lozan Andlaşması, hem çok taraflı, hem akit özelliği olan, hem de çok yönlü ve harp haline son veren bir barış antlaşmasıdır.

Bilindiği gibi akit-antlaşmalar, tarafların değişik menfaatlerini ve gayelerini, yapıldığı ve imzalandığı günün şartlarına göre dengelemeye çalışır. Bunun içindir ki akit-antlaşmalar ebedî veya değişmez hukuk kuralı değildirler. O halde değişebilir, değiştirilebilir, yok farz edilebilir. Bu ise taraflar arasındaki güç-kuvvet dengesinin zaman içinde alacağı şekle ve günün siyasî şartlarına bağlıdır. Buna göre, devlet gücü zaafa uğramış veya yöneticilerde millî-siyasî şuur yok olmuşsa, akit-antlaşmanın o devlet aleyhine bozulma ihtimali çok kuvvetlidir. Aksine devlet güçlenmiş ise mevcut antlaşmayı kendi menfaati doğrultusunda değiştirme veya yok kabul etme imkânına her zaman sahiptir. Tarihte bunun örnekleri pek çoktur. Zaten, devletlerin hayatında savaşın ve barış antlaşmalarının oynadığı rolün önemini görmezlikten gelmek imkânsızdır. Zira, devlet hayatı ya bir savaşla ya da bir antlaşma ile başlar veya sona erer. Bu iki faktörün dışında devlet hayatını değiştirecek başka bir faktör hemen hemen yok gibidir.

Barış veya akit antlaşmalarında önemli bir husus da hiç şüphesiz antlaşma hükümlerinin tarafların hakikî ihtiyaçlarına cevap verip vermediği veya taraflar arasında gerçek dengeleri sağlayıp-sağlayamadığı hususudur. Şayet bir antlaşma ihtiyaçları karşılamamış, dengeleri kuramamış ise, uygulanması zordur. Bunun böyle olup olmadığını anlamak için antlaşmanın hangi şartlar altında yapıldığına ve imzalandığına bakmak lâzımdır. Bu takdirde barış antlaşmalarının hükümleri hakkında fikir yürütülebilir ve yorum yapılabilir.

Dünya tarihine bakıldığında da devletlerin hayatında, devletlerarası münasebetlerde ve tarihin akışında antlaşmaların önemi ve rolü görülebilir. Sadece Selçuklu ve Osmanlı devletleri, gerek 612 yıl (1071-1683) devam eden Batı'ya doğru ilerleyişleri ve gerekse 235 yıl (1683-1918) süren geriye çekilişleri esnasında pek

çok antlaşmalar yapmışlardır. Bunun gibi Türkiye Cumhuriyeti devleti de antlaşmalar yapmıştır, yapmaktadır, yapacaktır. 1683 yılına kadar, daha önce yapılan antlaşmaları daha sonra kendi lehine değiştiren taraf, genellikle Osmanlı devleti olmuştur. 1683'ten sonra ise, yapılan antlaşmaları kendi lehine bozan taraf Düvel-i Muazzama olmuştur. Demek oluyor ki, antlaşmaların ömrü devletlerarası siyasî güç dengelerine bağlıdır. O halde antlaşma hükümlerinin güçlü ve galip devlet tarafından belirlendiği, ihlâl edildiği, değiştirildiği veya yok farz edildiği tarihi bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

Bilindiği üzere Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı devleti mağlup, İtilâf devletleri galiptir. Her zaman olduğu gibi galip taraf, maddelerini (hükümlerini) önceden kendisinin hazırladığı Mondros Mütarekesini (30 Ekim 1918) ve Sevres Barış antlaşmasını (10 Ağustos 1920), mağlup taraf olan Osmanlı devletine empoze etmiş ve kabul ettirmiştir. Mondros'un ve Sevres'in iki hedefi kısaca şudur: Osmanlı devletini Türk milletinden; Türk milletini de ülkesinden koparmaktır. Başka bir ifadeyle Türk milletini hem devletsiz hem de ülkesiz bırakmaktır. Her iki hedef de tarihin İtilaf devletlerince inkârından veya görmezlikten gelinmesinden başka bir şey değildi. Zira, hem Osmanlı devletinin Türk devleti, hem de Anadolu'nun Türk yurdu veya ülkesi olduğu tarihî ve sosyal bir gerçektir. Yıkılan, paylaşılan veya paylaştırılan imparatorluk toprakları üzerinde gayri-müslim ve gayr-i Türk olan her etnik unsura, her cemaate, her millete vatan aranırken, bulunurken ve devlet kurdurulurken Türk milletini, Türk ülkesini yok saymayı hak ve adalet ölçülerine sığdırmak mümkün değildi. Ayrıca bu dünya kamu vicdanının ve Türk millî vicdanının kabul edebileceği bir davranış ve uygulama da değildi. İşte Millî Mücadeleye haklılık, meşruluk ve güç kazandıran hususlar İtilâf devletlerinin giriştikleri bu haksız tasarruflar ve eylemlerdir.

İtilâf devletlerinin bu tutumu karşısında, “devlet-i ebed müddet” şuruyla yetişmiş asker-sivil kadrolar Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Millî Mücadeleyi başlattılar. Başlatılan bu mücadeleye önce millî ve meşru, sonra kanunî (yasal) bir hüviyet kazandırılmıştır. Bunun için evvela mücadelenin coğrafi zemini (fiziki

sınırları) ve beşerî zemini (sosyal tabanı) “Misak-ı Millî” adlı tarihî bir belge ile tespit edilmiştir. Bu sosyal tabanı Türk Milleti teşkil ederken, bu milletin oturduğu topraklar da coğrafî zemini, yani vatani oluştuyordu.

İşte, Türk Millî Mücadelesine “millîlik” ve “meşrûluk” kazandıran bu iki husus olmuştur. Başka bir ifade ile, mücadelenin millî coğrafya (vatan) üzerinde Türkler (millî topluluk-millet) tarafından başlatılmış olması harekete millîlik ve meşruluk özelliğini kazandırmıştır. Böylece Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları hem imparaorluk sınırlarından veya topraklarından, hem de imparaorluğun kozmopolit toplum yapısından vazgeçildiğini, millî sınırlara ve millete döndüğünü veya dönüleceğini dünya kamuoyuna açıklamış oldular. Gerçekten bu hedefler, o günkü dünya siyasî konjonktürüne göre mantikî, mütevazı ve asgarî ölçülerde tutulmuştur. Ayrıca Türk milletin maddî-mânevî potansiyeliyle iyi dengelenmiştir. Böylece, “Panosmanizm (Osmanlıcılık), Pantürkizm (Türkçülük), Panislamizm (İslâmcılık) gibi Avrupa’nın istemediği ve o günkü şartlarda gerçekleştirilmesi imkânsız olan bir siyasetten vazgeçildiği ilân edilmiş oluyordu.

Artık Mustafa Kemal Paşa için, millîlik ve meşruluk (legimité) kazandırdığı Millî Mücadeleye, kanunîlik (légalité-yasallık) kazandırmak kalıyordu. Nitekim Mustafa Kemal Paşa hareketin millîliğini ve meşruluğunu kabul ettirdikten sonra adım adım yasallık yolunda ilerlemeye başladı. Bunun için evvela mümkün olduğu kadar mevcut yasalara riayet etme ve padişah otoritesini tanıma yolunu seçmiştir. Fakat o, fiilî (de facto) bir durum yarattıktan sonra yavaş yavaş yeni bir millî devletin temellerini atıyordu. Bunun ilk ve en büyük adımı 23 Nisan 1920’de Ankara’da Büyük Millet Meclisi’nin açılmasıyla atılmış oldu. Zaten devletin teşekkülü için zaruri üç unsurdan ikisi, yani toprak (Anadolu-Trakya) ve toplum (Türk Milleti) mevcut idi. Geriye siyasî teşkilatlanma kalıyordu ki, Ankara’da Büyük Millet Meclisi’nin açılması ve hükümetin teşkiliyle bu da tamamlanmış oluyordu. Artık Ankara’da yasama gücü (Meclis), yürütme gücü (hükümet), yargı gücü (mahkemeler) teşekkül etmiş, belirli bir toprak parçasına

(vatan) ve belirli bir nüfusa (Türk milleti) sahip fiilî bir devlet vardı. Ancak bu fiilî devletin, devletlerarası hukuk kurallarına göre teyid edilmesi gerekiyordu. Bunun mutlaka yapılması lâzımdı, zira Ankara'da fiilen kurulmuş olan Millî devletin coğrafi bütünlüğünü ve siyasî varlığını tanımayan, 10 Ağustos 1920'de Osmanlı devleti ile İtilaf devletleri arasında imzalanan "Sevres Antlaşması" resmî ve hukukî belge olarak ortada duruyordu. Bu antlaşmanın iptal ettirilmesi şarttı.

Gerçi, Mustafa Kemal dört yıllık (1919–1922) bir mücadele sonunda Sevres Antlaşmasını fiilen ortadan kaldırmıştı. Ne var ki, bu durumun şeklen dahi olsa devletler hukukuna göre devletlerarasında yapılacak barış görüşmeleri sonunda hukukî bir belge ile doğrulanması ve teyid edilmesi gerekiyordu. İşte, Lozan'a bunun için gidilmiş ve Lozan Antlaşması'yla da bu hukukî belge temin edilmiştir.

Maksat, fiilen ortaya çıkmış millî Türk devletini, ilgili taraflara hukuken ve şeklen teyid ettirmek de olsa, Lozan görüşmeleri ve barış antlaşması kolay olmamıştır. Bu bakımdan ve her şeyden önce Lozan diplomasi alanında mümkün olanın yapılabildiği bir sonuçtur. İstenilen ve arzu edilen hususların gerçekleştiği ve yeni devletin güvenliği ve bütünlüğü için gerekli olanın elde edildiği bir sonuç belgesi değildir. Dolayısıyla Lozan'ı değerlendirirken şu üç soruyu kendimize sormamız gerekir:

Birincisi: Lozan'da mümkün olan her şey yapılmış mıdır veya yapılmamış mıdır? Bu sorunun cevabı verilmeden önce, o tarihte dünyanın ve Türkiye'nin içinde bulunduğu maddî ve manevî şartların göz önünde tutulması ve iyi tahlil edilmesi gerekmektedir. Bu yapıldığı takdirde, İsmet Paşa başkanlığında Lozan'da bulunan Türk heyetinin diplomatik alanda mümkün olanı yaptığını ve mümkün olanı elde ettiğini söylemek durumundayız. Lozan'ı siyasî zafer olarak görmemizin sebebi budur. Bu manada da zafer olduğunu kabul etmek gerekir.

İkincisi: yeni teşekkül eden millî Türk devleti için gerekli olan unsurlar Lozan'da elde edilmiş midir? Sınırlar çizilmiştir, barış

temin edilmiştir ve istiklâlin başkaları tarafından tanınması sağlanmıştır. Bu manalarda sorunun cevabı müspettir.

Üçüncüsü: Mustafa Kemal Paşa, Ankara Hükümeti, Türk milleti ve devleti Lozan'da isteklerini ve arzularını elde edebilmiş midir? Bu soruya şöyle bir soru ile karşılık verilebilir: Bu mümkün müydü? Veya mümkün müdür? Şüphesiz istek ve arzuları tatmin pek mümkün değildir. Zira, bunların sınırı belli değildir; her arzu yeni bir arzuyu, her istek yeni bir isteği doğurur. Arzular fert, millet, devlet için pek değişmez. Bu açıdan baktığımızda Lozan Antlaşması'yla arzu edilenin sağlandığı şüphesiz söylenemez. Mümkün olsaydı Mustafa Kemal Paşa, doğduğu şehir olan Selânik'i millî sınırlar dışında bırakır mıydı? Bırakması imkânsızdı. Fâkat devletlerin kuruluşu, sınırları, rejimleri arzulara göre değil, tarihi şartlara göre belirlenir. Lozan'da da böyle olmuştur.

Kısaca Lozan Barış Antlaşması'yla; diplomaside mümkün olanın yapıldığı, yeni devlet için gerekli olanın elde edildiği görülür. Bununla birlikte teorik olarak Lozan Antlaşmasını şu veya bu şekilde tenkid etmek mümkündür ve tenkid de edilmelidir. Zira, ilmî tavrın içinde şüphe ve tenkid olmalıdır. Aksi takdirde ilmî gelişme olmaz ve farklı düşünceler ortaya çıkmaz. Yeter ki tenkid ve şüphe ilmî düşüncenin ürünü olsun.

Lozan Barış Antlaşması'nın Türk devleti ve toplumu için ifade ettiği mâna ve doğurduğu sonuçlar bakımından değerlendirilmesini şu şekilde sıralamak mümkün görünmektedir:

1- Lozan Antlaşması, XIX. yüzyıl başından beri Türk toplumu lehine imzalanan önemli ve ciddi bir antlaşmadır. Türk devleti fiilen galip ve hukuken eşit bir taraf olarak barış görüşmelerine katılmış ve mümkün olanı elde etmiştir.

2- Lozan hukuken ve fiilen Sevres Antlaşmasını ortadan kaldırmıştır.

3- Osmanlı devleti döneminde, Türk toplumunun içine düştüğü maddî ve manevî yarı sömürge haline ve statüsüne Lozan'la son verilmiştir.

4- Türk toplumunun başta siyasî istiklâli olmak üzere iktisadî, malî, askerî, kültürel bağımsızlığı İtilâf devletlerince kabul edilmiştir.

5- Lozan'la, Türk devletinin millet esasına dayalı "üniter" ve "millî" bir devlet olduğu tasdik ettirilmiştir. Böylece Osmanlı devletinin ve toplumunun kafalarda uyandırdığı kozmopolit (çok milletli, çok kavimli, çok cemaatli) yapı ve imaj ortadan kaldırılmış oluyordu.

6- Lozan; Batı Trakya, Musul, Adalar, Kıbrıs, Hatay, İskenderun ve Boğazlar gibi meselelerin ileride halledilebilmesi ve lehimize çözüme kavuşturulabilmesi için, Türk devletine hak ve inisiyatif tanımıştır. Nitekim, buna dayanılarak 1936 Montrö Anlaşmasıyla Boğazlar, 1939'da Hatay, 1974 Kıbrıs meseleleri lehimize halledilebilmiştir. Musul meselesi, İngiltere'nin diplomatik ve siyasî üstünlüğü ve manevraları sonunda, aleyhimize sonuçlandırılmıştır. Barış hükümlerine göre Adalar askerden ve silahlardan arındırılmış, Batı Trakya Türklerine ise, azınlık statüsü verilmiştir. Adaların bu statüsünü devam ettirme, Batı Trakya Türklerinin haklarını koruma ve kollama işi, Lozan hükümlerine göre her halde Türk devletinin görevleri arasına girmektedir. Bu konularla ilgili hükümlerin ihlâlî halinde Türk devletinin müdahale etme hakkı her zaman saklıdır. Lozan bu hakkı vermiştir.

Görüldüğü üzere Lozan Barış Antlaşması, o günkü siyasî dengelere göre hazırlanmış ve imzalanmıştır. Bu güç dengeleri ve siyasî şartlar değiştiği takdirde tarafların anlaşma hükümlerine uymama ihtimali her zaman vardır. Nitekim, Yunanistan Adaları silahlandırarak, Batı Trakya Türklerine baskı yaparak barış şartlarını ihlâl etmiştir. Türkiye Atatürk zamanında Hatay'ı ilhak ederek, "Misak-ı Millî" hudutlarında değişiklik yapabilmıştır. O halde, Türkiye diplomasi alanında çok dikkatli ve şuurlu olmak zorundadır. Şartların ve dengelerin her an değişebileceğini daima göz önünde bulundurmalıdır.

Netice itibariyle Lozan, Türkiye için sonuç değil, yeni bir başlangıçtır. Yunanistan için ise ne sonuç, ne de başlangıçtır. Önemli

bir saftadır. Çünkü 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması Yunanistan için başlangıç olmuştur. Lozan, Osmanlı devleti ve imparatorluğu açısından bir sonuçtur.

Lozan yeni, modern, kalkınmış ve güçlü Türkiye'nin başlangıcı ve hareket noktası olurken, aynı zamanda Türk toplumunun üzerinde oturduğu coğrafi tabanı ve zemini belirliyordu. Bu bakımdan, devlet ve millet açısından Lozan'ın hem maddî hem de manevî önemi büyüktür. Bu coğrafi taban sınırı, komşuların tavan sınırı olacak şekilde muhafaza edilmelidir. Zira, Lozan'la sadece Türkiye Cumhuriyeti devletine bir coğrafya temin edilmiyor, aynı zamanda Türk milletine önemli derecede siyasî, kültürel, ilmî; iktisadî bir merkez veya istasyon kazandırılıyordu. Lozan, Osmanlı İmparatorluğunu sona erdirirken, Osmanlının Rumeli'de Kafkasya'da, Irak'ta, Arabistan'da, Kıbrıs'ta, Girit'te bıraktığı Türklerin ve Müslümanların umut kapısı ve sığınak yeri olacak yeni Türkiye Cumhuriyeti devletini meydana çıkarıyordu. Bu yüzden Lozan önemlidir.

Türkiye Cumhuriyeti

ve

Hukuk Devleti*

1918’de Osmanlı Devleti, devlet olma özelliğini kaybetmiş vaziyette idi. Zira devleti meydana getiren üç temel unsurdan biri olan **ülke** (vatan, toprak) paylaşılmış, parçalanmış, işgal edilmiştir. İkinci unsur olan **toplum** (millet) bölünmüş, yabancı hâkimiyet altına düşmüştür. Nihayet üçüncü unsur olan **siyasî istiklâl** tamamen yok olmuştur. Kısaca kelimenin tam anlamıyla devlet yoktu. Devlet olmayınca da hukuktan, hukuk devletinden, dolayısıyla haktan, hürriyetten, millî birlikten, toprak bütünlüğünden, eşitlikten de bahsetmek mümkün değildi.

* 10 Kasım 1998 tarihinde Atatürk’ü Anma Haftası Münasebetiyle Süleyman Demirel Üniversitesi’nde verilen Konferans metnidir.

Bu durum karşısında Osmanlı devleti, Osmanlı Padişahı ve halifesi bir şey yapamıyor, Osmanlı hukuku ayaklar altına alınmış, işlemez halde idi. Bu hal iki neticeyi doğurdu: Birincisi; Anadolu halkının, her yerde örgütlenerek, **“Kendi mukadderatını kendi iradesiyle tayin etmeye”** kalkışmasıdır. Bu açıkça ve fiilî olarak, halkın hukuk devrimini başlatması, yani hâkimiyet anlayışını ters yüz etmesi anlamına geliyordu. Zira, bu davranışıyla Türk halkı hâkimiyeti kendi uhdesine alıyordu. Belki de Osmanlı tarihinde ilk defa Türk halkı, şeyhülislamın fetvası, padişahın fermanı veya iradesi olmadan devletini, istiklalini ve hukukunu müdafaa etmeye kalkışıyordu. Çünkü, böylece hâkimiyet, halife ve padişahın elinden kayıyor, Türk halkının eline geçmiş oluyordu.

İkinci netice ise; Mustafa Kemal’e, Millî Mücadeleyi dayandıracağı güç ve hâkimiyet kaynağını veriyor ve meşruiyet zeminini kazandırıyor. Anadolu halkında gördüğü bu azim ve kararlılık, Mustafa Kemal’in ufkunu açıyor, onun derhal Halife-Padişah iradesini reddederek, sine-i millete dönmesini ve halkın iradesine dayanmasını kolaylaştırıyor. Artık, Mustafa Kemal, meşruiyetini halkın iradesinden alan bir önder olarak, Millî Mücadeleyi hukukî ve meşru zemine çekme imkânını bulmuştu. Bunu gerçekleştirmek için Erzurum ve Sivas Kongrelerini yaparak, kısmen de olsa Millî Mücadeleyi, Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetini ve kendi önderliğini meşru hale getirdi. Nihayet 23 Nisan 1920’de T.B.M.M.’yi açmakla Millî Mücadelenin ve kendi önderliğinin meşruluğunu Türk ve Dünya kamuoyuna kabul ettirdi. Mustafa Kemal bütün bunları yaparken, yeni bir hukuk sistemini yaratıyor ve bu hukuk sisteminin kurallarına da hem kendisi riayet ediyor, hem de halkı riayet ettirmeye çalışıyordu. Bütün bu gelişmeler, ileride yapılacak olan hukuk devriminin ve hukuk devletinin başlangıcı ve habercisi niteliğinde idi.

Hukuk devletine ve yeni hukuk sistemine hazırlık çalışmaları savaş esnasında da devam etti. Nitekim 20 Ocak 1921’de yeni anayasa kabul edildi. Anayasa’da **“egemenliğin kayıtsız-şartsız millete ait olduğu, yasama ve yürütme yetkisinin T.B.M.M.’ye verildiği ve Türkiye Devletinin T.B.M.M. tarafından idare**

olunduğu” yazılıydı. Bu ne demekti? Hiç şüphesiz hâkimiyetin, Osmanlı hanedanından T.B.M.M.’ne hukuken geçtiğinin ifadesiydi. 1922’de saltanatın kaldırılması, 1923’te Cumhuriyetin ilanı ile hâkimiyet tamamen millete intikal etmişti. 1924’te hilafetin kaldırılmasıyla yarı teokratik devlet düzeninden hukuken ve resmen kopulmuş olunuyordu. Bu şekilde yapılan siyasî inkılâplarla hukuk devriminin ve hukuk devletinin yolu açılmış oluyordu. Zira Padişahlık, Hilafet ve yarı teokratik düzen varken hukuk devriminin yapılması imkânsızdı. Nitekim 1924 Anayasasıyla siyasî devrimler tamamlandı. Sıra hukuk devrimine gelmişti.

Mustafa Kemal, 1924’e kadar millî mücadeleyi kazandı, 1922’de saltanatı kaldırdı, 1923’te Millî Türk devletini kurdu, Cumhuriyeti ilan etti ve 1924’te de hilafeti kaldırdı. Böylece millî devletin ve rejimin çatısı teşkil edilmiş ve önündeki siyasî engeller aşılmış oldu. Şimdi sıra bu çatının yeni kültür unsurlarıyla doldurulmasına ve tamamlanmasına gelmişti. Kültür unsurlarının başında ise hukuk geliyordu. Zira bütün inkılâplarda ilk önce hukuk sistemi değiştirilir. Mustafa Kemal’de farklı davranmadı ve hukuk sistemine el attı. O, hukuk sisteminin mutlaka değiştirilmesini zarurî görüyor ve bu konuda inkılâpçı davranıyordu. Çünkü, Osmanlı hukuk sistemine ve anlayışına karşı idi. Gerçekten de eski hukuk sisteminin, yeni millî devlete ve Cumhuriyet rejimine uyması mümkün değildi. Eski hukuk sistemi ne durumda idi?

1- Osmanlı Hukuk sistemi çok kaynaklı, çok başlı kozmopolit bir yapıda olup, hayatîyetini kaybetmişti. İslâm hukuku, örfî hukuk, Avrupa hukuku, cemaatlerin dinî hukuku yan yana yaşıyordu.

2- Yabancılar üzerinde hukukî kontrolü kuramıyordu. Yabancılar kendi hukuk kurallarını kullanıyordu.

3- Mahkemeler çeşitlilik arz ediyordu.

4- Hukuk birliği ve yargı bağımsızlığı yoktu.

5- Kanun önünde eşitlik anlayışı mevcut değildi.

6- Statik bir hukuk anlayışı geçerli idi.

Kısaca eski hukuk, millî devletin ve milletin ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte değildi. O halde uygulanması hem mümkün değil, hem de aklı ve çağdaş bir tavır olmazdı. Dolayısıyla yeni bir hukuk sistemi şarttı. Bu yeni sistem millî devleti, güçlendirmeli, modern toplumu, milleti ve millî kültürü yaratmalıydı. Aynı zamanda devleti hukuk devleti haline getirmeliydi. Hukuk devleti ne demekti?

1- Hukukla sınırlandırılmış, hukuka bağlı ve hukukun üstünlüğünü kabul eden devlet demektir.

2- Devlet organlarının ve idarî makamların, adil olarak düzenlenmiş hukuk kurallarına uyması ve ona göre çalışması,

3- Bütün kurum ve kuruluşların, bağımsız ve tarafsız yargı denetimine açık olması,

4- Temel hak ve hürriyetlerin tanınması ve güvence altına alınması,

5- Kuvvetler ayrılığı ilkesinin kabul edilmesi,

6- Demokrasinin benimsenmiş olması, hukuk devletinin özelliklerindendir.

Hukuk devletinin zıddı diktatörlüktür, polis devletidir, keyfî yönetimdir, kaynağını millettan almayan hâkimiyet anlayışıdır.

Bu açılardan bakıldığında; 1924 Anayasasına göre Türkiye Cumhuriyeti hukuk devleti niteliğini kazanmıştı. Bununla birlikte bazı istisnalardan söz etmek mümkündür. Ancak unutmamak lazımdır ki, devlet henüz kuruluş safhasındadır. Meselâ, kanunların Anayasaya uygunluğunu denetleyecek bir Anayasa Mahkemesi yoktu; hükümet tasarrufları, Danıştay denetimi dışında bırakılmıştı, sosyal haklar tam tanınmamıştı ve demokrasi henüz gerçekleşmemişti. Bu eksiklikler 1961 ve 1982 Anayasasıyla giderilmeye çalışılmıştır. Böylece hukuk devletine, sosyal, demokratik ve laik karakter kazandırılmıştır.

1924 Anayasasından sonra, 1926'da İsviçre Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu kabul edildi. Bu, Türkiye'nin, Türk toplumunun çehresini değiştirmeye kafi geldi. Aynı yıl İtalyan Ceza Kanunu, Ticaret Kanunu, 1929'da, Alman Deniz Ticareti Kanunu bazı değişikliklerle kabul edildi.

Bu hukuk devriminin önemi, laik ve dinamik hukuk kurallarının getirilmesidir. Yeni bir hukuk sistemi kabul eden devletin, Türkiye olmasıdır. Hukuk devletine geçiştir.

Hukuk devleti dürüst, cesur, kanunlara bağlı memurlarla yaşar. Korkak, ürkek insanlar hukuk devleti yaratmaz. Kendini devlet zanneden insanların hukuk devletine saygısı yoktur.

Osmanlı'dan Cumhuriyete

(İktisâdi, Sosyal, Siyasi Zihniyet Değişimi)

GİRİŞ

Cumhuriyet ve milli devlet dönemini iyi değerlendirebilmek için, önce tenkitçi bir gözle maziye, yani tarihe iyi bakmak lazımdır. Ancak bu tür bir bakış açısıyla, Cumhuriyete niçin geldik, nasıl geldik sorularına açık ve net cevap verebiliriz. Bunun için ise, mutlaka mukayese metoduna başvurmak gerekir. Zira, ancak bu metotla hem Osmanlının hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin dünyadaki ve tarihteki yerini iyi tespit edebiliriz. Bu itibarla, çok genelde olsa Hıristiyan dünyasıyla-İslam dünyasını, Osmanlı İmparatorluğu'yla Avrupa'yı ve nihayet Türkiye ile günümüzdeki mevcut Müslüman ülkeleri veya Müslüman devletleri mukayese etmekte yarar vardır. Ancak böyle bir metotla Osmanlı'nın niçin yıkıldığını, Türkiye Cumhuriyeti'nin neler getirdiğini daha iyi anlayabiliriz.

Bilindiği gibi İslam dini, Arap dünyasında yeni bir inkılâp (devrim) yaratmıştır. Ama bununla da yetinmeyerek, kendisinden önceki eski Yunan, eski Ortadoğu ve eski Asya medeniyetlerinden öğrendikleriyle ve kendinde bulunanların sentezini yaparak, bir

İslam medeniyeti yaratmıştır. Bu medeniyetle de Hristiyan dünyasının önüne geçmiştir. İslam medeniyeti X. Yüzyılda zirveye çıkmış, ancak içtihat kapısını da kapatmıştı. Fakat, bu tarihten itibaren Ortadoğu'ya gelen Türkler'in katkısıyla, özellikle Selçuklu ve Osmanlıların katkısıyla İslâm medeniyeti yeni bir hız kazanarak varlığını, gücünü ve kuvvetini XVI. yüzyıla kadar sürdürmüştü. Ancak XVI. yüzyıldaki medeniyete, Türk-İslâm medeniyeti adı verilmiştir.

A- OSMANLI SİSTEMİNİN UNSURLARI VE AKTÖRLERİ

Hiç şüphesiz Osmanlı Devleti, üç kıtada (Asya-Avrupa-Afrika) yaşayan, çok milletli, çok dinli ve dünya tarihine damgasını vuran bir dünya devleti idi. Bu haliyle özellikle Avrupa'da, hem korku hem de hayranlık uyandırmış muazzam bir güçtü. Osmanlı Devletini bu konuma getiren sistemin unsurları ve aktörleri ne idi?

1- Osmanlı Sisteminin Unsurları:

a-Adalet Sistemi: Osmanlı sisteminin en önemli unsurlarından biri adalettir. Osmanlı Devleti, İslam hukuku (şer'i hukuk) ve kendi anlayışıyla yarattığı örfi hukukuyla, kendine has bir adalet sistemi kurmuştur. Bu sistemle kuruluş ve yükseliş dönemlerinde, "adaletli devlet" ve "adaletli toplum" imajını yaratmıştır. Bu imaj, Osmanlı idaresinin cazibesini artırmış ve yükselmesini sağlamıştır.

b-Tımar Sistemi: Osmanlı, XV. ve XVI. yüzyılın şartlarında yeni tarım ekonomisinin hâkim olduğu bir dönemde, yarattığı **tımar sistemi** ile toplumun veya fertlerin maddi ihtiyaçlarını (yeme-içme, giyim-kuşam, ev-bark), en iyi şekilde karşılamının yolunu bulmuştur. Tımar sistemiyle her aileye yetecek kadar toprak veriliyordu. Bu sistem adaletli ve eşitlikçi idi, ancak insana zenginleşme umudu vermiyordu.

c-Güvenlik-Barış Sistemi: Osmanlı kendi gücü ve kuvveti sayesinde zaten sahip olduğu topraklar üzerinde bir **Osmanlı Barışı** (Pacte Ottomanne) tesis ederek imparatorluğunu "**Barış Gölü**"

haline getirmişti. Böylece toplum kendi malını, canını, dinini emniyet altında hissetmiştir. Bu durum ticari-iktisadi hayatın da canlanmasına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur.

2-Osmanlı Sisteminin Aktörleri:

a-Halife-Padişah: Osmanlı sisteminin aktörlerinin başında, hem dünyevi hem de uhrevi otoriteyi temsil eden Halife-Padişah geliyordu. Padişah, müslim-gayri müslim bütün tebaanın dünyevi hükümdarıdır. Dünyevi otoritesini, sadrazam vasıtasıyla bürokrasi (kalemiye) ve ordu (seyfiye) üzerinde, dolayısıyla toplum katında kullanıyordu. Halife yani emir-ül müminin olarak da, manevi-dini otoritesini Şeyhülislam vasıtasıyla **Ulema-medrese** ve cami aracılığıyla halk üzerinde icra ediyordu.

b-Ulema Sınıfı: Bu sınıf, ilk dönemlerde Osmanlının bir nevi aydınlarını (intelligentsia) temsil ediyordu. Medrese ve camiler vasıtasıyla toplum üzerinde etkili olabiliyorlar ve kamuoyunu oluşturabiliyordu. Toplum nazarında itibarları oldukça yüksekti. Adalet sistemi de bunların elinde idi. Ulema sınıfı devletten maaş alan, tüketici bir sınıftı. Refahı, devletin zenginliğine veya halktan alınan vergilere bağlıydı. Mevcut serveti veya geliri paylaşmada ön sıralarda olmuştur. İlk zamanlarda devletin ihtişamına yakışır şekilde, hem mutlu hem de müreffeh idiler. Devlet zayıfladıkça, gelirleri azaldıkça ulema sınıfının da mutluluğu ve refahı azalmıştır. Bunu kapatmak ve eski hayat seviyesini sürdürmek için meşru olmayan yollara sapmıştır. "Beşik Uleması" tabiri bu sınıfın ne duruma düştüğünü göstermesi açısından oldukça manidardır.

f-Askeri Sınıf: Kapıkullarının temsil ettiği bu sınıf hem ordunun hem de sivil bürokrasinin üst düzey yöneticileridir. Askeri kanadında Yeniçeriler ve askeri paşalar, sivil kanadında ise yüksek bürokratlar ve sivil paşalar bulunuyordu. Maddi güç yani silah gücü ordunun elinde olduğundan sistem içinde etkileri ve rolleri oldukça yüksekti. Bu sınıf görevi gereği en büyük tüketici sınıftı. Osmanlı ihtişamını, zenginliğini kaybettikçe paylaşılacak servet azalmış, dolayısıyla menfaat çekişmesinde silah vasıtasıyla ön planda olup, payını almasını bilmiştir.

B-OSMANLI SİSTEMİNİ YIKAN ÜÇ ZİHNİYET

1-Mükemmelliğe Erişme Zihniyeti

Kuruluş ve yükseliş dönemlerinde, toplumda tarım ekonomisi ve din hâkim idi. Bu şartlar altında Osmanlı, iman-akıl, dünyevi-uhrevi anlayışını dengeleyebilen kendine has bir sistem kurabilmiştir. Bu sistem içinde fertlerin gelecek kaygısı ve gelecek endişesi yoktur. Sistem, Osmanlı devletinin genişlemesine ve yükselmesine endekslenmişti. Dolayısıyla statikliğe, durağanlığa, gerilemeye tahammülü yoktu. Zira devletin büyüme, gelişme, zenginleşme hızı, temelde dinamik olmayan **tımar sistemini, ulema-medrese sistemini, ordu-kışla sistemini** peşinde sürümeyebiliyordu. Bu hususu dikkatten kaçırmamak lazımdır.

XVI. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu zirveye ulaştı. Çağdaşı olan devletlerin, toplumların önüne geçti. Mimaride, askeriyede, toprak sisteminde, ticarete, idari sistemde, dini müesseselerde velhasıl dünyevi ve manevi alanlarda mükemmelliğin yakalandığı, klasik (classique) döneme erişildiği düşüncesi ve inancı toplumda doğmaya başladı. Toplum bu inancında da haksız değildi. Zira sistem, toplumun her türlü talep ve arzularını karşılar ve tatmin eder vaziyette idi. O halde, artık bu zirvede kalınmalıydı, yakalanan seviye ve sistem muhafaza edilmeliydi. **Osmanlı toplumunun bu zihniyete sahip olması veya bu zehaba kapılması, büyük bir hata idi ve çöküşün başlangıcını teşkil etmiştir.**

Hâlbuki tabiatın ve toplumun dinamiğini oluşturan temel kural değişmedir, evrimdir. Osmanlı bunun farkına varamamıştır. Gelinek seviye ne olursa olsun, son nokta ve son seviye değildir. Osmanlı XVI. yüzyılın sonlarında, sanki **tarihin sonunu** yakaladığını, tarihin durduğunu ve sonunun geldiğini zannetmiştir. Esasen kendi sonunu başlattığının farkına varamamıştır.

2-İstikbalî Mazide Arama Zihniyeti

Osmanlı toplumu **mükemmeli, klasik çağı, tarihin sonunu yakaladığı** inancıyla birlikte rehavete kapıldı yani gevşedi. Hâlbuki Osmanlı devleti, kuruluşundan veya Fatih döneminden beri belirli bir

büyükölge ve cesamete erişmiş ve buna göre de bir ilerleme ve kalkınma hızına kavuşmuştu. XVI. yüzyılın sonunda, hızı artırmaya belki ihtiyaç yoktu, fakat tabii hızında seyretmesi gerekirdi. Bu yapılamadı, yani asgari hız seviyesinde gelişmesi sağlanamadı, hız kontrol altına alınamadı. Neticede başıboş yuvarlanırken parçalanma sürecine girmiştir.

Osmanlı Ortaçağ müesseseleriyle, zihniyetiyle ve şartlarıyla, çağına göre mükemmeli yakaladı ve orada durdu. Hâlbuki Yeniçağa girilmişti. Buna rağmen toplumun önünde hala **tüketici sınıflar** yani **ulema sınıfı ve askeriye sınıfı** vardı. Bu sınıflara, üretici ve yaratıcı sınıflar eklenememiştir. Neticede XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti, tarihin gerisine düşmüştür. Avrupa karşısında mağlubiyetler başlayınca, bazı şeylerin iyi gitmediğini ve aksayan yönlerin olduğunu kabullenmiştir. Ancak aksamanın ahlak-sızlıktan ve dinden uzaklaşmaktan ileri geldiği kanaati hâkimdi. Aksayan yanını düzeltmek için ıslahat hareketlerine girişiliyor. Fakat **çare, halde ve istikbalde aranacağına, mazide yani Fatih ve Kanuni dönemlerinin kanunları ve yöntemlerinde aranmaya başlanıyor. Bu mantıklı değildi. Zira gelecek mazinin üstüne kurulur ama, mazinin geleceğin üstüne konulması tarihe aykırı düşer.** Buna rağmen Osmanlı aydını, umudunu maziye bağlamış, maziden medet bekler hale düşmüştür.

İstikbali mazide arama zihniyeti ve anlayışı, Osmanlı çöküşünün ikinci ve çok ciddi bir işareti, aynı zamanda sebebidir. Bu anlayış, Osmanlı aydın ve yöneticilerinin artık gelecekte umudu kestiklerinin, geleceği görememelerinin, gelecek için plan ve program üretememelerinin açık ifadesidir. Bu psikoloji, toplumda umut ve dinamizm bırakmamıştır. Tıpkı gelecekte bir şey beklemeyen ihtiyar insanın, gençlik hatıralarına döndüğü gibi Osmanlı toplumu da, Fatih ve Kanuni döneminin ihtişamlı günlerini hatırlamaya ve o günleri ihya etmeye çalışmıştır.

Bu arada tüketici-yönetici ulema ve askeriye sınıfı bozuluyor ve imparatorluğun çöküşünün sebeplerini göremez hale geliyordu. Fakat halka da bir çare söylemeleri gerektiğinde, dini ve

ahlaki değerlerin zayıflığından bahsediyorlardı. Bu ise, akıl-iman dengesinin aklın aleyhine kaybolduğunun işaretiydi.

Bütün mağlubiyetlere rağmen Osmanlı toplumu, henüz kendi sistemine olan inancını tam yitirmiş değildi. Askeri alanda düzenlemeler yapılırsa, yine eski günlere dönelebileceğine inanılıyordu. Fakat hala **müspet ilimden, sanayi inkılâbından, teknolojiyen, üretimden** pek bahseden yoktu. Bunları düşünmek de, ulema-paşa sınıfının işi değildi. Ulema, kendisini sadece şariat kanunlarının işleyişinden sorumlu görüyor, halkın dini duygularına hitap ederek hem halkı teselli ve tatmin ediyor, hem de kendi statüsünü korumaya çalışıyordu. Paşalar ise ordunun modern teknolojiyle donatılmasının zaruret olduğunu kabul ediyor, fakat bunun nasıl olacağına dair fikir üretilmiyordu. Bu zaruretin kabulü bile önemli idi. Zira zaruret onları hiç olmazsa, Avrupalı usullerin ve tekniğin alınması şeklinde de olsa, orduda yenilik hareketini başlatmaya sevk etmişti. Bu alanda engel gözüken Yeniçeri Ocağı'nın, 1826'da kaldırılmasıyla önemli bir mesafe kat ediliyor, 1834 Harbiye-i Şahane'nin açılmasıyla da yeni bir anlayışın temeli atılıyordu.

3-Osmanlı Sistemine Olan Güvenin Kaybı ve Avrupa'ya Yöneliş

Avrupa'da, akla, ilme ve ekonomiye dayalı bir medeniyetin doğuşu, 1789 Fransız İhtilâli'yle teyid edilmişti. Avrupa merkezli bu medeniyet evrensel olduğunu iddia ediyor ve sömürgecilik (kolonyalizm) vasıtasıyla da dünyaya yayılıyordu. Bu arada Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu'na da ticaretiyle, mallarıyla, misyonerleriyle, konsololarıyla, ticari kumpanyalarıyla, kültürü ve teknolojiysiyle nüfuz ediyordu. Avrupa'nın bu hâkimiyeti ve saldırısı karşısında, Osmanlı dayanamıyordu. Mağlubiyetler, Balkanlardan geri çekilmeler başlamıştı. Hatta, Osmanlı, Mısır Eyalet Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın ordularına bile yenilir hale gelmişti.

Bu vaziyet karşısında Osmanlı toplumunda, kendi sistemine güven kalmamış ve mecburen Batılı usullerin ve teknolojinin alınmasına karar verilmiştir. Artık zaman Osmanlı'nın aleyhine işlemeye

başlamıştır. Buna rağmen, Osmanlı toplumu mütereddit idi. Ne kendi mazisinden, medeniyetinden tam kopabiliyor ne de tam Avrupalı usulleri benimseyebiliyordu. Böylece toplum, iki mütereddit zihniyete bölünmüştü. Her iki zihniyette de gelecek kaygısı ve endişesi açıkça görülüyordu. Bu durum toplumda, korkuya ve telaşa yani "eyvah çöküyoruz" şeklinde endişelere yol açıyordu. Muhafazakâr gruplar, Avrupa modeline tereddütle bakıyor, fakat mevcut sistemde geleceğini göremiyordu. Bazı aydınlar ise, mevcut sisteme olan güvenini tamamen kaybetmiş, Avrupa modelinin ithal edilmesinden başka çare göremiyordu. Neticede batılılaşma taraftarları psikolojik atmosferi kendi lehlerine çevirerek, devletin yönetimini ele geçirdiler. Derhal ıslahat hareketlerine giriştiler. 1839 **Tanzimat**, 1856 **Islahat**, 1876 I. Meşrutiyet, 1908 II. Meşrutiyet adı altında reformlar yaptılar. Fakat çok geç kalınmıştı. Liberal fikirler ve milliyetçi akımlar Osmanlı İmparatorluğu'nun bünyesini sarsmış ve parçalamıştı. Nihayet 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, 1911 Trablusgarb Savaşı, Yemen-Hicaz isyanları, 1914-1918 I. Dünya Savaşı Osmanlı'nın kaçınılmaz yıkılışını çabuklaştırmış ve 1918'de Osmanlı İmparatorluğu fiilen tarih sahnesinden çekilmiştir.

Bu sonuç, muhafazakâr ve ilerici aydınlar üzerinde, derin izler bırakmış ve onları yeni arayışlara sevk etmiştir. Yeni arayış, Türk milletini kurtarmak için, 1919 yılında milli mücadele ile başlıyor ve Cumhuriyetin kuruluşuyla yeni bir dönemi açıyordu.

C- AVRUPA MODELİ NE İDİ?

Orta çağda Avrupa ile Osmanlı arasında büyük bir fark yoktu. Ancak Osmanlı Sistemi üstün vaziyetteydi. Avrupa ise, Ruhban sınıfının (kilise), feodal sistemin ve şövalyelik anlayışının baskısı ve hâkimiyeti altında yaşıyordu. İslam medeniyetinden, İbn-i Sina, İbr-i Rüşd gibi âlimler vasıtasıyla öğrendikleriyle, Eski Yunan ve Roma medeniyetlerinden aldıklarıyla ufku açılmış, zihniyeti değişmeye başlamış ve Orta çağdan çıkmaya gayret ediyordu.

XV. yüzyıldan itibaren, toplumun önünde bulunan tüketici sınıf durumundaki Ruhban sınıfının-Kilisenin, şövalyelerin ve feodal sınıfların hâkimiyeti kırılmaya başlamıştı. **Hümanizma ile ferdi ve ferdiyetçiliği, Rönesans'la akıli-ilmî, reform hareketleriyle laik anlayışı** ön plana çıkarmıştı. Bu anlayışla Avrupa yeniden yapılanmaya başlamış ve kısa zamanda toplumsal bir dönüşüm yapmıştır. Bunun sonucunda, toplumda akıli-ilmî rehber edinen bir "**âlimler**" (bilim adamı-filozoflar, entelektüel) sınıfı ile müteşebbis, bilgili, cesur, ufkü geniş bir "**tüccar**" "**iş adamı**" yani "**burjuva**" sınıfı ortaya çıkmıştı.

Âlimler sınıfı ile tüccarlar (burjuva sınıfı) sayesinde Avrupa, önce sömürgecilik hareketini başlatarak, dünyaya, tabiata, başka toplumlara hâkim oluyor, arkasından akıl ve müspet ilim çağına giriyor, en sonunda Sanayi İnkılâbını yapıyor ve Fransız İhtilali'yle de **hürriyet-eşitlik-millet** kavramlarını getiriyordu. Bu evrimin sonucunda toplumun önüne, **âlimler ordusu** (bilim adamları, filozoflar) ile **burjuva sınıfı** geçiyor. Nüfuzu kırılan Ruhban sınıfı-kilise geri plana itiliyor, böylece dünyevi işlere müdahaleden vazgeçerek, kendi asli görevine, yani dini alana dönüyor. Asiller-aristokratlar sınıfı ortadan kaldırılıyor. Şövalyeler yani ordu (askeri sınıf) geri plana çekilerek, sadece askeri işlerle meşgul olmaya başlıyordu. Neticede **hürriyet merkezli, fert merkezli, millet merkezli, ilim-akıl merkezli, tüccar-ticaret ve iş adamı-sanayi merkezli bir medeniyet doğuyor**. XIX. yüzyıl Avrupa'sı, ilim adamları ve üniversiteler sayesinde fikir üretiyor, tüccarlar ve sanayiciler sayesinde sermaye, mal ve hizmet üretiyor. Fikir, mal ve hizmet üretimi, Avrupa'ya zenginlik ve maddi güç kazandırıyor. Bu güçle de dünyaya, bu arada Osmanlı İmparatorluğu'na saldırıya geçiyor ve üstün geliyor. Böylece Avrupa, Osmanlı sisteminin önüne geçmiştir. Osmanlı Avrupa'ya çok yakın olmasına rağmen, Avrupa'ya çok uzak olan Japonya'nın gösterdiği modernleşme hamlesini başlatamıyor ve neticede 1918'de çöküyor.

D- MUSTAFA KEMAL'İN KURMAK İSTEDİĞİ MODEL

1918'de Osmanlı mağlup oldu, 1920 Sevr Antlaşmasıyla parçalandı, 1922'de Saltanatın kaldırılmasıyla, Osmanlı hem fiilen hem de hukuken sona erdi. Milli mücadeleyi kazanmış ve Türk milletinin istiklalini temin etmiş olan Mustafa Kemal'in önünde, alternatif olarak şu rejimler mevcuttu:

Osmanlı sistemi yani monarşi sistemi: Bu sistem çökmüş ve ortadan hukuken 1922'de kaldırılmıştı. Geriye dönüş, denenen ve başarısızlığı görülen rejim ve sistemin alınması, mevzu bahis olamazdı. Zaten mantıki bir yaklaşım değildi.

Faşizm ve Nazizm: Irkçılığı ve ırkçı milliyetçiliği temel alan bu diktatörlük rejimlerinde, Mustafa Kemal'e örnek olması mümkün değildi. "Hürriyet ve İstiklâl benim karakterimdir" diyen Mustafa Kemal'e, Faşizm ve Nazizm insanlık dışı görünüyordu.

Komünizm: Emek ve sınıf kavgasını esas alarak, evrensellik iddiasında bulunan, millet kavramını, din müessesesini reddeden komünist rejim de, sadece Müslüman Türk milleti adına emperyalizme karşı Milli Mücadele veren Mustafa Kemal'e, antipatik görünüyordu.

Liberal-demokratik Avrupa rejimleri: Mustafa Kemal her ne kadar Avrupa emperyalizmine karşı savaşmış ise de, en ileri düzeyde Batı Avrupa ve Amerika'daki rejimleri görüyordu. Ancak bunların, sömürgeci milliyetçilik anlayışını da reddediyordu.

Mustafa Kemal Osmanlı sistemine dönemezdi. Bu, Osmanlı İmparatorluğu'nun hem Osmanlı hem de İslâmi misyonunu (görev), kurulacak yeni Türk devletinin üstüne yüklemek anlamına geliyordu. Dolayısıyla Türk milletini tekrar, Osmanlı dünyasının ve İslam âleminin savunucusu durumuna getirmek veya böyle bir imaj yaratmak, mütevazı ve küçük Türkiye için pek mantıklı görünmüyordu. Türk milleti artık kendi milli hayatını yaşamalıydı ve kalkınmasını yapmalıydı.

XX. yüzyılın modası olan Komünizm, Faşizm-Nazizm gibi totaliter diktatörlükleri de Mustafa Kemal için örnek olamazdı. Zira Türk milleti ne evrensel bir ideolojinin ne de dünya hâkimiyetine oynayan emperyalist diktatörlüklerin vasıtası olmamalıydı.

Netice olarak Mustafa Kemal'in hedefi milli devlet idi. Hedef milli devlet olunca milli iradenin ve milli hâkimiyetin tecelli edebileceği bir rejim sistemi kabul edilmeliydi. Bu ise ancak **Cumhuriyet** olabilirdi. Nitekim Mustafa Kemal 1923'te Cumhuriyette karar kılarak, yeni bir dönemi başlattı. Cumhuriyet, çağdaş ve modern Batı dünyasının modeline de uyuyordu. Maksat çağdaş medeniyeti yakalamak olduğuna göre, önce siyasi rejimden başlamak kadar mantıkî bir yol olamazdı. Mustafa Kemal, ancak Cumhuriyet rejimi altında ve modern bir Türkiye'de, Osmanlının bir türlü başaramadığı **ittihad-ı anasır** yani kökü, ırkı, dini, mezhebi ne olursa olsun misak-ı milli hudutları dâhilinde bütün insanları eşit vatandaşlar yapma ve birleştirme ilkesini gerçekleştirmek istiyordu. Bu hedefe varmak artık güç olmayacaktı. Zira, milli-üniter devletin kurulduğu ülke nüfusunun, ortalama %98-99'u Müslüman, %80-85'i Türk idi.

Mustafa Kemal cumhuriyetin ilanından sonra, modernleşmenin ve kalkınmanın önündeki engelleri kaldırmak ve ülkenin önünü açmak için uğraştı. Onun hedefi, bir an evvel Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını sağlamak ve ilmi-kültürel seviyesini yükseltmekti. Bu iki işi, tekrar **ulemaya-medrese ve askerlere** bırakamazdı. Nitekim daha cumhuriyetin ilk yıllarında, **orduyu-paşaları siyasetten ayırdı ve orduyu kışlaya çekti**. 1924'te de **Tevhîd-i Tedrisat** (eğitim birliği) kanunuyla, **ulemayı ve medreseyi saf dışı** bıraktı. 1923'te İzmir iktisat Kongresini toplayarak, liberal bir anlayışla ekonomiyi devletin öncülüğünde iş adamlarına teslim etmeyi düşünmüştür. O, ülkenin **siyasetini siyasetçilere, ekonomisini tüccarlara-iş adamlarına, kültürünü-ilmini ilim adamlarına ve güvenliğini askerlere** bırakmanın peşinde idi. Zira o, mal ve hizmet üretmeden yeni Türkiye devletinin kendine has bir çağdaşlaşma modeli yaratamayacağına inanıyordu.

Mustafa Kemal, milli devlet ve misak-ı milli hudutları içinde milletle beraber çözüm aramış ve bunu demokratik, laik hukuk devleti sisteminde gerçekleştirmeyi amaç edinmiştir. Türkiye'yi bu arayışın içine sokmuştur.

Sonuç olarak, şayet Cumhuriyetin neleri getirdiği sorusuna cevap ararsak; en başta Türk milletine **istiklali, milli bir devleti, hürriyeti, milli bir vatani**, Türk insanına güveni, Cumhuriyeti ve demokrasiyi getirdiğini söyleyebiliriz.

Bu değerlerin önemini kavrayabilmek için, Türkiye Cumhuriyetini Müslüman devletlerle ve toplumlarla mukayese etmek lazımdır. Bu mukayeseden çıkacak ilk sonuç; Türkiye'nin İslâm dünyasında ilk sırada olduğu gerçeğidir. İkincisi; Türkiye, Avrupa'da bir doğulu-Asyalı devlet değil, Asya'da-doğuda, çağdaş-Batılı bir devlet imajına sahiptir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda, İslâm ülkeleri sömürge idi, istiklalleri, hürriyetleri yoktu. İslam oldukları halde, Hristiyan bir devletin mandası altında, ikinci sınıf vatandaş olarak yaşamayı içlerine sindirebildiler. Köle muamelesine tabi tutulmaktan rahatsız olmadılar. Bu, Arapların modeli ve anlayışıdır. Bu, Avrupalılar tarafından Araplara telkin edilen ve kabul ettirilen Arap modelidir. Özü şu idi; ibadet hürriyeti olsun, camilerimize dokunulmasın, inançlarımıza ilişilmesin, fakat istiklâlimiz, hürriyetimiz olmasın, ekonomik yönden sömürülelim, çağdışı hayat yaşayalım demekti. Mustafa Kemal, Arap modelini reddetmiştir. Araplar, bugün yine Türkiye'den geridirler. Türkiye'ye hasetle bakmaktadırlar. İran'ın, Afganistan'ın Irak'ın, Suudi Arabistan'ın, Suriye'nin halini görüyoruz. Türkiye bugüne, Mustafa Kemal'in kurduğu Cumhuriyet sayesinde gelmiştir. Bu farkı göz ardı etmek mümkün değildir. İkinci olarak Türkiye'yi, Avrupa, A.B.D. ve Japonya ile mukayese etmek lazımdır. Bu mukayese, maalesef aleyhimize bir durum yaratmaktadır. Ancak 1938'den sonra yapılan hatalar, cumhuriyet rejiminin geçersiz olduğu anlamına gelmemelidir. Mustafa Kemal, Cumhuriyetle sadece modern Türkiye'nin temelini attı, Osmanlılar zamanında sıfıra inen aklın-ilmin payını yükseltti. Türkiye'nin

yolunu açtı. Binayı ve çatıyı gelecek kuşaklara bıraktı. Binayı yapıp, çatıyı kuramamış isek bu Cumhuriyetin kabahati değil, 1938'den sonraki yöneticilerin ve hükümetlerin hatasıdır.

Atatürk'ün Milletleşme

ve

Çağdaşlaşma Hedefi

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa, İslam dünyası ile Hristiyan dünyası arasındaki kavga, çatışma ve rekabetin sebep olduğu olaylar sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu farklı iki âlem-farklı iki dünya arasındaki rekabet, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan 1683 Viyana kuşatmasına kadar, Türklerin veya İslam dünyasının lehine sonuçlanmış; 1683'ten 1920'ye kadar da Avrupa'nın veya Hristiyan dünyasının lehine olmuştur. Demek ki rekabetten Avrupa kârlı ve muzaffer, Osmanlı ise zararlı ve mağlup çıkmıştır. Niçin böyle olmuştur? Bu sorunun cevabını, iki farklı dünyanın zihniyetinde, eğitim sisteminde ve dünyaya bakış açılarında aramak lazımdır. Çok genel çerçevede özetlemek gerekirse görünen manzara şudur:

A- Avrupa(Batı)

Hümanizm ile insanı, Rönesans'la aklı, Aydınlanma çağıyla bilimi esas alan ve merkeze koyan Batı, bilinenin değil bilinmeyenin peşine düşerek, önce tabiat kanunlarını, dünya coğrafyasını, diğer kavimleri ve ülkeleri kısaca fizikî âlemi tanımaya, öğrenmeye çalışmıştır. Bunun sonucu olarak bilim inkılâbını, sanayi inkılâbını yapmış ve kendine has bir medeniyetin temellerini atmıştır. Bu medeniyetin zemini hürriyet, kahramanları ise, iş adamları, tüccarlar ve bilim adamları idi. Her üç kahramanın da hürriyete ihtiyacı vardı. İş adamına üretim hürriyeti, tüccara alıp-satma hürriyeti, bilim adamına fikir üretme ve yayma hürriyeti lazımdı. Her üçü de bütün dünyaya, bütün insanlara hitap etmektedir. Bunlar dünyaya Avrupa'nın malını, dilini, dinini, fikrini ve kurumlarını hem götürdü, hem tanıttı hem de yaydı. Böylece, Avrupa zenginleşti, kültür ve bilim seviyesi yükseldi. Bu kârlı durumu gören Avrupalı Devletler ve politikacılar, bilim adamlarını, Üniversiteleri, Avrupa dışına yatırım yapan iş adamlarını, tüccarları teşvik ettiler ve desteklediler. Sonuçta güç, kudret sahibi oldular, yani başkalarının bilmediği bilgiyi elde ettiler ve dünyaya hâkim oldular. İşte Osmanlının bilmediği bilgi ve teknolojiye sahip bu Avrupa, Osmanlı'nın üstüne yürüdü ve onu mağlup etti.

B-Osmanlı (Şark veya İslâm âlemi)

Osmanlı, ziraatın ve hayvancılığın hâkim olduğu devirde bir dünya gücüydü. Klasik dönemden (XVI. yüzyıl) sonra, eski yapısında kaldı ve bu yapıyı kıramadı, kıramadığı gibi de iyice katılaştırdı ve yüceltti. Ayrıca bilinmeyi arama-bulma, öğrenme yerine; bilineni tekrar etme, sınıflandırma, mevcut olanı kutsallaştırma işine önem verdi. Bu medeniyetin ve bu zihniyetin hedefi, "adaleti" tesis etmektir. Adalet, mevcut imkânların adaletli şekilde dağıtılmasıdır. Zira adalet sistemi ticaretle, ilimle, yeniyi bulmakla, üretimle ve mevcudu çoğaltmakla meşgul olmaz. Bu itibarla Osmanlının kahramanları da farklı idi. Osmanlı medeniyetinin kahramanları ise, ilmiye (ulema-din âlimleri), seyfiye (kapıkulları, devrin asker paşaları) ve kalemiye (bürokrasi-sivil paşalar) mensupları idi. Ulema medrese ve camiye, asker paşalar kışlaya, sivil paşalar da bürokrasiye hâkimdi. Bunların hiç biri de

XIX. yüzyıldan itibaren Batı, cazip hammadde ve pazar kaynağı durumunda olan ve kendini yenileyemeyen Osmanlı

İmparatorluğu'nu, sömürge haline getirmek için, her sahada (siyasi-ekonomik-kültürel-teknik-ticari) Osmanlıya saldırıya geçti. Osmanlı, çaresiz kaldı. Batı'nın dayatması üzerine, önce 1838 Ticaret anlaşması'nı imzaladı, ardından 1839 Tanzimat Fermanını (I. uyum paketi), 1856 Islahat Fermanını (II. uyum paketi), 1876'da da I. Meşrutiyet'i (III. uyum paketi) ilan etmek ve uygulamak durumunda kaldı. Bu arada Osmanlı Devleti'nin çağdaşlaştığı, liberalleştiği, modernleştiği zannediliyordu. Ayrıca gayrimüslimler, Türk olmayan unsurlar ve liberal çevreler bu uyum paketleri lehinde propaganda yapıyorlardı.

Bunun sonucu ne oldu? Bu tür uyum paketleriyle siyasi isteklerini meşrulaştıran ve Avrupa'nın desteğinden cesaret alan gayri müslim unsurlar (Ermeni, Rum, Bulgar, Makedon, Sırp, Marunî vs) ve Türk olmayan unsurlar (Arnavutlar, Araplar, Dürzîler, Boşnaklar vs), reform, muhtariyet (otonomi) ve istiklal talepleriyle Osmanlıya karşı tavır aldılar ve ayaklandılar. Bununla da kalmayarak, batılı büyük devletlerle Osmanlı'yı parçalamak için ittifaklara giriştiler. İlk fırsatta yani I. Dünya Harbi'nde hepsi Osmanlı'dan koptu.

Osmanlı'nın hatası ne idi? Evvela Batı'yı emperyalist görmedi. Tanzimat'tan itibaren batılı devletlerin (İngiltere, Fransa, Almanya) dostluğuna inandı ve duruma göre onlardan biriyle, ikisiyle siyasî ittifaklar yaptı. Ancak Batı'nın ilmiyle-teknolojisiyle, felsefesiyle, eğitimiyle meşgul olmadı; ittifak kuramadı, dost olamadı; hatta Batının ilmine uzak durdu, onu tehlikeli gördü. Hâlbuki tehlikeli olan ilmi değil, bizzat sömürgeci-emperyalist batılı devletlerin kendisiydi. Osmanlı Devleti, bunun farkına varamamıştır.

D-Lozan'da Türkiye ve Avrupa

1918'de Osmanlı yıkıldı, parçalandı, 1922'de de tarih sahnesinden çekildi. Türk milleti, Mustafa Kemal önderliğinde, Milli Mücadele'de Yunanistan'la, Ermenilerle, Rumlarla ve İtilâf

Devletleriyle yüz yüze yani karşı karşıya kaldı. Bu fiziki güç mücadelesinden ve kanlı hesaplaşmadan, Türk Milleti galip çıktı. Böylece, haklılığını fizikî güçle de ispat etmiş oldu. Zira Mustafa Kemal, Türk ordusuna ve milletine, yenmek için savaşmasını öğretmişti. Son iki yüz yıldır galibiyet umudunu kaybetmiş ve bu psikolojide cepheye giden Osmanlı ordusu, ancak ölmek için, şehit ve gazi olmak için savaşıyordu. Mustafa Kemal'in kurduğu orduyla, son yıllardaki Osmanlı ordusu arasındaki fark bu idi. Türk ordusu Milli Mücadele'de galip gelmek için savaşmış ve istediği neticeye ulaşmıştı. Bu galibiyet, Türk milletine **kolektif (milli) hürriyeti, kolektif haysiyeti, kolektif kimliği** kazandırırken, Türk insanında da **ferdî hürriyet, haysiyet ve kimlik şuurunu** uyandırmıştır. Türk Delegasyonu (İsmet İnönü, Rıza Nur, Hasan Saka ve diğerleri) Lozan'a bu psikoloji ile gitmişlerdi.

1923'te Lozan'da Türkiye, diplomasi masasında tekrar İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Ermeniler, Sırbistan, Japonya, Rusya gibi pek çok devletle karşı karşıya geldi. Lozan Antlaşması metni ve tutanakları okunduğu zaman, Mustafa Kemal'in neyi hedeflediği, İtilaf devletlerinin neler istedikleri gayet açık bir şekilde görülür. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş felsefesi de iyice anlaşılmış olur. Biz burada, Lozan Barış görüşmelerinin tümüne değil, günümüze ışık tutması açısından önemli gördüğümüz birkaç husus üzerinde durmayı faydalı bulduk.

İtilâf Devletleri Lozan'da, Türkiye'nin önüne üç türlü azınlık anlayışına dayanan üç harita koymuş ve haritaları kabul ettirmeye kalkışmıştır. Ne idi bu azınlıklar ve haritalar?

1-İrkî Azınlıklar: Irka göre çizilmiş Türkiye haritası.

2-Dil Azınlıkları: Dil farklılıklarına göre çizilmiş Türkiye haritası.

3-Din ve Mezhep Azınlıkları: Din ve mezheplere göre çizilmiş Türkiye haritası.

İtilâf Devletlerinin bu şekilde üç türlü azınlık dayatması, Mustafa Kemal'in milli-üniter devlet kurma hedefine hem ters, hem

de milli devlet için çok büyük ve çok vahim bir tehlike idi. Zira, Büyük devletler bu üç azınlık anlayışından birini, Türkiye coğrafyasının herhangi bir bölgesinde kolayca azınlık yaratmak için kullanabilirlerdi. Mustafa Kemal bunları niçin tehlikeli görmüştür?

a-İrka-soya dayalı azınlık anlayışı ve haritasıyla, Türk toplumunun karşısına, Ermeni, Rum, Yahudi azınlıklar yetmiyormuş gibi, bir de Müslüman olup, fakat Türk olmayan Boşnaklar, Çerkezler, Araplar, Arnavutlar azınlık olarak çıkarılıyordu.

b-Dil azınlıkları ile, Türkçe konuşmayan yani ana dili Türkçe olmayan müslim-gayri müslimlere, Türkler'den farklı statü verilmek isteniyordu.

c-Dinî ve mezhebî azınlıklar anlayışı ile, Hristiyan, Yahudi, Müslüman ayırımı yetmiyormuş gibi, bir de Müslümanlar ve Türkler arasında azınlıklar yaratılmak isteniyordu. Bu konuda bilhassa halis Türk olan Aleviler ve Bektaşiler, azınlık kabul edilmek istenmiştir. Bu ise Türkler'in de parçalanması anlamına geliyordu.

İtilâf Devletleri; canlarının istediği şekilde azınlıkları yaratarak, Anadolu'yu dînen, ırken ve lisânen bölmek, yani mozaik haline getirmek gayreti içinde idiler. Türkiye'de bu kadar azınlığın yaratılması, Avrupa'nın elini Anadolu'dan çekmeyeceği, içten ve dıştan sürekli olarak Türkiye'yi dinamitleyebileceği anlamına geliyordu. Mustafa Kemal üç azınlık teklifine şiddetle itiraz etti. Sadece Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler için azınlık statüsünü kabul etmiştir. Bu aynı zamanda, Müslümanların **tek bir varlık, tek ve eşit bir bütün** olduğu, dolayısıyla Türk ve Müslüman ayırımının yapılamayacağı anlamını da taşıyordu. Bu itibarla Türk Cumhuriyeti'nin ve milli devletin temelinde ve felsefesinde, Müslüman olan hiçbir kimseye, gruba, cemaate azınlık muamelesi yapılamaz ve azınlık statüsü verilemez, buna paralel olarak da dine, dile, mezhebe, ırka dayalı herhangi bir imtiyaz tanınamaz ilkesi vardır.

Ayrıca, 1924 Anayasasına göre Türk Devleti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı herkes Türk vatandaşı kabul edilmiş ve kanun önünde

eşit ve hür sayılmıştır. Böylece, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler bile azınlık olarak görülmemiştir. Hatta bunun üzerine Yahudi Cemaati, 1926 yılında azınlık haklarından vazgeçtiğini bildirmiştir.

Mustafa Kemal, gerek Lozan Antlaşması'nın, gerekse 1924 Anayasası'nın ilgili hükümleriyle; hiçbir ırkî, dinî, mezhebî gruba, hiçbir alt kültüre dokunmadan, herkese Türk üst kimliğinde, Türk vatandaşlığında buluşma ve birleşme yolunu açmış ve açık tutmuştur. Bunun gerçekleşmesi için ise, **kişiler ve dinî-mezhebî-ırkî gruplar arasındaki her türlü farkın ve farklılıkların vurgulanmasına ve bu farkların kurumsallaşmasına şiddetle karşı çıkmıştır**. Zira farklılıkları ön plana çıkaran ve kurumsallaştıran yerel yönetimlerin veya özerk yapıların, milli devletin üniter yapısını zayıflatacağını, hatta yıkacağını ifade etmiştir.

Lozan'da yine İtilaf devletlerince, Türk heyetinin önüne konan en tehlikeli tekliflerden biri de, **kapitülasyonlar ve Duyunu Umumiye** (Devlet Borçları) meselesi idi. İtilaf Devletleri, Osmanlı Devletinde olduğu gibi, kapitülasyonların ve Duyunu Umumi idaresinin devam etmesini istiyorlardı. Mustafa Kemal tam bağımsızlık ilkesine ve anlayışına uymadığı için bunları reddetti. Sonuçta, 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalandı ve Türkiye devleti, uluslar arası arenada meşruiyetini ve istiklâlini kazandı.

Mustafa Kemal, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyeti ilan ederek, hukuken hâkimiyeti millette devretti. Bundan böyle devletin, halk tarafından halk için yönetilmesi temel prensip olacaktı.

E- İnkılâpların Hedefi

Nihayet 1923'te, milli üniter Türk Devleti ve Cumhuriyeti kuruldu. Ayrıca bu devlete bir yön, istikamet ve hedef verilmesi gerekiyordu. İç politikada bu hedef **milletleşme, devletleşme, çağdaşlaşma ve millet ile devletin bekasını-güvenliğini sağlamak** idi. Elbette ki Mustafa Kemal, on beş yıl içerisinde milletleşmenin ve çağdaşlaşmanın yolunu açmış veya açmaya çalışmıştır. İşe,

milletleşmenin ve çağdaşlaşmanın önündeki engelleri kaldırmakla başlamıştır. Mustafa Kemal, orduyu siyasetten uzak tutmuş, toplum ve dünyayı sorgulamaktan uzak, hazır çözümlere fetva vermekle meşgul olan medreseyi kaldırarak, ulemanın etkisini azaltmıştır. Ardından **milli eğitimle milli kültürü; milli ekonomi ile milli menfaati, milli savunma ile milli istiklali ve nihayet milli siyasetle milli dış politikayı gözetmek ilkesini benimsemiş ve bunu gerçekleştirmek için inkılâplarını başlatmıştır.**

F- Dış Politika ve Mustafa Kemal

Mustafa Kemal, Batıyı daima emperyalist görmüştür. Hiçbir zaman Batının tam müttefiki olmamış ve Batıya güvenmemiştir. Ama Batının ilmine ve tekniğine daima inanmış, güvenmiş ve düşman olmamıştır. O, dış politikada İngiltere'nin Ortadoğu'dan, Kafkasya'dan elini çekmesini istemiştir. Zira İngiltere'nin, Anadolu'da, 1878'den beri bir Ermenistan, 1919'dan itibaren de bir Kürdistan yaratma peşinde olduğuna inanıyor ve bunu da iyi biliyordu. Bunun için Mustafa Kemal, hayatı boyunca İran, Afganistan, Irak, Suriye, Rusya ve hatta Yunanistan'la bile dost kalmaya çalışmıştır. Bunun örneği de Sadabad Paktı (8 Temmuz 1937) ve Balkan Paktı'dır (9 Şubat 1934). Bu politikalarla amacı, Avrupa'yı bölgeden uzaklaştırmaktı. Bugün İngiltere, ABD komşumuz ve güya dostumuzdur. Suriye, İran, Irak'la soğuk ilişkiler içerisindeyiz. Ermenistan ve Yunanistan'la da aramızda gizli bir husumet vardır. Nerden nereye geldiğimizi iyi değerlendirmek ve bunun sonuçlarını görebilmek, elbette ki iktidar mevkiinde olanlara düşmektedir.

G-Mustafa Kemal'den Sonra Ne Oldu?

Mustafa Kemal'in ölümünden sonra, devletin bekası ve güvenliği gözetilirken, milletleşme ihmal edildi, çağdaşlaşma kesintiye uğradı. Buna karşılık, modern anlamda devletleşme yerine devletçilik önem kazandı.

1946'da, demokrasi dönemi daha doğrusu demokratik cumhuriyet dönemi başlatıldı. Elbette ki demokrasiye geçiş çok önemli idi. Ancak o tarihte demokrasinin alt yapısının hazır olduğunu söyleyemeyiz. Demokrasinin siyasi alt yapısı, dışarıya karşı her alanda istiklalin korunması, içeride ise milli irade'nin ön plana çıkarılması idi. Bu anlamda demokrasi ve cumhuriyetin gerçekleşebilmesi için, kültürlü-zengin-mutlu-birlik içinde-liberal (hür-eşit) bir toplumun olması gerekirdi. Zira cahil, yoksul, mutsuz ve milletleşmemiş bir toplumda, gerçek anlamda bir demokrasi görülemez, görülemediği gibi de yozlaştırılmaya her zaman müsaittir.

Türkiye'de bu alt yapı hazırlanmadan, dış baskılar sonunda çok partili demokrasiye geçildi. Dolayısıyla yukarıda da ifade edildiği gibi, bu durum suiistimal edildi. Neticede demokrasi, Lozan'da savunduğumuz ilkelere, cumhuriyetin kuruluş felsefesine, Türk üst kimliğinde birleşme anlayışına ters istikamette gelişme gösterdi. Milletleşme-çağdaşlaşma, hedefinden farklı hedeflere yönelindi. Bu Nasıl Oldu?

Bilindiği gibi demokrasi, farklılığı, çoğulculuğu, çeşitliliği öngörür, dolayısıyla bunlara kapısını açık tutar ve bunları meşru kabul eder. Ancak demokrasi, tek hedefe farklı yollardan, farklı fikirlerden yöneldiği ve ulaştığı zaman güzeldir ve faydalıdır. Bu itibarla demokrasi farklı hedefler öngörmez. Farklı hedefler toplumu anarşiye ve istikrarsızlığa iter. İşte Türkiye'de bilerek veya bilmeyerek farkına varılamayan bu husustur.

Bu manada; 1946'dan sonra cumhuriyet, misak-ı milli, milli devlet, laiklik, milli birlik, milletleşme, Türk üst kimliği, istiklal, Türk dili ve kültürü, **demokrasinin hedefi olmaktan** çıkmıştır. Nitekim, milli devlete, milli sınırlara, millet kavramına karşı olan etnik bölücüler, dinci-mezhepçi bölücüler ve ideolojik bölücüler, kendi menfaatlerini meşrulaştırmak için demokrasiye sığındılar. **Milli şuur ve tarih şuurundan yoksun bu insanlar, demokrasiyi tek bir hedefe farklı yollardan gitmek yerine, kasıtlı olarak farklı hedeflere farklı yollardan gitmek şeklinde yorumlamışlardır.**

Milli iradeyi değil, fakat çoğunluk iradesini temsil eden hükümetler-iktidarlar da, oy kaygısıyla-iktidar kaygısıyla milli devlete karşı her türlü teşkilatlanmaya göz yumdular, hoşgörü ile baktılar. Bunu demokrasinin gereği zannettiler. Bazı çevrelere de demokratik görünmek için halka bu durumu demokrasi olarak sunma gayretine girdiler. Esas yanlışları da bu idi.

Sonuç

Kısaca Mustafa Kemal, Avrupa ile Osmanlı'yı iyi tahlil etmiş ve bunları rasyonel-objektif bir şekilde mukayese yapmıştır. Bu mukayese onu, Avrupa'nın ilmi ile metodunu almaya; yine bunlar vasıtasıyla, yıkılan ve tarih sahnesinden çekilen Osmanlı'nın külleri altından Türk kültürünü çıkararak, onu millileştirmeye ve çağdaşlaştırmaya sevk etmiştir. Bu yaklaşım, Türk toplumunda mevcut dinî ve ahlakî değerlerin yanına yeni-çağdaş ilmî, teknik ve millî değerlerin konulması anlamına geliyordu. Bu şekilde düşünen, kendi kendine soru sorabilen ve bu sorulara cevap arayabilen bir fert ve toplum yaratılmak istenmiştir. Mustafa Kemal, bu hedefe ancak eğitim yoluyla, bilhassa Üniversitelerle, Enstitülerle, Araştırma Merkezleriyle donatılmış ve yeterli bilim ordusuna sahip Türkiye ile varılabileceğine inanıyordu. "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir" sözüyle bu inancını teyit ediyordu.

Şayet gerçek demokratik cumhuriyet rejiminde yaşamak istiyorsak, demokrasinin çerçevesi, suiistimal edilemeyecek şekilde kanunlarla iyi çizilmelidir ve alt yapısı iyi hazırlanmalıdır. Kısaca demokrasi için zengin-kültürlü-mutlu bir toplumun varlığı gerekmektedir. **Herkes, ancak bu şartlarda kendisinin efendisi olur.** Nasıl ki fakir, yoksul, kültürsüz ve bilinçsiz insanların, kendilerine başka efendi aradığı toplumlarda demokrasi yürümese, milli hedeflerden ayrı-farklı hedeflere yönelmiş etnik grupların, cemaatlerin, bölücülerin, ayrımcı ve ayrılıkçıların, kendilerine içerde ve dışarıda efendi aradıkları ülkelerde de demokrasi yürümez. O halde demokrasi için "fikri hür vicdanı hür", kendisinin efendisi olan insanlara ihtiyaç vardır.

Türkiye’de, AB’nin baskısıyla etnik, dini ve kültürel azınlıklar yaratılmak istenmektedir. Bu durumu bazı çevreler çağdaşlaşma ve demokratikleşme olarak görmektedirler. Esas yanlış da burada başlamaktadır. Çünkü yerelliği, alt kimlikleri öne çıkarmak, demokratikleşmenin değil, milli birliğin bozulmasının ve parçalanmasının işaretidir. Zaten yerelleşme arzularını tahrik etme ve alt kimlikleri öne çıkarma, küresel güçlerin dünyayı parçalama ve dünyaya hâkim olma stratejilerinin önemli bir parçası olduğu da unutulmamalıdır. 1923–1938 yılları arasında Mustafa Kemal en çok bu konuya dikkat etmiş olup, yerellik ve alt kimlikler üzerinde değil, millilik ve birleştirici unsur olarak Türk üst kimliği üzerinde durmuştur. 1938’den sonra iktidara gelen hükümetlerin bu konu üzerinde hassasiyetle durdukları söylenemez. Toplum, şu veya bu şekilde bir yandan cami-kışla –mektep arasında, öbür yandan da millî-dinî-ilmî değerler arasında sıkıştırılmış ve adeta bunlardan birini tercihe zorlanmıştır. Her toplumun her üç müesseseye ve her üç değere de ihtiyacı olduğu, dolayısıyla bunlar arasında tercih yapılamayacağı sanki unutulmuş veya unutturulmuştur. Türkiye’nin selameti hiç şüphesiz cami-kışla-mektep ile millî-dinî-ilmî değerler arasında sağduyu çerçevesinde gerçekleştirilecek ciddi bir barış, denge ve sentez ortamında aranmalıdır.

Yabancı Dilde Eğitim

ve

Tarihçesi*

1-Dilin Hakkı Ve İstiklali

Bilindiği üzere kâinatın yapısında çokluk, çeşitlilik, zıtlık, orijinallik ve evrim (hareket-değişim) vardır. Bu özellikler maddi manevi (somut-soyut) her şeyde mevcuttur. Dolayısıyla dünyadaki dillerde de bu özellikleri yani çokluğu, çeşitliliği, zıtlığı orijinalligi ve nihayet evrimi görmek mümkündür. Dil, insana (ferde) ve topluma bağlı ve onlara mahsus bir alan olduğuna göre, her dilin beşeri ve sosyal bir tabanı vardır. Bu tabanı milletler oluşturabileceği gibi, kabile, aşiret gibi küçük gruplar da temsil edebilir. Nasıl millete, toplumların en mükemmel ve şuurlu şekli diyorsak, dillerin de en gelişmişine milli dil diyebiliriz.

* Türk Ocakları tarafından 2.6.2001 tarihinde Ankara’da düzenlenen “Yabancı Dilde Öğretim Sempozyumu”na bildiri olarak sunulmuştur.

Dil meselesine bu çerçeveden bakıldığında, toplum veya millet içinde fert ne ise, neyi ifade etmek istiyorsa, neye hakkı varsa; dil için de kelime aynıdır, yani kelimenin de kendine göre dünyası hakkı, hürriyeti ve değeri olması gerekir. Aynı şekilde millete nasıl ki bir istiklal lazımsa ve milli istiklal devlet ve vatanla mana kazanabiliyorsa, milli dile de hürriyet-istiklal lazımdır. Milli dil ise istiklalini ve hürriyetini mili eğitimle, okulla, üniversiteyle, ilimle, edebiyatla ve medya ile koruyabilir. Evrimi de bunlara bağlıdır.

Demek oluyor ki, her devlet kendi insanını ve kendi milletini tehlikelerden koruduğu ve onların güçlenmesine çalıştığı gibi kendi dilini, kelimeleriyle, kavramlarıyla birlikte korumaya, geliştirmeye, zenginleştirmeye gayret etmelidir. Bu istikamette çalışmak, tabiata ve kanunlarına da uygundur. Böylece dilin kirlenmesi, kelimelerin yok olması engellenmiş olur.

Sonuç olarak devletin görevi; vatani nasıl kendi vatandaşlarıyla, kendi insanlarıyla imar etmekse, kültürümüzü-eğitimimizi-ilmimizi kendi lisanımızla yükseltmek görevidir. Bu itibarla dilin vatani olan okullar, üniversiteler, edebi ve ilmi kitaplar mutlaka Türkçe olmalıdır. Türkçe'nin istiklali ve orijinallliği böyle korunur, gelişmesi ve güçlenmesi de böyle temin edilir. Güçlü dilin fikir dili, düşünce dili, ilim dili, edebi dil olma imkânı vardır.

Elbette ki yabancı dilden veya başka dillerden korkumuz yok ve onlara karşı herhangi bir husumetimiz de yoktur. Zira onlar da tabiidir ve orijinaldir. Onların da bir hikmeti-i vücudu vardır. Bizim endişemiz, Türkçe'yi hudutsuz bir şekilde yabancı dillerin-kelimelerin istilasına terk ederek milli varlığımızın tehlikeye sokulmasındandır. Bunu bizzat devletin, “**yabancı dille eğitim**” adı altında yapması, endişeyi daha da artırmaktadır.

Ancak şunu da ifade etmeliyiz ki her milletin içinde azınlıklar, yabancıların olması ne kadar tabii ise bir dilde de yabancı kelimelerin, kavramların olması o kadar tabiidir. Önemli olan ipin ucunu yani oranı kaçırmamaktır.

2-Dilin Görevi

İnsanların soyut-somut “varlık” dediği her şey (tabiat-kültür-tarih-toplum-din) dil sayesinde oluşmuştur. Dil olmasaydı hiçbir şey olmazdı. Toplum veya insan, dille iz bırakır, dille tarihe damgasını vurur.

İnsanoğlu daha anasından doğar doğmaz, fiziki çevreyle (tabiatla) yani hava-su-toprak-ışık vesaire ile temas kurar. Bu sürekli temas ve münasebet sonucu insan, tabiatı akıl-ilim-ana dil yoluyla keşfeder ve her keşfettiği unsura-olaya bir kelime ile isim verir. Bu itibarla her kelime bir keşiftir. Hangi toplum ve millet tabiatla sıkı temas kurarsa, onunla içli dışlı olursa, daha hızlı keşifte bulunur. Her keşif tabiatı tanımadır, anlamaktır ve nihayet tabiata hâkimiyettir. Tabiat kanunlarını tanıyan tabiata mahkûm değil hâkim olur. Modern, güçlü ve ileri olmanın yolu ve kriteri insanın tabiatı hizmetine alması ve ondan istifade etmesidir.

Kısaca ifade etmek gerekirse insan veya toplum tabiatıyla-fiziki çevreyle mutlaka kendi aklıyla, ilmiyle doğrudan temasa geçmeli ve tabiatdaki her şeyi kendi kelimeleriyle isimlendirmelidir.

İnsanoğlu tabiatın içine doğduğu gibi bir de belirli bir kültürün, geleneğin, tarihin içine doğuyor. İlk duyduğu anasının sesidir yani ana dilidir. Zamanla anadili vasıtasıyla kendi kültürüyle temasa geçiyor, o kültürle şekilleniyor ve şahsiyetini buluyor. Böylece kendi kültürünü, tarihini tanıyor, keşfediyor ve yeniden manalandırma imkânına sahip oluyor. Kendi kültürüne, ana dille ve ilim yoluyla nüfuz eden kimse, o kültüre hizmet edebilir, katkıda bulunabilir. Kültürün, bu yöntemle geliştiği muhakkaktır. Zira kendi dilini, kendi insanını, kendi kültürünü, kendi geleneklerini iyi bilen, iyi anlayan ve tanıyan toplum gelişmiştir, çağdaştır, modernidir.

Tabiatla-kendi kültürümüzle temasımızı kendi dilimizle kolayca kurabiliyoruz. Ancak dünyada sadece bir millet veya bir dil yok. Pek çok millet ve dil mevcuttur. Her millet veya dil ayrı ve farklı bir birim olduğuna göre, her millet ana dili vasıtasıyla, fakat mutlaka yine kendi yöntemleriyle tabiatla ve kültürleriyle, hangi

metotlarla temas kurduklarını ve hangi neticeleri elde ettiklerini öğrenmemiz için, **yabancı dile** ihtiyaç vardır. Bu maksat için yani **“Amerika’yı tekrar”** keşfetmemek için yabancı diller vasıtasıyla diğer milletlerin ne yapıp ne ettiklerini öğrenmek durumundayız. Bu şekilde yabancı dil bize zaman kazandırmış olur.

3-Dil Ve Düşünce

Dil; düşüncenin-ifadenin aracı olduğuna göre ikisi arasında ciddi bir bağ ve paralellik vardır. Dilin mantığı ile düşüncenin mantığı aynı ve paralel ise, sağduyu, zihni gelişme ve mantık sağlam olur. İkisi çatışırsa zihni gelişme zayıf oluyor. İyi düşünmek ve yazmak için evvela iyi anlamak gerekir. Kelimenin manası bilinmelidir. Kelime insanın zihninde çağrışım yapmalı ve bir düşünce ufku açabilmelidir. Bu yolda ilk adım imla ile atılır. İmla hem doğru telaffuzu, hem de doğru anlamayı temin eder. Noktalama işaretleri bu konuda kolaylık sağlar.

Her dilin kullanış kuralları vardır. Bu kuralları dilbilgisi sağlar. İmlanın zayıflığı dilbilgisi kurallarının bilinmemesinden ve kurallara uyulmamasından ileri gelmektedir. Kurallara uyulmaması ise düşünme yeteneğinin zayıflığından ve mantığın gelişmemesinden kaynaklanır.

O halde Türkiye’de ciddi bir dil eğitime-öğretimine ihtiyaç var. Zaten bizim meselemiz yabancı dille öğretimden ziyade insanımıza Türkçe’yi ve düşünmeyi nasıl öğretmeliyiz olmalıdır.

4-“Eline--Diline-Beline Sahip ol”un Milli Ve Toplumsal Yorumu

Daha geniş sosyal ve milli anlamları olması lazım gelen **“eline-diline-beline sahip ol”** öz deyişi; Ahi kültürü içinde dar anlamıyla sıkışıp kalmış, sadece ferdi ilgilendirdiği zannedilmiştir. Yani **çalma** (hırsızlık yapma), **yalan söyleme** ve **başkasının ırzına göz dikme** (zina yapma), şeklinde dar ve ahlaki bir mana yüklenmiştir. Hâlbuki milli bir anlamla yüklü olduğu muhakkaktır. Bizim kültürümüzde **dil aynı zamanda lisan yani Türkçe demektir. El-il, vatan-ülke-toprak, bel ise soy-sop yani millet**

anlamında kullanılmıştır. O halde bu özdeyişi **-Vatanına-Türkçe'ne-Milletine** sahip ol şeklinde anlamak lazımdır. Dolayısıyla Anadilimiz yani Türkçe'miz vatan ve millet kadar önemlidir. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk **"Türk Demek Türkçe demektir."** sözünü söylerken dille-milletin beraberliğini ve milli hayat için de önemini belirtmiştir.

Kısaca dilimize-Türkçe'ye vatanımız ve milletimiz kadar önem vermeliyiz ve onu başka dillerin istilasına terk etmemeliyiz.

5-Yabancı Dilde Eğitimin Tarihçesi

Hemen ifade etmek gerekirse, hiçbir pedagoji veya eğitim kitabında, hiçbir eğitim felsefesi kitabında, milli dil dururken, **yabancı dilde eğitim** yapılması tavsiye edilmemiştir. Ayrıca ilim yoluyla da yabancı dilde eğitimin faydalı ve doğru olduğu ispatlanmamıştır. Buna rağmen tarihte ve günümüzde yabancı dilde eğitim yapılmış ve yapılmaktadır. Kendi tarihimize baktığımızda görülen manzara şudur:

Selçuklular zamanında, İran ve Abbasiler yoluyla Farsça, Irak ve İslam dini vasıtasıyla da Arapça, Anadolu'ya giriyor. Farsça kısa zamanda resmi dil haline geliyor. XI. yüzyıldan itibaren şuurulu bazı aydınlar Türkçe'yi tehdit eden böyle bir akıma karşı tepki gösteriyorlar.

İlk olarak 1072'de Kaşgarlı Mahmut Divan-ü Lügat-ı Türk adlı eseri yazarak, Türkçe'mizin Arapça kadar zengin olduğunu; ikinci olarak da Ali Şir Nevai, Muhakemet-ül Lügat-eyn adlı eseri yazarak, Türkçe'nin Farsça kadar güzel olduğunu ispata çalışmışlardır. Yazılı edebi ürünlerimizin en önemlilerinden olan bu iki esere baktığımız zaman dahi Türkçe ile yabancı dillerin mücadelesinin, oldukça eskiye dayandığını görüyoruz

Buna rağmen Arapça'nın ve Farsça'nın etkisi eğitim kurumlarında, bürokraside artmıştır. Nitekim Osmanlı İmparatorluğunda **Arapça ilim dili, Farsça edebiyat dili, Osmanlıca** (Türkçe+Farsça+Arapça) **resmi dil** olarak kabul edilmiştir. Arapça ve Farsça, medrese vasıtasıyla ön plana geçer ve hâkimiyet kurarlar.

Artık eğitim Arapça ve Farsça dillerinde yapılmaktadır. Fatih Medresesi ile Süleymaniye Medresesi bu tür eğitim kurumlarının başında gelmektedir.

Ana dili Türkçe olan aydın, Medresede Arapça ve Farsça dillerini de öğreniyordu. Sonuçta bu üç dilin kelimelerinin karışımından ibaret olan **Osmanlıca** dediğimiz hem yazı dili, hem resmi dil ortaya çıktı. **Temiz Türkçe halk dili ve ordu dili** olarak varlığını sürdürmeye devam etti. Böylece temiz Türkçe, **konusma dili** olmaktan öteye gidemedi. Arapça ve Farsça dillerinin medresedeki hâkimiyeti Türkçe'yi düşünce dili, yazı dili, edebî dil olmaktan çıkardı. Bunun ne demek olduğunu söylemeye gerek bile yoktur. Bu durum 1924 yılına kadar devam etti.

Medresedeki eğitim sisteminin çökmesi ve batılılaşıma süreci ile birlikte, Osmanlı Devleti XIX yüzyılda yeni arayışlara yöneldi. Bunun sonucu yeni eğitim müesseseleri kurulması yoluna gidildi. Bu müesseselerin başında, devletin kurduğu **resmi okullar** ile yabancı devletlerin kurduğu **misyoner okulları** ve **azınlık okulları** gelmektedir. Devletin resmi okullarının bazılarında eğitim dili Fransızca olurken, (Galatasaray Sultanisi gibi) misyonerler vasıtasıyla İngiltere'nin, Fransa'nın Almanya'nın, İtalya'nın ve Amerika'nın kurduğu yabancı okullarda, eğitim tamamen yabancı dilde yapılmaya başlandı. Eğitiminin kaliteli olması, mezunlarının boşta kalmaması gibi çeşitli sebeplerle yabancı okulların cazip hale gelmesiyle, zengin Türk ve Müslüman aileleri de çocuklarını bu okullara göndermeye başladılar. Zaten asırlardan beri medrese aracılığı ile Arapça ve Farsça'nın taarruzuna ve istilasına maruz kalan Türkçe, bu sefer yabancı okullar vasıtasıyla özellikle Fransızca'nın ve İngilizce'nin istilasıyla karşı karşıya kalmıştır.

Mustafa Kemal, hepimizin bildiği gibi millete dayalı milli devlet ve milli kültür peşinde idi. Milli mücadele ile milli istiklali elde etmiş, milli devleti kurmuştu. Sıra milli kültürü geliştirmeye gelmişti. Bu ise ancak milli dille gerçekleşebilirdi. O halde Osmanlı'dan bize intikal eden Arapça, Farsça İngilizce ve Fransızca'nın, dilimiz üzerindeki tesirlerine ve tahribatına son

verilmeli idi. Bu ancak, Arapça'nın ve Farsça'nın müstahkem mevkisi durumunda olan medreselerin kaldırılmasıyla ve İngilizce ile Fransızca'nın kaleleri durumundaki yabancı okulların kapatılmaları ile mümkündü.

3 Mart 1924'te çıkarılan **Tevhîd-i Tedrisat kanunuyla** medreselerin kapatılması, Arapça'nın ve Farsça'nın hâkimiyetine son verdi. Zira medreselerin kapatılması ile kaynak kurutulmuş oldu. Bir süre sonra uygulamaya konulan dil ve kültür politikaları ile de, Türkçe, Arapça ve Farsça tesirinden tamamen kurtarılmaya çalışıldı.

İngilizce ve Fransızca eğitim yapan yabancı okulların durumuna gelince:1923 Lozan Antlaşmasıyla bu okullar, Türk devletinin kanunlarına uymak ve kontrolünü kabul etmek şartıyla serbest bırakılmışlardı. Mustafa Kemal bundan rahatsızlık duyuyordu. Nitekim Tevhid-i Tedrisat kanunu ve laiklik prensibini ileri sürerek, bu okulların dini ve siyasi faaliyetlerine son verdi. Bu okullara Türkçe, Tarih ve Coğrafya dersi konuldu. Bu derslerin öğretmenleri ise mutlaka Türk olacaktı. 1926'da ise, okulların imtiyazları kaldırıldı. Böylece yabancı okullar zabt-u rapt altına alınmaya çalışılmıştır.

Mustafa Kemal'in, yabancı okulları disiplin altına almasının iki sebebi vardır. Bunlardan birincisi; Yabancı okulların Türkiye'de yaptıkları propaganda faaliyetlerini engellemek ve bu okulların kendilerine sempatzan yetiştirmelerinin önüne geçmek. Gerçekten de yabancı okullarda eğitim gören Türk gençleri, o okulun bağlı olduğu ülkeye ilgilerini bir şekilde gösteriyorlardı. Bunlardan en ilginç Halide Edip Adıvar'dır Milli Mücadelenin ilk dönemlerinde, Amerikan mandası yanlısı olduğu bilinen Halide Edip, Üsküdar Amerikan Kız Lisesi mezunudur. Bu durumu iyi bilen Mustafa Kemal, yabancı okulları disiplin altına alırken, öncelikle bu okulların bu tür faaliyetlerini engellemek istemiştir. Bu okulların kapatılmasının ikinci sebebi de; eğitimde laikleşme çabasıdır. Laik bir eğitim sistemi yaratmak amacıyla, Türkiye'de faaliyet gösteren bütün medreseleri kapatırken, misyoner

teşkilatlarınca finanse edildiği, gerek müfredatlarında gerekse binalarında ve diğer faaliyetlerinde Hristiyanlık propagandasının yapıldığı bilinen bu okullara, dokunmamak mümkün değildi. Mustafa Kemal din eğitimini disiplin altına alırken, Müslümanlık ya da Hristiyanlık ayrımı gözetmek istemiyordu. Bu sebeplerle Türkiye'deki yabancı okullar, sıkı bir disiplin altına alındı ve bu konunun takipçisi de olundu. Bunun en ilginç örneği de, Bursa Amerikan Kız Kolejinde okuyan üç kız öğrencinin, öğretmenlerinin telkini ile Hristiyan olmaları üzerine, bu okulun kapatılmasıdır. Yine aynı şekilde, Maarif Müdürlüğü tarafından atanan Türkçe öğretmenini kabul etmeyen, İstanbul İngiliz Kız Ortaokulu kapatılıyor ve ancak tayin edilen öğretmeni göreve başlatmak şartıyla açılıyordu (Mart 1926). Mustafa Kemal, yabancı okulların Türkiye'de imtiyazlı bir statüde kalmasını istemiyordu. Bu hususu, Fransız gazeteci Maurice Pernot ile yaptığı bir görüşmede de dile getirmiş ve şöyle demişti *"Biz İstiyoruz ki okullarınız kalsın. Ancak oralardaki din propagandasından şüphe edebiliriz. Fakat Türkiye'de, bizim okullarımızın bile elde edemediği imtiyazlara, yabancı okulların malik olmasını kabul edemeyiz. Kuruluşlarınız, aynı nitelikteki Türk kuruluşlarına konulmuş kanun ve düzene uydukça yerinde kalabilir."* Mustafa Kemal'in Yabancı okullara ve Yabancı dilde öğretime karşı takındığı tavır ve takip ettiği politika 1954'te terk edildi. Ankara'daki Maarif Koleji, 1954'ten itibaren İngilizce eğitime başladı. Bu bir başlangıçtı, bunun arkası kesilmedi. Hemen arkasından **Orta Doğu Teknik Üniversitesi** ve İngilizce eğitim yapan **Anadolu Liseleri** furyası başladı.

Sonuç

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından, Aralık 1999 tarihinde yayınlanan 2000 Yılında milli Eğitim adlı eserden elde ettiğimiz bilgilere göre, 1 Ekim 1999 itibariyle ülkemizde;

Okul adı	Okul sayısı	Öğrenci mevcudu
Anadolu Lisesi	411	159167
Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi	30	3405
Anadolu Öğretmen Lisesi	86	29598
Anadolu Endüstri Meslek Lisesi	170	3196
Anadolu Teknik Lisesi	174	22968
Anadolu Kız Meslek Lisesi	177	22910
Anadolu Kız Teknik Lisesi	1	106
Anadolu Ticaret-Otelcilik- İhracat-Turizm vs.	230	37456
Anadolu İmam Hatip Lisesi	107	11504
Özel Türk Kolejleri	446	54633
TOPLAM	1832	345243

8 yıllık zorunlu eğitime geçişle birlikte, Anadolu liselerinin Orta kısımları kademeli olarak kaldırılmaktadır. Bunun için yukarıdaki istatistikler yanıltıcı olabilir. Sanırım en sağlıklı yol, Milli Eğitim Bakanlığının 11 Haziran 2001 tarihinde yaptığı Anadolu Liseleri giriş sınavı kılavuzudur. Bu Kılavuza göre; Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığına bağlı 1677 muhtelif **Resmi Anadolu Liselerine**, bu yıl için 84.655 öğrenci alınacak. Bu da, yaklaşık 340.000 öğrencinin bu okullarda okuduğunun ifadesidir. Bu listeye, çok yaygın olan ve her ilde bağımsız veya bir lisenin bünyesinde en az birkaç tane bulunan, süper lise diye de adlandırılan yabancı dil ağırlıklı liseler dâhil değildir. Kanaatimizce en az 100.000 öğrenci de buralarda mevcuttur. Yine özel kolejler ve yabancı okullar ile azınlık okulları da bu listeye dâhil değildir.

Bugün Türkiye’de, Anadolu Lisesi, Kolej ve benzeri okulda en az 450.000 ile 500.000 öğrenci, yabancı dil ile eğitim

görmektedir. Bu Türk milli eğitimine ve Türk milletine yapılan en büyük kötülüklerden birisidir. Meselenin ekonomik ve kültürel olmak üzere iki boyutlu bir sonucu vardır. Ekonomik boyutunu kabaca bir hesaplama ortaya çıkarmak mümkündür: Bu okulların gerek hazırlık kitaplarını, gerekse yardımcı kitaplarını temin etmek, her öğrenciye ortalama 100 dolara mal olur, bu da her yıl 50.000.000 doların çoğu yabancı olan şirketlere gitmesi demektir. Kültürel boyutu açısından yaratılan tahribatı hesaplama ise, maalesef mümkün değildir. Bu okulların cazip görüntüsünden dolayı herkes çocuğunu bu okullara göndermek istiyor ve bu okullar da öğrencisini sınav ile alıyor. Türkiye'nin en zeki öğrencilerini seçiyorlar. Ancak burada anlatılan dersler, yabancı dil ile anlatıldığı için, istenilen verim elde edilemiyor. Yabancı dil yüzünden bilginin ilk azaldığı yer, yabancı dili daha az bilen öğretmendir, Mesela matematik dersini anlatan bir öğretmen, bu dersi ana dili ile çok daha rahat anlatabilecekken, yabancı dil ile daha az anlaşılır bir şekilde anlatmak zorunda kalıyor ve maalesef bildiğinden çok daha azını anlatabiliyor. İkinci sıkıntı öğrencinin kendisinde ortaya çıkıyor. O da, ana dili ile anlatılmayan dersi tabii ki gerektiği gibi anlayamıyor. Derslerde anlatılan bilgiler, öğretmenden öğrenciye ulaşırken, sadece yabancı dil ile anlatıldığı için azalarak ülkenin en zeki çocuklarından istenilen verim alınamıyor. (Bu konunun iyice aydınlatılabilmesi için, Anadolu Lisesi mezunlarının ÖSS başarılarının, zekâları ve kapasiteleri ile doğru orantılı olup olmadığı araştırılabilir)

Üniversitelere gelince; Boğaziçi, ODTÜ, Bilkent, Sabancı, Yeditepe, Doğu Akdeniz, Girne, Lefke, Yakınoğlu, Koç, Maltepe, Beykent, Atılım, Bahçeşehir, Çağ, Çankaya, Doğuş Üniversiteleri tamamen İngilizce eğitim vermektedir. Diğer üniversitelerin bazı fakültelerinde de, İngilizce eğitim yapıldığını veya en azından bir yıl İngilizce hazırlık okutulduğunu biliyoruz.

Yine yüksek öğretim ile ilgili bir başka problem de şudur: 1999 yılı sonu itibarıyla 28.087'si özel ve 1.109'u resmi olmak üzere, yurtdışında Lisans ve Lisansüstü öğrenim gören öğrenci sayısı 29.196 dır. Okul harçları ve kişisel masrafları dikkate

alındığında, her öğrencinin yıllık harcaması en az 10.000 dolardır ve bunu da 29196 ile çarpınca, yıllık 291.960.000 dolar gibi büyük bir rakam ortaya çıkar. Mensubu olduğumuz Süleyman Demirel Üniversitesinin, 2001 yılı bütçesi 22 trilyon liraya yakındır. Bunu dolara uyarlamaya çalışırsak, yaklaşık 20.000.000 dolar eder. 28.000 öğrencinin eğitim gördüğü Süleyman Demirel Üniversitesinin bütçesinin, yaklaşık on beş katını yurt dışında eğitim görmeye giden 29000 kişi harcıyor. Sanırım bu da, sadece yabancı dilde eğitimin problemi yanında, Türk eğitim sisteminin çok önemli bir problemini oluşturmaktadır.

Bir taraftan, küreselleşme adına Anglo-Sakson patentli Amerikan kültürü ve İngiliz dili dayatılırken, Türkçe eğitim küreselleşmeye engel görülüyor ve ihmal ediliyor. Öbür taraftan, ana dil ile eğitim hakkı diye ilkel bir dil olan Kürtçe ile eğitim yaptırılmaya çalışılıyor. Türkçe yine göz ardı ediliyor. İşin kötüsü Azınlık okullarının Osmanlıyı ne hale getirdiğini bilmesi gereken aydınlarımız, kültürel özerklik ve Anadil ile eğitim hakkı gibi, güya insancıl taleplerin etkisinde kalarak kendi dil, kültür ve devletlerine en büyük kötülüğü yapmaktadırlar. Peki, Türk dilinin yeri neresidir? Batının bu ikiye bölünmüş politikasını gören, anlayan bir Hükümet, bir Meclis, bir Milli Eğitim Bakanı, bir Kültür Bakanı yok mudur? Mustafa Kemal'in **Türk demek Türkçe demektir sözünü ne zaman anlayacağız.**

Dün İslam adına Arapça dayattılar, Türk düşünce hayatını felç ettiler. Bugün küreselleşme-çağdaşlaşma adına İngilizce'yi dayatıyorlar. Dün Arapça'nın etkisi altında fazlaca gelişemeyen dilimiz, bugün de küreselleşme gibi kozmopolit akımların etkisiyle gelişememekte ve hatta yok olma tehdidi altındadır. Sonuç yine ilim-düşünce hayatına indirilen darbedir.

Kanaatimizce, yakın bir gelecekte dil meselemizin çözümü, maalesef mümkün görünmemektedir. Başbakan Yardımcısına İç İşleri Bakanının istifası hususunda ne düşündüğü sorulduğu zaman, Türkçe cevap vermek yerine, İngilizce olarak "No Surprise, No Comment" diye cevap veriyorsa, Başbakan ve Cumhurbaşkanının

makam uçağı olarak da kullandıkları uçakların gövdesinde Türkçe “TÜRKİYE CUMHURİYETİ” değil de, İngilizce “REPUBLIC OF TURKEY” yazıyorsa, biz dil kavgamızı zaten kaybetmişiz demektir.

Milli Kimlik

ve

Küreselleşme-Dünyalaşma*

Giriş

Son yıllarda, milli kimlik ve küreselleşmenin ne olduğu ve ikisi arasındaki münasebetler üzerinde araştırmalar ve tartışmalar yoğunluk kazanmış olup, siyasi ve entelektüel çevreleri de oldukça meşgul etmiştir. Söz konusu iki mesele de, her şeyden önce sosyolojinin, tarihin ve siyasetin konusudur. Dolayısıyla dogmalardan ve önyargılardan uzak bir şekilde, her iki konuya da toplum ve tarih laboratuvarından bakmak lazımdır. Tarihi süreç ilerliyor, toplum sürekli değişiyor. Bu itibarla milli kimlik algılamasının da buna paralel olarak toplumdan topluma, çağdan çağa değişebileceğini ve değiştiğini gözden uzak tutmamak gerekir.

* Bu makale Gazi Üniversitesi tarafından düzenlenen Ziya Gökalp'ın ölümünün 80. yılı münasebetiyle, 8-9 Mart 2004 tarihinde, *Ulus Devlet ve Küreselleşme* adıyla düzenlenen sempozyumda bildiri olarak sunulmuştur.

Küreselleşme de farklı algılamalarla-yorumlarla karşı karşıyadır. O halde iki kavrama da sert değil, ılımlı yaklaşmakta fayda vardır. Her şeyden önce, arzu edilenle var olanı karıştırmamalıyız.

Ayrıca, her iki kavramda iki uçludur, müspet veya menfi yönleri olduğu gibi, amaçları farklı insanlar tarafından da farklı yorumlara tabi tutulabilirler. Amacı milli ve ortak, fakat fikirleri farklı kişilerce, **milli kimlik-küreselleşme** tartışılırsa başka netice alınır ki, bu genellikle müspettir, amaçları farklı, zihniyetleri farklı insanlar tarafından ele alınır, başka neticeye varılır. Bununla birlikte, her şeyi tartışarak en aşırı öneriyi ileri sürmek, tartışmamaktan, susmaktan daha iyidir. Ama bunun kuralları vardır. Tarih bize, amaç ayrılıklarının tartışma ile değil, savaş-kavga-mücadele ile çözüldüğünü göstermiştir. Zira zıt amaçlarda uzlaşma, hemen hemen imkânsız gibidir.

Milletlerin temel amaçları-hedefleri-kimlikleri, kolay kolay ve kısa zamanda değişmez. Değişim uzun vadede farkına varılmadan olur. Toplum yanlış yola girerse, başını beladan kurtaramaz. Ancak devrimle doğru yola gelebilir.

Milli Kimlikten Ne Anlamalıyız?

Milli kimlik, milletlerin şahsiyetidir, karakteridir, hayat tarzıdır. Bu kimlik, dil, tarih, kültür, din, toprak, soy gibi çeşitli unsurlara, mensubiyet duygusuyla müştereken bağlanma sonucu meydana gelir. Milli kimlik unsurlarının bir kısmı doğuştan, bir kısmı sonradan oluşur. Bunların hiçbirisi önemsiz değildir. Her unsurun önemi zamana ve mekâna göre değişik olabilir. Bu unsurların önemlerine göre sıralanışı da millettten millete değişebilir.

Her milletin dile, tarihe ve soya dayalı çekirdek bir kimliği vardır. Bu çekirdek kimlik aslı-temel kimlik olup, zaman ve mekâna göre pek değişmez, dallanır, budaklanır ve milli meyve haline gelir. Zaman içinde yılanın kabuk değiştirdiği gibi, milletler de kabuk değiştirir gibi milli kimliklerini değiştirirler ve geliştirirler. Fakat asliyeti, yani kabuğu üreten doku değişmez. Milli kimlik milletin dışa dönük maddi ve manevi yüzü olup, dini, kültürel, siyasi, sosyal,

psikolojik, etnik kimliklerin toplamıdır. Vatan, bayrak, sancak, milli marş, devlet gibi unsurlar, bu milli kimliğin varlığını sembolize eden kutsal değerlerdir.

Milli kimlik, milli dilin öğrenilmesinde odaklaşan milli bir eğitim sistemi ile şekillenir-süreklilik kazanır. Dil birliği, milli kimliğin ve yaratıcılığın en önemli tabii unsurudur. Milli kimlik, entelektüellerin-sanatçıların seferber olmasıyla, tarihi mirasın, tarihi eserlerin değerlendirilmesiyle, milli müzelerin açılmasıyla, milli tarihin, kültürün, geleneklerin, folklorun, dinin öğretilmesiyle, milli konularda hassasiyeti uyandıracak kurumların teşkili ve yöneticilerin şuurlu gayretleriyle oluşur, gelişir ve yapıcı bir hale gelir. Bunun olabilmesi önce bilgiye, sonra şura ve en sonra da uygulama iradesine bağlıdır.

Kısaca milli kimlik, geçmişe, tarihi mirasa, atalara saygının, yeni nesillere sevginin, geleceğe umutla bakmanın kaynağıdır.

Milli kimliğin devamının, milletin devamı anlamına geldiği muhakkaktır. Bu itibarla var oluşumuzun kaynakları ve var oluşumuzun sebebi olan milli varlığın muhafazası ve milli varlığın sürdürülmesi şarttır. Şayet bize milli kimliğimizi kazandıran bu **dil**, bu **ülke**, bu **tarih**, bu **kültür** bizden sonra yaşarsa, devam ederse millet ilelebet payidar kalacaktır. Milli kimlikten fedakârlık edilemeyeceğine göre, bu kimliğin var oluş sebebi olan millet-milli devlet anlayışından da vazgeçilmeyecektir. Milli kimlikten mahrum olan milletler, yaşayan ölü gibidirler. Yok olmaya, köle olmaya ve sömürülmeye mahkumdurlar.

Milli Kimliğin Önemi

Milli kimliğin teşekkülü, bir toplumun çocukluk döneminden çıkarak, milletleşmenin, olgunlaşmanın ve dünya sahnesinde yer ve rol almasının işaretidir. Artık millet olarak sağduyusu, şuru ve cesaretiyle dünyada rolünü oynamaya hazırdır.

Bu şekilde milli kimliğini bulamayıp, çocukluk döneminden kurtulamamış toplumların, bir hamiye-patrona ihtiyacı vardır. Bu hamiliğe-patronluğa da mutlaka başka bir millet veya

devlet talip olacaktır. Artık çocukluk döneminde kalan toplum adına, karar alıcı ve yol göstericiler yabancılardır. Başlangıçta bu durum reşit olmamış toplumların kolayına ve işine gelebilir. Tıpkı çocuklar gibi, dünya telaşından uzak, hiçbir şeyin farkında olmadan ve düşünme zahmetine katlanmadan, anne ve babalarının dizlerinin dibinde mesuliyetsiz yaşamaya alışırlar. Ancak anne-baba bir an evvel evladının olgunlaşmasını, iş kurmasını, yuva kurmasını ve müstakil bir şahsiyet olmasını ister, teşvik eder, hatta yardımcı olur. Fakat, tarih sahnesinde milletler-toplumlar arasında benzer bir duruma rastlanmaz; tam tersine patron durumunda bulunan, hâkim ve hami devlet, toplumun reşit olmasını geciktirir, teşvik etmez, kurtulmasını arzu etmez. Çünkü kimliği gelişmemiş toplumun, kendisine bağlı kalmasında büyük menfaati vardır. Mahkûm milletin bağlılığına karşılık, hâkim millet onun adına düşünür, kafa yorar, karar verir ve onu yönetir. Artık mahkûm çocuk toplum; zengin evin fiyakalı-şımarık uşağı gibi ikinci-üçüncü sınıf insan olarak keyfine bakar. Onun görevi **itaattir, teslimiyettir, çalışmaktır, köleliktir**. Zamanla robotlaşır, mankurtlaşır ve beyni dumura uğrar. Bu yöntem ve ilişkiler, emperyalizmin özünde mevcuttur. Bu itibarla milli kimlik toplumlar-milletler için fevkalade önemlidir, vazgeçilmez bir özelliktir.

Küreselleşme-Millet-Milli Kimlik İlişkisi

Yeryüzünde bilgiyi-teknolojiyi elinde bulunduran büyük güçler-büyük devletler yanında, orta ve küçük çaplı çocukluk dönemini çoktan aşmış milletler-milli ve üniter devletler de vardır. A.B.D. ve Avrupa Birliği (A.B.) kendilerini, 21. yüzyıl dünyasının **patrisileri** (Roma İmparatorluğu'nun birinci sınıf vatandaşları), Ortaçağın **feodal derebeyleri** Yeniçağın **aristokratları, baronları, dükleri,** gibi görürken; Asya, Afrika, Güney Amerika'daki milletlere, toplumlara ve devletlere ise, yönetilmeye muhtaç ve sömürülmeye mahkûm, **köleler, plepler, esirler, köylüler ve işçiler** nazarıyla bakmaktadırlar. Bir kere bu bakış açıları ve çıkış noktaları, küreselleşmeyi, onun planlayıcılarını ve aktörlerini, pek çoklarının nazarında mahkûm etmektedir.

Özellikle A.B.D., dünyanın patronluğuna soyunmuştur ve dünyaya, kendi patronluğunu sürdüreceği yeni bir düzen vermek istemektedir. Ancak bu defa karşılarında, çocukluk seviyesinde kalmış toplumlar yerine, kendi mukadderâtlarını bizzat kendi tayin eden ve edebileceğine inanan hükümler, şuurlu, milli ve üniter devletler vardır. Dolayısıyla A.B.D.'nin işi zor gözüküyor. Ancak bu zorluğu aşabilmek için yeni bir yöntemle başvurduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, milli kimliğe, milli şuura, milli ve üniter yapıya sahip millet ve devletleri, çeşitli yollarla **çocuklaştırmak**-parçalamak, yani ferdî-milli kimlik ve şahsiyetlerini bozmak, hafızalarını yok etmek, düşünce merkezlerini dumura uğratmak suretiyle ufalamak, kuşatmak, asimile etmek ve sonuçta **kedinin fare ile oynadığı gibi oynamak** istemektedir. Bu işi, **IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve BM**'yi arkasına alarak, **radio-televizyon-internet-gazete-para-asker** vasıtasıyla yapabileceğine inanmaktadır. Bu arada cinselliği, dinsel, demokrasiyi, etnisiteyi ve dezanformasyon yollarını da kullanmayı ihmal etmemektedir. Bu oyunu bozmak için çocuklaşmamak, şahsiyetli bir şekilde tavır almak gerekmektedir.

Küreselleşme (Globalisation)

Yer küresi, insanlığın müşterek tek bir ülkesi kabul edilerek, buna göre dünyaya-insanlığa yeni bir düzen verme girişimleri-projeleri hep olagelmıştır. Bunları tarihin derinliklerine gitmeden kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür:

Birincisi, Marksist ideolojinin öngördüğü evrensel düzendir. Bu düzenin nasıl olacağı, şekli ve muhtevası Karl Marks tarafından tespit edilmiş, hatta 1917 İhtilali ile Rusya'da uygulamaya konulmuştur. Rusya, milleti, dini, hatta aileyi reddeden bu düzeni, çeşitli yollarla dünyaya empoze etmeye çalışmıştır. Buna rağmen, bu sistem dünya düzenine dönüşmeden, 1990 yılında iflas etmiştir.

İkincisi, Liberal felsefenin, 1789 Fransız İhtilalinin getirdiği prensipler çerçevesinde öngörülen dünya düzenidir. Batı dünyasının önderlik ettiği, emperyalist-sömürgeci, liberal-kapitalist olan bu düzen, günümüze kadar dünyaya şekil vermiştir. Ancak bu

sistemin de 1990'dan itibaren tıkanıdığı, barış ve istikrar getiremediği anlaşılmıştır.

Üçüncüsü ise, 1990'dan yani Soğuk-Savaş döneminden sonra **küreselleşme** adıyla tasarlanan ve önerilen **yeni dünya** düzenidir. Bu düzenin gerekçesi; bilgi toplumuna ve iletişimde-haberleşmede hız çağına geçilmiş olmasından kaynaklanan ve yaşanan kültürel devrim, sosyo-ekonomik devrim, politik devrim olmuştur. Ancak bu küreselleşmenin, ne evrensel komünizm gibi belirli bir ideolojisi var, ne de evrensel liberal kapitalist sistem gibi belli prensipleri var. Buna rağmen bu yeni dünya düzeninin A.B.D. tarafından dünyaya empoze edilmek istendiği görülüyor, biliniyor.

Küreselleşme adı verilen bu **yeni dünya düzeni**, kontrol altına alınmış bir liberal kapitalizmin, sınırsız-kontrolsüz bir liberal kapitalizme dönüştürülmüş şeklinden ibarettir. Teknoloji sayesinde kendiliğinden oluşmaya başlayan küreselleşme, şirketlerin kontrolü ve inisiyâtifi ile ekonomik küreselleşmeye götürülmüş, daha sonra da A.B.D.'nin (Anglo-Sakson dünyası) önderliğinde, dünyanın politik ve kültürel yönden de küreselleşmesi gündeme getirilmiştir. Bu düzende serbest piyasa (sınırsız-kontrolsüz kapitalizm) her şeye hâkimdir. Bu serbest piyasa düzeninde güçlü olanlar karlı çıkar, yani para, bilgi, teknoloji ve askeri güç kimde ise, onun iradesi hâkim rol oynayacaktır. Bu avantajı elinde bulunduran tek güç şimdilik A.B.D.'den başkası değildir.

Bu tek kutuplu, tek ekonomik, politik, kültürel model anlayışının, dünyayı paranın hâkim olduğu, ekonomik totalitarizme, medyanın (televizyon, internet, basın, radyo) hâkim olduğu kültürel totalitarizme, askeri-teknik gücün hâkim olduğu siyasi totalitarizme götürme tehlikesi bulunmaktadır. Bu tek-yeni dünya düzeni, dünyadaki bütün dengeleri (çokluktaki birliği, çeşitlilikteki ahengi, zıtlıklardaki dengeyi, kültürel orijinalitedeki güzellik ve tabiliği) alt üst etmeye müsait görülmektedir. Zira alternatifsiz bir dünya düzeni takdim etmektedir. Alternatifsiz bir dünya ise milli kültürlerin, milli devletlerin, milli kimliklerin, milli değerlerin bozulması, yok olması anlamına gelmektedir. Bütün bu değerler ekonomi adına, verimlilik

adına, istikrar ve tek model adına, özellikle de birkaç büyük devletin nam-ı hesabına heba edilmemelidir.

Böyle bir tek kutuplu ve tek modelli dünyanın oluşması için, mevcut ve oturmuş medeniyet ve kültür değerlerinden, kriterlerden, maziden kopuş önerilmektedir. Bu anlayışa ise mevcut durum engeldir. Her şeyden önce milli kimliği oluşmuş, milli şahsiyeti gelişmiş, derin bir maziye, kültürel birikime sahip büyük ve orta büyüklükteki milletler, milli-üniter devletler, bu yeni düzene muhalefet edeceklerdir. Bu sebeple, bu muhalefet etkisiz hale getirilmeye çalışılmaktadır. Bu nasıl olacaktır? Bu muhalif devletleri, içindeki dil, din, etnik, kültürel, folklorik azınlıkları tahrik edilerek etkisizleştirmek veya parçalayarak zayıflatmak-küçültmek, yeni kimlikler öne sürerek milli kimlikleri çökertmek, ferdiyetçiliği körükleyerek, sosyal bağları ve mensubiyet duygularını zaafa uğratmak, ekonomik baskılara maruz bırakmak suretiyle teslimiyetçi hale getirmek ve böylece yeni dünya düzenine boyun eğdirmek şeklinde olacaktır.

Köklü milli-üniter büyük ve orta devletlerin direncini kırmak için, bu tür ekonomik, siyasi-askeri yaptırımlar uygulanırken, dünyadaki, henüz milletleşmemiş, kimliği belirsiz, istiklali bulunmayan dini-mezhebi azınlıklara, etnik azınlıklara, milli azınlıklara, mahalli azınlıklara, yeşil ışık yakılmakta ve onlara yeni dünya düzeninde yeni roller yeni umutlar verilmektedir. Bu umut, etnik gurupları, bilgi-para-iletişim çağının nimetlerinden ve A.B.D.'nin desteğinden yararlanarak, şahsiyet olma yolunda heveslendirmektedir. Bunun ise, dünya siyasi haritasını ve dengesini alt üst edeceği açıktır.

Kısaca şekli, ilkeleri belli olmayan ve dünyayı önce kaosa, sonra da tek modele ve üniformizasyona sürükleyecek olan, küreselleşme adı verilen yeni dünya düzeni, barış, huzur, refah vaat etmemektedir.

Dünyalaşma (Mondialisation)

İnsanlık, Marksist ideolojinin esiri olmaktan 1990'da kurtulmuştur. Tıkanma noktasına gelen emperyalist-sömürücü kapitalist sistemden de kurtulma noktasına gelmişken, dünyaya paranın-gücün-piyananın- medyanın hâkimiyeti anlamına gelen ve insanları, milletleri, milli devletleri görmezlikten gelerek, tek düzeliği öngören küreselleştirmeyi dayatmanın anlamı olmasa gerektir.

Teknolojinin dünyayı büyük bir köy haline getirdiği doğrudur. O halde bu büyük köyde, köy ağası ve maraba olmadan, hiçbir hanenin ve ailenin düzenini bozmadan, ailenin içine müdahale etmeden, aileleri birbirine kışkırtmadan, dayanışmayı-imeceyi teşvik ederek, her aileye bir şahsiyet ve rol vererek, insanca ve barış içinde yaşamının yolları aranmalıdır. Bu büyük köyde, her aile eşit olmalı, her aileden bir fert muhtar olabilmeli, ihtiyar heyetine iştirak edebilmeli ve böylece, köyün ortak işlerinde-ortak menfaatlerinde söz sahibi olabilme hak ve hukukuna sahip olabilmelidir. Büyük aileler, büyük sülaleler de küçük aileleri rahatsız etmeden beraberce-birlikte yaşayabilmelidirler. Bunun için insani-beşeri değerler, mutlaka maddi (para, mal-mülk, silah vs.) değerlerin önünde tutulmalıdır. Maddi değerlerin, insani değerlerin yükseltilmesi için kullanılması halinde bir hükmü vardır.

Mademki, dünya büyük bir köy haline gelmiştir veya gelecek durumdadır, o halde çoklukta birliği, çeşitlilikte-ahengi, zıtlıkta-dengeyi, her orijinallikte tabii güzelliği görmenin, yakalamanın, muhafaza etmenin ve daha ileri götürmenin de imkânı ve fırsatı doğmuştur. Bu, eşitliğin, adaletin, birbirine saygının, dayanışmanın hâkim olduğu demokratik bir dünya düzenidir. Biz buna **Dünyalılılaşma (Mondialisation)**, demeyi uygun görüyoruz.

Dünyalılılaşma derken, tıpkı köyde olduğu gibi herkesin ve her ailenin birbirini artısı-eksisi ile tanıdığı ve kabullendiği; aile içinde ve aileler arasında dayanışmanın olduğu bir düzen gibi; dünya üzerinde de, her milletin birbirini tanıdığı, saydığı, millet-devlet içerisinde birliğin-dirliğin olduğu, devletler-milletler arasında işbirliğinin bulunduğu bir düzeni anlamamız icap etmektedir. Ailesiz

çocuk olmadığı, o çocuğun kimliğini bulamadığı gibi, milletsiz-devletsiz de fertler kendi şahsiyetlerini bulamaz, güvenliklerini sağlayamazlar. Aile, çocuğun sosyalleşmesi ve toplumsal düzene intibak etmesi için nasıl vazgeçilmez bir müessese ise, milletler ve devletler de fertlerin dünyalılılaşması ve dünyanın bir parçası olduğunu öğrenmesi için vazgeçilmez sosyo-politik bir varlık ve müessesedir. Nasıl ki aile, çocuklar için sosyalleşmenin ve toplum içinde yaşamının kaidelerini belirleyen en iyi eğitim kurumu ise, milletler ve devletler de dünyalılılaşmanın-dünyalı olabilmenin en iyi eğitim kurumlarıdır. Bu şekilde topluma, dünyaya açık, vizyonu geniş fertler yetiştirilmiş olur. Açık fert-açık toplum, içe dönük insandan, kapalı toplumdan daha iyidir ve daha kolay dünyalılışacaktır.

Aile ve millet, bu kadar önemli toplumsal ve evrensel öneme sahipse, onların elinden dünya ile birlikte yaşama ve varolma imkânları (milli kimlik) alınmak yerine, bilakis muhafaza edilmelidir. Teknolojik gelişme, uluslar arası ticaret, sermayenin serbestçe dolaşımı ve iletişim, aile ve milletin yok olmasına değil, ayakta kalmasına ve rolünü muhafaza etmesine yardımcı unsurlar olduğu müddetçe, dünyalılılaşma karşılıklı saygı temelinde daha da kolaylaşacaktır.

Yukarıda kısaca izah edildiği üzere, her aile, her millet kültürleriyle, değerleriyle müstakil olarak kaldığı takdirde yaratıcı olabilir, dünya için yeni modeller, yeni alternatifler sunma imkânına sahip olabilir. Tek devlet, tek ideoloji, tek piyasa, tek model, tek kültür bu yaratıcılığı ve alternatif modelleri yok etmekten başka bir işe yaramayacaktır. Böylece bu durum, dünyanın tadını kaçıracaktır. Günümüzde, tabiat varlıkları korunmaya çalışılırken, yine tabiatın varlığı olan milletleri, kültürleri, milli kimlikleri muhafaza etmek-birbirleriyle tanıştırmak, herkesin en tabi hakkı ve ödevi olmalıdır.

Kısaca küreselleşmenin tehlikelerini bertaraf etmek ve dünyalılılaşmanın yolunu açmak için ya B.M.'in yapısı değiştirilmeli, (özellikle Güvenlik Konseyinin beş üyesinin (A.B.D., İngiltere, Fransa, Çin Rusya) hâkimiyetine son verilmeli), ya da adaletli

davranabilecek uluslar üstü-devletler üstü yeni kurumlar teşkil edilmelidir. Zira milletlerin ve dünyanın kaderi, birkaç güçlü ve zengin devletin insafına bırakılacak kadar önemsiz değildir.

Sonuç

Küreselleşme karşısında milli kimliği korumak ve devam ettirmek için ne yapılabilir? Her şeyden önce küreselleşmenin, kültürel tekdüzeliği (homogénisation culturelle) dayattığı, dolayısıyla da milli kimlikleri aşındırarak, insanları-devletleri-milletleri **çok kimliklilik** karşısında tereddütlü halde bırakacağı ve çocuklaştıracığı öngörülmüyor. A.B.D. hariç bütün milletler bundan endişe ediyor ve kendi kimliklerini korumak için tedbirler alıyorlar. Hindistan Coca-Cola'nın satışını yasaklamıştır. Güney Kore ve Brezilya sinemalarında, milli muhtevalı filmlere öncelik veriliyor. Fransa, kendi kültürel milli kimliğini korumak için iki, üç milyar dolara yakın para harcamaktadır.

Küreselleşme zengin-güçlü ülkelerin lehine, fakir ve kalkınmakta olan ülkelerin aleyhine olacağı, özellikle ilkel devletlerin kimliklerinin kaybolmasına yol açacağı için pek çok ülkede endişeye sebep olmaktadır. Küreselleşmeyi dünyanın küçülmesi olarak kabul edersek, bu küçülme ve köy haline gelme süreci devam etmektedir. Bu küçülmeyi durdurmak da imkânsız görülmektedir. O halde bu küçük dünya köyünde yaşamak zorundayız. Dünyalaşma, dünyanın küçülmesi ile birlikte devreye girmektedir. Küçülen bu dünya köyünü kimsenin kimliğine, milletine, devletine, kültür ve medeniyetine zarar vermeden yaşanır hale getirmek lazımdır. Çünkü dünyanın küçülmesinin pek çok avantajlarının olduğu da unutulmamalıdır. Zira, ulaşım, haberleşme-bilgi teknolojisi sayesinde kaçınılmaz olan küçük dünya köyü, milli kültürlerle, milli kimliklere, farklı birimlere yeni hareket sahaları, yeni gelişme imkanları sunmaktadır. Bu imkânlardan, önce milletlerin-devletlerin siyasi birliğini, kültürel birliğini, milli kimliklerini kuvvetlendirmek; sonra da bunların birbirleriyle temasını sağlayarak tabii ve serbest kültür alışverişini (acculturation) hızlandırarak, her kültüre yeni ufuklar açacak, her milli kimliğe

yenilenme şansı verecek sürecin, yolunu açmada faydalanmalıyız. Böylece, milli kimliklerin ve milli kültürlerin, hem kapalı kalarak yok olması, hem de küreselleşmenin getireceği üniformizasyonla yok olması ve kimliğini kaybetmesi önlenmiş olacaktır.

Bilindiği gibi toplumlar tarihi süreç içinde, fertten-aileye, kabileden-aşirete, halktan-millete doğru tekâmül ederken, iskân şekli bakımından da obadan-mezraya, köyden-şehire, ülkeden-vatana doğru gelişme göstermiştir. Millet, vatan, devlet anlayışı bu tekâmülün sonucu doğmuş ve milli kimlikler de bu çerçevede şekillenmiştir. Bu noktadan sonra milleti insanlıkla; vatani dünya ile irtibatlandırmak gerekmektedir. Küreselleşme (globalisation) bu irtibatı sağlamamakta, aksine milleti, milli kimliği, milli kültürleri yok ederek birbirleriyle karıştırmakta, ancak bu oluşumu ABD gibi güçlü devletlerin, kültürlerin, ekonomilerin lehine tezgâhlamaktadır. Dünyalılaşıma veya dünyalılaştırma ise kimlikleri-milletleri, milli devletleri koruyarak ve aralarında irtibat sağlayarak, evrensel kurum ve kuruluşların hakemliğinde-denetiminde ve gözetiminde milli kimliklerin gelişmesini, milli kültürlere yeni ufuklar açılmasını öngörmektedir.

Bu çerçeveden bakıldığında, Türkiye önce kendi içinde Edirne'den Ardahan'a, Hakkâri'den Muğla'ya, Trabzon'dan Hatay'a bütünleşmeli, irtibat kurmalı, sonra Türk dünyasını tanımalı, onunla bütünleşmeli, en nihayet kendi dünyasından çıkarak, insanlığı-dünyaya açılarak dünyalılaşımalıdır. Bundan da korkmamalıyız. Dolayısıyla alternatifsiz küreselleşmeye hayır; alternatifli dünyalılaşıma evet.

PROF. DR. BAYRAM KODAMAN

Prof. Dr. Bayram KODAMAN 1943 yılında Isparta'nın Yalvaç İlçesi Çamharman Köyünde doğdu. Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalından 1964 yılında mezun oldu. 1971 yılında Fransa'nın Aix-Marseille Üniversitesi'nde Prof.Dr. Pobert Mantran yönetiminde Les Ambasadés de Moustapha Rechid Pacha a Paris (Mustafa Reşit Paşa'nın Paris Elçilikleri) konulu doktorasını tamamlayarak yurda döndü. 1972 yılında Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne atandı. 1976 yılında II.Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi adlı tezi ile Doçent, 1981 yılında da II.Abdülhamit ve Hamidiye Sistemi adlı takdim tezi ile Profesör oldu. 1982-1985 yılları arasında Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 1985-1993 yılları arasında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 1 Şubat-Temmuz 1993 yılları arasında Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Kurucu Dekanlığı görevinde bulundu. Temmuz 1993 - 2000 Tarihleri arasında Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesinde Dekan olarak görev yapmıştır. Halen aynı fakültede Tarih Bölüm Başkanı olarak görev yapmaktadır.

Yayınlanmış 9 kitabı, 90'a yakın ilmi Makalesi, çok sayıda tebliğ ve konferansı bulunmaktadır. Fransızca ve İngilizce bilmektedir. Evli ve 2 çocuk babasıdır.

ISBN 975-9007-12-6

